

Faculteit Letteren & Wijsbegeerte

***Ambassadeur Jean de Péricard in Brussel
(1616-1621)***

*Een studie van de Frans-Habsburgse betrekkingen ten
tijde van de aartshertogen Albrecht en Isabella*

Kevin Dekoster

Promotor: prof. dr. René Vermeir

Commissarissen: dr. Klaas Van Gelder en prof. dr. Els De Paermentier

Masterproef voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte voor het
behalen van de graad van Master in de Geschiedenis

Academiejaar 2015-2016

Woord vooraf

In dit voorwoord wens ik graag een aantal personen te bedanken zonder wiens medewerking of steun deze verhandeling nooit in haar huidige vorm tot stand zou kunnen gekomen zijn.

Ten eerste bedank ik natuurlijk uitvoerig mijn promotor, prof. dr. René Vermeir, die mij op het spoor van dit zeer boeiende onderwerp bracht en wiens suggesties en begeleiding van onschatbare waarde waren voor de totstandkoming van deze scriptie.

Daarnaast wil ik ook mijn ouders bedanken omdat ze mij de mogelijkheid hebben geboden om aan de universiteit voluit voor mijn passie voor geschiedenis te mogen gaan. Mijn ouders en mijn broer wil ik daarenboven ook nog eens bedanken voor de morele steun tijdens het onderzoek en schrijfproces.

Tot slot is een dankwoord ook nog op zijn plaats voor het personeel van de Centrale Bibliotheek van de Universiteit Gent omwille van de technische hulp bij het raadplegen van de microfilms uit La Courneuve.

Verklaring in verband met de consulteerbaarheid

De auteur en de promotor geven de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie.

Het auteursrecht betreffende de gegevens vermeld in deze studie berust bij de promotor. Het auteursrecht beperkt zich tot de wijze waarop de auteur de problematiek van het onderwerp heeft benaderd en neergeschreven. De auteur respecteert daarbij het oorspronkelijke auteursrecht van de individueel geciteerde studies en eventueel bijhorende documentatie, zoals tabellen en figuren.

Inhoudsopgave

Woord vooraf.....	III
Verklaring in verband met de consulteerbaarheid	III
Lijst van gebruikte afkortingen.....	VI
Inleiding.....	1
Deel I: Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden (1598-1616).....	6
1. Hendrik IV (1598-1610).....	6
1.1 Van de Vrede van Vervins tot het Twaalfjarig Bestand	6
1.2 De Guliks-Kleefse kwestie en de prins van Condé	9
2. Maria de' Medici.....	13
2.1 Orde op zaken	13
2.2 De "Spaanse huwelijken"	14
2.3 Terug naar Gulik?.....	17
3. Enkele conclusies	21
Deel II: Jean de Péricard, ambassadeur van <i>Le Roi Très Chrétien</i>	22
1. De Franse diplomatie anno 1616.....	22
2. Jean de Péricard.....	26
3. Het bronnenmateriaal	32
Deel III: Péricard en de Frans-Habsburgse betrekkingen (september 1616 tot juli 1621).....	34
1. Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden anno 1616.....	34
1.1 Frankrijk	34
1.2 De Zuidelijke Nederlanden	36
2. De overlevingsstrijd van Maria de' Medici (september 1616-april 1617)	40
2.1 Een hoopvolle start.....	40
2.2 De aartshertogen, Spanje en de adellijke opstand van 1617.....	44
2.3 Het prinsbisdom Luik	50
2.4 De Republiek.....	55

2.5	Protocollaire kwesties.....	61
2.6	Enkele conclusies	66
3.	Van paleisrevolutie tot hertogelijk huwelijk (april 1617-mei 1618).....	68
3.1	De moord op Concini	68
3.2	Het Italiaanse front	74
3.3	Het huwelijk van Aumale	85
3.4	Enkele conclusies	90
4.	Van Boheemse opstand tot Dertigjarige Oorlog (mei 1618-november 1620).....	91
4.1	Het kanaal van Gravelines	91
4.2	Een Boheems koningsdrama.....	95
4.3	La Première Guerre de la Mère et du Fils	100
4.4	Van interregnum tot keizersverkiezing	103
4.5	De opstand van de Brusselse ambachten.....	108
4.6	Een katholieke monstercoalitie?	111
4.7	La Deuxième Guerre de la Mère et du Fils.....	118
4.8	De Palts en de Witte Berg.....	121
4.9	Enkele conclusies	128
5.	Het jaar 1621: een keerpunt?	131
5.1	Het Twaalfjarig Bestand	131
5.2	Een schemeroorlog	149
5.3	De Valtellina	152
5.4	Enkele conclusies	161
	Conclusie	164
	Overzicht van bronnen en literatuur	174
	Bronnen.....	174
	Literatuur	174

Lijst van gebruikte afkortingen

BNF: *Bibliothèque Nationale de France*

CP-PBE: *Correspondance Politique Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*

MAE: *Archives du Ministère des Affaires Etrangères*

MsF: *Manuscrits Français*

Inleiding

1598 was op diplomatiek vlak in alle opzichten een opmerkelijk jaar. Na bijna veertig jaar van godsdienstoorlogen zorgde het Edict van Nantes voor de religieuze pacificatie van het Franse koninkrijk, dat sindsdien opnieuw de handen vrij had om zich op haar buitenlandse ambities te storten. In Spanje overleed koning Filips II, meer dan veertig jaar lang de kwelduivel van Frankrijk en protestants Europa. Enkele maanden voor zijn dood sloot de Spaanse koning met zijn Franse evenknie Hendrik IV de Vrede van Vervins, waarmee voor 37 jaar een einde kwam aan Frans-Spaanse militaire confrontaties langs de zuidelijke grenzen van de Zuidelijke Nederlanden. Dit vredesverdrag zou uiteindelijk de aanloop vormen voor een grote Europese pacificatiegolf die resulteerde in de vrede tussen Engeland en Spanje van 1604 en het Twaalfjarig Bestand van april 1609. Tot aan de uitbraak van de Boheemse crisis in mei 1618 slaagden de grote Europese mogendheden erin om een (bij wijlen wankele) *modus vivendi* in stand te houden.

De meest opmerkelijke gebeurtenis van 1598 was echter de creatie van een nieuwe soevereine staat in Noordwest-Europa. Met de Akte van Afstand van 6 mei droeg Filips II de restanten van de Bourgondische erflanden (de Zuidelijke Nederlanden en de Franche-Comté) over aan zijn dochter Isabella Clara Eugenia en haar toekomstige echtgenoot, aartshertog Albrecht van Oostenrijk. Tot 1621 zouden de Zuidelijke Nederlanden hierdoor een min of meer onafhankelijke politieke entiteit vormen.

De vorming van de aartshertogelijke staat bezorgde Frankrijk een nieuwe buur aan haar noordelijke grenzen die weliswaar Habsburgs was, maar in principe soeverein. Hoe Frankrijk met deze nieuwe politieke entiteit omging vormt de centrale vraagstelling van deze verhandeling. Aan de hand van de correspondentie van Jean de Péricard, Frans ambassadeur in Brussel van september 1616 tot april 1624, zal in deze studie getracht worden om een beeld te schetsen van de diplomatieke verhoudingen tussen Frankrijk, de Zuidelijke Nederlanden en het bredere Habsburgse imperium (vooral Spanje en in mindere mate de Oostenrijkse Habsburgers) in de periode van september 1616 tot juli 1621, wanneer met de dood van aartshertog Albrecht een einde kwam aan de theoretische soevereiniteit van het aartshertogelijk regime. De keuze voor dit tijdsinterval, in plaats van een aantal jaartallen in de periode 1598-1616, werd ingegeven door het feit dat in de loop van de vijf behandelde jaren stilaan een einde kwam aan het Europese evenwicht dat in de nasleep van Vervins tot

stand was gekomen, met als voornaamste gevolgen de uitbraak van de Dertigjarige Oorlog (1618) en de hervatting van de oorlog tussen Spanje en de Republiek der Verenigde Provinciën (1621). Welke houding namen de jonge koning Lodewijk XIII, amper twintig in 1621, en zijn regering aan ten opzichte van deze crisissen en hoe probeerden de Fransen via hun ambassadeur in Brussel de aartshertogen mee te krijgen in hun plannen? Door de Zuidelijke Nederlanden, een strategische regio in het hart van Europa, als focus te gebruiken in het kader van deze studie over de diplomatieke verhoudingen tussen Frankrijk en het Habsburgse imperium, hoop ik om het ingewikkelde samenspel van factoren die aan de basis lagen van de ondergang van het Europese evenwicht dat na 1598 tot stand kwam verder te belichten. Daarnaast hoop ik eveneens om de grote lacune die er nog steeds bestaat met betrekking tot de studie van de diplomatieke relaties tussen Frankrijk en het aartshertogelijk regime¹, een politieke entiteit die in de diplomatieke geschiedenis doorgaans zeer stiefmoederlijk wordt behandeld (cfr. infra), deels op te kunnen vullen. Door te wijzen op de verschillende rollen die het regime in de Zuidelijke Nederlanden kon spelen in de buitenlandse politiek van haar grote zuiderbuur, zal het mogelijk zijn om tot diepere inzichten te komen met betrekking tot de internationale positie van de aartshertogelijke staat.

Dit onderzoek is opgebouwd uit drie grote onderdelen. In een eerste deel zal aan de hand van een studie van de beschikbare literatuur in vogelvlucht een beeld worden geschetst van de voorgeschiedenis van de diplomatieke relaties tussen Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden in de periode 1598-1616. Deze periode zal hiervoor in twee grote delen worden verdeeld die corresponderen met de regering van koning Hendrik IV (1589-1610) en het regentschap van zijn echtgenote, koningin Maria de' Medici (1610-1614/1617). Daarbij zal vooral veel aandacht worden besteed aan de twee Guliks-Kleefse crisissen (1609-1610 en 1614), die als belangrijke casestudies kunnen gelden.

In een tweede deel zal vooral worden gefocust op de figuur van Jean de Péricard. In een eerste hoofdstuk zal een kort overzicht worden gegeven van de ontwikkelingen in de Franse diplomatie van de vroege zestiende tot de vroege zeventiende eeuw. Daarbij zal vooral

¹ Er zijn weliswaar reeds een aantal studies verschenen over Pieter Peckius en Ferdinand de Boisschot, twee aartshertogelijke ambassadeurs die in Frankrijk resideerden, maar deze belichten vooral de politieke evoluties in Frankrijk vanuit het standpunt van de aartshertogen. De Franse opvattingen over de internationale positie van het aartshertogelijk regime en de politieke evoluties in de Zuidelijke Nederlanden komen in deze studies echter veel minder aan bod. Zie: P. Claeys, "De wijze Nederlander: ambassadeur Petrus Peckius te Parijs, 1607-1611", in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 105 (1992), 2, pp. 193-217 & J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs, 1617-1620*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2009, 150 p. (promotor: R. Vermeir).

aandacht worden besteed aan de uitbouw van het netwerk van diplomatieke vertegenwoordigers en de bijbehorende administratie in Parijs. Vervolgens zal in een tweede hoofdstuk kort de levensloop (voor zover deze bekend is) van ambassadeur Péricard worden geschetst. Hoe oud was hij in 1616? Uit welk milieu was Péricard afkomstig? Welke functies bekleedde hij voor zijn benoeming tot ambassadeur? Hoe evolueerde zijn latere carrière? Tot slot zal meer specifiek worden ingegaan op het gebruikte bronnenmateriaal.

In het derde en meest omvangrijke deel volgt een analyse van de Frans-Habsburgse betrekkingen in de periode van september 1616 tot juli 1621. Eerst zal in een inleidend hoofdstuk de politieke context in zowel Frankrijk als de Zuidelijke Nederlanden anno 1616 worden geschetst. Vervolgens worden, aan de hand van een opdeling in vier periodes, de voornaamste diplomatieke activiteiten van ambassadeur Péricard besproken. Daarbij wordt echter geen exhaustief overzicht nagestreefd. Enkel die thema's die enige relevantie hebben voor de studie van de Frans-Habsburgse verhoudingen en het onderzoek naar de Franse visie op het aartshertogelijk regime in de Zuidelijke Nederlanden zullen worden behandeld. Op het einde van elk van deze hoofdstukken wordt in een kort besluit de evolutie van de Frans-Habsburgse relaties in de besproken periode samengevat.

De vier behandelde periodes worden van elkaar gescheiden door gebeurtenissen zoals de paleiscoup van Lodewijk XIII in april 1617, de uitbraak van de Boheemse opstand in mei 1618, de slag op de Witte Berg in november 1620 en de dood van aartshertog Albrecht in juli 1621. Aangezien elke periodisering in zekere zin arbitrair is, wil ik duidelijk maken dat deze data vooral een symbolische functie hebben. Zoals uit de analyses zal blijken lopen bepaalde kwesties, zoals de onderhandelingen over een verlenging van het Twaalfjarig Bestand, door de verschillende periodes heen. De grenzen zullen dus niet zo rigide blijken te zijn zoals ze hierboven gedefinieerd werden.

De eerste periode, die loopt van september 1616 tot april 1617, werd gekenmerkt door de gewelddadige escalatie van de spanningen tussen het regime van koningin-moeder Maria de' Medici en haar favoriet Concino Concini enerzijds en de hoge Franse adel anderzijds. In welke mate slaagde Péricard er vanuit de Zuidelijke Nederlanden in om de militaire inspanningen van het regime te ondersteunen? Hoe stelden de aartshertogen en Madrid zich op in deze ontkiemende burgeroorlog: steunden ze Maria de' Medici of probeerden ze een angstvallige neutraliteit te bewaren? Aan de hand van een vergelijking met het beleid in de Republiek en het prinsbisdom Luik zullen deze vragen in een bredere context worden geplaatst.

De tweede periode, van april 1617 tot mei 1618, betekende het begin van de persoonlijke regering van Lodewijk XIII. Daarbij zal eerst worden ingegaan op de repercussies van de interne coup tegen Maria de' Medici op de relaties met Spanje en de aartshertogen. In Noordwest-Europa verliep deze periode voor de rest vrij rustig. In Italië leidden de conflicten tussen Spanje, Savoie, Venetië en de Oostenrijkse Habsburgers echter tot een verscherping van de Frans-Spaanse tegenstellingen. Wat was de rol van de aartshertogen in deze conflicten? En hoe probeerde Lodewijk XIII het regime in Brussel te gebruiken in zijn pogingen om de status quo in Italië te bewaren? Ten laatste zal worden ingegaan op het huwelijk van de dochter van de hertog van Aumale. Op het eerste zicht lijkt dit onderwerp vreemd af te steken bij de reeds vermelde oorlogen, opstanden en vredesonderhandelingen. Uit de analyse zal echter blijken dat het ook in dit geval om een belangrijke diplomatieke kwestie ging waarin er zowel voor Parijs, Brussel als Madrid veel op het spel stond.

De derde periode, van mei 1618 tot november 1620, zal quasi volledig in beslag genomen worden door de uitbraak van de Boheemse opstand en zijn escalatie tot de Dertigjarige Oorlog in de nasleep van de keizerlijke overwinning in de Slag op de Witte Berg. Hoe reageerde men in Brussel en Parijs op het nieuws uit Praag? Hoe evolueerde de houding die Brussel, Parijs en Madrid aannamen ten aanzien van de crisis in het Heilige Roomse Rijk? Welke rol speelde de Franse ambassade in Brussel bij de vorming van het Franse beleid? In welke mate werd de Franse buitenlandse politiek bepaald door de chronische interne instabiliteit in deze periode? In dit onderdeel zal ook kort worden ingegaan op twee kwesties van minder internationaal belang, die desondanks waardevolle informatie verschaffen met betrekking tot de verhoudingen tussen Brussel en Parijs, namelijk de discussies over het kanaal van Gravelines in 1618 en de opstand van de Brusselse ambachtsgilden in 1619.

De laatste periode, die de eerste helft van het jaar 1621 omvat, werd gedomineerd door de onderhandelingen met betrekking tot een eventuele verlenging van het Twaalfjarig Bestand met de Republiek. Waren Lodewijk XIII en zijn ministers bereid om te bemiddelen voor een verlenging van het Bestand? Of trachtte de Franse koning via zijn vertegenwoordiger in Brussel juist een hervatting van de oorlog te forceren? Daarnaast zal ook worden ingegaan op de impact van de crisis in de Valtellina, die vanaf de zomer van 1620 een verscherping van de Frans-Spaanse tegenstellingen met zich meebracht.

Daarbij is het interessant om telkens te bekijken in welke mate de opvattingen van ambassadeur Péricard correspondeerden met deze van zijn superieuren in Parijs. Stelde Péricard zich over het algemeen sympathieker op ten aanzien van de aartshertogen? Of koesterde hij als man ter plaatse juist een groter wantrouwen? Kon Péricard vanuit Brussel

een invloed uitoefenen op het beleid in Parijs? Hoe dacht de Franse ambassadeur in Brussel over de aartshertogelijke onafhankelijkheid? In de conclusie zal op synthetische wijze getracht worden om een antwoord op deze vragen te formuleren. Daarbij zal tot slot geprobeerd worden om de evolutie van de Frans-Habsburgse verhoudingen in de vermelde periode in grote lijnen te reconstrueren.

De aanpak die in deze verhandeling wordt gevolgd is quasi onvermijdelijk sterk beschrijvend. Hoewel structurele factoren zoals geografie en economie een niet te onderschatten invloed uitoefenen op de betrekkingen tussen staten, blijft diplomatieke geschiedenis in essentie een kwestie van handelende individuen. Centraal staat dan ook de vraag hoe individuen zoals vorsten, ambassadeurs en gouverneurs reageerden op bepaalde crisissituaties, en vooral, waarom zij in de gegeven omstandigheden opteeden voor bepaalde beleidsopties. Slechts na een gedetailleerde analyse van Péricards interacties met het aartshertogelijk regime in de periode 1616-1621 en enkele pogingen tot contextualisering en verklaring zal het mogelijk zijn om tot meer algemene conclusies te komen in verband met de evolutie van de Frans-Habsburgse betrekkingen en de rol die de Franse ambassadeur in Brussel hierin te spelen had. Een sterk beschrijvende aanpak valt in de centrale hoofdstukken van deze verhandelingen dan ook niet te vermijden. Deze empirische informatie vormt immers de voornaamste bouwsteen waarmee in de conclusie meer algemene besluiten kunnen worden geformuleerd.

Een opmerking met betrekking tot citaten: om deze scriptie een stuk levendiger te maken, heb ik ervoor gekozen om in de tekst een groot aantal citaten uit de correspondentie van ambassadeur Jean de Péricard op te nemen. Daarbij werd er geopteerd om zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke spelling te blijven, accenten werden slechts toegevoegd indien deze de leesbaarheid van het citaat ten goede kwamen (bijvoorbeeld wanneer verwarring tussen een vorm met of zonder accenten mogelijk was). Zinsdelen tussen vierkante haakjes behoren niet tot de oorspronkelijke tekst, maar werden toegevoegd om grammaticale redenen. Wanneer tekst werd weggelaten uit een citaat, wordt dit aangeduid met [...]. Zinsdelen in het Nederlands tussen ronde haakjes behoren evenmin tot de oorspronkelijke tekst, maar dienen ter verduidelijking van bepaalde personen of begrippen. Zinsdelen in het Frans tussen ronde haakjes werden door Péricard en zijn secretaris zelf op deze manier geschreven.

Deel I: Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden (1598-1616)

1. Hendrik IV (1598-1610)

1.1 Van de Vrede van Vervins tot het Twaalfjarig Bestand

Toen de hugenoot Hendrik van Navarra in augustus 1589 de Franse troon besteeg als Hendrik IV had hij reeds voldoende redenen om de Habsburgers te haten. Sinds 1584 steunde de Spaanse koning Filips II immers het verzet van de Katholieke Liga tegen de protestantse troonopvolger. Toen Hendrik in 1590 Parijs (het voornaamste bolwerk van de Liga) belegerde, kwam een Spaans leger onder leiding van Alexander Farnese, gouverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden, de stad ontzetten. Filips probeerde ondertussen de Liga te overtuigen om zijn dochter Isabella Clara Eugenia als koningin te aanvaarden. Dit plan mislukte, maar bespoedigde wel Hendriks bekering tot het katholicisme in juli 1593.² Nu hij de steun van de meeste Franse katholieken had gewonnen, verklaarde Hendrik in januari 1595 de oorlog aan Spanje. Het *Ejército de Flandes*, het Spaanse leger in de Nederlanden, vocht onder het commando van de nieuwe gouverneur-generaal Albrecht van Oostenrijk echter dapper terug en kon Calais en Amiens innemen. Reeds tijdens deze veldtochten begon Albrecht vredesgesprekken met de Fransen. Deze resulteerden in de Vrede van Vervins (2 mei 1598) en het herstel van de vooroorlogse grenzen tussen Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden. Vier dagen later droeg Filips II via de Akte van Afstand de Bourgondische erfenis over aan zijn dochter Isabella. In ruil hiervoor diende zij te huwen met Albrecht, die aldus medesoverein werd van de Zuidelijke Nederlanden.³

De vrede tussen Frankrijk en Spanje kwam vooral voort uit de lamentabele financiële situatie van beide koninkrijken. Anderzijds speelden ook politieke motivaties een rol: Filips II wilde zich vooral concentreren op de uitschakeling van de rebellen in het Noorden en de verovering van Engeland. Hendrik IV wilde zijn koninkrijk na decennia van quasi onafgebroken interne

² M.P. Holt, *The French wars of religion, 1562-1629*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, pp. 121-149.

³ L. Duerloo, *Dynasty and Piety: Archduke Albert (1598-1621) and Habsburg political culture in an age of religious wars*, Farnham, Ashgate, 2012, pp. 40-52.

en externe oorlogvoering eindelijk wat rust schenken. Daarnaast was hij gedesillusioneerd geraakt door de gebrekkige steun van zijn Engelse en Nederlandse bondgenoten.⁴

Vrede stond echter niet gelijk aan vriendschap. Spanje en de aartshertogen, die nog altijd in oorlog waren met Engeland en de Republiek, bleven beducht voor Frankrijk, dat met de dag sterker leek te worden. Hendrik IV was dan weer geobsedeerd door het traditionele angstbeeld van de Habsburgse omsingeling. Het gevolg van deze wederzijdse negatieve percepties was een koude oorlog *avant la lettre*, gekenmerkt door wederzijdse steun aan dissidenten en vormen van economische oorlogvoering.⁵ Tot tweemaal toe verleende Madrid steun aan adellijke complotten om Hendrik IV te vermoorden, namelijk de samenzweringen van de maarschalk van Biron (1602)⁶ en de markiezin van Verneuil (1604)⁷.

Omdat er in Spanje zelf geen noemenswaardige interne oppositie was, richtte Hendrik IV zich vooral tot de externe vijanden van Spanje. Om de Iberische monarchie in toom te houden was het voor Hendrik cruciaal dat de oorlog in de Nederlanden zo lang mogelijk bleef aanslepen. Daarom bleef hij de Republiek der Verenigde Provinciën financieel steunen via een jaarlijkse subsidie en het onderhoud van ter plaatse gestationeerde Franse troepen.⁸

Een eerste barst in Hendriks strategie kwam er toen de nieuwe Engelse koning James I in mei 1603 een wapenstilstand afkondigde. Hendrik zond Maximilien de Béthune, de latere hertog van Sully, naar Londen. Enerzijds diende hij als Frans gezant de nieuwe vorst te feliciteren, anderzijds moest hij samen met een Noord-Nederlandse delegatie James overtuigen om de strijd tegen Spanje voort te zetten. De gezant van de aartshertogen, de hertog van Arenberg, kon de koning echter overtuigen om volop in te zetten op vredesgesprekken. Deze

⁴ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique. "Honorables ambassadeurs" et "divins espions". Représentation diplomatique et service secret dans les relations hispano-françaises de 1598 à 1635*, Madrid, Casa de Velázquez, 2004, p. 63.

⁵ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 153-157. Een typisch voorbeeld van economische oorlogvoering was de uitroeping van een handelsembargo door Frankrijk in februari 1604 als reactie op tariefverhogingen in Spanje en de Zuidelijke Nederlanden, de zogenaamde Gauna-decreten.

⁶ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, pp. 311-315. Charles de Gontaut-Biron streed aan de zijde van Hendrik IV tegen de Katholieke Liga, maar was zich na 1598 steeds meer tegen de religieuze politiek van de koning gaan keren. Samen met een aantal andere hoge edelen, de hertog van Savoie en de Spaanse gouverneur van Milaan beraamde hij een complot om Hendrik IV te vermoorden en van Frankrijk een electieve monarchie te maken. Biron werd echter verraden door zijn vertrouweling Jacques La Fin en in 1602 geëxecuteerd.

⁷ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, pp. 317-318. Henriette d'Entragues was een minnares van Hendrik IV. Samen met haar halfbroer, de graaf van Auvergne, en de hertog van Bouillon had ze het plan opgevat om Hendrik IV en kroonprins Lodewijk te vermoorden en Henri de Verneuil, haar onwettige zoon met de koning, op de troon te plaatsen. Filips III was bereid om Henri als koning te erkennen en hem een infante als bruid te schenken. Verneuil en Auvergne werden in juli 1604 verraden door de Engelse katholiek Thomas Morgan. Henriette ging vrijuit, maar haar halfbroer werd opgesloten in de gevangenis.

⁸ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 157.

resulteerden in het Verdrag van Londen (augustus 1604).⁹ De overgave van het rebellenbolwerk Oostende op 22 september 1604 was een tweede zware klap voor Hendrik. Tijdens het meer dan drie jaar durende beleg van de stad had hij samen met Maurits van Nassau, stadhouder van onder andere Holland en Zeeland, geprobeerd een ontzettingsleger op de been te brengen, een interventie die de Vrede van Vervins in één klap teniet kon doen. De omvang van Albrechts belegeringsmacht deed Hendrik echter afzien van het plan.¹⁰

Albrecht kon zich na de val van Oostende volledig op de strijd in het Noorden concentreren. Tijdens de campagnes van 1605 en 1606 bracht *maestro de campo general* Ambrogio Spinola¹¹ de Republiek zware klappen toe. Net zoals tijdens de oorlog met Frankrijk wachtte Albrecht het verloop van de veldtochten niet af om onderhandelingen te beginnen. Die resulteerden in april 1607 in de ondertekening van een wapenstilstand. Hendrik IV was woedend. Onbewust had hij echter een aanzienlijke rol gespeeld in de toenadering tussen Albrecht en de Republiek. In 1606 kondigde Hendrik immers aan dat hij de jaarlijkse subsidie met een derde zou verlagen tenzij de Staten-Generaal de Franse koning als hun soeverein zouden erkennen en vrijheid van eredienst voor katholieken zouden afkondigen. In ruil hiervoor zou Frankrijk de oorlog tegen Spanje hervatten. De Republiek onderhandelde echter nog liever met de Habsburgers dan haar soevereiniteit en religieuze ordening op te geven.¹²

Hendrik veranderde van strategie en bood samen met James I zijn diensten als bemiddelaar aan bij de vredesgesprekken die vanaf februari 1608 in Den Haag werden gevoerd. De Franse koning deed ondertussen echter zijn uiterste best om de onderhandelingen te saboteren, onder meer door Albrecht en de Spaanse koning Filips III tegen elkaar uit te spelen. Indien Albrecht zich onafhankelijker van Spanje zou opstellen en meer bij Frankrijk zou aanleunen, zou hij volgens de Franse koning zeker een duurzame vrede kunnen bekomen. Albrecht trapte niet in de val, maar vrede met de Republiek bleek omwille van religieuze kwesties en het soevereiniteitsvraagstuk inderdaad niet haalbaar.¹³ In augustus kreeg de Franse bemiddelaar Pierre Jeannin daarom de instructies om een bestand van tien of twaalf jaar voor te stellen.¹⁴

⁹ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 166-175.

¹⁰ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 159-160.

¹¹ Tijdens het beleg van Oostende rezen er in de Spaanse *Consejo de Estado* ernstige twijfels over de militaire competentie van aartshertog Albrecht. In 1605 werd dan ook besloten om Albrecht formeel als kapitein-generaal van de strijdkrachten te handhaven, maar het werkelijke commando over het *Ejército de Flandes* over te dragen aan de eerstvolgende in rang, de Genuees Ambrogio Spinola (L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 152-153).

¹² L. Duerloo, *op. cit.*, p. 206 & 224.

¹³ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 207, 224-232.

¹⁴ P. Claeys, "De wijze Nederlander: ambassadeur Petrus Peckius te Parijs, 1607-1611", in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 105 (1992), 2, p. 203.

Uiteindelijk werd op 9 april 1609 het Twaalfjarig Bestand afgekondigd. Dit was voor Hendrik IV misschien niet de best mogelijke uitkomst, maar Frankrijk had zich van de blijvende steun van de Republiek kunnen verzekeren via een defensieve alliantie (januari 1608). Om de Habsburgers verder te provoceren promoveerde Hendrik na het Bestand de Nederlandse gezant in Parijs tot ambassadeur, wat gelijkstond aan een impliciete erkenning van de soevereiniteit van de opstandige gewesten.¹⁵ Franse bemiddeling speelde dus een cruciale rol bij de totstandkoming van het Bestand, zoals N.M. Sutherland terecht stelt, maar de Franse bijdrage was zeker niet van harte.¹⁶ Volgens Alain Hugon bestond de voornaamste verdienste van Hendrik IV eruit dat hij er via zijn bemiddeling in slaagde om de onderhandelingen te internationaliseren en zo de zaken in een voor Frankrijk gunstigere richting kon sturen.¹⁷ Uit het voorgaande blijkt dus dat Hendrik IV tussen 1598 en 1609 minstens tweemaal overwoog om de Zuidelijke Nederlanden binnen te vallen (tijdens het beleg van Oostende en in 1606). J.M. Haydens stelling, namelijk dat Hendrik tot 1609 vooral streefde naar een pacificatie van Europa, lijkt dus moeilijk houdbaar.¹⁸ Anderzijds was er tijdens de regering van Hendrik IV wel degelijk sprake van toenaderingspogingen tussen Frankrijk en Spanje. Op deze pogingen zal meer gedetailleerd worden ingegaan in het hoofdstuk over het regentschap van Maria de' Medici.

1.2 De Guliks-Kleefse kwestie en de prins van Condé

Op 25 maart 1609, enkele dagen voor het ingaan van het Bestand, overleed Johan Willem, hertog van Gulik, Kleef en Berg, graaf van Ravensberg en Mark en heer van Ravenstein. Al tijdens zijn leven werd druk gespeculeerd over de opvolging van deze kinderloze en geesteszieke katholieke Duitse hertog. Zijn gebieden in het Rijnland waren klein, maar relatief welvarend en dichtbevolkt. Door hun strategische ligging in de nabijheid van zowel de Zuidelijke als de Noordelijke Nederlanden werd de opvolgingskwestie ook internationaal met veel belangstelling gevolgd.¹⁹ De twee voornaamste pretendenten waren keurvorst Johan

¹⁵ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 213-214, 225.

¹⁶ N.M. Sutherland, "The origins of the Thirty Years War and the structure of European politics", in: *The English Historical Review*, 107 (1992), 3, p. 601.

¹⁷ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, p. 68.

¹⁸ J.M. Hayden, "Continuity in the France of Henry IV and Louis XIII: French foreign policy, 1598-1615", in: *The Journal of Modern History*, 45 (1973), 1, p. 3.

¹⁹ A.D. Anderson, *On the verge of war: international relations and the Jülich-Kleve succession crises (1609-1614)*, Boston, Humanities Press, 1999, pp. 19-23. (Studies in Central European Histories, 13).

Sigismund van Brandenburg en Wolfgang Willem, de zoon van de hertog van Neuburg. Beiden waren lutheranen, wat hen onpopulair maakte bij de uiterst katholieke aartshertogen. Brandenburg was bovendien een nauwe bondgenoot van de Republiek.²⁰ Hendrik IV zag in de opvolgingskwestie een ideale mogelijkheid om de Habsburgse invloed in het Rijnland in te dammen en steunde de protestantse pretendentes.²¹ Hendriks intenties in het Heilige Roomse Rijk zijn echter het voorwerp van controverse onder historici. Volgens N.M. Sutherland was Hendriks voornaamste doelstelling de vereniging van de Duitse protestantse vorsten tegen de Habsburgers, vooral om zijn bondgenoten in de Republiek te ontlasten.²² Mark Greengrass stelt dat protestants Duitsland geen prioriteit was voor Hendrik IV, die maar al te goed zou hebben beseft hoe wanhopig verdeeld de protestantse oppositie in het Rijk was. De in 1608 opgerichte Protestantse Unie was als puur defensieve alliantie immers te zwak om een geloofwaardig tegenwicht te bieden voor de Habsburgers en de Katholieke Liga.²³

Wat zijn achterliggende motieven ook waren, tijdens de eerste Guliks-Kleefse crisis zou Hendrik steeds nauw samenwerken met de Protestantse Unie. Samen met de Unie ondersteunde hij de totstandkoming van het Verdrag van Dortmund (10 juni 1609) waarin Brandenburg en Neuburg beloofden om voorlopig samen de erfenis te besturen.²⁴

Dit was echter buiten keizer Rudolf II gerekend, die de regeling van Dortmund onwettig verklaarde en in juli zijn neef Leopold tot keizerlijk administrator van Gulik-Kleef benoemde. Op 23 juli liep het garnizoen van de citadel van Gulik over naar Leopold.²⁵ Dit creëerde een potentieel gevaarlijke situatie: noch de twee pretendentes, noch hun bondgenoten in Engeland, Frankrijk, de Republiek en de Protestantse Unie konden Leopolds machtsovername in Gulik tolereren.²⁶

Hendrik IV zag achter de gebeurtenissen in Gulik de hand van Madrid en Brussel en maakte Albrecht duidelijk dat hij verplicht zou zijn om militair in te grijpen als de aartshertog zijn neef Leopold te hulp zou komen. Om zijn dreigement kracht bij te zetten stuurde de Franse

²⁰ A.D. Anderson, *op. cit.*, pp. 23-29.

²¹ A.D. Anderson, *op. cit.*, pp. 29-30.

²² N.M. Sutherland, "The origins of the Thirty Years War and the structure of European politics", p. 605.

²³ M. Greengrass, *France in the age of Henri IV: The struggle for stability*, Londen, Longman, 1984, pp. 195-197. De Katholieke Liga (1609) was een defensieve alliantie van katholieke Duitse vorstendommen onder leiding van Beieren. Deze mag zeker niet verward worden met haar naamgenoot uit de Franse godsdienstoorlogen.

²⁴ A.D. Anderson, *op. cit.*, pp. 34-35.

²⁵ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 310.

²⁶ A.D. Anderson, *On the verge of war*, pp. 39-40.

koning troepen naar de grens met de Zuidelijke Nederlanden.²⁷ Albrecht had inderdaad hulpverzoeken ontvangen, maar kon niets doen voor Leopold. Ten eerste wilde hij het bestand met de Republiek niet in gevaar brengen. Daarnaast wilde hij Frankrijk al evenmin provoceren. Bovendien hoopte Albrecht dat de opvolgingskwestie via de keizerlijke instellingen op vreedzame wijze beslecht kon worden.²⁸

In een poging om de brokken te lijmen werd Jean Richardot, hoofd-voorzitter van de Geheime Raad, in augustus naar Parijs gezonden. Hij kon Hendrik overtuigen om het diplomatieke pad te blijven bewandelen.²⁹ Richardot werd hierbij geholpen door de grote verdeeldheid die heerste aan het Franse hof. Katholieke raadsheren zoals staatssecretaris voor Buitenlandse Zaken Villeroy en kanselier Sillery waren voorstanders van een vreedzame oplossing voor de Guliks-Kleefse kwestie. De protestantse *surintendant des finances* Sully pleitte voor een militair ingrijpen.³⁰

De vlucht van de prins van Condé en zijn echtgenote Charlotte de Montmorency naar de Zuidelijke Nederlanden op 29 november leidde tot nieuwe spanningen tussen Brussel en Parijs. Condé, een neef van Hendrik IV, was niet opgezet met de amoureuze interesse van de koning in de vijftienjarige Charlotte. Als *premier prince du sang* kwam de prins in de lijn voor de troonopvolging vlak na Hendriks minderjarige zonen, hij mocht dus niet in handen van de Habsburgse ervvijand vallen. Hendrik eiste dan ook de onmiddellijke uitlevering van de prins, anders zou een Frans leger de Zuidelijke Nederlanden binnenvallen.³¹ Albrecht en Isabella ontvingen van Filips III echter de expliciete instructies om de prins niet uit te leveren. Met het oog op de toegenomen Frans-Spaanse tegenstellingen door de Guliks-Kleefse kwestie kon Condé Madrid immers nog wel van nut zijn.³² Albrecht ontving de prins met de nodige eerbewijzen, maar maakte hem duidelijk dat hij niet in Brussel kon blijven. In februari 1610 vertrok hij daarom naar het hertogdom Milaan waar de Spaanse gouverneur, de graaf van Fuentes, hem met open armen ontving.³³

Hendriks ergste nachtmerrie was hiermee bewaarheid geworden. Spanje kon Condé nu als een politiek wapen aanwenden in haar schemeroorlog met Frankrijk. De “zaak-Condé” verhardde

²⁷ A.D. Anderson, *op. cit.*, pp. 48-49.

²⁸ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 304-311.

²⁹ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 314-316. Richardot was een veteraan van de onderhandelingen te Vervins in 1598. Zijn missie naar Parijs in augustus 1609 zou zijn laatste diplomatieke opdracht worden. Op 3 september overleed de voorzitter op de terugweg naar Brussel.

³⁰ A.D. Anderson, *On the verge of war*, pp. 50-53.

³¹ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 316-318.

³² A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, p. 323.

³³ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 316-320.

Hendriks opstelling in de Guliks-Kleefse crisis. Onder zijn impuls werd in februari 1610 een internationale coalitie bestaande uit Frankrijk, Engeland, de Republiek en de Protestantse Unie gevormd die Leopold gewapenderhand uit Gulik zou verdrijven. Frankrijk zou met tienduizend manschappen de grootste bijdrage leveren aan deze troepenmacht.³⁴

Enkele gebeurtenissen in de daaropvolgende maanden deden Brussel echter vermoeden dat Hendrik meer van plan was. In maart bleek immers dat de omvang van het Franse leger was verdubbeld tot twintigduizend soldaten. Bovendien zou de koning zelf het commando op zich nemen. In april sloot Hendrik een offensieve alliantie met de ambitieuze hertog Karel Emanuel van Savoie, gericht op de verovering van Milaan.³⁵ Zou de campagne echt beperkt blijven tot het Rijnland? Albrecht besloot alvast de grensverdediging te versterken. Op 8 mei ontving hij uit Parijs een verzoek om vrije doorgang door Luxemburg. Op 13 mei beslisten Albrecht en zijn adviseurs om de Fransen hun zin te geven, het *Ejército de Flandes* was in haar toenmalige omvang niet in staat om het Franse leger te stoppen. De volgende dag werd Hendrik IV in Parijs doodgestoken door François Ravallac, een fanatieke katholiek.³⁶

Ging Hendrik IV de Zuidelijke Nederlanden en Milaan binnenvallen? Volgens de hertog van Sully maakten de alliantie met Savoie en de militaire opbouw inderdaad deel uit van een zogenaamd *Grand Design* dat erop gericht was de macht van de Habsburgers in Europa definitief te breken.³⁷ Door de meeste hedendaagse historici wordt deze stelling echter niet meer aanvaard. Volgens Alison Deborah Anderson zouden Engeland en de Protestantse Unie nooit meegestapt zijn in een grootschalige oorlog tegen de Habsburgers. Met enkel de steun van de Republiek en Savoie zou Hendrik Spanje nooit kunnen verslaan.³⁸ Mark Greengrass stelt dat Hendrik IV de Habsburgers vooral zijn vastberadenheid wilde tonen om hen op deze manier af te schrikken om Leopold te hulp te schieten.³⁹ De alliantie met Savoie was vooral bedoeld als een afleidingsmanoeuvre om de Spaanse aandacht weg te houden van de Rijn.⁴⁰ Hendriks werkelijke intenties blijven echter een kwestie van speculatie, de koning nam zijn plannen uiteindelijk mee in het graf.⁴¹

³⁴ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 321-325.

³⁵ A.D. Anderson, *On the verge of war*, p. 95.

³⁶ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 327-329.

³⁷ J.M. Hayden, "Continuity in the France of Henry IV and Louis XIII: French foreign policy, 1598-1615", p. 1.

³⁸ A.D. Anderson, *On the verge of war*, pp. 96-98.

³⁹ M. Greengrass, *France in the age of Henri IV: The struggle for stability*, p. 198.

⁴⁰ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 325-326.

⁴¹ J.M. Hayden, "Continuity in the France of Henry IV and Louis XIII", p. 10.

2. Maria de' Medici

2.1 Orde op zaken

Toen het nieuws van de moord op Hendrik IV Brussel bereikte, kondigden de aartshertogen een rouwperiode af. Waarschijnlijk ging er op dat moment echter vooral een zucht van opluchting door de gangen van het Koudenbergpaleis. Omdat de nieuwe koning Lodewijk XIII amper negen jaar oud was, nam zijn politiek onervaren moeder, koningin Maria de' Medici, het regentschap waar. De voornaamste raadsheren van Hendrik IV (Villeroy, Sillery, Pierre Jeannin en voorlopig ook nog Sully) zegden onmiddellijk hun steun toe aan het nieuwe regime.⁴² Condé, die als voornaamste mannelijke verwant van de koning het regentschap had kunnen opeisen, had zichzelf door zijn afwezigheid buitenspel gezet. Toen hij in juli 1610 terugkeerde uit Milaan had het regentschapsregime zich al stevig geconsolideerd.⁴³

Hoewel het handhaven van de interne orde de belangrijkste prioriteit van het regentschapsregime was, konden Maria en haar raadgevers natuurlijk niet om de Guliks-Kleefse crisis heen. Maria maakte de bondgenoten duidelijk dat ze op Franse steun konden blijven rekenen, maar deze zou niet van dezelfde orde zijn als wat Hendrik IV beloofd had. Bovendien maakte de regentes duidelijk dat een geweldloze oplossing haar voorkeur wegdroeg.⁴⁴ De raadsheren bleven echter diep verdeeld: Sully hield vast aan het idee van een grote oorlog, Condé wilde de militaire operatie helemaal afblazen. Dit liet de gematigden onder leiding van staatssecretaris Villeroy, tijdens de eerste jaren van het regentschap ongetwijfeld de invloedrijkste figuur aan het Franse hof, toe om hun wil door te drijven. Villeroy kon de koningin overtuigen om een beperkte strijdmacht naar Gulik te sturen. Zo versterkte Frankrijk haar reputatie als betrouwbare bondgenoot, maar werden de Habsburgers zo min mogelijk geprovoceerd. Rond het einde van juli stond een leger van negenduizend manschappen klaar om te vertrekken.⁴⁵

Het Franse leger bleef veilig ten zuiden van Luxemburg marcheren en bereikte rond 19 augustus Gulik. Op dat moment waren de overige bondgenoten al met het beleg van de stad begonnen. Het garnizoen capituleerde op 1 september 1610. Aartshertog Leopold, die in de

⁴² L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 330.

⁴³ J.M. Hayden, "Continuity in the France of Henry IV and Louis XIII", p. 12.

⁴⁴ A.D. Anderson, *On the verge of war*, pp. 115-116.

⁴⁵ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 331-332.

laatste maanden Albrecht nog tevergeefs om hulp had gesmeekt, was de stad reeds ontvlucht. Na de val van Gulik stelden de Fransen, op basis van een eerder plan van aartshertog Albrecht, voor om de citadel toe te vertrouwen aan een neutrale gouverneur. Brandenburg en Neuburg waren niet van plan de strategische vesting opnieuw uit hun handen te laten glippen en weigerden. Wel garandeerden ze de grotendeels katholieke bevolking vrijheid van eredienst.⁴⁶

Een week na de capitulatie van Gulik vertrok het Franse leger. De troepen kregen van Albrecht de toestemming om bij de terugtocht door het hertogdom Luxemburg te trekken. Aangezien de gehele erfenis voorlopig onder gedeeld bestuur van Brandenburg en Neuburg viel, kwam een einde aan de eerste Guliks-Kleefse crisis. Zowel Albrecht, die zich niet liet meeslepen door Leopold en geen confrontatie wilde aangaan met Frankrijk en de Republiek, als Maria de' Medici, die afstapte van de harde lijn van Hendrik IV, hebben volgens Alison Anderson uiteindelijk een cruciale rol gespeeld in het verhinderen van een verdere escalatie van de opvolgingskwesitie.⁴⁷

2.2 De “Spaanse huwelijken”

Nu het voornaamste diplomatieke struikelblok uit de weg was, kon Maria de' Medici werken aan een toenadering tussen de dynastieën van Habsburg en Bourbon. Ten eerste werd de offensieve alliantie met Savoie geannuleerd.⁴⁸ Daarnaast aanvaardde de regentes in januari 1611 het ontslag van de hertog van Sully. Als *surintendant des finances* en gouverneur van de Bastille was hij één van de voornaamste ministers van Hendrik IV. De hugenoot Sully was echter ook de belangrijkste pleitbezorger van de anti-Spaanse partij aan het hof.⁴⁹ Uit de bespreking van de eerste Guliks-Kleefse crisis bleek duidelijk dat de hertog aanstuurde op een Frans-Spaanse oorlog en een invasie van de Zuidelijke Nederlanden. Deze houding werd niet enkel ingegeven door zijn religieuze sympathieën, maar ook door persoonlijke belangen. Als telg uit een oud Artesisch adellijk geslacht wilde Sully via een invasie zijn familiebezittingen in de Zuidelijke Nederlanden recupereren.⁵⁰ Maria de' Medici had de hertog aanvankelijk aan

⁴⁶ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 331-338.

⁴⁷ A.D. Anderson, *On the verge of war*, pp. 123-125.

⁴⁸ J. M. Hayden, “Continuity in the France of Henry IV and Louis XIII”, p. 16.

⁴⁹ E. Dickerman & A. Walker, “Les règles du jeu: The Decline and Fall of Sully, 1610-17”, in: *European History Quarterly*, 37 (2007), 2, pp. 216-223.

⁵⁰ B. Barbiche, “Henri IV et l'Europe”, in: L. Bély (ed.), *La présence des Bourbons en Europe XVIe-XXIe siècle*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2003, p. 55.

boord gehouden om de hugenoten niet van zich te vervreemden, maar zijn hautaine houding en verzet tegen de toenadering tot Spanje hadden zijn positie onhoudbaar gemaakt.⁵¹

De voornaamste pijler van de detentepolitiek was echter het Frans-Spaanse dubbelhuwelijk. Het idee van een dynastieke alliantie tussen de twee voornaamste katholieke vorstenhuizen ging al terug tot 1601, het geboortjaar van zowel kroonprins Lodewijk als de Spaanse infante Anna. Hendrik IV verwelkomde het idee: een huwelijksalliantie met Spanje zou de relatief recente Bourbondynastie extra prestige en legitimiteit bezorgen.⁵²

In 1607 stelde Hendrik zelfs voor om zijn dochter Christine uit te huwelijken aan don Carlos, de tweede zoon van Filips III, en het koppel de soevereiniteit over de Zuidelijke Nederlanden te schenken na de dood van Albrecht en Isabella. Hendrik hoopte hiermee vooral de blijvende onafhankelijkheid van het Bourgondische patrimonium te verzekeren, wat hij in het voordeel van Frankrijk achtte. Ook Filips zag voordelen in het plan, Frankrijk zou dan als verantwoordelijke partner mee instaan voor de pacificatie van de Nederlanden. De Spaanse koning eiste in ruil echter dat Frankrijk definitief zou breken met de opstandelingen in de Republiek. Voor Hendrik IV was dit onbespreekbaar, waardoor het initiatief stukliep.⁵³

Onmiddellijk na de dood van haar echtgenoot nam Maria de' Medici de draad van de huwelijksonderhandelingen opnieuw op. Maria stelde Filips III een dubbelhuwelijk voor: de jonge koning Lodewijk zou huwen met de infante Anna, kroonprins Filips van Spanje zou in het huwelijk treden met prinses Elisabeth.⁵⁴ Filips III was nog altijd uitermate geïnteresseerd. Met het oog op de beveiliging van de communicatielijnen tussen Italië en de Nederlanden was een goede verstandhouding met Frankrijk cruciaal. Een huwelijksalliantie was het ideale middel om een actief bondgenootschap te bekomen of om Frankrijk ten minste te neutraliseren.⁵⁵

De aartshertogelijke diplomatie werd grotendeels buiten de huwelijksonderhandelingen gehouden, die vooral het werk waren van Franse en Spaanse gezanten. Van een overdracht van de Zuidelijke Nederlanden aan een Frans-Spaans bruidspaar was al helemaal geen sprake meer.⁵⁶ In april 1611 ondertekende Filips III het huwelijksverdrag, in januari 1612 zette Maria haar handtekening onder het document. De uitvoering liep echter talloze vertragingen op,

⁵¹ E. Dickerman & A. Walker, "Les règles du jeu: The Decline and Fall of Sully, 1610-17", pp. 218-223.

⁵² L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 228-229.

⁵³ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 230-231.

⁵⁴ L. Duerloo, *op. cit.*, p. 352.

⁵⁵ C.H. Carter, *The Secret Diplomacy of the Habsburgs, 1598-1625*, New York, Columbia University Press, 1964, pp. 43-44.

⁵⁶ P. Claeys, "De wijze Nederlander: ambassadeur Petrus Peckius te Parijs, 1607-1611", p. 214.

waardoor de huwelijken pas in oktober 1615 werden voltrokken. Onder meer in Frankrijk was er fel verzet tegen de “Spaanse huwelijken“, vooral uit de hoek van de hoge adel en de hugenoten.⁵⁷

In januari 1614 ontketenden de prins van Condé en de hertog van Bouillon (de voornaamste hugenotenleider) een grote adellijke opstand tegen het regentschapsregime. Vooral het gebrek aan politieke inspraak zat de edelen hoog, maar hun strijd was ook gericht tegen de alliantie met Spanje. In mei sloot Maria het Verdrag van Sainte-Ménéhould met de rebellen, waarin de regentes beloofde om in de loop van het jaar de Staten-Generaal bijeen te roepen. Condé en de zijnen mochten bovendien rekenen op een verhoging van hun toelagen. Tijdens het conflict had aartshertog Albrecht partij gekozen voor Maria de’ Medici door de rebellen te verbieden om wapens en troepen te betrekken uit zijn gebieden. De adellijke opstand zou onrechtstreeks een cruciale impact hebben op het verloop van de tweede Guliks-Kleefse crisis (cfr. infra).⁵⁸

Wat waren de motivaties voor deze plotse ommezwaai in de Franse buitenlandse politiek? Lange tijd gingen de meeste historici ervan uit dat de detente ten tijde van het regentschap van Maria de’ Medici te verklaren viel vanuit de pro-Spaanse ingesteldheid van de regentes zelf. Als devote katholiek en dochter van een aartshertogin moest ze het huis van Habsburg wel van nature uit zeer genegen zijn.⁵⁹ Daarbij ging men volgens Jean-François Dubost echter voorbij aan één belangrijk gegeven. Tot tweemaal toe had Spanje immers concrete samenzweringen ondersteund die gericht waren op de vernietiging van de Bourbons en het illegitiem verklaren van het huwelijk van Hendrik IV en Maria de’ Medici (Biron en Verneuil, cfr. supra). Maria de’ Medici zou het de Katholieke Koning nooit vergeven hebben dat hij tot tweemaal toe had ingestemd met plannen om haar echtgenoot en oudste zoon te laten vermoorden, en in het geval van de samenzwering van Verneuil zelfs een bastaard op de troon te installeren. Dubost zoekt de verklaring voor de detentepolitiek dan ook in puur pragmatische overwegingen van Franse kant.⁶⁰ De regentes en haar ministers zagen in een huwelijksalliantie het perfecte instrument om Spanje te doen afzien van haar steun aan dissidenten zoals Condé. Bovendien zou Filips III door het uithuwelijken van twee van zijn kinderen aan Franse koningskinderen meteen ook definitief de legitimiteit van de Bourbons en het huwelijk van Maria en Hendrik IV erkennen. Het feit dat de huwelijksalliantie niet

⁵⁷ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 352.

⁵⁸ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 365-366.

⁵⁹ B. Barbiche, “Henri IV et l’Europe”, p. 50. Haar moeder, aartshertogin Johanna van Oostenrijk, was een dochter van keizer Ferdinand I. Ferdinand was eveneens de grootvader van aartshertog Albrecht, wat Albrecht en Maria dus neef en nicht maakte.

⁶⁰ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, Parijs, Payot, 2009, pp. 395-396.

gepaard ging met enige formele offensieve of defensieve verplichtingen bewijst volgens Dubost dat de huwelijken als niet meer dan een voorzorg voor interne stabiliteit, de absolute prioriteit van het regentschapsregime, moeten worden gezien.⁶¹ In die zin waren de huwelijken een duidelijke Franse diplomatieke overwinning, Spanje kon zich niet langer meer opwerpen als steun en toeverlaat van de ontevredenen in Frankrijk.⁶² Alain Hugon beschouwt de huwelijksalliantie eerder als een win-winsituatie voor beide partijen: Spanje beloofde zich te onthouden van interventies in de Franse binnenlandse politiek, Maria de' Medici gaf Spanje dan weer de vrije hand in Italië door zich te dissociëren van Savoie.⁶³

Ondanks de detentepogingen brak het regentschapsregime niet volledig met de anti-Habsburgse politiek van Hendrik IV. Maria de' Medici bleef de Republiek steunen met geld en manschappen. Ook andere vijanden van de Habsburgers (Venetië, de Zwitsers en de Duitse protestanten) konden op Franse steun blijven rekenen. In de loop van 1613-1614 brak bovendien een tweede Guliks-Kleefse crisis uit.⁶⁴

2.3 Terug naar Gulik?

De verdrijving van aartshertog Leopold en de instelling van het gedeeld bestuur over Gulik-Kleef hadden de opvolgingskwestie namelijk niet definitief opgelost. Zowel Johan Sigismund van Brandenburg als Wolfgang Willem van Neuburg bleef zichzelf individueel als de enige legitieme erfgenaam van hertog Johan Willem beschouwen. Het gezamenlijk bestuur kon in de ogen van beide pretendentes dus niet meer dan een tijdelijke maatregel zijn. Bovendien werd de regeling niet erkend door de keizer, die in juli 1610 de keurvorst van Saksen had benoemd tot hertog van Gulik-Kleef.⁶⁵

Brussel begon de pretendentes in Brandenburg en Neuburg bovendien steeds meer te wantrouwen. In juli 1611 verdreven protestantse opstandelingen de katholieke raad uit het stadhuis van de vrije rijksstad Aken. De rebellen installeerden een eigen, exclusief protestantse, stadsraad. Voor Albrecht en de katholieke vorsten in het Rijnland was het duidelijk dat de rebellen gesteund werden door het regime in het nabijgelegen Gulik, dat

⁶¹ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 397-400.

⁶² J.F. Dubost, *op. cit.*, p. 409.

⁶³ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, pp. 181-182.

⁶⁴ S. Kettering, *Power and reputation at the court of Louis XIII: the career of Charles d'Albert, Duc de Luynes (1578-1621)*, Manchester, Manchester University Press, 2008, pp. 205-206.

⁶⁵ A.D. Anderson, *On the verge of war*, pp. 132-133. De Saksische claims op Gulik-Kleef gingen terug op een keizerlijke belening uit 1483.

ervan verdacht werd de protestantse invloedssfeer in de regio te willen uitbreiden. Frankrijk deed een poging om te bemiddelen tussen de religieuze kampen in Aken, maar de uitroeping van de keizerlijke ban tegen de stad op 1 oktober 1611 drukte elke hoop op een vreedzame oplossing de kop in.⁶⁶

De wankele situatie in het Rijnland werd in de loop van 1613 en 1614 steeds explosiever. Om extra steun te bekomen voor hun claims veranderden beide pretendents van religie. Op 25 december 1613 maakte Johan Sigismund zijn bekering tot het calvinisme bekend. De bekering werd vooral gemotiveerd door de persoonlijke overtuigingen van de keurvorst, maar bleek ook een strategische meesterzet. Ze versterkte de banden met waardevolle bondgenoten zoals de Republiek en de Palts, de leidende staat binnen de Protestantse Unie. Bovendien had Gulik-Kleef een grote calvinistische minderheid. Wolfgang Willem had zich in juli 1613 in het grootste geheim tot het katholicisme bekeerd om een huwelijksalliantie met Beieren te kunnen sluiten.⁶⁷ Zijn alliantie met Beieren bevorderde eveneens de relaties met Brussel en Madrid, die zich in februari 1614 uitspraken ten voordele van de claims van Neuburg.⁶⁸

De spanningen tussen Brandenburg en Neuburg bereikten een hoogtepunt op 21 maart 1614, toen Wolfgang Willem de toegang tot de citadel van Gulik werd geweigerd. Brandenburg had sterke vermoedens dat Wolfgang van plan was de citadel over te nemen, net zoals Leopold een goede vijf jaar eerder had gedaan. Om de twee rivalen uit elkaar te houden trokken honderd soldaten uit de Republiek op 5 mei Gulik binnen, kort daarna gevolgd door nog meer Nederlandse troepen. Hoewel Den Haag volhield dat de troepen bedoeld waren om de ruziënde pretendents uit elkaar te houden, zag Wolfgang Willem dit manoeuvre als een steunbetuiging aan Brandenburg. Uit wraak bezette hij op 9 mei Düsseldorf, de belangrijkste stad in het hertogdom Berg, waar hij zijn bekering tot het katholicisme openbaar maakte.⁶⁹

De Nederlandse interventie was voor de katholieke bondgenoten van Wolfgang Willem het moment om in actie te schieten. Maximiliaan van Beieren raadde zijn schoonbroer aan om de hulp van Brussel in te roepen, Albrecht zou immers niet kunnen tolereren dat een strategische vesting zoals Gulik in handen van zijn Nederlandse aartsvijand zou vallen. De aartshertog reageerde positief op Wolfgangs hulpverzoek en gaf Spinola het bevel om het leger te mobiliseren. Albrecht wilde echter nog altijd een militaire confrontatie vermijden en riep de hulp van Frankrijk en Engeland in om Den Haag onder druk te zetten om haar troepen terug te

⁶⁶ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 343-344.

⁶⁷ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 357-359.

⁶⁸ A.D. Anderson, *On the verge of war*, pp. 146-147.

⁶⁹ A.D. Anderson, *op. cit.*, pp. 153-155; L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 361.

trekken. Maria de' Medici was in deze kwestie in theorie een bondgenoot van het aartshertogelijk regime. Kort na de crisis in Gulik had ze immers eveneens haar steun beloofd aan Wolfgang Willem, maar haar regering had op dat moment de handen vol aan de opstand van Condé en Bouillon.⁷⁰

De interne problemen zorgden ervoor dat er in Parijs weinig animo was om zich met de problemen in het Rijnland te bemoeien. Pas toen James I in augustus een buitengewone gezant naar Den Haag zond, kon Maria niets anders doen dan ook een diplomaat sturen. De ambassadeur in Brussel kreeg de taak toegewezen. Hij ontving echter geen instructies uit Parijs en kon dus weinig uitrichten. Toen duidelijk werd dat hij niet op Frankrijk en Engeland moest rekenen, besliste Albrecht om militair in te grijpen. Albrecht en Spinola waren echter niet van plan om het Bestand te verbreken door de Nederlanders rechtstreeks aan te vallen. In plaats daarvan zouden ze enkele steden in de omgeving bezetten die als pasmunt konden dienen bij onderhandelingen over een Nederlandse terugtrekking.⁷¹

Op 20 augustus vertrok Spinola met zijn manschappen uit Maastricht. Eerst trok de markies naar Aken, waar hij de katholieke stadsraad herinstalleerde. Conform het plan trok Spinola nu het hertogdom Gulik binnen, waar hij op 5 september Wesel innam, op amper een boogscheut van de grens met de Republiek. Den Haag zond als reactie de stadhouders Maurits en Willem Lodewijk met een leger naar Kleef. Hoewel er een reële vrees bestond dat Maurits en Spinola de confrontatie zouden aangaan, meden beide legers elkaar vakkundig. De bevelhebbers probeerden zoveel mogelijk steden langs de Rijn in te nemen om een goede uitgangspositie te bekomen bij onderhandelingen. Toen het campagneseizoen op 1 oktober ten einde liep waren Kleef, Gulik en Berg zo goed als compleet door buitenlandse troepen bezet.⁷²

Het meest opvallende gegeven aan de campagne van 1614 was dat Albrecht en Spinola deze volledig op eigen houtje hadden ondernomen. Spanje, dat in augustus 1614 in een oorlog met Savoie was verwickeld, had Brussel sterk afgeraden om militair in te grijpen. Albrecht stelde Madrid echter voor een voldongen feit door Filips III pas op het laatste moment over de campagne in te lichten. In tegenstelling tot in 1609-1610 moest Albrecht bovendien geen rekening houden met een mogelijke gespierde reactie van Frankrijk. In de zomermaanden van 1614 waren Maria de' Medici en Lodewijk XIII volop bezig met een propagandatournee om steun te verwerven voor de komende bijeenkomst van de Staten-Generaal.⁷³

⁷⁰ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 362-363.

⁷¹ A.D. Anderson, *On the verge of war*, pp. 166-172.

⁷² L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 370-374.

⁷³ A.D. Anderson, *On the verge of war*, pp. 173-181.

Het einde van de campagne betekende een nieuwe kans voor de diplomatie. Frankrijk en Engeland namen hun traditionele rol van bemiddelaars op en belegden een conferentie in Xanten, die op 13 oktober van start ging. In november stelden de bemiddelaars een compromis voor: de erfenis zou in twee delen worden verdeeld, enerzijds Gulik en Berg en anderzijds Kleef, Mark, Ravensberg en Ravenstein. Via loting zou worden bepaald welk deel naar welke pretendent ging. In de praktijk was het echter een uitgemaakte zaak dat Gulik en Berg naar Wolfgang Willem zouden gaan, Albrecht zou immers niet aanvaarden dat het vijandig gezinde Brandenburg zijn buurman werd. De bemiddelaars eisten ook dat alle buitenlandse troepen zich uit het gebied zouden terugtrekken. Deze eis botste echter op het wederzijdse wantrouwen tussen de bevelhebbers: Maurits wilde niet vertrekken vooraleer Spinola zich teruggetrokken had en vice versa. In de loop van 1615 en 1616 gingen beide partijen hun posities in het Rijnland zelfs nog versterken door extra steden te bezetten. De regeling van Xanten bleef dus grotendeels dode letter.⁷⁴

Het resultaat van de tweede Guliks-Kleefse crisis was dus een *de facto* bezetting van het grootste deel van de erfenis door twee buitenlandse mogendheden. De herneming van de Tachtigjarige Oorlog in 1621 beëindigde de patstelling en veranderde Gulik-Kleef opnieuw in een slagveld. Na talloze onderhandelingen en gevechten spraken de pretendentes in 1666 een min of meer definitieve verdeling af die grotendeels overeenkwam met deze van de Conferentie van Xanten. Pas in 1815 kwam er een definitief einde aan de kwestie toen de hele erfenis in handen kwam van het koninkrijk Pruisen, de opvolger van Brandenburg.⁷⁵

Frankrijk nam in de tweede Guliks-Kleefse crisis een duidelijk passievere houding aan dan in de crisis van 1609-1610. Deze opstelling werd vooral ingegeven door de interne onlusten in de loop van 1614, maar ook andere factoren speelden een belangrijke rol. Ten eerste de penibele financiële toestand van de monarchie. Het ontslag van Sully en de verhoging van de toelagen aan de immer opstandige edelen hadden ervoor gezorgd dat van de goed gevulde oorlogskas uit 1610 praktisch niets meer overbleef. Bovendien werd de regering in 1614 gedomineerd door figuren als Sillery en Jeannin, die al in 1610 tegen een interventie gekant waren geweest. Ten laatste was Maria de' Medici niet van plan om de toenadering tot Spanje in gevaar te laten brengen door een paar ambitieuze Duitse vorsten. Volgens Alison Anderson heeft de passieve houding van Frankrijk actief bijgedragen tot de Nederlands-Spaanse patstelling en de langdurige nasleep van de opvolgingskwestie.⁷⁶

⁷⁴ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 375-381; A.D. Anderson, *op. cit.*, pp. 196-206.

⁷⁵ A.D. Anderson, *op. cit.*, pp. 241-245.

⁷⁶ A.D. Anderson, *op. cit.*, pp. 228-229.

3. Enkele conclusies

Uit het voorgaande kan geconcludeerd worden dat er in de periode 1598-1616 twee fases te onderscheiden zijn in de betrekkingen tussen Frankrijk en het Spaanse imperium. Onder Hendrik IV waren de verhoudingen ondanks de Vrede van Vervins zeer gespannen en werd een ware schemeroorlog gevoerd waarin Frankrijk en Spanje elkaar indirect bestreden door het steunen van interne dissidenten (vooral de strategie van Spanje) en externe vijanden (vooral de Franse strategie). In de loop van 1609-1610 leken de toegenomen spanningen die het gevolg waren van de vlucht van Condé en de Guliks-Kleefse crisis de voorbode te vormen van een grote militaire confrontatie die vooral voor de Zuidelijke Nederlanden zeer dreigend was. De dood van Hendrik IV werd dan ook vaak als een *deus ex machina* geïnterpreteerd die uiteindelijk de Europese vrede redde. Moderne historici zijn echter steeds meer gaan twijfelen aan de bereidheid van Hendrik IV om zijn land in een grote Europese oorlog te storten.

Onder het regentschap van de koningin-moeder valt een stelselmatige verbetering van de relaties tussen Frankrijk en Spanje op te merken die uiteindelijk culmineerde in het dubbelhuwelijk van 1615. Of de detente in deze periode geïnterpreteerd moet worden als een uiting van de hispanofilie van de regentes of eerder voortkwam uit pragmatische overwegingen vormt nog altijd een belangrijk discussiepunt onder historici, hoewel de tweede visie over de meest overtuigende argumenten lijkt te beschikken. De detentepolitiek van de regentes ging echter eveneens gepaard met een chronische interne instabiliteit die in sterke mate de Franse passiviteit tijdens de tweede Guliks-Kleefse crisis verklaart.

Twee kleine opmerkingen zijn echter op hun plaats. Ten eerste waren er ook onder Hendrik IV reeds voorzichtige toenaderingspogingen merkbaar, zoals bleek uit de premature huwelijksonderhandelingen die met Spanje werden gevoerd. Ten tweede bleef Maria de' Medici vasthouden aan de anti-Spaanse allianties uit de vorige regeerperiode en de financiële en militaire steun aan de Republiek der Verenigde Provinciën.

Deel II: Jean de Péricard, ambassadeur van *Le Roi Très Chrétien*

1. De Franse diplomatie anno 1616

De moderne diplomatie, met de permanente diplomatieke vertegenwoordiging als voornaamste kenmerk, ontwikkelde zich vanaf het midden van de vijftiende eeuw in Italië. Omwille van de grote competitie en spanningen tussen de verschillende Italiaanse vorstendommen en stadstaatjes achtten de vorsten en stadsbesturen het noodzakelijk om voortdurend op de hoogte te zijn van het reilen en zeilen bij hun burens. Daarom gingen ze permanente vertegenwoordigers onderhouden aan de andere Italiaanse hoven. Vervolgens werden ook vertegenwoordigers gestuurd naar regio's buiten Italië. Rond de eeuwwisseling namen de West-Europese vorsten dit systeem van permanente diplomatieke vertegenwoordiging over van de Italianen.⁷⁷

Frankrijk benoemde haar eerste permanente vertegenwoordiger in het buitenland in 1509, toen een residerende ambassadeur naar de keizer van het Heilige Roomse Rijk werd gestuurd. De grote uitbouw van de Franse diplomatie dient echter te worden toegeschreven aan koning François I, op het moment van zijn dood in 1547 onderhield Frankrijk ambassadeurs aan tien verschillende buitenlandse hoven.⁷⁸ Onder zijn opvolger Hendrik II nam het aantal gezanten af tot zeven, maar tijdens het regentschap van koningin-moeder Catharina de' Medici werd een piek van twaalf permanente ambassades bereikt, waardoor Frankrijk in 1589 het land met het meest extensieve diplomatieke netwerk van Europa was.⁷⁹ Dit lijkt op het eerste gezicht vrij vreemd, aangezien M.S. Anderson stelde dat er in de tweede helft van de zestiende eeuw juist een zware verstoring kwam in het systeem van diplomatieke vertegenwoordiging als gevolg van de godsdienstoorlogen in Europa. Protestantse mogendheden trokken immers hun gezanten terug uit katholieke gebieden en vice versa.⁸⁰

⁷⁷ M.S. Anderson, *The rise of modern diplomacy 1450-1919*, Londen, Longman, 1993, pp. 2-8.

⁷⁸ M.S. Anderson, *op. cit.*, pp. 8-9.

⁷⁹ J. De Lamar, "French diplomacy and the Wars of Religion", in: *Sixteenth Century Journal*, 5 (1974), 2, p. 25 & 44.

⁸⁰ M.S. Anderson, *The rise of modern diplomacy*, pp. 10-11.

J. De Lamar draaide deze evolutie in het Franse geval echter compleet om. Het waren juist de Franse godsdienstoorlogen en de verscherping van de religieuze tegenstellingen in Europa die Catharina de' Medici dwongen om de Franse diplomatie verder uit te bouwen. Door te investeren in goede diplomatieke relaties met zowel katholieke als protestantse mogendheden hoopte ze buitenlandse interventies in haar verzwakte koninkrijk tegen te gaan.⁸¹

De troonsbestijging van de protestant Hendrik van Navarra in 1589 betekende aanvankelijk een zware klap voor de Franse diplomatie. De meeste katholieke mogendheden trokken hun ambassades terug uit Parijs. Deze terugval was echter zeer tijdelijk. Nog in 1589 zelf werd het diplomatieke contact tussen Frankrijk en Venetië hersteld. Na Hendriks bekering tot het katholicisme stuurde de paus zijn nuntius terug naar Parijs. De Vrede van Vervins leidde uiteindelijk tot een herneming van de diplomatieke contacten met Spanje en de vestiging van een Franse ambassade in Brussel.⁸²

In 1606 stond de Franse diplomatie met twaalf permanente ambassades opnieuw op het niveau van voor 1589. De Franse koning onderhield residerende ambassadeurs in Rome, Constantinopel, Spanje, Engeland, Venetië, de Zwitserse Confederatie, de Graubünden, Ragusa, Brussel, Den Haag, bij de Protestantse Unie en aan het keizerlijke hof. De keuze voor deze mogendheden getuigt van het scherpe diplomatieke inzicht van Hendrik IV. Indien men de atypische gevallen Constantinopel en Ragusa buiten beschouwing laat, wordt het duidelijk dat de Franse koning evenveel gezanten onderhield in katholieke als in protestantse landen.⁸³ Hendrik IV beschikte zo opnieuw over het meest extensieve en diverse diplomatieke netwerk van Europa, Spanje had rond 1606 slechts negen permanente ambassades.⁸⁴ De aartshertogen Albrecht en Isabella beschikten over vier permanente vertegenwoordigers in het buitenland.⁸⁵ Het diplomatieke inzicht van Hendrik IV wordt nog duidelijker wanneer men de jaarlijkse vergoedingen van de ambassadeurs voor het jaar 1606 bekijkt. Volgens Alain Hugon, die het diplomatieke apparaat van Spanje bestudeerde, vormen deze een goede graadmeter voor het relatieve belang dat aan een ambassade werd toegekend.⁸⁶ Met een jaarlijkse vergoeding van

⁸¹ J. De Lamar, "French diplomacy and the Wars of Religion", p. 44.

⁸² J. De Lamar, *art. cit.*, pp. 35-37.

⁸³ B. Barbiche, "Henri IV et l'Europe", p. 52.

⁸⁴ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, p. 155. In Rome, Brussel, Frankrijk, Engeland, Venetië, Genua, Turijn, Zwitserland en aan het keizerlijke hof.

⁸⁵ C. Thomas, "Les 'ambassades' flamandes dans les cours européennes (1598-1621): une reconnaissance de souveraineté? Le cas des négociations du traité de Londres de 1604", in: *Revue du Nord*, 99 (2008), 4, pp. 690-693. In Rome, Frankrijk, Engeland en aan het keizerlijke hof. De aartshertogen maakten wel veelvuldig gebruik van buitengewone gezanten met specifieke en in de tijd beperkte missies.

⁸⁶ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, p. 155.

42 000 *livres tournois* was de Franse ambassade in Rome de meest prestigieuze post (ook binnen de Spaanse diplomatie was dit zo). Daarna volgden Constantinopel (25 000 livres), Spanje, Engeland, Zwitserland en Venetië (elk 18 000), Brussel en Den Haag (12 000), de Graubünden en de Protestantse Unie (6000) en ten laatste Ragusa en Praag/Wenen (3600).⁸⁷

Op basis van deze gegevens kan men concluderen dat de aartshertogen door de Franse diplomatie net onder de grote mogendheden werden geplaatst. Bovendien werd er duidelijk over gewaakt dat de vergoeding voor de ambassade in Brussel overeenkwam met deze voor de ambassade in Den Haag, zo konden noch de aartshertogen, noch de Staten-Generaal zich benadeeld voelen. Ook de ambassadeurs zelf waren zeer gevoelig voor de relatieve status van hun post. Toen hij vernam dat zijn collega in Den Haag een verhoging van zijn jaarlijkse toelage met duizend livres had weten te bekomen, verzocht Péricard de staatssecretaris voor Buitenlandse Zaken om zijn toelage met hetzelfde bedrag te vermeerderen.⁸⁸

De expansie van het netwerk van permanente diplomatieke vertegenwoordigers vereiste echter ook dat de Europese staten overgingen tot de uitbouw van een administratie die de contacten met de vertegenwoordigers in het buitenland moest onderhouden. Gedurende het grootste deel van de zestiende eeuw werd de verantwoordelijkheid voor de Franse diplomatie gedeeld door de vier *secrétaires des finances*, die elk een bepaald deel van Europa kregen toegewezen. Pas in 1589 werd met de creatie van de functie van staatssecretaris voor Buitenlandse Zaken één persoon verantwoordelijk voor het Franse diplomatieke apparaat.⁸⁹

De eerste staatssecretaris was Louis de Revol, maar het was vooral zijn opvolger Nicolas de Neufville, markies van Villeroy, die de functie haar volle gewicht gaf. Toen Villeroy in 1594 tot staatssecretaris werd benoemd, had hij reeds een lange carrière achter de rug onder Karel IX en Hendrik III. De voornaamste reden voor zijn benoeming was zijn rol als bemiddelaar tussen Hendrik IV en de hertog van Mayenne, de aanvoerder van de Katholieke Liga. Tijdens het regentschap was de zeventiger Villeroy de voornaamste adviseur van de koningin-moeder en één van de drijvende krachten achter de Frans-Spaanse detente. Hij behield de functie, op een kort intermezzo na, tot aan zijn dood in december 1617.⁹⁰

⁸⁷ B. Barbiche, "Henri IV et l'Europe", p. 52.

⁸⁸ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 66r-66v: Péricard aan Richelieu (20 december 1616). De gevraagde verhoging werd uiteindelijk toegekend: "*Je la remercie très humblement de l'augmentation de mon appointement qu'il luy a pleu ordonner, lequel j'emploiray à la continuation du lustre et dignité de cette charge*" (MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 150r: Péricard aan Maria de' Medici (13 januari 1617)).

⁸⁹ M.S. Anderson, *The rise of modern diplomacy*, pp. 73-74.

⁹⁰ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 319-320.

Tijdens de periode die in deze verhandeling wordt bestudeerd (september 1616 tot juli 1621) werd ambassadeur Péricard geconfronteerd met vier staatssecretarissen: Claude Mangot (augustus tot november 1616), Armand Jean du Plessis de Richelieu (december 1616 tot april 1617), Villeroy (april tot december 1617) en Pierre Brûlart, burggraaf van Puisieux (vanaf december 1617) (cfr. infra).

Ondanks de leiding van energieke figuren zoals Villeroy moest de Franse diplomatie het op organisatorisch vlak duidelijk afleggen tegen haar Spaanse concurrent. Sinds de regering van Filips II werd bepaald dat de uitgaande correspondentie afkomstig van Spaanse diplomaten in het buitenland eigendom van de Kroon was en bewaard diende te worden in de archieven te Simancas. In Frankrijk werd de diplomatieke correspondentie echter beschouwd als het persoonlijke eigendom van de staatssecretaris. Dit leidde tot vreemde situaties. Toen Villeroy in de loop van 1616 in ongenade viel, nam hij al zijn papieren mee naar zijn buitenverblijf. De kersverse staatssecretaris Richelieu moest daarom de Franse ambassadeurs in het buitenland een brief sturen met de vraag of ze de kopieën van hun vroegere correspondentie konden doorsturen. Pas onder Charles Colbert de Croissy, staatssecretaris voor Buitenlandse Zaken onder Lodewijk XIV, werd in de jaren '80 van de zeventiende eeuw werk gemaakt van de uitbouw van een volwaardig diplomatiek archief.⁹¹

Bij wijze van besluit kan worden gesteld dat de Franse diplomatie, in tegenstelling tot de reputatie die ze in de achttiende eeuw zou verwerven⁹², omstreeks 1616 zeker niet de best georganiseerde van Europa was. Hoewel de diplomatieke diensten in de vroege zeventiende eeuw nog overal in Europa volop in ontwikkeling waren⁹³, was Spanje op het vlak van archiefbeleid al duidelijk een stap voor op Frankrijk. Het Frankrijk van Maria de' Medici kon hier echter twee belangrijke voordelen tegenover plaatsen: het meest diverse en extensieve diplomatieke netwerk van Europa en de meest ervaren en best geïnformeerde minister van Buitenlandse Zaken van het continent, Villeroy.⁹⁴

⁹¹ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, p. 128.

⁹² M.S. Anderson, *The rise of modern diplomacy*, p. 79.

⁹³ M.S. Anderson, *op. cit.*, p. 74.

⁹⁴ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, p. 391.

2. Jean de Péricard

In tegenstelling tot collega's en tijdgenoten zoals Pieter Peckius, Ferdinand de Boisschot, Nicolas de Baugy en Baltasar de Zúñiga is Jean de Péricard een vrij obscure diplomaat. In zijn correspondentie zijn weinig verwijzingen terug te vinden naar zijn afkomst, functies of titels, met uitzondering van enkele verwijzingen naar familieleden. Ook in de historische literatuur blijft Péricard een vrij onbekende figuur. De uiteenzetting die hieronder volgt pretendeert dan ook geen exhaustieve biografie van de man te zijn, maar probeert vooral een beeld te schetsen van het milieu waaruit hij afkomstig was, dit met de intentie om zo zijn diplomatieke activiteiten beter te kunnen kaderen en begrijpen.

Jean II de Péricard werd geboren als tweede zoon van Jean I (de) Péricard, procureur-generaal bij het Parlement van Normandië in Rouen, maar oorspronkelijk afkomstig uit Troyes in de Champagne.⁹⁵ Wanneer Jean de Péricard junior geboren werd is echter onbekend. De periode tussen 1540 en 1550 lijkt het meest waarschijnlijk, waardoor hij al een relatief oude man was toen hij in 1616 ambassadeur in Brussel werd.⁹⁶

Zijn vader, procureur-generaal Jean I, stond binnen het Parlement bekend als één van de voornaamste woordvoerders van de ultrakatholieke factie. Het mag dan ook niet verwonderen dat het in de jaren 1560 tot een toenadering kwam tussen Péricard en het huis van Guise, dat zich tijdens de godsdienstoorlogen opwierp als de verdediger van de katholieke zaak en bovendien sterk aanwezig was in Normandië.⁹⁷

De band met de Guises legde de familie Péricard geen windeieren: Henri de Guise schonk procureur-generaal Jean de Péricard drie heerlijkheden als beloning voor de trouwe diensten die hij aan hemzelf en zijn vader, François de Guise, had geleverd.⁹⁸ Aangezien grondbezit in de zestiende eeuw de belangrijkste inkomstenbron vormde voor hoge Normandische

⁹⁵ S. Carroll, *Noble Power during the French Wars of Religion: the Guise Affinity and the Catholic Cause in Normandy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, p. 55 & 273.

⁹⁶ Deze schatting is gebaseerd op het feit dat Guillaume de Péricard, de derde zoon van procureur-generaal Jean I, in 1571 raadsheer werd in het Parlement van Rouen. Aangezien de formele minimumleeftijd voor raadsheren op 25 jaar lag, moet hij dus rond 1546 geboren zijn. Weliswaar werden de formele vereisten vaak met de voeten getreden, maar dan nog kan Guillaume, de broer die qua leeftijd het dichtst bij Jean stond, niet veel later geboren zijn (J. Dewald, *The formation of a provincial nobility: the magistrates of the Parlement of Rouen, 1499-1610*, Princeton, Princeton University Press, 1980, pp. 27-28).

⁹⁷ S. Carroll, *Noble Power during the French Wars of Religion*, pp. 27-33, 109. Na de koning was de hertog van Guise de belangrijkste landeigenaar in Normandië. Twee zijtakken van het huis van Guise, Aumale en Elbeuf, waren quasi volledig gebaseerd in Normandië.

⁹⁸ S. Carroll, *Noble Power during the French Wars of Religion*, p. 109.

magistraten (de lonen lagen niet bijster hoog), was dit een zeer mooi cadeau voor de familie Péricard, die zo een stevige territoriale basis in Normandië verkreeg.⁹⁹ Na de dood van de procureur-generaal in 1570 zorgde de familie de Guise ervoor dat het zijn acht kinderen, waaronder minstens vijf zonen, aan niets ontbrak. De derde zoon, Guillaume, werd kanunnik in het kapittel van de kathedraal van Rouen en abt van Saint-Taurin d'Evreux.¹⁰⁰ In 1571 trad hij als *conseiller cleric* toe tot het Parlement van Rouen.¹⁰¹ In 1579 werd Georges Péricard, een andere broer, eveneens *conseiller cleric* in het Parlement. Toen Georges in 1583 tot bisschop van Avranches werd gewijd droeg hij zijn zetel over aan zijn broer François, die hem na zijn overlijden in 1588 eveneens opvolgde als bisschop.¹⁰²

Jean lijkt in tegenstelling tot de meeste van zijn broers geen carrière binnen het Parlement te hebben uitgebouwd. Desondanks wijzen verschillende elementen erop dat Jean eveneens een rechtenopleiding heeft genoten. Ten eerste natuurlijk het feit dat zijn vader en drie van zijn broers in het Parlement zetelden, waarvoor een rechtenopleiding een absolute vereiste was.¹⁰³ Ten tweede blijkt uit zijn diplomatieke correspondentie dat ambassadeur Péricard zich goed kon uitdrukken in het Latijn.¹⁰⁴ Daarnaast maakte hij in zijn brieven op verschillende momenten allusies naar de klassieke literatuur en geschiedenis¹⁰⁵, wat een zekere universitaire scholing in de *artes liberales* veronderstelt die als opstap diende voor een studie van het Romeins recht. Of Jean ooit actief was binnen het juridisch apparaat is echter niet met zekerheid vast te stellen. In de jaren 1580 was hij actief als secretaris en adviseur van hertog Henri de Guise, waardoor hij zich kon opwerken tot één van diens voornaamste vertrouwelingen.¹⁰⁶ Omwille van de nauwe band met de Guises mag het niet verwonderen dat de familie Péricard zich na de moord op hertog Henri (23 december 1588) in opdracht van koning Hendrik III enthousiast achter de Katholieke Liga schaarde. Wat er met Jean de

⁹⁹ J. Dewald, *The formation of a provincial nobility*, pp. 130-131.

¹⁰⁰ A. Floquet, *Histoire du Parlement de Normandie*, Rouen, Edouard Frère, vol. 2 (1840), p. 249.

¹⁰¹ S. Carroll, *Noble Power during the French Wars of Religion*, p. 273.

¹⁰² BNF, MsF, nr. 24113, f. 76r-77r. Dit manuscript omvat een lijst van alle presidenten, raadsheren, procureurs- en advocaten-generaal van het Parlement van Rouen vanaf de oprichting in 1499 tot de vroege achttiende eeuw. Bij de namen van de meeste raadsheren staat ook biografische informatie vermeld.

¹⁰³ J. Dewald, *The formation of a provincial nobility*, pp. 22-24.

¹⁰⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 105v: Péricard aan Puisieux (16 februari 1618). Naar aanleiding van het bezoek van aartshertog Karel, een broer van de latere keizer Ferdinand II, aan Brussel merkte Péricard op dat hij met de aartshertog diende te communiceren in het Latijn aangezien deze geen Frans of Spaans begreep.

¹⁰⁵ “*Je me console en particularité sur la harangue de Terentius que vous avez peu veoyr au commencement du VI livre des Annales de Tacite sur la mort de Sejanus*” (BNF, MsF, nr. 17891, f. 81v: Péricard aan Puisieux (7 juli 1617)).

¹⁰⁶ S. Carroll, *Noble Power during the French Wars of Religion*, p. 55.

Péricard gebeurde na de moord op zijn meester is onduidelijk, maar zijn broers Guillaume en François ontpopten zich tot belangrijke figuren binnen de Normandische tak van de Liga. Toen aanhangers van de Katholieke Liga in februari 1589 Rouen innamen, trok Guillaume de Péricard gewapend met zijn manschappen door de stad om royalisten op te pakken.¹⁰⁷ Aangezien de royalistische raadsheren naar Caen waren gevlucht, probeerde Guillaume een coup te plegen binnen het Parlement door zich met de zegen van de hertog van Mayenne, de broer van Henri de Guise en *de facto* leider van de Katholieke Liga, te laten benoemen tot *deuxième président*, een functie die enkel voor leken was bestemd. Omwille van de tegenkanting van de andere raadsheren diende Guillaume zijn plan te laten varen.¹⁰⁸ Bisschop François de Péricard van Avranches leidde samen met zijn broer Odard de troepen van de Liga tijdens het beleg van Avranches door Hendrik IV. De stad capituleerde uiteindelijk in februari 1591, maar François bleef op post als bisschop.¹⁰⁹

De familie Péricard leek inderdaad weinig nadeel te hebben ondervonden van haar betrokkenheid bij de Katholieke Liga. François behield na de overwinning van Hendrik IV zijn bisschopszetel. Guillaume bleef zetelen in het Parlement en werd in 1608 zelfs tot bisschop van Evreux gewijd.¹¹⁰ Het carrièreverloop van Jean in de periode tussen de moord op de hertog van Guise en zijn benoeming tot ambassadeur in september 1616 is echter zeer slecht gedocumenteerd.

In zijn instructies, gedateerd op 11 september 1616, werd de kersverse ambassadeur Péricard aangeduid als “*conseiller du Roy en son Conseil d’Estat*”.¹¹¹ Péricard moet dus ergens in de periode tussen 1590 en 1616 in de Koninklijke Raad zijn opgenomen, maar of dit onder het bewind van Hendrik IV of tijdens het regentschap van Maria de’ Medici gebeurde viel niet te achterhalen. Het is echter zeer waarschijnlijk dat Péricard deze positie te danken had aan zijn banden met het huis de Guise. Quasi onmiddellijk na zijn verzoeningen met de jonge hertog Charles de Guise (1594), zoon van de vermoorde Henri, en zijn oom Mayenne (1595) begon Hendrik IV een politiek van toenadering ten aanzien van de Franse tak van het huis van Lotharingen.¹¹²

¹⁰⁷ S. Carroll, *Noble Power during the French Wars of Religion*, p. 215.

¹⁰⁸ A. Floquet, *Histoire du Parlement de Normandie*, Rouen, Edouard Frère, vol. 3 (1841), pp. 388-395.

¹⁰⁹ S. Carroll, *Noble Power during the French Wars of Religion*, p. 233.

¹¹⁰ A. Floquet, *Histoire du Parlement de Normandie*, vol. 3 (1841), p. 395.

¹¹¹ De instructies werden door Péricard opgenomen in een brief van 13 december aan staatssecretaris Richelieu, zie: MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 57r: Péricard aan Richelieu (13 december 1616).

¹¹² J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 266-267.

Het zou dus zeer goed mogelijk zijn dat Hendrik IV een oude medewerker van Henri de Guise opnam in zijn Raad als teken van welwillendheid ten aanzien van Charles de Guise en Mayenne. Er valt echter evenveel te zeggen voor de hypothese dat Péricard pas onder het regentschap in de Raad werd opgenomen, Maria de' Medici had namelijk een zeer nauwe band met de Guises, vooral via Catherine de Clèves, de weduwe van Henri de Guise, en haar dochter Louise Marguerite.¹¹³

Enkele belangrijke opmerkingen met betrekking tot de Franse *Conseil Royal* zijn hier echter op hun plaats. In tegenstelling tot wat de naam doet vermoeden was de Koninklijke Raad geen homogeen orgaan, in principe is er sprake van twee afzonderlijke instellingen. Ten eerste was er de *Conseil Etroit ou Secret*, bestaande uit de voornaamste vertrouwelingen en ministers van de vorst. Binnen dit orgaan werden de belangrijkste beslissingen met betrekking tot de binnen- en buitenlandse politiek genomen.¹¹⁴ Péricard maakte echter deel uit van de *Conseil d'Etat*, waarin de hertogen en maarschalken van Frankrijk zetelden, aangevuld met een aantal *conseillers d'état*. Deze raadsheren werden voornamelijk gerekruteerd uit magistraten van de soevereine gerechtshoven (zoals het Parlement van Rouen) of uit voormalige ambassadeurs. De *Conseil d'Etat* had vooral een administratieve functie en diende de besluiten van de *Conseil Etroit* te bekrachtigen.¹¹⁵

Aangezien juist werd vermeld dat *conseillers d'état* vaak werden gerekruteerd uit het *corps diplomatique* zou het aannemelijk klinken dat Péricard deze functie misschien te danken had aan een eerdere diplomatieke missie. Hoewel dit niet uit te sluiten valt, waren er geen indicaties in die richting te vinden. Daarbij moet rekening worden gehouden met het feit dat diplomatieke activiteiten slechts een fractie uitmaakten van de totale carrière van de meeste vroegmoderne ambassadeurs. Omwille van de hoge persoonlijke kosten voor de ambassadeur waren diplomatieke posten *an sich* niet zeer gegeerd, ze werden vooral gezien als een opstap naar een meer prestigieuze en lucratieve functie.¹¹⁶

Jean de Péricard vertrok in september 1616 naar Brussel en zou er bijna acht jaar verblijven. Hij was vermoedelijk de derde Franse ambassadeur in Brussel sinds de Vrede van Vervins.

¹¹³ J.F. Dubost, *op. cit.*, pp. 266-267.

¹¹⁴ J.F. Dubost, *op. cit.*, pp. 338-339. In het begin van de zeventiende eeuw werd met de term “ministres” verwezen naar de kanselier van Frankrijk, de staatssecretaris voor Buitenlandse Zaken en Oorlog en de *surintendant des finances*.

¹¹⁵ J.F. Dubost, *op. cit.*, pp. 338-389.

¹¹⁶ M.S. Anderson, *The rise of modern diplomacy*, pp. 32-33. Vroegmoderne diplomaten werden volgens deze auteur systematisch onderbetaald. Bovendien moesten ze als vertegenwoordigers van hun vorst een rijkelijke levensstandaard en omvangrijk gevolg bekostigen.

Zijn voorgangers in deze functie waren Mathieu Brûlart de Berny¹¹⁷, een broer van kanselier Sillery, en Charles de l'Aubespine, abt van Préaux.¹¹⁸ Hun verblijf in de Zuidelijke Nederlanden en hun verhouding tot de aartshertogen is echter nog altijd niet degelijk bestudeerd. Hoewel verder onderzoek dit zou moeten uitwijzen, lijkt het aannemelijk dat Berny, die tijdens zijn verblijf werd geconfronteerd met de aanwezigheid van Condé en de eerste Guliks-Kleefse crisis, op vrij gespannen voet leefde met de aartshertogen. Préaux, die benoemd werd door Maria de' Medici, zal zich vermoedelijk hebben ingeschakeld in de detentepolitiek van de regentes.

Tijdens zijn verblijf in Brussel werd ambassadeur Péricard vergezeld door zijn echtgenote en zijn dochter¹¹⁹, die gehuwd was met de baron van Poilly.¹²⁰ Het feit dat zijn dochter met een baron was getrouwd doet meteen ook de vraag rijzen naar de adellijke status van Jean de Péricard zelf. In zijn correspondentie is geen ondubbelzinnig bewijs te vinden voor een eventuele adellijke status. In zijn instructies en in de correspondentie van zijn secretaris Henri Brasset, die in de zomer van 1618 enkele maanden als ambassadeur *ad interim* optrad, wordt hij echter consequent aangeduid als *monsieur "de" Péricard* in plaats van *monsieur Péricard*.¹²¹ Of dit voorzetsel voldoende reden geeft om te mogen stellen dat Jean de Péricard een edelman was, valt echter te betwijfelen. Desondanks pleiten een groot aantal factoren in het voordeel van deze hypothese. Ten eerste zijn afkomst: Jonathan Dewald verwierp immers de traditionele stelling dat de magistraten in soevereine gerechtshoven grotendeels afkomstig waren uit de commerciële bourgeoisie. In het geval van het Parlement van Rouen stelde hij vast dat een goede 40% van de raadsheren reeds in de adelstand was opgenomen vóór zij lid werden van het Parlement.¹²² Daarnaast was het vrij gebruikelijk dat hoge magistraten bij hun benoeming onmiddellijk geadeld werden, hoewel deze regel in Frankrijk pas vanaf de jaren

¹¹⁷ R. Descimon & J. Ruiz Ibáñez, *Les Ligueurs de l'exil: le refuge catholique français après 1594*, Seyssel, Champ Vallon, 2005, p. 214.

¹¹⁸ D. Raeymaekers, "The 'Gran Privado' of Archduke Albert, Rodrigo Niño y Lasso, Count of Añover (ca. 1560-1620)", in: R. Vermeir, M. Ebben & R. Fagel (eds.), *Agentes e identidades en movimiento: España y los Países Bajos. Siglos XVI-XVIII*, Madrid, Silex, 2011, p. 138. Péricard was zeker de opvolger van Préaux, en het is eveneens zeker dat Préaux Berny opvolgde. Het zou echter mogelijk kunnen zijn dat er voor Berny nog een andere Franse ambassadeur resideerde in Brussel.

¹¹⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 206v: Péricard aan Puisieux (25 september 1619). In tegenstelling tot zijn echtgenote komt Péricards dochter maar zelden aan bod in de correspondentie, het is dan ook niet zeker of zij op permanente basis in Brussel verbleef of gewoon haar vader kwam bezoeken.

¹²⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 90r: Péricard aan Lodewijk XIII (21 september 1617).

¹²¹ Voor een voorbeeld uit de correspondentie van Brasset, zie: BNF, MsF, nr. 17891, f. 134v: Brasset aan Puisieux (28 juni 1618).

¹²² J. Dewald, *The formation of a provincial nobility*, pp. 76-79.

1640 consequent werd toegepast.¹²³ Vermits zijn vader als procureur-generaal van het Parlement tot de absolute top van de Normandische magistratuur behoorde, lijkt het vrij onwaarschijnlijk dat Jean de Péricard geen adellijke status erfde van zijn vader. Daarnaast vertoont de familie Péricard nog een aantal andere specifieke kenmerken van een adellijke familie: het bezit van heerlijkheden (zie de schenking van Henri de Guise aan procureur-generaal Péricard), de aanwezigheid van bisschoppen in de familie¹²⁴ en het feit dat Jean de Péricard zijn dochter kon uithuwelijken aan een edelman. Weliswaar zal Péricard slechts een lage ongetitelde edelman zijn geweest, anders zouden zijn titels in zijn instructies vermeld geweest zijn.

In april 1624 keerde ambassadeur Péricard terug naar Frankrijk. Zijn plaats werd ingenomen door Nicolas de Baugy.¹²⁵ Over de carrière van Péricard na zijn vertrek uit Brussel is niets geweten. Omwille van zijn gevorderde leeftijd op dat moment lijkt het echter vrij onwaarschijnlijk dat deze nog een grote evolutie heeft doorgemaakt.

Bij wijze van besluit mag dus worden gesteld dat Jean de Péricard ondanks de hierboven geschetste levensloop nog een vrij groot enigma blijft. Hij was afkomstig uit een in Normandië gebaseerde familie van lagere adel die vooral gekenmerkt werd door haar fervente katholicisme ten tijde van de godsdienstoorlogen en de Katholieke Liga. Op enkele kleine aanwijzingen na (secretaris van Henri de Guise, lid van de *Conseil d'Etat*, ambassadeur in Brussel) blijft het algemene verloop van zijn carrière echter vrij vaag.

¹²³ L. Bourquin, *La noblesse dans la France moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*, Parijs, Belin, 2002, p. 42.

¹²⁴ De overgrote meerderheid van de Franse bisschoppen, volgens Laurent Bourquin een goede 75%, was afkomstig uit de adel (L. Bourquin, *La noblesse dans la France moderne*, p. 126).

¹²⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 566v: *notitie van secretaris Henri Brasset*.

3. Het bronnenmateriaal

In deze verhandeling zullen de diplomatieke betrekkingen tussen Frankrijk en de aartshertogen Albrecht en Isabella in de periode 1616-1621 bestudeerd worden aan de hand van de correspondentie van de Franse ambassadeur Jean de Péricard. Oorspronkelijk was het de bedoeling om me hierbij te beperken tot de correspondentie die bewaard wordt in de *Archives du Ministère des Affaires Etrangères* in La Courneuve nabij Parijs, meer bepaald volume 5 uit de reeks *Correspondance Politique Pays-Bas Espagnols (et Autrichiens)*, die diplomatieke correspondentie uit de periode 1616-1625 omvat.

Hierboven werd reeds vermeld dat er echter één fundamenteel probleem is wanneer men met de Franse diplomatieke archieven wil werken, zeker met betrekking tot de vroege zeventiende eeuw. De Franse diplomatieke archieven werden immers pas in de jaren 1680 op poten gezet door staatssecretaris Colbert de Croissy en hielden enkel de diplomatieke correspondentie vanaf circa 1660 systematisch bij. Correspondentie uit voorgaande periodes kon slechts worden verworven dankzij latere acquisities, zoals de aankoop van de papieren van kardinaal de Richelieu in 1705.¹²⁶ Met betrekking tot de ambassade van Péricard betekent dit dat enkel de correspondentie uit de periode van december 1616 tot april 1617, toen Richelieu korte tijd staatssecretaris voor Buitenlandse Zaken was, in het diplomatiek archief terecht is gekomen.

Om het plaatje te vervolledigen diende dus op zoek te worden gegaan naar additioneel bronnenmateriaal. Daarom werd er hier geopteerd om het materiaal uit de diplomatieke archieven aan te vullen met een zeventiende-eeuws manuscript afkomstig van Henri Brassset. Brassset werd geboren in 1591 en in 1616 benoemd tot secretaris van de Franse ambassade in Brussel. In die hoedanigheid was hij de voornaamste medewerker van ambassadeur Péricard en passeerde het grootste deel van zijn correspondentie door diens handen. Na het vertrek van Péricard in april 1624 fungeerde Brassset korte tijd als ambassadeur *ad interim* tot de komst van Nicolas de Baugy. In 1627 werd Brassset secretaris van de Franse ambassade in Den Haag.¹²⁷ In die hoedanigheid ontwikkelde hij een nauwe vriendschap met René Descartes, die hem een exemplaar van zijn werk *Les passions de l'âme* schonk.¹²⁸ Na bijna dertig jaar

¹²⁶ M.S. Anderson, *The rise of modern diplomacy*, p. 94.

¹²⁷ O. Schutte, *Repertorium der Buitenlandse Vertegenwoordigers, residerende in Nederland 1584-1810*, Den Haag, Martinus Nijhoff, 1983, p. 7.

¹²⁸ T. Verbeek, "Brassset, Henri (1591-?)", in: R. Ariew, D. Des Chene, D. Jesseph, T. Schmaltz & T. Verbeek (eds.), *Historical Dictionary of Descartes and Cartesian Philosophy*, Lanham, Rowman & Littlefield, 2015, p. 56.

gediend te hebben als secretaris in diverse ambassades werd Brasset in 1645 opgenomen in de *Conseil d'Etat* en benoemd tot residerend ambassadeur in de Republiek der Verenigde Provinciën. Hij verliet Den Haag in april 1654.¹²⁹

Gedurende zijn carrière hield Brasset registers bij waarin hij alle uitgaande diplomatieke correspondentie bijhield, de manuscripten met deze registers worden bewaard in de *Bibliothèque Nationale de France*. Met betrekking tot de periode 1616-1621 is vooral zijn eerste *Registre des lettres et despesches que j'ay escrites durant l'ambassade à Bruxelles de monsieur de Péricard* van belang.¹³⁰ Een vergelijking met de correspondentie uit La Courneuve voor de periode van december 1616 tot april 1617 leert ons dat de correspondentie uit het register van Brasset bijna compleet overeenkomt met diegene uit de diplomatieke archieven en dat Brasset niet geprobeerd heeft om de registers voor deze periode te manipuleren. Desondanks kan het wel mogelijk zijn dat ambassadeur Péricard zijn secretaris niet volledig vertrouwde en enkele brieven buiten diens weten om naar Parijs heeft verstuurd, het is dus niet zeker of de registers alle correspondentie die van Brussel naar Parijs werd gestuurd omvatten. De beschikbare brieven vormen wel een vrij omvangrijk corpus waaruit het een en ander te concluderen valt.

De correspondentie van ambassadeur Péricard bestaat voornamelijk uit brieven gericht aan de staatssecretaris voor Buitenlandse Zaken, maar er zijn ook brieven gericht aan Lodewijk XIII, Maria de' Medici, de Franse ambassadeur in Den Haag, de aartsbisschop van Lyon en andere personen te vinden. Soms worden de brieven ook aangevuld met bijlagen, kopieën van andere brieven en verslagen van diplomatieke missies van secretaris Brasset, zoals het verslag van een reis naar het Rijnland om de keurvorst van Keulen te ontmoeten.¹³¹ De brieven met instructies die de koning en de staatssecretaris naar de ambassadeur in Brussel stuurden maken echter geen deel uit van de diplomatieke archieven en het manuscript van Brasset. Slechts via enkele sporadische verwijzingen naar deze briefwisseling in Péricards eigen brieven was het mogelijk om de inhoud van een deel van deze instructies te achterhalen.

¹²⁹ O. Schutte, *Repertorium der Buitenlandse Vertegenwoordigers*, p. 7.

¹³⁰ BNF, MsF, nr. 17891 (consulteerbaar via Gallica). De specifieke datering van dit manuscript is niet duidelijk, maar het dient nog tijdens het leven van Brasset samengesteld te zijn, hij verzorgde immers zelf de redactie.

¹³¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 168v-170r: *Mémoire du voyage fait par le sieur Brasset vers Monseigneur l'Electeur de Cologne* (3 januari 1619).

Deel III: Péricard en de Frans-Habsburgse betrekkingen (september 1616 tot juli 1621)

1. Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden anno 1616

1.1 Frankrijk

Om een goed beeld te kunnen krijgen van de politieke toestand waarin Frankrijk zich in september 1616 bevond, lijkt het aangewezen om de draad opnieuw op te nemen waar we deze in het eerste deel hebben laten liggen, namelijk de eerste opstand van Condé in 1614.

In de nasleep van deze opstand diende Maria de' Medici in te stemmen met een bijeenroeping van de Staten-Generaal voor oktober 1614. Deze vergadering zou zich vooral over het beleid van de regentes en de Spaanse huwelijken moeten buigen. Dankzij een uitgekiende propagandacampagne en een grote rondreis doorheen West-Frankrijk slaagde de regentes er echter in de verkiezingen voor de Staten-Generaal in haar voordeel te laten verlopen. Op 2 oktober 1614 liet ze Lodewijk XIII bovendien meerderjarig verklaren, een volwassen koning beschikte immers over een sterkere onderhandelingspositie ten opzichte van de Staten-Generaal. Formeel kwam hiermee een einde aan het regentschap van Maria de' Medici, maar in de praktijk veranderde er weinig, Lodewijk benoemde zijn moeder immers meteen tot hoofd van de Koninklijke Raad.¹³²

De vergadering van de Staten-Generaal draaide uit op een triomf voor de koningin-moeder: de vertegenwoordigers van de drie standen keurden de politiek van Maria goed en gaven hun fiat voor het Frans-Spaanse dubbelhuwelijk. In augustus 1615 vertrok het Franse hof dan ook naar de grens voor de uitwisseling van de prinsessen.¹³³

Condé was echter nog niet uitgespeeld en begon nu zijn pijlen te richten op de figuur van Concino Concini, de Italiaanse favoriet van de koningin-moeder. Deze Florentijnse gelukzoeker was in 1600 in het gevolg van Maria de' Medici naar Frankrijk gereisd en had zich kunnen opwerken door te huwen met Leonora Galigai, een jeugdvriendin en hofdame van de koningin. Ten tijde van het regentschap ging zijn carrière pijlsnel de hoogte in:

¹³² J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 433-437.

¹³³ J.F. Dubost, *op. cit.*, p. 407 & 439.

conseiller d'état en markies van Ancre in 1610, luitenant-generaal van Picardië in 1611 en maarschalk van Frankrijk in 1613. Door in te spelen op de latente xenofobie aan het Franse hof hoopte Condé meer steun te verwerven voor zijn zaak.¹³⁴

In augustus 1615 greep de prins opnieuw naar de wapens in de hoop om zo de uitwisseling van de prinsessen te verhinderen. De huwelijken werden echter in sneltempo in oktober 1615 bij procuratie voltrokken. De uitwisseling van de prinsessen vond op 9 november plaats aan de rivier de Bidassoa.¹³⁵

Binnen de regering was er op dat moment echter een ware machtsstrijd losgebarsten. Kanselier Sillery was het beu om de tweede viool te spelen en wilde de macht van Villeroy breken. Daarom ging hij zich afzetten tegen de politiek van de oude staatssecretaris, die de loyaliteit van de opstandige edelen met klinkende munt wilde afkopen.¹³⁶ Na enkele militaire tegenslagen besloot Maria de' Medici echter om opnieuw te onderhandelen met de rebellen. Met het Verdrag van Loudun (mei 1616) kregen Condé en de zijnen voor twintig miljoen livres aan extra pensioenen, bovendien kreeg Condé een prominente positie in de *Conseil d'Etat*. Het grootste slachtoffer van het nieuwe verdrag was echter Sillery, die omwille van zijn harde opstelling ten aanzien van de rebellen in ongenade viel. Zijn taken werd overgenomen door een zegelbewaarder of *garde des sceaux*, Guillaume Du Vair.¹³⁷

De val van Sillery betekende het begin van een grote herschikking van de Franse regering waarbij de oude ministers van Hendrik IV één voor één aan de kant werden geschoven. *Contrôleur-général des finances* Pierre Jeannin werd in mei 1616 vervangen door Claude Barbin, een financier van Concini. Villeroy werd in augustus aan de kant geschoven ten gunste van Claude Mangot. Deze nieuwe ministers waren allemaal in één of andere mate creaturen van Concini, die nu duidelijk de machtigste man aan het Franse hof was.¹³⁸

Onder leiding van Concini ging de nieuwe regering meer en meer aansturen op een confrontatie met de *grands*. Op 1 september 1616 werd de prins van Condé opgepakt en opgesloten in de Bastille. Als reactie op de arrestatie verliet bijna de ganse hoge adel het Franse hof. Onder leiding van Charles Gonzague, hertog van Nevers, ontketenden de hoge

¹³⁴ J.F. Dubost, *op. cit.*, pp. 448-449, 476-492.

¹³⁵ J.F. Dubost, *op. cit.*, p. 407.

¹³⁶ J.F. Dubost, *op. cit.*, pp. 494-495.

¹³⁷ J.F. Dubost, *op. cit.*, pp. 499-506. De kanselier van Frankrijk werd voor het leven benoemd en kon niet ontslagen worden. Maria de' Medici diende dus een kunstgreep toe te passen door hem de zegels te ontnemen en deze toe te vertrouwen aan een zegelbewaarder die de bevoegdheden van de kanselier overnam. Formeel bleef Sillery echter op post.

¹³⁸ J.F. Dubost, *op. cit.*, pp. 506-511. Na het ontslag van Sully bleef de functie van *surintendant des finances* tot de benoeming van Barbin vacant. *Contrôleur-général* Jeannin oefende wel de formele bevoegdheden uit.

edelen een derde grote opstand tegen het regime. Zelfs de hertog van Guise, lange tijd een steunpilaar van het regentschapsregime, verliet het hof.¹³⁹ Guise voelde zich vooral gekrenkt omwille van het feit dat de koningin-moeder hem niet op voorhand had geïnformeerd over de arrestatie van Condé. Hij sloot zich echter niet aan bij de rebellen.¹⁴⁰

In een manifest verweet Nevers de koningin dat zij Concini toeliet “*de faire toutes choses à sa fantaisie et être seul arbitre de la vie, des biens, honneurs, et dignités de ses sujets*”.¹⁴¹ De adellijke opstand werd dus vooral gemotiveerd door een verlangen naar meer politieke inspraak voor de hoge adel, die zichzelf beschouwde als de traditionele bemiddelaar tussen de onderdanen en de vorstelijke macht.¹⁴² Naast de verwijdering van de favoriet eisten de edelen ook de terugkeer van de oude ministers van Hendrik IV en natuurlijk de vrijlating van Condé.¹⁴³ Frankrijk stevende in september 1616 dus rechtstreeks af op een burgeroorlog. Het is in deze context dat Jean de Péricard op 11 september zijn instructies ontving als nieuwe Franse ambassadeur in Brussel.

1.2 De Zuidelijke Nederlanden

Voordat er hieronder zal worden ingegaan op de politieke situatie in de Zuidelijke Nederlanden in september 1616 lijkt het aangewezen om eerst even stil te staan bij een kwestie die in bijna elke studie over deze periode aan bod komt, namelijk de vraag naar de (internationale) onafhankelijkheid van het aartshertogelijk regime. In dit debat zijn reeds de meest uiteenlopende stellingen geformuleerd: van een totale afhankelijkheid van Spanje tot een zeer grote onafhankelijkheid. Wat hieronder volgt is dan ook een vrij ruwe schets van de voornaamste visies in het debat.

Sceptici van de aartshertogelijke onafhankelijkheid wijzen vooral op enkele bepalingen uit de Akte van Afstand, zoals de blijvende aanwezigheid van Spaanse garnizoenen in de strategische vestingsteden Gent, Antwerpen en Cambrai en de strenge restricties met betrekking tot de opvolgingsregeling. Daarnaast wijst men ook op het bestaan van een zogenaamd *ministère espagnol*, een verzameling van Spaanse functionarissen in Brussel die erop moesten toezien dat de aartshertogen strikt de lijn van Madrid volgden. De belangrijkste

¹³⁹ J.F. Dubost, *op. cit.*, pp. 507-508.

¹⁴⁰ J.C. Petitfils, *Louis XIII*, Parijs, Perrin, 2008, p. 200.

¹⁴¹ Geciteerd in: L. Bourquin, *La noblesse dans la France moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*, p. 192.

¹⁴² L. Bourquin, *La noblesse dans la France moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*, p. 192.

¹⁴³ J.C. Petitfils, *Louis XIII*, p. 200.

leden van dit *ministère* waren de Spaanse ambassadeur in Brussel en de Secretaris van State en Oorlog.¹⁴⁴ Dit is ook de visie die in de Franse historiografie het meest naar voren komt, onder meer in de studies van Lucien Bély¹⁴⁵ en Alain Hugon¹⁴⁶.

Charles Howard Carter verwierp de stelling dat de aartshertogelijke staat een marionettenregime van Madrid was, maar kon zich evenmin vinden in een totale onafhankelijkheid voor Albrecht en Isabella. Volgens Carter hing de mate van onafhankelijkheid af van situatie tot situatie, waarbij hij onderscheid maakte tussen drie rollen die de aartshertog kon spelen. Aartshertog Albrecht kon optreden als onafhankelijk soeverein (vooral met betrekking tot het binnenlands beleid), als Spaans gouverneur (met betrekking tot het buitenlands beleid) of als soeverein van een cliëntstaat (op militair vlak). Vooral de context bepaalde welk van deze rollen de aartshertog in een bepaalde kwestie kon spelen.¹⁴⁷

Georges Martyn maakte een essentieel onderscheid tussen interne en externe soevereiniteit. Op het vlak van het binnenlands beleid (wetgeving, rechtspraak,...) was de Spaanse interventie beperkt tot onbestaande, waardoor men zeker kan stellen dat de aartshertogen intern soeverein waren. Op het vlak van oorlogvoering en buitenlandse politiek dienden Albrecht en Isabella echter wel rekening te houden met Spanje. Desondanks genoten de aartshertogen wel degelijk een grote mate van internationale onafhankelijkheid. Ten eerste onderhielden de aartshertogen hun eigen *corps diplomatique* in het buitenland. Daarnaast ontvingen zij ook residerende ambassadeurs uit Spanje, Frankrijk, Engeland en het Vaticaan. In beide gevallen gaat het hier om prerogatieven van soevereine vorsten. Het feit dat Frankrijk, Engeland en het pausdom permanente ambassades in Brussel onderhielden wijst er bovendien op dat het aartshertogelijk regime ook binnen de internationale gemeenschap als een volwaardige soevereine staat werd beschouwd. Daarnaast bleek uit het overzicht van de

¹⁴⁴ G. Martyn, "How sovereign were the Southern Netherlands under the Archdukes?", in: R. Lesaffer (ed.), *The Twelve Years Truce (1609). Peace, war and law in the Low Countries at the turn of the 17th century*, Leiden, Brill, 2014, p. 196 & 202. Als voorbeeld van een scepticus haalt Martyn Hugo De Schepper aan.

¹⁴⁵ "Nul ne peut imaginer les archiducs mener une politique indépendante de celle de Madrid" (L. Bély, "Les Pays-Bas au carrefour des tensions internationales: le témoignage des envoyés français au temps de l'Infante Isabelle", in: *Revue du Nord*, 99 (2008), 4, p. 657).

¹⁴⁶ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, pp. 76-79. Hugon ziet wel twee belangrijke mogelijkheden voor de aartshertogen. Dankzij hun goede verstandhouding met Spinola konden ze een zekere onafhankelijkheid bewaren op militair vlak. Daarnaast was de *Consejo de Estado* voor informatie nog altijd grotendeels afhankelijk van de aartshertogen zelf, die in de correspondentie met Madrid dus bepaalde accenten konden leggen.

¹⁴⁷ C.H. Carter, *The Secret Diplomacy of the Habsburgs, 1598-1625*, New York, Columbia University Press, 1964, pp. 80-84.

Frans-Habsburgse relaties in het eerste deel reeds dat Albrecht een actieve diplomatieke rol speelde tijdens de vredesgesprekken met Frankrijk, Engeland en de Republiek.¹⁴⁸

Werner Thomas stelt dat het hele debat met betrekking tot de onafhankelijkheid van het aartshertogelijk regime er weinig toe doet. Aangezien zowel Albrecht als Isabella een groot deel van hun jeugd hadden doorgebracht aan het Spaanse hof, waren zij van nature uit de Spaanse belangen zeer genegen. Filips II zou de Nederlanden nooit aan zijn dochter overgedragen hebben indien hij had geweten dat ze het roer fundamenteel zou willen omgooien.¹⁴⁹ Daarbij gaat hij echter voorbij aan het feit dat er op het vlak van het buitenlands beleid wel degelijk sterke tegenstellingen bestonden tussen Brussel en Madrid. Volgens Alain Hugon waren Spinola en de aartshertogen doorgaans pacifistischer ingesteld dan de leidinggevendenden in Madrid.¹⁵⁰ Dit zal later ook blijken wanneer de kwestie van een eventuele verlenging van het Twaalfjarig Bestand aan bod zal komen (cfr. infra).

Een visie die min of meer in dezelfde richting wijst als deze van Werner Thomas, maar er toch ook sterk van verschilt, is deze van René Vermeir. Volgens Vermeir vormden de Zuidelijke Nederlanden onder de aartshertogen weliswaar “een staat bestuurd door eigen vorsten”¹⁵¹, maar met een belangrijke nuance. Men kan het aartshertogelijk regime immers niet los zien van het bredere dynastieke verband (het Habsburgse imperium) waarvan het deel uitmaakte en dat werd geleid door Spanje.¹⁵² Dit betekent logischerwijs dat de belangen van Brussel in principe altijd ondergeschikt waren aan deze van het dynastieke centrum, namelijk Madrid, en dat van de aartshertogen dan ook werd verwacht dat zij de buitenlandse lijn van Spanje volgden. In deze zin valt de situatie in de Zuidelijke Nederlanden goed te vergelijken met deze in de Oostenrijkse erflanden, die na de dood van keizer Ferdinand I in 1564 onder zijn drie zonen Maximiliaan, Karel en Ferdinand werden verdeeld. Naast het keizerlijke hof in Wenen (Maximiliaan) ontstonden er dus eveneens soevereine hoven in Tirol (Ferdinand) en Stiermarken (Karel), maar het was ondenkbaar dat deze twee zijtakken een buitenlands beleid zouden voeren dat inging tegen de in Wenen uitgetekende lijn.¹⁵³

¹⁴⁸ G. Martyn, “How sovereign were the Southern Netherlands under the Archdukes?”, pp. 200-206.

¹⁴⁹ W. Thomas, “Andromeda Unbound. The Reign of Albert & Isabella in the Southern Netherlands, 1598-1621”, in: L. Duerloo & W. Thomas (eds.), *Albert & Isabella 1598-1621. Essays*, Turnhout, Brepols, 1998, p. 3.

¹⁵⁰ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, p. 75.

¹⁵¹ R. Vermeir, “De eeuw van Habsburg”, in: R. Vermeir (ed.), *Een inleiding tot de geschiedenis van de Vroegmoderne Tijd*, Van In, Wommelgem, 2012, p. 54.

¹⁵² R. Vermeir, “De eeuw van Habsburg”, p. 54.

¹⁵³ Voor dit inzicht ben ik schatplichtig aan prof. dr. René Vermeir, die mij attendeerde op de reeds aangehaalde passage uit zijn boek. Voor meer details met betrekking tot de opdeling van het Oostenrijkse patrimonium, zie: P.H. Wilson, *Europe's Tragedy: a history of the Thirty Years War*, Londen, Allen Lane, 2009, p. 50.

Bij wijze van conclusie lijkt het aangewezen om in dit geval een gulden middenweg te volgen: de aartshertogen waren in naam en op vlak van het binnenlands beleid volledig onafhankelijk, maar het voeren van een eigen buitenlandse politiek werd sterk beperkt door hun militaire en diplomatieke afhankelijkheid van Madrid. Desondanks beschikten Albrecht en Isabella wel over enkele troeven die hun een zekere onafhankelijkheid verschafften, zoals het feit dat zij nu eenmaal dichter bij de actie zaten en hun eigen accenten konden leggen in de correspondentie met Madrid (zie ook voetnoot 146).

Met betrekking tot de toekomst van de Zuidelijke Nederlanden was 1616 een cruciaal jaar. Toen Péricard in september in Brussel arriveerde, waren Albrecht en Isabella al meer dan achttien jaar aan de macht. Hun huwelijk was echter nog altijd kinderloos.¹⁵⁴ Aangezien Isabella in 1616 reeds vijftig was en de gezondheid van Albrecht systematisch verslechterde¹⁵⁵, leek het er niet op dat er in deze situatie nog verandering zou komen. Na een hevige jichtaanval in de winter van 1613-1614 achtte de Madrileense *Consejo de Estado* de tijd rijp om alles in gereedheid te brengen voor een soepele opvolging na het overlijden van de aartshertog. Hoewel hij liever een jongere Spaanse prins als opvolger had gezien, stemde Albrecht in augustus 1614 toe om Filips III als zijn opvolger te erkennen.¹⁵⁶ In de loop van 1616 werd de verschillende Provinciale Staten dan ook verzocht om de Spaanse koning als hun toekomstige soeverein te erkennen. In ruil hiervoor zwoeren de aartshertogen namens Filips om de traditionele privileges te eerbiedigen. Toen Péricard in Brussel arriveerde, had enkel de Franche-Comté de opvolgingsregeling nog niet goedgekeurd.¹⁵⁷ Dit betekent dat het lot van de Zuidelijke Nederlanden in september 1616 zo goed als bezegeld was. Ondanks enkele dappere pogingen onder Hendrik IV (cfr. supra) was het de Fransen niet gelukt om de Zuidelijke Nederlanden los te weken uit de Spaanse invloedssfeer.

In september 1616 was het Twaalfjarig Bestand bovendien al zijn achtste jaar ingegaan. Noch in Brussel, noch in Madrid lijkt men op dit moment echter al nagedacht te hebben over wat er diende te gebeuren wanneer het Bestand in april 1621 zou komen te verlopen.

¹⁵⁴ Logischerwijs werd dan ook gedacht dat Filips II in 1598 maar al te goed wist dat zijn dochter onvruchtbaar was. Dit wordt echter tegengesproken door het feit dat er tot driemaal toe sprake was van een zwangerschap, namelijk in 1601, 1603 en 1605 (L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 74-75).

¹⁵⁵ Tijdens de laatste tien jaar van zijn leven was Albrecht gedurende lange periodes aan zijn bed gekluisterd door jichtaanvallen. Luc Duerloo reconstrueerde zijn ziekteverloop aan de hand van de correspondentie van de buitenlandse ambassadeurs in Brussel (L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 390-398).

¹⁵⁶ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 399-401.

¹⁵⁷ L. Duerloo, *op. cit.*, pp. 402-411.

2. De overlevingsstrijd van Maria de' Medici (september 1616-april 1617)

2.1 Een hoopvolle start

Ambassadeur Jean de Péricard ontving zijn instructies op 11 september 1616. Naast de vrij algemene opdracht om de Franse koning op gepaste wijze te vertegenwoordigen en de aartshertogen te informeren over *“la continuation de sa bonne et sincère amitié et le sentiment et satisfaction qu'elle a des bons offices qu'elle a reçu d'eux”*¹⁵⁸, kreeg de diplomaat ook drie meer specifieke opdrachten.

Ten eerste diende hij de aartshertogen in te lichten over de arrestatie van de prins van Condé en hen te verzekeren dat de prins goed behandeld werd. Ten tweede moest de nieuwe ambassadeur verhinderen dat de rebellerende edelen troepen gingen rekruteren in de Zuidelijke Nederlanden. Daarbij moest hij vooral uitkijken in de richting van Luik en ervoor zorgen dat vijandelijke troepen die in het prinsbisdom of andere regio's werden gelicht niet via de Zuidelijke Nederlanden naar Frankrijk konden trekken. Ten laatste werd aan Péricard gevraagd *“[qu'il] s'informerait curieusement de tout ce qui se passera important au service de Sa Majesté”*.¹⁵⁹

Wanneer Péricard precies arriveerde in Brussel is niet duidelijk, maar dit moet zeker voor 24 september geweest zijn, toen hij zijn eerste brief naar staatssecretaris Mangot stuurde. De chaotische politieke toestand in Frankrijk had er echter voor gezorgd dat de reis niet vlekkeloos was verlopen. In de grensstad Péronne werd de bagage van ambassadeur Péricard, die pas na zijn vertrek werd verzonden, in beslag genomen door de manschappen van de hertog van Longueville, de rebellerende gouverneur van Picardië. De hertog liet de bagage echter meteen naar Brussel opsturen zonder deze te openen.¹⁶⁰ Ondanks de gespannen verhoudingen tussen de nieuwe regering en de hoge adel leek er op het einde van september 1616 een verzoening in de lucht te hangen. De hertog van Guise keerde terug naar het hof en legde zijn conflicten met Concini bij.¹⁶¹ Het genereuze gebaar van Longueville en de

¹⁵⁸ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 57r: Péricard aan Richelieu (13 december 1616).

¹⁵⁹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 57r-57v: Péricard aan Richelieu (13 december 1616).

¹⁶⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 2v: Péricard aan Mangot (24 september 1616).

¹⁶¹ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, p. 521.

terugkeer van Guise aan het hof gaven Péricard de hoop dat een gewelddadige confrontatie nog altijd vermeden kon worden.¹⁶²

Desondanks ging de ambassadeur meteen aan het werk om zijn instructies uit te voeren. Hoewel zijn eerste audiëntie was uitgesteld omwille van de afwezigheid van de aartshertogen, die in Tervuren verbleven, kon Péricard wel al een bevel loskrijgen om alle soldaten die zonder toestemming via de Zuidelijke Nederlanden naar Frankrijk reisden te laten arresteren. De opgepakte soldaten dienden vervolgens naar de Franse ambassadeur in Brussel te worden gebracht voor ondervraging, waarna hij over hun lot zou beslissen.¹⁶³ Deze maatregel werd voornamelijk genomen om de Franse soldaten die in de Republiek waren gelegerd, in de overgrote meerderheid hugenoten, te verhinderen om zich bij de troepen van de hertog van Bouillon of andere rebellerende edelen aan te sluiten. Tijdens de twee vorige opstanden had aartshertog Albrecht reeds een gelijkaardig verbod op het transport van wapens en manschappen afgekondigd in zijn landen (cfr. supra). In de instructies van Péricard werd naar dit verbod dan ook verwezen als “*les mesmes bons offices qu’ilz ont faictz aux derniers mouvements*”.¹⁶⁴

Hoewel de eerste audiëntie met Albrecht en Isabella oorspronkelijk gepland was voor maandag 26 september, werd deze opnieuw uitgesteld vanwege een jichtaanval van de aartshertog. Pieter Peckius, de kanselier van Brabant en voormalig aartshertogelijk ambassadeur in Parijs, verzekerde Péricard echter dat de aartshertogen zeer tevreden waren met zijn aankomst in Brussel en dat zij van plan waren om zelf ook een nieuwe ambassadeur naar Parijs te sturen. Deze zou bovendien vergezeld worden door een buitengewone gezant.¹⁶⁵ Op 29 september was Albrecht uiteindelijk voldoende gerecupereerd om de nieuwe Franse ambassadeur te ontvangen. In een door de aartshertog geleverde koets reisde Péricard naar het aartshertogelijke buitenverblijf in Tervuren, waar hij eerst een audiëntie had met de infante Isabella. De ambassadeur was zeer onder de indruk van haar hartelijke ontvangst en gracieuze discours, waarin de infante vooral de nadruk legde op haar eigen Franse afkomst.¹⁶⁶ Vervolgens werd Péricard door de hertog van Aumale (cfr. infra) tot bij de aartshertog gebracht, die zich omwille van zijn hevige pijn echter snel terugtrok naar zijn slaapkamer. De ambassadeur vergat in zijn verslag niet te vermelden dat “*mes audiences ont esté remarquées*

¹⁶² BNF, MsF, nr. 17891, f. 2v: Péricard aan Mangot (24 september 1616).

¹⁶³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 2r: Péricard aan Mangot (24 september 1616).

¹⁶⁴ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 57v: Péricard aan Richelieu (13 december 1616).

¹⁶⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 3r: Péricard aan Mangot (28 september 1616).

¹⁶⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 4r: Péricard aan Lodewijk XIII (30 september 1616). Haar moeder Elisabeth de Valois was een dochter van de Franse koning Hendrik II.

les plus favorables et plus longues que l'on n'a veu de longtems en aulcun ambassade".¹⁶⁷ Vervolgens werd Péricard overgelaten aan de goede zorgen van de graaf van Añover, de *mayordomo mayor* of *premier maître d'hôtel* van de aartshertog. In de aanwezigheid van een aantal andere hovelingen werd tot slot getoost op de gezondheid van de Franse koninklijke familie.¹⁶⁸

De situatie in Frankrijk leek in de loop van oktober 1616 zodanig verbeterd te zijn dat Péricard op 4 oktober kon melden dat de aartshertogen weldra hun twee gezanten naar Parijs zouden laten vertrekken. Als residerende ambassadeur kozen zij voor Ferdinand de Boisschot, voormalig ambassadeur in Engeland. Prins Lamoral de Ligne, de gouverneur van Artesië, zou als buitengewoon gezant optreden.¹⁶⁹ In de loop van deze maand kwam het ook tot een verzoening tussen de koningin-moeder en de hertog van Bouillon, één van de voornaamste rebellenleiders. Desondanks bleven Maria de' Medici en Concini op hun hoede, Péricard kreeg herhaaldelijk de opdracht om paspoorten te bekomen voor het transport van wapens en munitie voor het koninklijke leger.¹⁷⁰ Uit gesprekken met enkele niet nader genoemde Zuid-Nederlandse edelen maakte Péricard bovendien op dat de rebellen vooral tijd probeerden te winnen. Het onderhoud van een gevechtsklaar leger gedurende de winter zou de koninklijke financiën immers zodanig uitputten dat een verrassingsoffensief van de rebellen in de komende lente hun een snelle overwinning kon bezorgen.¹⁷¹ Deze vermoedens werden bevestigd door een brief van de hertog van Bouillon, die Péricard verzocht om het verbod op de passage van militairen te laten intrekken in naam van "*la liberté du commerce*".¹⁷² Aangevuld met het nieuws dat de hertog in Sedan logies had laten gereedmaken voor dertienhonderd extra soldaten, vermoedde Péricard dat er inderdaad niet veel goeds te verwachten viel voor de komende lente. Daarom achtte hij het noodzakelijk het verbod in stand te houden tot de koning hem de intrekking beval. Volgens de ambassadeur was deze maatregel van de aartshertogen "*suffisante preuve de la franchise et l'affection de Leurs Altesses au bien de vostre Estat*".¹⁷³ In een brief van 17 november bevestigde de koning dat Péricard inderdaad correct gehandeld had. Tijdens zijn eerste audiëntie na de terugkeer van de aartshertogen te Brussel verzocht Péricard hen dan ook om het verbod op de passage van

¹⁶⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 4v: Péricard aan Lodewijk XIII (30 september 1616).

¹⁶⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 4v: Péricard aan Lodewijk XIII (30 september 1616).

¹⁶⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 6v: Péricard aan Mangot (4 oktober 1616).

¹⁷⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 7v: Péricard aan Mangot (10 oktober 1616).

¹⁷¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 8v: Péricard aan Maria de' Medici (16 oktober 1616).

¹⁷² BNF, MsF, nr. 17891, f. 13r: Péricard aan Lodewijk XIII (6 november 1616).

¹⁷³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 13r: Péricard aan Lodewijk XIII (6 november 1616).

manschappen en wapens in stand te houden. De aartshertogen van hun kant waren zeer tevreden met de goede ontvangst van de prins de Ligne, die in november naar Parijs was vertrokken.¹⁷⁴

Op het einde van november 1616 vond in Parijs een laatste belangrijke verandering in de samenstelling van de regering plaats. Omwille van zijn verzet tegen de arrestatie van Condé werd zegelbewaarder Du Vair op 25 november ontslagen. Zijn plaats werd ingenomen door Claude Mangot, waardoor de functie van staatssecretaris voor Buitenlandse Zaken en Oorlog vacant kwam te staan. Deze werd ingevuld door Armand Jean du Plessis de Richelieu, bisschop van Luçon. Ook deze minister was een creatuur van Maria de' Medici en Concini. Zijn oudere broer Henri de Richelieu behoorde reeds sinds 1610 tot de kring van vertrouwelingen rond de koningin-moeder. Armand had zijn ontdekking door de koningin-moeder vooral te danken aan zijn optreden als orator voor de clerus tijdens de bijeenkomst van de Staten-Generaal in 1614-1615.¹⁷⁵ Ook Péricard schijnt Richelieu vooral gekend te hebben omwille van zijn optreden tijdens de Staten-Generaal, in een korte brief van 7 december prees Péricard zijn nieuwe superieur op basis van diens toenmalige redevoeringen alleszins de hemel in.¹⁷⁶

In een uitgebreide brief aan de nieuwe staatssecretaris meldde Péricard dat hij de situatie volledig onder controle had. Het verbod dat de aartshertog had uitgevaardigd met betrekking tot de lichte en passage van troepen werd goed nageleefd. Een groot aantal Franse soldaten die vanuit de Republiek naar Frankrijk wilden trekken waren reeds opgepakt en opgesloten. Volgens Péricard was zijn optreden in dit geval zelfs zodanig effectief dat hij reeds niet mis te verstane dreigementen had ontvangen van Gaspard de Coligny, markies van Châtillon en luitenant-kolonel van de Franse troepen in de Republiek, en de hertog van Bouillon. Met betrekking tot de relaties tussen de Zuidelijke Nederlanden en Frankrijk kon hij niets anders melden "*que l'amitié et parfaite correspondance*".¹⁷⁷ Alle belangrijke figuren aan het hof van de aartshertogen (Spinola, Añover, de markies van Belvedere,...) koesterden een grote affectie voor de koning en stonden paraat om hem bij te staan met hun diensten.¹⁷⁸

¹⁷⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 16v: Péricard aan Lodewijk XIII (29 november 1616).

¹⁷⁵ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 510-512.

¹⁷⁶ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 53r: Péricard aan Richelieu (7 december 1616).

¹⁷⁷ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 58v: Péricard aan Richelieu (13 december 1616).

¹⁷⁸ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 58r-58v: Péricard aan Richelieu (13 december 1616).

2.2 De aartshertogen, Spanje en de adellijke opstand van 1617

Terwijl Péricard in Brussel zijn uiterste best deed om de koninklijke bevelen in daden om te zetten, maakten Maria de' Medici en Concini zich in Parijs op voor de strijd. Ondanks de premature toenadering in de loop van de herfst en winter van 1616 hadden de koningin-moeder en haar regering in november definitief besloten om de macht van de hoge adel te breken en de koninklijke macht via het zwaard te bevestigen. Volgens Jean-François Dubost heeft Maria de' Medici de opstand die haar uiteindelijk ten val zou brengen vooral zelf uitgelokt, dit in tegenstelling tot de twee vorige adellijke opstanden. De beslissing om tegen de hoge adel ten strijde te trekken betekende het einde van de vrij conservatieve politiek die de koningin-moeder de zes voorgaande jaren had gevoerd en die vooral gericht was op het voorkomen van interne onlusten.¹⁷⁹

De tegenstand was echter formidabel. De rebellen, met als voornaamste leiders de hertogen van Nevers, Bouillon, Mayenne, Vendôme en Longueville, controleerden bijna het gehele noorden en oosten van Frankrijk met belangrijke provincies zoals de Champagne (met Nevers als gouverneur), Picardië en het Île-de-France. Hoewel het grootste deel van de Zuid-Franse hoge adel (Montmorency, Lesdiguières,...) zich neutraal verklaarde, was het voor de regering in Parijs eveneens duidelijk dat hun sympathie eerder uitging naar hun broeders in het noorden. Maria de' Medici kon dus in principe enkel zeker zijn van de loyaliteit van Normandië, de Provence (de provincie van de hertog van Guise, die opnieuw in het kamp van Maria vertoefde) en de provincies in het centrum van Frankrijk.¹⁸⁰

Om overeind te blijven zag het regime in Parijs zich dan ook genoodzaakt om externe hulp in te roepen. Ten eerste gingen Maria en Concini massaal steunen op de rekrutering van buitenlandse huurlingen. Aangezien het grootste deel van de Franse adel zich bij de rebellen had aangesloten of zich neutraal verklaarde, beschikte het regime in Parijs op militair vlak over weinig andere opties. In december 1616 liet Concini drieduizend infanteristen en vijfhonderd ruiters rekruteren in Luik (cfr. infra). Graaf Henri de Schomberg kreeg de opdracht om in het Heilige Roomse Rijk troepen te gaan lichten voor het regime, de edelman François de Bassompierre ging op zoek naar Zwitserse huurlingen.¹⁸¹

De precaire situatie leidde er uiteindelijk toe dat Maria de' Medici ook bij Filips III ging aankloppen voor militaire steun. Verrassend genoeg was het antwoord van de Spaanse koning

¹⁷⁹ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, p. 520.

¹⁸⁰ J.F. Dubost, *op. cit.*, pp. 521-522.

¹⁸¹ J.F. Dubost, *op. cit.*, pp. 529-530.

positief. Ondanks het feit dat hij vanaf 1610 enthousiast had gereageerd op de toenaderingspolitiek van de Franse koningin-moeder, was Filips III gedurende de troebelen in 1614-1615 altijd een luisterend oor blijven bieden aan de Franse *mécontents*, in het bijzonder Condé. De Spaanse koning en zijn adviseurs achtten het immers raadzaam om Condé en de zijnen licht te steunen om zo de regentes af te leiden van buitenlandse aangelegenheden en Spanje de vrije hand te geven in Italië, waar het in een felle strijd was verwickeld met Savoie (cfr. infra).¹⁸² Het Frans-Spaanse dubbelhuwelijk en de toegenomen spanningen na de arrestatie van Condé creëerden echter een totaal nieuwe context. Aangezien zijn dochter Anna nu koningin van Frankrijk was, had Filips voor het eerst iets te verliezen bij een overwinning van de rebellen. Omdat hij Maria de' Medici en Concini als de beste garantie voor de veiligheid van zijn dochter beschouwde, besloot Filips III om het regime van de koningin-moeder en haar Italiaanse favoriet voluit te steunen.¹⁸³

Op het einde van november 1616 liet markies Ambrogio Spinola, *maestro de campo general* van het Spaanse leger in de Nederlanden, ambassadeur Péricard weten dat hij vanuit Madrid het bevel had gekregen om alle beschikbare manschappen in te zetten om Lodewijk XIII te steunen in zijn strijd tegen de rebellen. Zodra de koning Péricard het bevel gaf om van deze hulp gebruik te maken, zou Spinola met zijn leger uitrukken.¹⁸⁴ Dat dit aanbod echter ook een opportunistisch kantje had, bleek een goede maand later, toen Spinola duidelijk liet blijken dat hij zijn troepen zou inzetten tegen de hertog van Bouillon en zijn voornaamste bolwerk, Sedan.¹⁸⁵ Henri de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon en soevereine prins van Sedan, was immers niet alleen een doorn in het oog van het regime in Parijs.¹⁸⁶ Ook Madrid en Brussel waren de hertog liever kwijt dan rijk. Sedan vormde immers een machtig protestants bolwerk vlak naast het grondgebied van de zeer katholieke aartshertogen. De stad lag bovendien zeer strategisch langs de zogenaamde *Spanish Road*, de militaire verbindingslijn tussen de Zuidelijke Nederlanden en de Spaanse bezittingen in Italië. Daarnaast had de hertog ook zeer nauwe familiebanden met de Oranjes en de keurvorst van de Palts, twee gedoodverfde vijanden van Filips III en de aartshertogen.¹⁸⁷

¹⁸² A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, p. 326.

¹⁸³ A. Hugon, *op. cit.*, pp. 86-88, 188-189. Verschillende raadsheren in de *Consejo de Estado* beschouwden de onvoorwaardelijke steun aan de belaagde koningin-moeder en haar impopulaire favoriet echter als een slecht idee.

¹⁸⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 17r: Péricard aan Lodewijk XIII (29 november 1616).

¹⁸⁵ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 72r: Péricard aan Maria de' Medici (24 december 1616).

¹⁸⁶ Zie onder meer zijn betrokkenheid bij de samenzweringen van Biron en Verneuil onder Hendrik IV en zijn deelname aan de opstanden van 1614 en 1615-1616.

¹⁸⁷ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, pp. 320-321.

Hoewel Péricard met Spinola akkoord ging dat Sedan gestraft moest worden voor haar verzet tegen de Franse koning, antwoordde hij dat men in Parijs wellicht niet zou instemmen met deze expeditie aangezien het te vermoeden viel dat Albrecht Sedan omwille van haar strategische ligging permanent zou willen bezetten. Spinola verzekerde de Franse ambassadeur enkele dagen later echter “*que le Roy d’Espagne ny l’Archiduc n’avoient nulles pretentions sur Sedan ny aucunes volontéz de s’en emparer ny apropiér*”.¹⁸⁸ Péricard adviseerde de koningin-moeder om met betrekking tot dit aanbod de beslissing te nemen die haar het best leek, maar beschreef de Spaanse militaire steun wel zeer positief als “*un grand secours aux affaires de Vostre Majesté*”.¹⁸⁹ Het gevaar voor een permanente bezetting van Sedan zal de koningin-moeder waarschijnlijk overtuigd hebben om af te zien van de Spaanse militaire steun, aangezien Péricard na 24 december geen melding meer maakte van het aanbod met betrekking tot Sedan. Spinola zou gedurende het verdere verloop van de opstand echter gelijkaardige voorstellen voor militaire steun blijven herhalen.¹⁹⁰ Op 10 maart 1617 kreeg Péricard vanuit Parijs de opdracht om Spinola te ondervragen met betrekking tot de eventuele voorwaarden die gekoppeld waren aan Spaanse militaire steun. De markies antwoordde dat noch Filips III, noch Albrecht enig voordeel wilden halen uit een interventie en dat hijzelf bereid was om de koning op gelijk welke manier te ondersteunen, ofwel door een stad of kasteel te belegeren, ofwel door een kleiner aantal infanteristen en ruiters te leveren voor het koninklijke leger. Hoewel Péricard inschatte dat een Spaanse interventie de rebellerende prinses snel tot gehoorzaamheid zou brengen¹⁹¹, lijkt men in Parijs niet al te enthousiast geweest te zijn om ook daadwerkelijk de hulp van Spinola in te roepen.

In de eerste maanden van 1617 was de nood aan buitenlandse steun bovendien sterk afgenomen door de eerste militaire successen van het koninklijk leger, dat geleid werd door de graaf van Auvergne en de hertog van Guise.¹⁹² In het begin van januari 1617 ontving ambassadeur Péricard het nieuws van de inname van Sainte-Ménéhould door het koninklijke leger. Dit bolwerk van de hertog van Nevers in de Champagne had vooral een symbolisch belang omdat het de plaats was waar Maria de’ Medici in 1614 vrede had gesloten met Condé. In zijn brief aan Maria de’ Medici als reactie op de inname van de stad prees hij de harde aanpak van de koningin-moeder als “*la voye la plus seure et la plus digne de Voz*

¹⁸⁸ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 72v: Péricard aan Maria de’ Medici (24 december 1616).

¹⁸⁹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 72v: Péricard aan Maria de’ Medici (24 december 1616).

¹⁹⁰ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 130v: Péricard aan Lodewijk XIII (25 februari 1617) & f. 183v: Péricard aan Lodewijk XIII (29 maart 1617).

¹⁹¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 45v: Péricard aan Lodewijk XIII (17 maart 1617).

¹⁹² J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, p. 531.

Majestéz”.¹⁹³ In dezelfde brief liet hij de koningin-moeder eveneens weten dat hij via Spinola en de graaf van Añover had vernomen dat Charlotte de Montmorency, de echtgenote van de prins van Condé, de aartshertogen had aangeschreven om voor haar te bemiddelen bij de koning, zodanig dat ze haar echtgenoot zou kunnen bezoeken in de gevangenis. Spinola en Añover vroegen de ambassadeur hoe de aartshertogen het best op dit verzoek dienden te reageren. Péricard stelde dat Albrecht en Isabella het verzoek het best negeerden en zich niet bemoeiden met deze zaak, want *“la consequence en estant si perilleuse par toutes sortes de considerations [...] d’avantage que la libre entrée auprès dudict Prince de Condé resveilleroit les desseins et entreprises pour sa liberté”*.¹⁹⁴ De aartshertogen lijken Péricard gevolg te zijn in zijn redenering, tijdens zijn eerstvolgende audiëntie merkte hij op dat de infante met geen woord over het aanbod van de prinses sprak. Wel liet Isabella weten dat Ferdinand de Boisschot eindelijk vertrokken was om als residerende ambassadeur van de aartshertogen aan het Franse hof te verblijven. Péricard beschreef zijn collega-diplomaat als *“personne de qualité et de merite, disposé à maintenir curieusement les amitiéz que nous avons heureusement fortifiées”*.¹⁹⁵

In de eerste maanden van 1617 droeg Péricard zijn steentje bij aan de oorlogsinspanningen van het koninklijke leger door streng te waken over het door de aartshertog uitgevaardigde verbod op de passage van wapens, munitie en manschappen voor de rebellen. Daarnaast hielp hij de loyalistische troepen door hun paspoorten te bezorgen die de aankoop en het transport van wapens uit de Zuidelijke Nederlanden mogelijk moesten maken.¹⁹⁶

Gedurende de adellijke opstand van 1617 kregen Maria de’ Medici en haar regime echter niet alleen officiële steun van Madrid en de aartshertogen zelf. Al vanaf zijn aankomst in Brussel werd Péricard op regelmatige basis gecontacteerd door particulieren die de Franse koning hun diensten aanboden. Reeds in september 1616 bood een overgelopen protestantse soldaat uit Sedan zijn ervaring met betrekking tot het gebruik van explosieven aan.¹⁹⁷ Daarnaast onderhield Péricard contacten met Ierse soldaten uit het *Ejército de Flandes* die bereid waren

¹⁹³ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 142v: Péricard aan Maria de’ Medici (6 januari 1617).

¹⁹⁴ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 142r-142v: Péricard aan Maria de’ Medici (6 januari 1617).

¹⁹⁵ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 142v: Péricard aan Maria de’ Medici (6 januari 1617).

¹⁹⁶ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, p. 529. De verzoeken van de bevelhebbers dienden echter ondertekend te zijn door staatssecretaris Richelieu: *“J’observeray presentement la regle que le Roy me donne pour les passeportz des armes et ne les tiendray valables s’ilz ne sont signéz de vous”* (MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 108r: Péricard aan Richelieu (2 februari 1617)).

¹⁹⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 2v: Péricard aan Mangot (24 september 1616).

om zich bij het koninklijke leger aan te sluiten.¹⁹⁸ In januari 1617 kreeg Péricard een aanbod voor de rekrutering van vierduizend voetsoldaten en tweeduizend ruiters door kolonel Hans Ernest von Usler uit Braunschweig, een militair die onder Hendrik IV reeds in Frankrijk had gediend en vervolgens in dienst van de aartshertogen was getreden.¹⁹⁹ Korte tijd later kreeg hij een gelijkaardig aanbod van kolonel Sebastian Baut, eveneens een Duitse militair gestationeerd in de Zuidelijke Nederlanden, die naar eigen zeggen binnen de vier weken tijd drie- à vierduizend Duitse voetsoldaten op de been kon brengen.²⁰⁰ Een Engelse kapitein met de naam Blond bood aan om vijfhonderd soldaten te lichten voor de koning.²⁰¹

Het meest opmerkelijke aanbod was echter afkomstig van Guillaume de Melun, prins van Epinoy, “*qui m’a prié d’asseurer Vostre Majesté que si la guerre continue, et qu’il luy plaist luy commander, il marchera avec bon nombre de ses amys, moyennant la licence de l’Archiduc*”.²⁰² Als motivatie voor dit aanbod verwees Péricard naar “*le sentiment des grandes obligations dont Vostre Majesté l’a lyé fort estroitement à son service*”.²⁰³ Prins Guillaume stond immers diep in het krijt bij de Bourbons. Zijn vader Pierre de Melun, gouverneur van Doornik, moest omwille van zijn sympathieën voor Willem van Oranje de Zuidelijke Nederlanden ontvluchten ten tijde van de *reconquista* van Farnese. Guillaume zelf werd geboren in ballingschap in Frankrijk. Na de dood van zijn vader slaagde de jonge prins er dankzij de bemiddeling van Hendrik IV in om zijn titels en een groot deel van zijn geconfisqueerde goederen in de Zuidelijke Nederlanden terug te krijgen.²⁰⁴ Daarnaast was de prins door zijn bezittingen in Frankrijk ook een onderdaan van de Franse Kroon.²⁰⁵ Om te bewijzen dat het hem menens was, besloot de prins om zijn broer, de burggraaf van Gent, naar Frankrijk te sturen om er zijn aanbod te herhalen tegenover Lodewijk XIII en Maria de’ Medici.²⁰⁶ Op basis van deze particuliere voorstellen meldde ambassadeur Péricard de koning dat “*s’il vous plaist que j’employe vostre nom et intercession secrette envers Son Altesse*

¹⁹⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 15v-16r: Péricard aan Maria de’ Medici (18 november 1616); MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 73r: Péricard aan Maria de’ Medici (24 december 1616).

¹⁹⁹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 94r: Péricard aan Lodewijk XIII (18 januari 1617).

²⁰⁰ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 112r: Péricard aan Richelieu (5 februari 1617).

²⁰¹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 120v: Péricard aan Lodewijk XIII (17 februari 1617).

²⁰² MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 114v: Péricard aan Lodewijk XIII (10 februari 1617).

²⁰³ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 114v: Péricard aan Lodewijk XIII (10 februari 1617).

²⁰⁴ J. Lefèvre, “Melun, Guillaume de, Prince d’Epinoy”, in: *Biographie Nationale*, Brussel, Etablissements Emile Bruylant, vol. 30 (1958), kol. 572-575.

²⁰⁵ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 114v: Péricard aan Lodewijk XIII (10 februari 1617).

²⁰⁶ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 126r: Péricard aan Richelieu (21 februari 1617).

(aartshertog Albrecht) *je tireray de ce pays soit de volontaires ou de stipendiéz une bonne troupe*”.²⁰⁷

Quasi overal zag de Franse ambassadeur mogelijkheden opdoemen om het koninklijke leger te versterken. Toen de Spaanse gouverneur van Milaan in februari 1617 een bevel naar Brussel stuurde om duizend ruiters en vijfduizend voetsoldaten te lichten voor zijn strijd tegen Savoie (cfr. infra), stelde Péricard dat hij deze troepen met gemak zou kunnen overnemen indien de koning erin zou slagen om een succesvolle vrede tussen Spanje en Savoie tot stand te brengen. Alleen al het idee van zo'n massale versterking van het koninklijke leger zou volgens Péricard Bouillon en de andere rebellen tot een snelle overgave dwingen.²⁰⁸ Geen enkele van al deze voorstellen lijkt echter tot een concrete troepenlichting te hebben geleid. De reeds gerekruteerde Zwitserse en Duitse huurlingen, aangevuld met lichten uit Luik en Normandië, zouden immers meer dan voldoende blijken om de rebellerende edelen op de knieën te krijgen.²⁰⁹

Op het einde van februari 1617 vernam Péricard dat de graaf van Auvergne, de voornaamste bevelhebber van het koninklijke leger, met een leger van zesduizend man en zestien kanonnen oprukte tegen de hertog van Nevers. Het stadje Saint-Florentin in Bourgondië gaf zich spontaan aan dit oprukkende leger over. De rebellen hadden zich op dat moment met het merendeel van hun troepen in Soissons verschanst. Vanuit dit bolwerk stuurden ze de koning een brief waarin ze hun eisen kenbaar maakten: de vrijlating van Condé en een beperking van de macht van de koningin-moeder en Concini.²¹⁰

Kopieën van deze brief bereikten Brussel in het begin van de maand maart, waardoor ambassadeur Péricard zich genoodzaakt zag om in te grijpen. Op 3 maart gaf de ambassadeur de opdracht om een man uit Mézières, een belangrijk bolwerk van de hertog van Nevers, op te pakken omwille van het feit dat hij kopieën van de brieven van de rebellen uitdeelde in Brussel. Daarnaast liet Péricard de aartshertog een verbod uitvaardigen, gericht aan alle boekhandels en drukkerijen in de Zuidelijke Nederlanden, om nog langer gelijkaardige pamfletten te drukken en te verkopen. Tot slot verbood Albrecht zijn onderdanen eveneens om in dienst te treden van gelijk welke buitenlandse vorst op straffe van executie en confiscatie van goederen.²¹¹

²⁰⁷ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 114v: Péricard aan Lodewijk XIII (10 februari 1617).

²⁰⁸ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 114v-115r: Péricard aan Lodewijk XIII (10 februari 1617).

²⁰⁹ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 529-531.

²¹⁰ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 133r: *De La Haye le 20ième de febvrier 1617*.

²¹¹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 154r-154v: Péricard aan Lodewijk XIII (4 maart 1617).

Als reactie op de publicatie van vijandelijke pamfletten in de Zuidelijke Nederlanden startte de Franse regering snel een eigen propagandacampagne. Staatssecretaris Richelieu verstuurde Péricard twee pamfletten die de ambassadeur in Brussel liet drukken op vierhonderd exemplaren. Deze pamfletten werden vervolgens naar alle steden in de Zuidelijke Nederlanden gestuurd. Péricard zorgde er persoonlijk voor dat ook de voornaamste hovelingen in Brussel een exemplaar in handen kregen.²¹²

De maatregelen die de aartshertogen ten gunste van het regime in Parijs namen, zoals het verbod op de passage van troepen en munitie, het verbod om vijandelijke propaganda te verspreiden en de strenge straffen op het in dienst treden bij de opstandige adel, leken in de loop van april 1617 eindelijk hun vruchten af te werpen. De rebellen kregen het op militair vlak steeds moeilijker. In de loop van deze maand slaagden de koninklijke troepen erin de rebellerende provincie Berry zo goed als compleet in te nemen. Op 16 april nam de hertog van Guise Rethel, een belangrijk bolwerk van de hertog van Nevers, in. De rebellerende edelen werden steeds verder teruggedrongen en uiteindelijk in Soissons door de koninklijke troepen belegerd.²¹³ Ondanks de aanvankelijk slechte vooruitzichten leek de overwinning, mede dankzij de steun van de aartshertogen en de niet-aflatende inspanningen van ambassadeur Péricard, voor Maria de' Medici en Concini binnen handbereik te liggen.

2.3 Het prinsbisdom Luik

Hoewel Jean de Péricard formeel gezien enkel bevoegd was om de Franse vorst te vertegenwoordigen in de gebieden van de aartshertogen Albrecht en Isabella, kreeg hij in zijn instructies ook de opdracht mee om waakzaam te zijn met betrekking tot eventuele Luikse steun voor de rebellerende edelen (cfr. supra). Péricard zelf besepte maar al te goed het grote strategische belang van het kleine prinsbisdom, "*estant le lieu qui produict les hommes, les armes, les poudres, les mineraux et tout ce qui peult servir et nuyre à Sa Majesté*".²¹⁴

Het prinsbisdom Luik werd sinds 1612 geregeerd door prins-bisschop Ferdinand van Beieren, die eveneens keurvorst en aartsbisschop van Keulen was. Hoewel zijn familie de controle over Luik en Keulen grotendeels te danken had aan Spaanse steun, trachtte Ferdinand de traditionele neutraliteitspolitiek van de Luikse prins-bisschoppen voort te zetten, waarbij Frankrijk optrad als voornaamste garant van de Luikse neutraliteit. Daarnaast verzekerden de

²¹² MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 172r: Péricard aan Richelieu (17 maart 1617).

²¹³ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, p. 531.

²¹⁴ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 165v: Péricard aan Richelieu (9 maart 1617).

Fransen zich van de loyaliteit van Ferdinand door hem een jaargeld toe te kennen.²¹⁵ In de praktijk had de prins-bisschop het echter uiterst moeilijk om de erg aan hun traditionele vrijheden gehechte Luikenaars in de pas te laten lopen. Ferdinand verbleef het grootste deel van zijn tijd in Bonn en bestuurde Luik via de instructies die hij naar zijn plaatselijke *Conseil Privé* stuurde.²¹⁶ Veel van de problemen die Péricard zou ondervinden met betrekking tot de implementatie van de koninklijke instructies zouden dan ook hun oorsprong vinden in het eigenzinnige karakter van de Luikenaars en de zwakke controle die Ferdinand van Beieren vanuit het Rijnland over het prinsbisdom kon uitoefenen.

Zoals reeds vermeld werd waren Maria de' Medici en Concini tijdens de opstand van 1616-1617 grotendeels afhankelijk van buitenlandse huurlingen om de opstandelingen te bevechten. Concini maakte dan ook handig gebruik van zijn vriendschapsbanden met graaf Gian Giacomo Belgioioso, de militaire gouverneur van Luik, om in het prinsbisdom troepen te rekruteren voor het regime.²¹⁷ Ambassadeur Péricard liet reeds in het begin van oktober 1616 weten dat hij bereid was het nodige te doen om de paspoorten voor een passage door de Zuidelijke Nederlanden te bekommen.²¹⁸

Belgioioso begon in december met de door Concini opgedragen lichte van drieduizend infanteristen en vijfhonderd ruiters. Péricard kreeg op 23 januari de opdracht om de paspoorten voor hun passage in orde te brengen. Aartshertog Albrecht stemde meteen in en gaf zijn onderdanen eveneens de toelating om zich bij Belgioioso aan te sluiten.²¹⁹ Op het einde van februari waren de troepen van Belgioioso, volgens Péricard “*la plus belle levée qui se soyt veue de longtemps*”²²⁰, eindelijk gereed om op te rukken naar Frankrijk. Een commissaris van aartshertog Albrecht zou de troepen begeleiden tot aan de Franse grens. Onderweg zou Albrecht er ook voor zorgen dat het de soldaten niet ontbrak aan de nodige levensmiddelen. Deze zouden later betaald worden door Concini, die door Péricard werd geprezen omwille van zijn “*proceder liberal et généreux, qui ferme la bouche à ceulx que*

²¹⁵ B. Demoulin, “La Principauté de Liège. Champ clos des rivalités franco-espagnoles (1595-1648)”, in: *Revue du Nord*, 99 (2008), 4, pp. 717-720. Ferdinands oom en voorganger, Ernest van Beieren, had zijn benoeming tot prins-bisschop van Luik in 1581 vooral te danken aan de steun van Filips II. Het waren eveneens Spaanse troepen die het Ernest tussen 1583 en 1590 mogelijk maakten om Gebhard Truchsess von Waldburg, de tot het protestantisme bekeerde ex-aartsbisschop van Keulen, te verslaan en zo de waardigheid van keurvorst van het Heilige Roomse Rijk te verwerven.

²¹⁶ A. Le Roy, “Ferdinand de Bavière”, in: *Biographie Nationale*, Brussel, Bruylant-Christophe et Cie, vol. 7 (1883), kol. 13-14.

²¹⁷ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, p. 529.

²¹⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 6v-7r: Péricard aan Mangot (4 oktober 1616).

²¹⁹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 103r: Péricard aan Lodewijk XIII (1 februari 1617).

²²⁰ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 132r: Péricard aan Richelieu (26 februari 1617).

l'ingratitude a portéz à la rebellion".²²¹ Op 9 maart meldde de ambassadeur dat de troepen de Zuidelijke Nederlanden waren binnetrokken en binnen de vijf à zes dagen in Frankrijk zouden moeten aankomen.²²² In een brief aan Richelieu gaf Péricard echter toe dat er nog op het laatste moment complicaties waren opgetreden aangezien Belgioioso zijn lichter grotendeels had opgevuld met Waalse soldaten. Albrecht had kort daarvoor op Frans verzoek zijn onderdanen echter verboden om in het leger van een buitenlandse vorst te dienen. De aartshertog en Spinola waren echter zo inschikkelijk geweest om hiertoe een uitzonderlijke toestemming te verlenen.²²³ Op 16 maart trokken de troepen in de omgeving van Cambrai uiteindelijk de grens over, waar de sieur de Conthenan namens Concini het bevel overnam.²²⁴ In april kreeg Péricard instructies van graaf Henri de Schomberg, die in het Heilige Roomse Rijk voor de koning rekruteerde, met betrekking tot de passage van een tweede Luikse lichter van zeshonderd man die naar Metz zou trekken. De verantwoordelijke voor deze lichter meldde Schomberg echter dat reeds tweehonderd van zijn beste manschappen waren overgelopen naar de rebellen.²²⁵

Uit dit gegeven blijkt al dat niet alleen Maria de' Medici en Concini, maar ook de rebellen, gretig gebruik maakten van het grote reservoir aan manschappen en wapens dat in Luik aanwezig was. In december 1616 kon Péricard de koning melden dat de baron de Pesche in opdracht van de hertog van Nevers naar Luik was gestuurd om er troepen te lichten voor de rebellen. Toen de baron echter probeerde om de heer van Solre-sur-Sambre voor zijn kar te spannen, kwam het tot een duel waarin Solre zijn opponent doodde. De ambassadeur adviseerde de koning om een brief te schrijven naar Ferdinand van Beieren opdat de prins-bisschop, net zoals aartshertog Albrecht, elke troepenlichter voor de rebellen zou verbieden in zijn landen, zodanig dat "*il ne passera dans les pays de Son Altesse ny hommes ny armes qui puissent nuire à Vostre Majesté*".²²⁶

De problemen bleven echter aanhouden. In januari 1617 werd in Namen een lading wapens in beslag genomen die Nevers in Luik had laten bestellen. Het wantrouwen ten opzichte van Luik was zodanig groot geworden dat ambassadeur Péricard de opdracht kreeg om geen paspoorten voor het transport van wapens meer toe te kennen aan Luikse handelaars, zelfs

²²¹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 154r-154v: Péricard aan Lodewijk XIII (4 maart 1617).

²²² MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 160r: Péricard aan Lodewijk XIII (9 maart 1617).

²²³ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 163r: Péricard aan Richelieu (9 maart 1617).

²²⁴ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 170r: Péricard aan Richelieu (17 maart 1617).

²²⁵ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 189v: Péricard aan Lodewijk XIII (1 april 1617).

²²⁶ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 70v-71r: Péricard aan Lodewijk XIII (16 december 1616).

indien ze bestemd waren voor het koninklijke leger.²²⁷ In februari kreeg de ambassadeur informatie met betrekking tot een Franse kapitein die Cadet heette, die namens de rebellen ruiters rekruteerde in het Luikse. Aartshertog Albrecht stuurde op verzoek van Péricard meteen een bevel naar de graaf van Berlaymont, de gouverneur van Luxemburg, om deze troepen de doorgang te verhinderen. De ambassadeur, die duidelijk geïrriteerd was door de blijvende problemen met Luik, verzocht de koning om een gezant naar het hof van Ferdinand van Beieren te sturen. Deze zou zich volledig kunnen concentreren op het verhinderen van gelijksoortige lichten, wat zeer noodzakelijk was “*puisque voz ennemys recherchent de ce costé là leur principal secours d’hommes, d’armes et de chevaulx*”.²²⁸ Hoewel Péricard hierop bleef aandringen, kreeg hij geen reactie van Richelieu en de koning.²²⁹ De ambassadeur besloot dan maar om zelf te handelen en stuurde brieven naar keurvorst Ferdinand en de kanselier en *Conseil Privé* van Luik waarin hij zich fel beklaagde over de vijandelijke lichten in Luik en het gedrag van de graaf van Rochefort (cfr. infra). Het antwoord van de Luikse raadsheren was grotendeels ontkennend: zij waren niet op de hoogte van troepenlichten voor de rebellen. De raadsheren sloten echter niet uit dat er Luikenaars in het geheim in dienst van de vijand waren getreden. Om de Franse koning te behagen besloot de Raad om alle officieren in het prinsbisdom, en dan vooral de graaf van Rochefort, aan te schrijven met een duidelijke herhaling van de verbodsbepalingen die zowel de keizer als de prins-bisschop reeds hadden uitgevaardigd met betrekking tot troepenlichten voor de rebellerende edelen.²³⁰

Voorals Rochefort bleef voor ambassadeur Péricard een blijvende steen des aanstoets. Deze stad in de Ardennen stond onder de gemeenschappelijke soevereiniteit van Ferdinand van Beieren en de aartshertogen, maar zoals zou blijken deed de plaatselijke graaf er grotendeels zijn eigen zin. Reeds in december merkte de Franse ambassadeur op dat vijandelijke troepen via Rochefort naar Sedan trokken om zo een passage door het gebied van de aartshertogen te vermijden. Aartshertog Albrecht gaf de graaf van Berlaymont onmiddellijk de opdracht om cavalerie te laten patrouilleren in de omgeving van Rochefort²³¹, maar deze maatregel loste

²²⁷ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 146r: Péricard aan Richelieu (6 januari 1617).

²²⁸ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 114r: Péricard aan Lodewijk XIII (10 februari 1617).

²²⁹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 159v-160r: Péricard aan Lodewijk XIII (9 maart 1617) & f. 165v: Péricard aan Richelieu (9 maart 1617).

²³⁰ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 174r-174v: Péricard aan de kanselier en Conseil Privé van Luik (12 maart 1617) & f. 174v-175r: kanselier en Conseil Privé van Luik aan Péricard (17 maart 1617) & f. 175r-175v: Péricard aan Ferdinand van Beieren (20 maart 1617).

²³¹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 55v: Péricard aan Lodewijk XIII (7 december 1616).

het probleem slechts gedeeltelijk op. Toen de hertog van Bournonville er in maart 1617 in slaagde om het cavalerieregiment van de reeds vermelde kapitein Cadet te verslaan, kreeg de kapitein met zijn resterende manschappen onderdak in Rochefort. Péricard loofde Bournonville, die in naam van Albrecht en Isabella deze dreiging hadden uitgeschakeld, maar stelde dat Rochefort een probleem zou blijven zolang keurvorst Ferdinand niet doortastend optrad.²³² De ambassadeur besteedde dan ook zeer veel aandacht aan Rochefort in de brieven die hij aan de prins-bisschop en zijn raadsheren richtte (cfr. supra). De reprimande van de Luikse raadsheren noopte de graaf ertoe om zich schriftelijk te verantwoorden bij Péricard. De graaf stelde dat hij zich altijd zeer behulpzaam had opgesteld ten aanzien van de koning en elk aanbod van de rebellen had afgewezen. Uit wrok zouden deze daarom valse geruchten over hem zijn gaan verspreiden. Indien Lodewijk XIII van zijn hulp wilde gebruikmaken, zou de graaf met plezier de koning van dienst zijn.²³³ In zijn antwoord liet Péricard blijken dat hij zeer tevreden was met de mooie woorden van de graaf, maar dat zijn ogen en oren hem eerder het tegengestelde deden geloven van wat de graaf in zijn brief beweerde. Indien hij zich werkelijk een goede dienaar van de Franse koning wilde betonen, dan moest hij er zo snel mogelijk voor zorgen dat geen enkele vijandelijke soldaat meer door zijn stad naar Frankrijk kon trekken. Daarbij was Péricard niet te beroerd om de graaf in duidelijke bewoordingen te bedreigen: *“Vous aurez plus d’honneur et d’utilité en servant Sa Majesté, qui est la source des bienfaictz et recompenses, que de vous laisser emporter aux foibles persuasions et promesses desdictz Princes qui n’ont les moyens assez fortz pour vous conserver et empescher la juste vengeance que Sa Majesté, approchant de cette frontiere avec ses armées, prendra infalliblement de ceux qui auront mesprisé sa grandeur et sa puissance”*.²³⁴ In april liet Péricard de koning weten dat zowel prins-bisschop Ferdinand als aartshertog Albrecht de graaf hadden bevolen om hun verordeningen na te leven.²³⁵

²³² MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 159v: Péricard aan Lodewijk XIII (9 maart 1617).

²³³ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 187r-188r: graaf van Löwenstein-Rochefort aan Péricard (23 maart 1617).

²³⁴ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 188r-188v: Péricard aan graaf van Löwenstein-Rochefort (29 maart 1617).

²³⁵ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 198r: Péricard aan Lodewijk XIII (6 april 1617).

2.4 De Republiek

Naast het prinsbisdom Luik vormde ook de Republiek der Verenigde Provinciën tussen september 1616 en april 1617 een permanente kopzorg voor de Franse ambassadeur in Brussel. Zoals reeds vermeld werd moest Péricard ervoor zorgen dat geen enkele van de in de Republiek gestationeerde Franse soldaten zonder officiële toestemming via de Zuidelijke Nederlanden naar Frankrijk trok. Daarnaast hield de ambassadeur echter ook de Fransen die de omgekeerde reis maakten in de gaten. Op 28 november 1616 kwam de sieur de La Grange, een *écuyer* van de prins van Condé, in Brussel aan om van daaruit verder te reizen naar Breda, waar hij zijn opwachting zou maken bij prins Filips Willem van Oranje.²³⁶ Filips Willem, de oudere halfbroer van stadhouder Maurits, was door zijn huwelijk met Eléonore de Bourbon-Condé de schoonbroer van de gevangengezette prins Henri de Condé²³⁷, waardoor Péricard het motief van de reis van de La Grange niet vertrouwde. Reeds in oktober werd de ambassadeur ervoor gewaarschuwd dat prinses Eléonore zich nauwgezet liet informeren over het lot van haar broer.²³⁸ In december meldde de immer opmerkelijke Péricard dat op de veertiende van deze maand twee mannen in Brussel waren gearriveerd, die nog dezelfde dag hun reis voortzetten in noordelijke richting. Eén daarvan, een zekere La Roche, was in dienst van de moeder van de prins van Condé, de ander was afkomstig uit het hugenotenbolwerk La Rochelle. Volgens de ambassadeur was er “*suspicion apparente qu’ilz y vont traicter quelque chose contre vostre service*”.²³⁹ Indien ze het zouden wagen om via de Zuidelijke Nederlanden terug te reizen, zou hij ze onmiddellijk laten arresteren. In januari vernam de ambassadeur via zijn collega in de Republiek dat Filips Willem en zijn echtgenote naar Den Haag waren vertrokken. Hoewel het officieel om een familiebezoek ging en zowel aartshertog Albrecht als Spinola de prins niet in staat achtten om zijn medewerking te verlenen aan de rebellen, was Péricard er niet helemaal gerust in: hij verzekerde de koning immers dat hij alles

²³⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 17v: Péricard aan Lodewijk XIII (29 november 1616).

²³⁷ K. Ottenheim, “The Catholic Nassaus in Brussels and Their Buildings”, in: L. Duerloo & W. Thomas (eds.), *Albert & Isabella 1598-1621. Essays*, Turnhout, Brepols, 1998, pp. 185-186. Filips Willem was de oudste zoon van Willem van Oranje en zijn eerste echtgenote, Anna van Egmont. De jonge prins werd in 1568 door de hertog van Alva gevangengenomen en afgevoerd naar Spanje. Pas in 1595 keerde hij in het gevolg van gouverneur-generaal Albrecht terug naar de Zuidelijke Nederlanden, waar hij zich tot een trouwe dienaar van de aartshertogen ontpopte. Sinds 1608 was het hem toegestaan om in de Republiek te verblijven, onder meer in zijn heerlijkheid te Breda. Zijn jongere broer Maurits verwierf de titel van prins van Oranje pas na de dood van Filips Willem in 1618.

²³⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 8v: Péricard aan Maria de’ Medici (16 oktober 1616).

²³⁹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 70v: Péricard aan Lodewijk XIII (16 december 1616).

zou doen wat in zijn macht lag om de eventuele plannen van Filips Willem te dwarsbomen.²⁴⁰

De ambassadeur moest enkele weken later echter toegeven dat hij geen indicaties had dat de prins enige intentie had om de koning schade te berokkenen.²⁴¹

De houding van stadhouder Maurits en de Staten-Generaal was echter een heel andere kwestie. Ondanks het feit dat Maria de' Medici altijd goede relaties was blijven onderhouden met de Republiek, bleef er een zeer grote solidariteit bestaan tussen de calvinisten in de Republiek en de Franse hugenoten, waarvan het merendeel rebelleerde tegen de koningin-moeder. Dit vertaalde zich onder meer in de nauwe familiebanden tussen de Oranjes en de hertog van Bouillon (cfr. supra). In november 1616 ving Péricard dan ook het gerucht op dat de hertog van Bouillon incognito naar Kleef was gereisd om er stadhouder Maurits en de markies van Ansbach, een medestander van de keurvorst van de Palts, te ontmoeten. Tijdens deze bijeenkomst zouden de drie heren de situatie in Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden hebben besproken, waarbij Ansbach en Bouillon Maurits voorgesteld zouden hebben om de strijd tegen de aartshertogen te hervatten. Maurits zou geweigerd hebben omdat hij de Staten-Generaal, die het Twaalfjarig Bestand zo lang mogelijk in stand wilden houden, nooit zo ver zou kunnen krijgen. Hoewel zijn verslag van deze vergadering nogal schimmig te noemen valt, verzekerde Péricard dat hij deze informatie uit betrouwbare bron had vernomen.²⁴² Voor Bouillon zou een hervatting van de oorlog in de Nederlanden alleszins voordelig geweest zijn, aangezien deze de Spaanse aandacht zou afleiden van Sedan en de opstand in Frankrijk.

De betrokkenheid van Maurits in deze schimmige onderhandelingen en het feit dat Franse soldaten vanuit de Republiek constant de grens trachtten over te steken om zich bij de rebellen te voegen, boden het regime in Brussel een mooie kans om de alliantie tussen Frankrijk en de Staten-Generaal onderuit te halen. In december 1616 meldde Péricard de koning dat Spinola en kanselier Peckius hem waren komen bezoeken om te praten over de Franse militaire steun aan het regime in Den Haag. Spinola en Peckius stelden dat de Franse koning in het Noorden een slangenkuil onderhield die bij de minste onlusten in Frankrijk zijn vijanden te hulp kwam. Aangezien het onderhoud van deze troepen bovendien een zware last was voor de sterk onder druk staande koninklijke financiën en het Twaalfjarig Bestand deze aanwezigheid eigenlijk overbodig maakte, stelden Spinola en de kanselier voor dat de koning dit onderhoud stukje bij beetje zou stopzetten. De Franse troepen zouden zich dan als het ware vanzelf uit de Republiek terugtrekken en zo de vijanden van de Franse koning aanzienlijk verzwakken (een

²⁴⁰ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 149v: Péricard aan Lodewijk XIII (13 januari 1617).

²⁴¹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 104v: Péricard aan Lodewijk XIII (1 februari 1617).

²⁴² BNF, MsF, nr. 17891, f. 14r: Péricard aan Mangot (12 november 1616).

nogal vreemde redenering, een massale terugkeer van de protestantse soldaten zou immers ongetwijfeld in het voordeel van de rebellen uitvallen).²⁴³ Enkele dagen later meldde Péricard dat verschillende andere voorname figuren aan het Brusselse hof met een gelijkaardig discours naar hem waren toegekomen, waarbij ze ook wezen op de vreemde gewoonte dat de Republiek zichzelf het recht had toegeëigend om enkel protestantse ambassadeurs te ontvangen uit Frankrijk (de keuze van de gezant zou eigenlijk moeten liggen bij de vorst die de ambassadeur stuurt) en de nauwe banden tussen de protestantse kerken in Frankrijk en de Republiek benadrukten.²⁴⁴

Deze suggesties leken de regering in Parijs aan het denken te hebben gezet, aangezien Péricard op het einde van januari 1617 een buitengewone gezant van de koning op doorreis naar Den Haag, de sieur de La Noüe, in Brussel mocht verwelkomen. Rond dezelfde tijd vernam de ambassadeur dat de hertog van Bouillon de Staten-Generaal had aangeschreven over de plannen van Spinola met betrekking tot Sedan. Hoewel de Franse koning niet ingestemd had met het voorstel voor een beleg, besloot Péricard om het gerucht niet te ontkennen in de hoop om zo de rebellen de stuipen op het lijf te jagen.²⁴⁵

De specifieke opdracht van de La Noüe was echter niet meteen duidelijk. Péricard klaagde in de loop van februari dat hij nauwelijks iets van de gezant had vernomen, waardoor hij moest afgaan op geruchten met betrekking tot het doel van het gezantschap. Enerzijds werd gefluisterd dat Lodewijk XIII de Staten-Generaal had gevraagd om achtduizend manschappen en enkele schepen, andere bronnen beweerden dat de La Noüe de Franse troepen uit de Republiek moest terugtrekken om deze tegen de rebellen in te zetten.²⁴⁶ Enkele dagen later vernam Péricard van een katholieke koopman uit Breda dat de La Noüe inderdaad het laatste had gevraagd aan de Staten-Generaal, maar dat deze ruwweg geweigerd zouden hebben omwille van de geringe betrouwbaarheid van de Franse soldaten, “*voire que lesdicts François qui y sont en garnison osent ouvertement dire que, si le Roy les appelle, qu’ilz se jectiront du costé des Princes*”.²⁴⁷ In het begin van maart kreeg Péricard eindelijk de nodige informatie van de La Noüe en de residerende Franse ambassadeur in Den Haag, Benjamin Aubery du Maurier. De twee diplomaten stelden dat de onderhandelingen met de Staten-Generaal

²⁴³ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 55v-56r: Péricard aan Lodewijk XIII (7 december 1616).

²⁴⁴ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 58v-59r: Péricard aan Richelieu (13 december 1616).

²⁴⁵ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 104v: Péricard aan Lodewijk XIII (1 februari 1617). Vermoedelijk gaat het hier om Odet de La Noüe, sieur de Teligny, een zoon van de calvinistische edelman, militair en schrijver François de La Noüe (1531-1591) (L. Bourquin, *La noblesse dans la France moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*, pp. 239-240).

²⁴⁶ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 126r: Péricard aan Richelieu (21 februari 1617).

²⁴⁷ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 128v: *D’Anvers le 23 febvrier 1617*.

vertraging hadden opgelopen omwille van de religieuze conflicten in de Republiek (arminianen versus gomaristen). Daarnaast was de leiding van de Republiek gealarmeerd door de troepenlichting die Spinola in deze periode ondernam voor de gouverneur van Milaan (cfr. supra). Men vreesde dat deze militaire steun voor Italië slechts een voorwendsel was om Gulik, dat sinds 1614 door de Republiek werd bezet, aan te vallen. Péricard antwoordde zijn collega's dat Spinola geen plannen had om Gulik te belegeren en vermoedde dat Den Haag gewoon uitvluchten zocht om het Franse verzoek af te wimpelen. Hij ging zelfs nog verder door te stellen dat de Republiek in werkelijkheid aan de kant van de opstandige prinsen stond. Zo had hij vernomen dat kolonel Guent, baron van Oye en "*favorit et bien aymé*"²⁴⁸ van stadhouder Maurits, in Gulik was begonnen met de rekrutering van duizend ruiters voor de opstandelingen.²⁴⁹ Op basis van deze informatie was Péricard ernstig beginnen twijfelen aan de oprechtheid van Den Haag. Om de kwaadaardigheid van het regime in het Noorden nog eens extra in de verf te zetten, contrasteerde hij dit optreden met het beleid van aartshertog Albrecht die "*leur peult servir de regle, le quel tesmoigne tous utiles effects de sa bonne volonté et monsieur le Marquis Spinola fidel executeur de ses commandemens*".²⁵⁰

Péricards redenering bleek deels juist te zijn. Hoewel Maria de' Medici officieel een bondgenoot was, ging het leveren van militaire steun voor de onderdrukking van een hugenotenopstand in Frankrijk een stap te ver voor het calvinistische establishment in Den Haag. De Staten-Generaal probeerden dan ook alle mogelijke uitvluchten te verzinnen om het Franse verzoek af te wimpelen. Religieuze solidariteit haalde hier de bovenhand over de oude Frans-Nederlandse alliantie.²⁵¹

Hoewel Péricard weinig goeds verwachtte uit Den Haag, liet hij Richelieu weten dat hij het nodige zou doen om de toestemming te bekomen voor een passage door de Zuidelijke Nederlanden indien de Staten-Generaal de Franse troepen zouden laten gaan. Aangezien het de diepste wens van de aartshertog was dat de Fransen hun leger zouden terugtrekken uit het Noorden, verwachtte hij op dit vlak weinig problemen.²⁵² Op 17 maart liet Péricard staatssecretaris Richelieu weten dat de Staten-Generaal uiteindelijk toegestemd hadden om vierduizend Franse soldaten te laten vertrekken. Alleen een expliciet bevel van de koning was

²⁴⁸ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 130r: Péricard aan Lodewijk XIII (25 februari 1617).

²⁴⁹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 159r-159v: Péricard aan Lodewijk XIII (9 maart 1617).

²⁵⁰ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 130r-130v: Péricard aan Lodewijk XIII (25 februari 1617).

²⁵¹ A.Th. Van Deursen, *Maurits van Nassau 1567-1625: de winnaar die faalde*, Amsterdam, Bert Bakker, 2000, p. 257. Tijdens de twee vorige opstanden hadden de hugenoten zich grotendeels afzijdig gehouden, in 1617 steunden ze echter massaal de rebellen.

²⁵² MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 165r-165v: Péricard aan Richelieu (9 maart 1617).

nog noodzakelijk voordat hij de aartshertog zou benaderen om een vrije doorgang te verzoeken.²⁵³ In de praktijk schijnen de soldaten echter nooit vertrokken te zijn, volgens Péricard zelf omdat de Staten-Generaal kort na hun toestemming opnieuw uitvluchten begonnen te verzinnen om het vertrek uit te stellen (voornamelijk door opnieuw te verwijzen naar de lichting voor Italië).²⁵⁴

Na 17 maart zou Péricard zich dan ook vooral bezighouden met de lichting van kolonel Guent en met klachten over de boosaardigheid van stadhouder Maurits en de Staten-Generaal. In een brief aan zijn collega in Den Haag moest vooral Maurits het ontgelden, “*qui vous promect en aparence, ce qu’il promect et favorise soubz main aux ennemys*”.²⁵⁵ In een brief aan de koning beschuldigde hij niet alleen de Republiek, maar ook Engeland en de Duitse protestanten ervan dat ze de rebellen clandestien steunden.²⁵⁶ Ook de La Noüe en du Maurier zouden uiteindelijk aan Péricard hebben toegegeven dat de steun vanuit de Republiek inderdaad ondermaats was. Zelfs nadat Spinola’s lichting naar Italië was vertrokken, en er dus niet gevreesd kon worden dat deze tegen Gulik zou worden ingezet, bleven de Staten-Generaal lastig doen over de Franse troepen. Péricard bleef de grenzen dus gesloten houden voor diegenen die via de Zuidelijke Nederlanden naar Frankrijk wilden trekken. De ambassadeur zag zich hierbij genoodzaakt om enkele van deze soldaten, die klaagden dat ze chronisch onderbetaald werden, geld toe te stoppen voor de terugreis.²⁵⁷

De meest venijnige aanval tegen Den Haag spaarde Péricard echter voor een brief van 6 april, waarin hij schreef over de ondankbaarheid van de Staten-Generaal en de klachten die hij in Brussel had gehoord over koning Hendrik IV, “*qui a favorisé la rebellion de ce populace enclin à secouer le joug de l’obeissance et de la Monarchie*”²⁵⁸, met de voorspelling dat “*toutes periront avec le temps par leur propre division sur diverses sortes de Religion*”²⁵⁹, een verwijzing naar de oploeiende spanningen tussen arminianen (calvinisten die de predestinatieleer van Calvijn nuanceerden) en gomaristen (voorstanders van de strike calvinistische leer). Aan ambassadeur du Maurier in Den Haag schreef Péricard over “*l’inclination que toutes Republiques ont à la subversion des Monarchies*”.²⁶⁰

²⁵³ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 172v-173r: Péricard aan Richelieu (17 maart 1617).

²⁵⁴ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 176r: Péricard aan Benjamin Aubery du Maurier (20 maart 1617).

²⁵⁵ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 175v-176r: Péricard aan Benjamin Aubery du Maurier (20 maart 1617).

²⁵⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 46r: Péricard aan Lodewijk XIII (22 maart 1617).

²⁵⁷ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 181r-181v: Péricard aan Lodewijk XIII (29 maart 1617).

²⁵⁸ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 198r: Péricard aan Lodewijk XIII (6 april 1617).

²⁵⁹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 198r: Péricard aan Lodewijk XIII (6 april 1617).

²⁶⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 51r: Péricard aan Benjamin Aubery du Maurier (7 april 1617).

Tussen deze klaagzangen door informeerde Péricard Parijs nauwgezet over de manoeuvres van kolonel Guent. Op het einde van maart 1617 meldde de graaf van Berlaymont aan aartshertog Albrecht dat Guent en zijn cavalerie door het prinsbisdom Luik marcheerden. Albrecht liet meteen extra cavalerie sturen naar de omgeving van Rochefort, waar Guent vermoedelijk de oversteek naar Frankrijk zou wagen. Infanteristen versperden de nauwe wegen in de Ardennen met behulp van omgehakte bomen. Volgens Péricard was de aartshertog zeker bereid om zijn troepen de strijd te laten aangaan met de vertrouweling van stadhouder Maurits.²⁶¹ Deze maatregelen moeten Guent en de zijnen behoorlijk afgeschrikt hebben, ze besloten immers om op hun stappen terug te keren en via de Rijn naar het zuiden te marcheren. Omdat zowel Albrecht als Ferdinand van Beieren alle bruggen langs de Rijn lieten bewaken, schatte Péricard dat de vijandelijke troepen pas ten vroegste in de buurt van Koblenz de oversteek zouden wagen om via Lotharingen Frankrijk binnen te trekken. In de tussentijd contacteerde Péricard graaf Henri de Schomberg en de andere legeraanvoerders die in het Heilige Roomse Rijk namens Lodewijk XIII rekruteerden om Guent in een hinderlaag te lokken.²⁶² Daarnaast overlegde hij met Spinola en Luis de Velasco, markies van Belvedere en generaal van de cavalerie, om Guent en zijn troepen in Lotharingen te lijf te gaan. Spinola en Velasco waren wel bereid om de vijandelijke ruitery te bevechten in Luxemburg, maar wilden zich niet in het hertogdom Lotharingen wagen. Péricard adviseerde de koning dan ook om zo snel mogelijk troepen te sturen naar de oostelijke grenzen van Frankrijk.²⁶³

Bij wijze van besluit kan dus gesteld worden dat de houding van stadhouder Maurits en de Staten-Generaal tijdens de opstand van 1616-1617 op zijn minst ambigu, om niet te zeggen vijandig, te noemen is. Graaf Johan von Nassau-Siegen, een Duitse neef van Filips Willem en Maurits, vormde echter een nogal aparte uitzondering. Deze tot het katholicisme bekeerde telg uit het huis van Nassau schaarde zich aan de kant van het regime in Parijs en lichtte in het Heilige Roomse Rijk troepen voor Maria de' Medici en Concini. Op het einde van maart bezocht de graaf ambassadeur Péricard in Brussel, waar hij hem vertelde dat hij binnen de drie weken tweehonderd ruiters zou leveren, elk voorzien van twee paarden. Hij wachtte echter nog op een toelating om door het grondgebied van de aartshertogen te mogen trekken en op een betaling van twaalfhonderd *écus* voor het onderhoud van zijn troepen. Péricard lijkt de graaf hoog ingeschat te hebben, hij stelde dat zo'n mooie lichter niet vertraagd moest worden voor dit kleine bedrag en verzocht de koning om de betaling zo snel mogelijk in orde

²⁶¹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 181r: Péricard aan Lodewijk XIII (29 maart 1617).

²⁶² MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 189r-189v: Péricard aan Lodewijk XIII (1 april 1617).

²⁶³ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 197r: Péricard aan Lodewijk XIII (6 april 1617).

te brengen.²⁶⁴ De passage zou echter problematischer worden aangezien graaf Johan door Albrecht uit de Zuidelijke Nederlanden was verbannen omwille van een niet verder gespecificeerde ruzie (hoe de graaf dan in Brussel is kunnen geraken wordt echter niet duidelijk gemaakt). Péricard verzocht Albrecht en Isabella namens Lodewijk XIII dan ook om Johan genade te verlenen.²⁶⁵ Hoewel Péricard niet meer verder inging op deze kwestie, lijkt het waarschijnlijk dat het gratieverzoek werd ingewilligd aangezien de graaf zich in 1618 permanent in de Zuidelijke Nederlanden vestigde.²⁶⁶

2.5 Protocollaire kwesties

Ondanks de goede verstandhouding en samenwerking die uit de vorige paragrafen naar voren kwam, waren er in de loop van de besproken periode wel degelijk enkele onenigheden tussen Parijs en Brussel. Deze situeerden zich vooral op het protocollaire vlak. Een eerste protocollair conflict dook quasi onmiddellijk na Péricards eerste audiëntie in Tervuren (29 september 1616) op. Twee dagen voor deze audiëntie liet kanselier Peckius de ambassadeur weten dat de infante hem wilde ontvangen zonder geloofsbrieven. De brieven die staatssecretaris Mangot naar de aartshertogelijke secretaris had gestuurd volstonden voor haar en de aartshertog. Dit gebaar kan geïnterpreteerd worden als een teken van vertrouwen, maar er was duidelijk meer aan de hand, aangezien de infante als reden verwees naar “*la consideration de son cousin (ainsy nomme elle l’Archiduc) [...] esperant que nous resoudrons amicalement cette difficulté d’écrire au contentement de Vostre Majesté*”.²⁶⁷ In enkele latere brieven verwees de ambassadeur opnieuw naar deze *difficulté* of *formalité d’écrire*, waarover hij naar eigen zeggen druk aan het onderhandelen was met Peckius.²⁶⁸ Dit conflict sleepte blijkbaar al een hele tijd aan, Péricards voorgangers waren immers al sinds 1610 aan het onderhandelen over het taalgebruik in de officiële correspondentie tussen Brussel en Parijs. Albrecht stelde zich in deze kwestie echter uiterst ontoegeeflijk op.²⁶⁹

In een uitgebreid *mémoire*, gedateerd op 13 december 1616, lichtte Péricard de situatie verder toe. De oorsprong van dit conflict ging terug op de correspondentie die Albrecht als

²⁶⁴ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 182r-182v: Péricard aan Lodewijk XIII (29 maart 1617).

²⁶⁵ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 182v: Péricard aan Lodewijk XIII (29 maart 1617).

²⁶⁶ K. Ottenheim, “The Catholic Nassaus in Brussels and Their Buildings”, pp. 186-187.

²⁶⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 4v-5r: Péricard aan Lodewijk XIII (30 september 1616).

²⁶⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 9r: Péricard aan Maria de’ Medici (16 oktober 1616); MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 57v-58r: Péricard aan Richelieu (13 december 1616).

²⁶⁹ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 35.

gouverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden onderhield met Hendrik IV. Aangezien hij in de periode 1595-1598 nog geen soeverein van de Zuidelijke Nederlanden was, schreef hij de Franse koning aan met de titel van *Monseigneur*, wat een duidelijke connotatie van ondergeschiktheid ten aanzien van de Franse monarch impliceerde. Ook na de Akte van Afstand was hij dezelfde aanspreektitel blijven gebruiken. Na de dood van Hendrik was Albrecht hier in de correspondentie met de minderjarige Lodewijk XIII van beginnen afwijken. Welke aanspreektitel hij dan precies hanteerde is niet duidelijk, maar vermoedelijk impliceerde deze een zekere mate van gelijkwaardigheid tussen beide vorsten. Als voornaamste redenen voor deze wijziging haalde hij de leeftijd van de koning en de nauwe familiebanden met het Franse vorstenhuis aan. Dit was echter niet naar de zin van de Fransen, die dit taalgebruik als een persoonlijke belediging ten aanzien van de nieuwe koning beschouwden. Péricard verwees hierbij naar de voorbeelden van de hertogen van Savoie en Lotharingen, die ondanks het feit dat ze eveneens nauw verwant waren aan de koning en het leeftijdsverschil in deze gevallen zelfs nog een stuk groter was, de aanspreektitel *Monseigneur* bleven gebruiken voor Lodewijk XIII. Omwille van de grote affectie die de aartshertogen de koning reeds hadden betoond tijdens de twee vorige adellijke opstanden ging men er in Frankrijk van uit dat Albrecht de koning niet met opzet wilde beledigen. De koning gaf ambassadeur Péricard dan ook de opdracht om dit probleem zo snel mogelijk de wereld uit te helpen opdat “*aucun obstacle ny traverse en leur parfaicte amitié et pleine correspondance*”.²⁷⁰ Volgens Luc Duerloo was er inderdaad geen kwade wil in het spel, Albrechts ontoegeeflijkheid werd vooral ingegeven door een gevoel van onzekerheid over de diplomatieke status van zijn gebieden, waardoor hij zeer gevoelig was voor kwesties van protocollaire aard.²⁷¹

Aan de hand van een korte beschrijving van de recente geschiedenis van de Zuidelijke Nederlanden maakte Péricard in zijn *mémoire* het belangrijke punt dat aartshertog Albrecht slechts over de soevereiniteit van deze gebieden beschikte omwille van zijn huwelijk met de infante, aan wie de Nederlanden in rechte toebehoren en “*qui lui laisse volontairement la fonction et disposition de la souveraineté et commandement d’iceulx*”.²⁷² Indien de infante voor hem zou overlijden, zouden de Nederlanden terugkeren naar de Spaanse Kroon en zou Albrecht slechts in de hoedanigheid van gouverneur-generaal deze gewesten besturen. Buiten de bijzondere status die hij als co-soeverein verworven had, was Albrecht dus niet meer dan

²⁷⁰ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 60r-61r: *Mémoire sur la formalité d’écrire* (13 december 1616).

²⁷¹ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 35.

²⁷² MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 63r: *Mémoire sur la formalité d’écrire* (13 december 1616).

een aartshertog van Oostenrijk die de nodige eerbied ten aanzien van de Franse koning aan de dag moest leggen, en hem dus niet als een gelijke mocht aanspreken.²⁷³

Bij wijze van oplossing stelde Péricard twee wijzigingen in de correspondentie voor. Ten eerste diende officiële correspondentie met de koning plaats te vinden in het Frans (en niet in het Spaans zoals de aartshertog placht te doen), aangezien dit al sinds de tijd van de Bourgondische hertogen de taal was waarin verdragen en diplomatieke onderhandelingen tussen de Zuidelijke Nederlanden en Frankrijk werden gesloten en gevoerd (ook de Akte van Afstand en het Twaalfjarig Bestand waren in het Frans opgesteld). In brieven met een private functie, bij wijze van “*creance, congratulations, condoleances et autres occasions familiares et non d’offices*”²⁷⁴, mocht Albrecht Lodewijk XIII in het Spaans aanschrijven zolang hij zijn brieven zelf schreef en de koning aansprak zoals in de correspondentie met Filips III, namelijk als *Señor* en *Majesté* bovenaan de brief en met de formules *de Su Magestad muy aficionado servidor* en *al Rey Christianissimo* onderaan.²⁷⁵ De uiteindelijke oplossing van deze kwestie is echter onduidelijk. Péricard verzocht de koning in verschillende van zijn brieven om zijn voorstel te bestuderen, maar Lodewijk XIII lijkt dit verzoek nooit beantwoord te hebben.²⁷⁶

Voordat er zal worden ingegaan op een tweede protocollaire kwestie waarmee ambassadeur Péricard in de eerste maanden van 1617 werd geconfronteerd, lijkt het aangewezen om kort even stil te staan bij de voornaamste functionaris aan het hof in Brussel. Rodrigo Niño y Lasso, de tweede graaf van Añover, bekleedde een unieke positie aan het hof van aartshertog Albrecht. Als *sumiller de corps* (sinds 1598), *mayordomo mayor* (1612) en *caballerizo mayor* (1615) combineerde hij de drie belangrijkste functies in de hofhouding van de aartshertog, wat hem een quasi onbeperkte toegang tot Albrecht verschafte.²⁷⁷ Omwille van deze dominante positie omschreef Dries Raeymaekers de graaf van Añover als het Zuid-

²⁷³ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 63r-63v: *Mémoire sur la formalité d’écrire*.

²⁷⁴ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 64r: *Mémoire sur la formalité d’écrire*.

²⁷⁵ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 64r: *Mémoire sur la formalité d’écrire*.

²⁷⁶ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 66r: Péricard aan Richelieu (20 december 1616) & f. 70r: Péricard aan Lodewijk XIII (22 december 1616) & f. 108v: Péricard aan Richelieu (2 februari 1617) & f. 134r-134v: Péricard aan Richelieu (25 februari 1617). Na deze laatste datum wordt geen melding meer gemaakt van *la formalité d’écrire*.

²⁷⁷ D. Raeymaekers, “The ‘Gran Privado’ of Archduke Albert, Rodrigo Niño y Lasso, Count of Añover (ca. 1560-1620)”, pp. 132-136. De *sumiller de corps* was de functionaris die Albrecht hielp bij het aan- en uitkleden en hem bijstond tijdens audiënties. Het Engelstalige equivalent is de functie van *First Gentleman of the Bedchamber*. De *mayordomo mayor* of *grand maître d’hôtel* was de belangrijkste hoffunctionaris. Aangezien hij de sleutel van de private appartementen van de aartshertog bezat, had hij een monopolie op de toegang tot de vorst. De *caballerizo mayor* stond aan het hoofd van de aartshertogelijke stallen en diens persoonlijke lijfwacht. Voor extra toelichting bij deze functies, zie: D. Lanoye, “Structure and Composition of the Household of the Archdukes”, in: L. Duerloo & W. Thomas (eds.), *Albert & Isabella 1598-1621. Essays*, Turnhout, Brepols, 1998, pp. 107-119.

Nederlandse equivalent van minister-favorieten zoals Lerma en Olivares in Spanje en Concini, Luynes en Richelieu in Frankrijk. Om deze stelling te staven maakte hij onder meer gebruik van de diplomatieke correspondentie van de Engelse, pauselijke en (in mindere mate) Franse gezanten in Brussel, waarin Añover volgens hem werd beschreven als de machtigste figuur aan het aartshertogelijke hof.²⁷⁸ Ook in de correspondentie van Jean de Péricard zijn gelijkaardige citaten te vinden. Wanneer de ambassadeur in Brussel kwalijke geruchten opving over de rol van Concini aan het Franse hof, stelde Péricard “*que ce n’est chose nouvelle en toutes les partz du monde où la grandeur et liberalité des Roys et Monarques a tousjours paru en l’eslection de quelque serviteur particulier qu’ilz ont avancé et relevé en grandeur et faveur. Le Duc de Lerme et son filz en Espagne et le Conte d’Agnover en cette court soient icy d’exemples familiers*”.²⁷⁹ In een andere brief schreef de Franse ambassadeur over Añover, “*qui a tout pouvoir en cette court*”.²⁸⁰

In de praktijk was het beeld van de graaf echter een stuk genuanceerder. In de correspondentie van Péricard zijn immers evenveel citaten te vinden waarmee men zou kunnen bewijzen dat Spinola de invloedrijkste figuur in Brussel was. Indien Péricard belangrijke staatszaken te bespreken had, zocht hij niet de zogenaamde almachtige favoriet van de aartshertog op, maar ging hij te rade bij de *maestro de campo general*, of indien deze niet aanwezig was, bij Peckius of de biechtvader van de aartshertog. Añover lijkt op dit vlak slechts op de vierde plaats te komen. De visie van Raeymaekers dient dus sterk genuanceerd te worden: Añover bekleedde aan het hof van de aartshertogen een belangrijke functie, onder meer met betrekking tot patronage²⁸¹, maar zijn politiek belang was vrij gering. In die zin kan hij dus moeilijk vergeleken worden met Lerma, Olivares, Concini en Richelieu, die wel duidelijk hun stempel op het beleid konden drukken.

Añover speelde echter wel een belangrijke rol in het tweede protocollair conflict dat hier wordt besproken. Tijdens een audiëntie met de aartshertog op 28 januari 1617 werd Péricard benaderd door de graaf, die hem liet weten dat Albrecht een nieuw reglement had laten uitvaardigen met betrekking tot de toegankelijkheid van de verschillende kamers in het paleis te Brussel.²⁸² Voor Péricard hield dit specifiek in dat het de leden van zijn gevolg niet langer

²⁷⁸ D. Raeymaekers, “The ‘Gran Privado’ of Archduke Albert”, pp. 129-130. Volgens Raeymaekers was de positie van Añover zelfs dominanter dan die van de hertog van Lerma in Spanje, die nooit meer dan twee van de drie reeds vermelde functies tegelijk bekleedde.

²⁷⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 10r: Péricard aan Maria de’ Medici (16 oktober 1616).

²⁸⁰ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 58v: Péricard aan Richelieu (13 december 1616).

²⁸¹ D. Raeymaekers, “The ‘Gran Privado’ of Archduke Albert”, p. 141.

²⁸² MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 103r: Péricard aan Lodewijk XIII (1 februari 1617).

was toegestaan om de ambassadeur te vergezellen tot in de kamer waar de audiëntie zou plaatsvinden.²⁸³ Verordeningen zoals deze reflecteerden volgens D. Lanoye de zeer belangrijke rol die hiërarchie en etiquette innamen aan het aartshertogelijke hof, waarbij de toegang tot de verschillende appartementen in het paleis strikt bepaald werd door functie en status. Anderzijds kan men in dit nieuwe reglement ook een middel zien om spionnen zo ver mogelijk uit de buurt van het centrum van de macht te houden.²⁸⁴ Wat ook de motivatie voor het nieuwe reglement was, het was duidelijk dat deze regeling niet naar de zin was van de Franse ambassadeur. Zolang hij hiertoe geen uitdrukkelijke toestemming van de koning ontving, weigerde hij het reglement na te leven. Als voornaamste argument verwees hij naar het feit dat zijn voorgangers hun gevolg altijd hadden mogen meenemen tot bij de aartshertog. Ten tweede beweerde Péricard dat het reglement enkel gold voor onderdanen van de aartshertog en de Spaanse koning. Als tegenargument verwees Añover naar het feit dat de pauselijke nuntius zich onmiddellijk naar het nieuwe reglement had geschikt. Péricard kaatste echter de bal terug door te stellen dat de nuntius als Napolitaan en onderdaan van de Spaanse Kroon wel onder het reglement viel, maar de Franse ambassadeur niet. De nuntius beschikte door zijn voorrangpositie bovendien over talloze voorrechten, waardoor deze volgens Péricard waarschijnlijk niet zwaar tilde aan het nieuwe reglement. Tijdens de audiëntie met Albrecht klaagde de ambassadeur dat hij deze maatregel als een aantasting van de waardigheid van zijn functie beschouwde.²⁸⁵ Vroegmoderne ambassadeurs waren haast obsessief bezig met kwesties in verband met voorrang en waardigheid. Elke verandering in de status van een diplomaat kwam immers overeen met een verandering in de status van zijn vorst, waardoor protocollaire kwesties zoals deze, hoe miniem ze ook waren, vaak aanleiding gaven tot conflicten.²⁸⁶

Hoewel Añover Péricard enkele dagen later persoonlijk kwam bezoeken om hem duidelijk te maken dat het reglement niet bedoeld was om hem persoonlijk te viseren, bleef de Franse ambassadeur volharden. Samen met het reeds vermelde probleem met betrekking tot de correspondentie vreesde Péricard “*que cette légère et nouvelle difficulté apportast quelque alteration à la correspondance qui a esté si heureusement restablie avec Leurs Altesses*”.²⁸⁷ In een brief aan Richelieu vroeg Péricard de staatssecretaris om de koning zo snel mogelijk

²⁸³ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 106r-106v: *La orden general que Su Alteza tiene dada desde quando vino a esos estados en la entrada de las piecas de su aposento.*

²⁸⁴ D. Lanoye, “Structure and Composition of the Household of the Archdukes”, p. 113.

²⁸⁵ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 103r-103v: Péricard aan Lodewijk XIII (1 februari 1617).

²⁸⁶ M.S. Anderson, *The rise of modern diplomacy 1450-1919*, pp. 15-18.

²⁸⁷ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 104r: Péricard aan Lodewijk XIII (1 februari 1617).

zijn intentie bekend te laten maken, “*ne pouvant subir loy d’aultre que de Leurs Majestéz en chose où il va de la dignité et de celle de ma charge*”.²⁸⁸

Op het einde van februari wachtte de ambassadeur echter nog altijd op instructies. Wel kon Péricard melden dat hij in zijn verzet gesteund werd door de nuntius, die door zijn superieuren was berispt en spijt had gekregen van zijn instemming met het reglement.²⁸⁹ Het conflict loste op 8 maart 1617 uiteindelijk zichzelf op toen Péricard tijdens een audiëntie vaststelde “*que je trouvoy, entrant en mon audience, toutes les portes des chambres de Son Altesse ouvertes pour ceulx de ma suicte sans aulcun obstacle ny refuz*”.²⁹⁰ De ambassadeur verklaarde fier dat hij erin geslaagd was om deze kwestie tot een goed einde te brengen en daarbij de waardigheid van zijn functie, en deze van de koning, had weten hoog te houden.²⁹¹

2.6 Enkele conclusies

In de periode van september 1616 tot april 1617 waren de relaties tussen Frankrijk, de aartshertogen en Spanje uitstekend. Albrecht en Isabella waren bereid om alles te doen wat in hun macht lag om het regime van Maria de’ Medici en Concini in het zadel te houden (het verbieden van het transport van wapens en troepen voor de rebellen, het verlenen van paspoorten aan loyalistische bevelhebbers, een verbod op indiensttreding en propaganda voor de opstandige edelen, passage voor de troepenlichting van Belgioioso,...). Dankzij de medewerking van de aartshertogen slaagde de zeer ijverige Péricard erin om een groot deel van de vijandelijke aanvoerlijnen af te snijden en tegelijkertijd het koninklijke leger aan de nodige wapens en versterkingen te helpen. Met de zegen van Madrid was het *Ejército de Flandes* zelfs bereid om militair te interveniëren in Noord-Frankrijk, een beslissing die deels werd ingegeven door de bezorgdheid om de veiligheid van koningin Anna en deels door eigenbelang (de uitschakeling van Sedan). Dit voorstel botste echter op het wantrouwen van de koningin-moeder en haar adviseurs, die beseften dat Madrid via deze interventie vooral een mogelijkheid zocht om Sedan aan haar invloedssfeer toe te voegen. De militaire bijdragen van het *Ejército de Flandes* beperkten zich dan ook tot enkele schermutselingen met vijandelijke versterkingen die Frankrijk probeerden te bereiken (zie de gevallen Cadet en Guent). Op protocollair vlak deden zich weliswaar enkele conflicten voor tussen Parijs en Brussel, maar

²⁸⁸ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 108r: Péricard aan Richelieu (2 februari 1617).

²⁸⁹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 134r: Péricard aan Richelieu (25 februari 1617).

²⁹⁰ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 160r: Péricard aan Lodewijk XIII (9 maart 1617).

²⁹¹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 160r: Péricard aan Lodewijk XIII (9 maart 1617).

deze bedreigden op geen enkel moment de goede verstandhouding tussen beide mogendheden.

Het genereuze optreden van de aartshertogen contrasteerde sterk met het beleid in Luik, waar Ferdinand van Beieren zijn eigen onderdanen en officieren (zoals de graaf van Rochefort) duidelijk niet onder controle kon houden. De Luikenaars lijken de opstand van 1616-1617 vooral als een opportuniteit te hebben gezien om aan beide partijen wapens, munitie en troepen te leveren. In de Republiek was de houding ten aanzien van Maria de' Medici zelfs nog een stuk vijandiger: de Staten-Generaal deden er alles aan om de Franse troepen ter plaatste te houden, stadhouder Maurits gaf via Guent zelfs militaire steun aan de rebellen. De protestantse solidariteit haalde het in Den Haag dus van de traditionele alliantie met Frankrijk, die door de detentepolitiek van de koningin-moeder al geruime tijd sterk onder druk stond. De aartshertogen grepen deze opportuniteit met beide handen om een wig tussen Frankrijk en de Republiek te drijven. Daarbij hoopten ze vooral dat Maria de' Medici de Franse troepen uit de Noordelijke Nederlanden zou terugtrekken.

3. Van paleisrevolutie tot hertogelijk huwelijk (april 1617-mei 1618)

3.1 De moord op Concini

Op het einde van april 1617 leek de situatie er voor Maria de' Medici en haar nieuwe regering vrij goed voor te staan. Het koninklijke leger had de rebellen een aantal serieuze nederlagen bezorgd. De voornaamste opstandige edelen hadden zich onder leiding van de hertog van Nevers teruggetrokken in Soissons, waar ze door de koninklijke troepen werden belegerd. Ondanks de ambigue houding van Luik en Den Haag was de aanvoer van versterkingen en wapens voor de rebellen dankzij de medewerking van het regime in Brussel aanzienlijk afgenomen (zie hoofdstuk 2 van dit deel).

Maria de' Medici en Concini hadden echter één belangrijke factor over het hoofd gezien. Na de uitroeping van de meerderjarigheid van Lodewijk XIII in 1614 was de koningin-moeder gewoon blijven regeren alsof het regentschap nooit was afgelopen. Maria en Concini zorgden ervoor dat de jonge koning vakkundig buiten de belangrijke staatszaken werd gehouden. Lodewijk was zijn onmacht echter meer dan beu en zocht een manier om zijn moeder en haar favoriet van de macht te verdrijven. In deze onderneming werd hij gesteund door zijn valkenier en persoonlijke favoriet Charles d'Albert de Luynes. In de loop van november 1616 werden de eerste plannen gesmeed voor een paleiscoup. Op 24 april 1617 besloten Lodewijk en Luynes om toe te slaan. Toen Concini die dag het Louvre betrad, werd hij opgewacht door de markies de Vitry, kapitein van de koninklijke wacht, en zijn manschappen. Wat er zich vervolgens tussen de twee mannen afspeelde is voer voor discussie, maar uiteindelijk openden de manschappen van Vitry het vuur en werd Concini gedood.²⁹²

Het lijk van de maarschalk van Ancre werd nog diezelfde dag begraven in de kerk van Saint-Germain-l'Auxerrois. Zelfs op deze gewijde plaats was het lichaam echter niet veilig voor de volkswoede. Concini's stoffelijke overschot werd door een woedende menigte opgegraven en vervolgens door Parijs gesleept, verminkt, verbrand en in de Seine geworpen. De val van Concini betekende ook het (voorlopige) politieke einde voor Maria de' Medici en Richelieu, Mangot en Barbin. Op 2 mei werd de koningin-moeder door haar zoon verbannen naar het

²⁹² S. Kettering, *Power and reputation at the court of Louis XIII: the career of Charles d'Albert, Duc de Luynes (1578-1621)*, pp. 45-63; J.C. Petitfils, *Louis XIII*, p. 217.

kasteel van Blois, waar ze de komende twee jaar zou verblijven. De beslissing om de koningin-moeder van het hof te verbannen werd vooral ingegeven door Luynes, die beseftte dat haar aanwezigheid aan het hof een bedreiging voor zijn eigen positie kon vormen. Nog op 24 april zelf kondigde Lodewijk XIII aan dat hij voortaan zelf zou regeren. Richelieu, Mangot en Barbin werden ontslagen en de oude ministers van Hendrik IV (Villeroy, Sillery en Jeannin) keerden terug op hun oorspronkelijke posities. Daarnaast verleende de koning de rebellerende edelen amnestie en verzocht hij hen om terug te keren naar het hof.²⁹³ Luynes nam de meeste functies en eretitels van Concini over en werd de voornaamste adviseur van de jonge vorst.²⁹⁴ Volgens Jean-Christian Petitfils was Luynes echter te incapabel om sterk op het beleid te wegen, zijn invloed beperkte zich dan ook voornamelijk tot het monopoliseren van de distributie van koninklijke gunsten (in die zin valt Luynes' positie goed te vergelijken met deze van Añover in Brussel). Het werkelijke beleid werd vooral uitgestippeld door de ministers van Hendrik IV, en in het bijzonder kanselier Sillery.²⁹⁵

Voor Jean de Péricard moet het nieuws van de coup van Lodewijk XIII waarschijnlijk als een donderslag bij heldere hemel zijn aangekomen. Aangezien zijn benoeming in september 1616 samenviel met het hoogtepunt van Concini's macht, was de kans groot dat ook Péricard het slachtoffer zou kunnen worden van de zuivering in het staatsapparaat. De koning stuurde nog op 24 april zelf een brief naar zijn vertegenwoordiger in Brussel, die drie dagen later werd ontvangen. Péricard achtte het noodzakelijk om Spinola meteen op de hoogte te brengen van het nieuws uit Parijs. Vervolgens haastte de ambassadeur zich naar Diest, waar hij de aartshertogen tijdens hun jaarlijkse bedevaart naar Scherpenheuvel zou opzoeken.²⁹⁶ Tot slot schreef hij nog diezelfde dag een brief aan staatssecretaris Villeroy waarin hij de oude minister prees en zijn eigen trouw aan de koning in de verf zette.²⁹⁷

De reis naar Diest bleek een verstandige zet. Albrecht en Isabella waren via hun ambassadeur in Parijs, Ferdinand de Boisschot, reeds op de hoogte gebracht van de gebeurtenissen aan het Franse hof. Péricard merkte echter op dat de koerier van Boisschot had meegedeeld dat Concini in opdracht van de koning was vermoord, wat botste met de officiële versie van de feiten die Lodewijk XIII nog de dag van de moord had laten verspreiden: Vitry had enkel de opdracht gekregen om Concini te arresteren, maar zag zich genooddaakt om de Italiaan te

²⁹³ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 533-572.

²⁹⁴ S. Kettering, *Power and reputation at the court of Louis XIII*, pp. 94-99.

²⁹⁵ J.C. Petitfils, *Louis XIII*, pp. 255-258. Ook Kettering merkte in haar monografie over Luynes op dat de favoriet grotendeels de politieke lijn van de ministers van Hendrik IV volgde (S. Kettering, *op. cit.*, p. 176).

²⁹⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 52v: Péricard aan Lodewijk XIII (27 april 1617).

²⁹⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 52v-53r: Péricard aan Villeroy (27 april 1617).

doden omwille van zijn verzet tegen de arrestatie.²⁹⁸ Tijdens zijn audiëntie met de aartshertogen zag Péricard zich dan ook genoodzaakt om de puntjes op de i te zetten: Lodewijk XIII had Concini niet willen doden en de gewelddadige afloop van de arrestatie was enkel te wijten aan zijn verzet tegen de koninklijke wil. Albrecht en Isabella zouden volgens Péricard hebben geantwoord dat niemand minder dan God zelf de koning had geïnspireerd in zijn handelen. Daarnaast adviseerden zij de vorst om zijn raadgevers nauwgezet uit te kiezen, “*estant à craindre que l’esprit d’ambition qui a porté le Marechal d’Ancre à la ruyne ne transmigre en un autre sujet aussy capable de s’oublier et se perdre dans le cours de la fortune*”.²⁹⁹ Ten laatste lieten de aartshertogen de koning weten dat hij op hun welwillende steun zou kunnen blijven rekenen. Bij zijn terugkeer in Brussel kreeg Péricard gelijkaardige garanties van Spinola, die duizend ruiters en zesduizend voetsoldaten ter beschikking had staan om de koning te hulp te schieten indien dit nodig mocht zijn.³⁰⁰

Al deze mooie woorden en garanties verborgen echter het feit dat men in Brussel en Madrid wel degelijk bezorgd was over de recente ontwikkelingen in Frankrijk. De vraag was namelijk of Lodewijk XIII de lijn van zijn gehate moeder zou voortzetten. Bovendien kon de koning de Spaanse en Zuid-Nederlandse steun aan het regime van Maria de’ Medici verkeerd interpreteren. In Parijs deden zelfs geruchten de ronde dat Concini een door Spanje betaalde agent was.³⁰¹ Dat het allemaal zo’n vaart niet zou lopen bleek al toen Lodewijk XIII ervoor koos om de ministers van zijn vader terug te roepen. Vooral Villeroy, op dat moment reeds 74, had in de periode 1610-1615 hard gewerkt aan de Frans-Spaanse toenadering.³⁰² Albrecht en Isabella waren dan ook aangenaam verrast door zijn terugkeer, “*sa vertu et sa fidélité estant reconneus en toutes les partz du monde*”.³⁰³ Ook van Luynes viel niet meteen veel te vrezen. De nieuwe sterke man in Parijs stond bekend om zijn pacifistische inborst en volgde grotendeels de lijn van Villeroy, Sillery, Jeannin en de andere leden van de oude garde.³⁰⁴

Voor de relaties tussen Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden leek de val van Concini dan ook geen belangrijke breukmoment te vormen. Voor Péricard zelf bleef het echter een vervelende situatie. In een brief aan de koning probeerde de ambassadeur zichzelf te

²⁹⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 52v-53r: Péricard aan Villeroy (27 april 1617). Voor de officiële versie van de feiten, zie: J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 533-534.

²⁹⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 54r: Péricard aan Lodewijk XIII (30 april 1617).

³⁰⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 54r: Péricard aan Lodewijk XIII (30 april 1617).

³⁰¹ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 450.

³⁰² S. Kettering, *Power and reputation at the court of Louis XIII*, p. 170.

³⁰³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 53v: Péricard aan Lodewijk XIII (30 april 1617).

³⁰⁴ S. Kettering, *op. cit.*, p. 176.

legitimeren door te stellen dat hij in de voorgaande maanden niets anders had gedaan dan de koninklijke bevelen uit te voeren, “*qui est le seul object de mes pensées et volontéz qui ne fondent uniquement que son service*”.³⁰⁵ Daarnaast trachtte hij echter ook om Maria de’ Medici enigszins te verdedigen. In een brief aan Villeroy schreef Péricard over “*l’affection que ladicte Dame a courageusement employée pour l’execution et accomplissement des mariages qui ont lyé ces couronnes d’une vraye amitié, n’ayant desroyé à son devoir que par cette necessaire auctorité qu’elle a très librement relaschée au Marechal et à la Marechale, qui en ont indignement abusé par une extraordinaire ambition au presjudice de Sa Majesté*”.³⁰⁶ Ten laatste probeerde Péricard ook het beleid van de aartshertogen tijdens de opstand te legitimeren door een overzicht te geven van al de diensten die ze de koning tijdens de voorbije maanden hadden geleverd, waarbij hij een sterk contrast schetste met het optreden van de prins-bisschop van Luik en de Staten-Generaal. Bij wijze van besluit stelde hij dan ook “*que l’on peut dire que l’Archiduc et l’Infante sont les meilleurs amis de Vostre Majesté*”.³⁰⁷ In de weken die onmiddellijk op de dood van Concini volgden werd duidelijk dat Lodewijk XIII van plan was om de hartelijke relaties met Brussel in stand te houden. Péricard kreeg de opdracht om de aartshertogen en Spinola uitvoerig te bedanken voor hun steun. De aartshertogen prezen van hun kant de jonge koning “*pour la piété et devotion qui la rend estimable*”.³⁰⁸

In de nasleep van de moord op de maarschalk van Ancre vluchtten verschillende van zijn vertrouwelingen naar de Zuidelijke Nederlanden. Het was dan ook de taak van de Franse ambassadeur in Brussel om deze figuren in de gaten te houden. In mei 1617 werd Péricard benaderd door Custojoux, een dienstknecht en vertrouweling van Concini, die tijdens de opstand als tussenpersoon van de maarschalk fungeerde bij de aankoop van wapens en de troepenlichting in Luik. Péricard weigerde om naar zijn discours te luisteren en adviseerde Custojoux om zich gedeisd te houden.³⁰⁹ Aan de Portugese arts Alvaro, eveneens een voormalige medewerker van Concini die uit Frankrijk was verbannen, gaf hij het advies “*de vivre avec toute moderation et silence*”.³¹⁰

³⁰⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 54v: Péricard aan Lodewijk XIII (30 april 1617).

³⁰⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 55r: Péricard aan Villeroy (30 april 1617).

³⁰⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 55v: Péricard aan Lodewijk XIII (3 mei 1617). Péricard zag zich genoodzaakt om de steun van de aartshertogen nog eens extra in de verf te zetten als reactie op de koninklijke brief van 24 april, waaruit hij opmaakte dat Lodewijk XIII door Maria de’ Medici en Concini onvoldoende was geïnformeerd over de situatie in Brussel.

³⁰⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 57v-58r: Péricard aan Lodewijk XIII (12 mei 1617).

³⁰⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 58r: Péricard aan Villeroy (12 mei 1617).

³¹⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 66r: Péricard aan Puisieux (30 mei 1617).

Hoewel de positie van Péricard aanvankelijk niet fundamenteel ter discussie leek te staan, zou de moord op Concini voor de ambassadeur nog een onaangenaam staartje krijgen. Op 9 mei 1617 was het Parlement van Parijs op verzoek van de koning een proces gestart tegen Concini en zijn echtgenote, Leonora Galigai. Volgens Jean-François Dubost had dit proces drie grote doelstellingen: het *a posteriori* legitimeren van de moord op Concini, de inbeslagname van de goederen van de familie Concini (om Luynes van de financiële middelen te voorzien die bij zijn nieuwe status hoorden) en het vrijpleiten van Maria de' Medici van de tussen september 1616 en april 1617 gevoerde politiek door de volledige verantwoordelijkheid bij Concini en Leonora te leggen. De koninklijke advocaat-generaal Louis Servin baseerde zich tijdens het proces op de aanklachten van majesteitsschennis en verraad. Een belangrijk aspect van de aanklacht voor verraad werd gevormd door de contacten die Concini onderhield met buitenlandse mogendheden, zoals de correspondentie met graaf Belgioioso in verband met de Luikse troepenlichting.³¹¹ Ferdinand de Boisschot, de aartshertogelijke ambassadeur in Parijs, wist Albrecht in juni echter te melden dat Servin van plan was om ook de correspondentie tussen Péricard en Concini bij zijn aanklacht te betrekken.³¹²

Péricard moet dit nieuws ongeveer op het einde van juni hebben vernomen, aangezien hij op de 29ste van deze maand een brief stuurde naar staatssecretaris Villeroy waarin hij zich tegen de aanklacht trachtte te verweren. Péricard probeerde de aanklacht meteen af te doen als een manoeuvre in een persoonlijke vete door advocaat-generaal Servin te beschrijven als “*mon ennemy juré*”.³¹³ Vervolgens keerde hij terug naar zijn traditionele verdediging door te stellen dat hij in de voorbije maanden niets anders had gedaan dan het uitvoeren van de koninklijke bevelen, waarna een zeer uitgebreid overzicht volgde van zijn optreden tijdens de adellijke opstand. Onder meer zijn pogingen om de passage van troepen en wapens voor de rebellen te verhinderen, de maatregelen tegen kolonel Guent en Péricards inspanningen voor het bekomen van paspoorten voor de passage van troepen en wapens voor het koninklijke leger passeerden de revue. Péricard gaf inderdaad toe dat hij in het kader van deze activiteiten als

³¹¹ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 578-583.

³¹² J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs, 1617-1620*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2009, p. 58. (promotor: R. Vermeir).

³¹³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 76r: Péricard aan Villeroy (29 juni 1617). De specifieke aard van de vijandschap tussen Péricard en Servin wordt uit deze brief niet meteen duidelijk, maar vermoedelijk gaat hun conflict terug tot de religieuze tegenstellingen ten tijde van de Katholieke Liga. Louis Servin was een tot het katholicisme bekeerde protestant en fanatieke verdediger van het gallicanisme. Vooral de jezuïeten moesten het in de ogen van de advocaat-generaal ontgelden (J.F. Dubost, *op. cit.*, p. 454). Jean de Péricard en zijn familieleden waren daarentegen fervente aanhangers van de Liga. Uit de correspondentie van Péricard komt bovendien een zeer grote toewijding aan de Sociëteit van Jezus naar voren.

verbindingspersoon optrad tussen Concini en Spinola, “*les deux principales ministres de ces deux Estatz*”³¹⁴, en de favoriet van de koningin-moeder dus informeerde over de voorstellen van Spinola. Deze verslagen werden na de dood van Concini aangetroffen tussen diens persoonlijke papieren. Péricard vond het echter ronduit zwak om deze papieren tegen Concini en hemzelf te gebruiken als bewijs voor een samenzwering met Spanje. Spinola was immers geen vijand van Frankrijk en had zich integendeel zeer behulpzaam betoond tijdens de laatste politieke crisis. Bovendien werd er nergens in deze brieven melding gemaakt van geheime onderhandelingen noch enig geheimschrift gebruikt. Indien er in de correspondentie tussen Concini en Péricard bepaalde termen zouden voorkomen die te welwillend overkwamen ten opzichte van de favoriet, stelde Péricard “[*que*] *je suis excusable comme le reste de la France en recherchant les bonnes graces du tout puissant en l’Estat et de meriter sa faveur et auctorité supresme*”.³¹⁵ Vervolgens distantieerde de ambassadeur zich nog expliciet van Concini door te stellen dat hij in de periode voor september 1616, toen hij in Parijs verbleef, de favoriet slechts eenmaal had ontmoet en Leonora zelfs nooit had gesproken. Tot slot verwees Péricard nog naar een koninklijke brief van 10 mei, waarin Lodewijk XIII zijn tevredenheid over zijn ambassadeur in Brussel had uitgedrukt. De aanklacht diende volgens Péricard dan ook geïnterpreteerd te worden als een wraakactie van Servin, de hertog van Bouillon en de voormalige rebellen tegen de trouwe ambassadeur. Hij verzocht Villeroy en de burggraaf van Puisieux, de voornaamste assistent van de staatssecretaris, dan ook om hem in bescherming te nemen en de koning te vragen om het Parlement over deze kwestie aan te schrijven.³¹⁶ Op 8 juli veroordeelde het Parlement van Parijs Concini uiteindelijk postuum ter dood op basis van de reeds vermelde aanklachten van majesteitsschennis en verraad. Leonora Galigai werd op 22 juli op beschuldiging van hekserij onthoofd en vervolgens verbrand. De goederen van de familie Concini werden in beslag genomen en toevertrouwd aan Luynes.³¹⁷ Lodewijk XIII, Villeroy en Puisieux hadden ondertussen het nodige gedaan om de naam van ambassadeur Péricard te zuiveren, waarvoor hij zijn superieuren dan ook nederig bedankte.³¹⁸ Ondanks de nodige moeilijkheden was de Franse ambassadeur in Brussel erin geslaagd om de regimewissel zonder al te veel kleerscheuren door te komen.

³¹⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 78r: Péricard aan Villeroy (29 juni 1617).

³¹⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 76r-78v: Péricard aan Villeroy (29 juni 1617).

³¹⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 78v-79v: Péricard aan Villeroy (29 juni 1617) & f. 79v: Péricard aan Puisieux (29 juni 1617) & f. 81r-81v: Péricard aan Puisieux (7 juli 1617).

³¹⁷ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 578-583.

³¹⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 82r: Péricard aan Puisieux (15 juli 1617).

3.2 Het Italiaanse front

De verzoening met de opstandige edelen na de coup van 24 april 1617 bood Lodewijk XIII en zijn ministers de mogelijkheid om zich opnieuw op de buitenlandse politiek te richten. De aandacht van de regering in Parijs werd onmiddellijk getrokken door Italië, waar in de loop van 1617 twee potentieel gevaarlijke conflicten in volle gang waren. Ten eerste woedde er al enkele jaren een conflict tussen Spanje en Savoie over het markizaat van Monferrato. Ten tweede was er een oorlog uitgebroken tussen Venetië en de Oostenrijkse Habsburgers omwille van de Oostenrijkse steun aan de Slavische Uskok-piraten. Hoewel Venetië net zoals Savoie een bondgenoot van Frankrijk was, ging de aandacht van Parijs vooral uit naar het conflict in Monferrato, onder meer omwille van de geografische nabijheid en de betrokkenheid van Franse troepen in de Spaans-Savooiaardse oorlog. Hieronder zal dan ook vooral op dit conflict, en veel minder op de oorlog tussen Venetië en de Oostenrijkse Habsburgers, worden gefocust.

In de nationalistische Italiaanse historiografie werd hertog Karel Emanuel van Savoie lange tijd voorgesteld als een patriot *avant la lettre*, wiens voornaamste doelstelling eruit zou hebben bestaan om Italië te bevrijden van de buitenlandse (vooral Spaanse) overheersers. De hertog was in werkelijkheid echter een stuk pragmatischer dan deze patriotistische visie deed uitschijnen. Karel Emanuels voornaamste doelstellingen waren de vergroting van zijn eigen patrimonium, of zich dit nu in Italië, Frankrijk, Zwitserland, of zelfs Bohemen bevond, en het verwerven van een koningskroon.³¹⁹ Tot circa 1600 steunde hij Spanje in haar strijd tegen Hendrik IV, vooral in de hoop om zijn eigen macht in Zuid-Frankrijk uit te breiden. In de loop van het eerste decennium van de zeventiende eeuw koos Karel Emanuel voor een meer pro-Franse opstelling. In april 1610 sloot de hertog met zijn voormalige vijand Hendrik IV het Verdrag van Brussol, gericht op de verovering van Milaan (zie het hoofdstuk over de eerste Guliks-Kleefse crisis).³²⁰ De annulering van deze offensieve alliantie door Maria de' Medici was een lelijke streep door de rekening van de hertog, die zich steeds roekelozer begon te gedragen in de buitenlandse politiek. Na de dood van zijn schoonzoon, hertog Francesco IV van Mantua, bezette Karel Emanuel in april 1613 het markizaat van Monferrato in naam van zijn drie jaar oude kleindochter Maria. Het kleine markizaat, dat in een personele unie werd geregeerd door de hertog van Mantua, was omwille van zijn strategische ligging tussen

³¹⁹ R. Kleinman, "Charles-Emmanuel I of Savoy and the Bohemian Election of 1619", in: *European Studies Review*, 5 (1975), 1, pp. 3-7.

³²⁰ R. Kleinman, "Charles-Emmanuel I of Savoy and the Bohemian Election of 1619", pp. 7-8.

Piëmont en het hertogdom Milaan van groot belang voor Spanje.³²¹ De Spaanse gouverneur van Milaan, de markies van Hinojosa, viel dan ook enkele maanden later Monferrato binnen en verdreef de Savooiaarden.³²² In augustus 1614 viel Hinojosa vervolgens Savoie zelf binnen, maar de campagne verliep rampzalig voor het Spaanse leger.³²³ Maria de' Medici, die het gevaar van deze confrontatie ten volle inzag, probeerde zich als bemiddelaar op te werpen. In de herfst van 1614 stuurde de koningin-moeder de markies van Rambouillet naar het hof van Karel Emanuel om hem te dwingen om zijn rechten op Monferrato op te geven. De hertog van Savoie beseftte echter maar al te goed dat Maria de' Medici, die te kampen had met de agitatie van Condé en een bijeenkomst van de Staten-Generaal in goede banen moest leiden, niet in de positie verkeerde om hem af te dreigen en zette de strijd voort.³²⁴ Onder druk van een tweede Spaanse invasie en de aanwezigheid van een nieuwe Franse gezant, de markies van Coeuvres, bond Karel Emanuel uiteindelijk in. Met het door de Fransen bemiddelde Verdrag van Asti (juni 1615) werd de vrede voorlopig hersteld: Monferrato keerde terug naar de hertog van Mantua en de legers van Spanje en Savoie trokken zich terug. In Madrid werden de voor Savoie vrij gunstige bepalingen van het Verdrag van Asti echter als een schande gezien. Hinojosa werd terug naar Spanje geroepen en vervangen door de *hardliner* Pedro de Toledo, markies van Villafranca. De nieuwe gouverneur van Milaan had slechts één doel voor ogen: de schande van Asti wreken.³²⁵ Villafranca hoefde uiteindelijk zelfs niet uit eigen beweging in actie te komen. In 1616 bezette Karel Emanuel voor de tweede maal Monferrato. De hertog van Savoie voelde zich door zijn nieuwe allianties met Venetië, de Republiek, Engeland en de Protestantse Unie sterk genoeg om opnieuw de confrontatie met Spanje aan te gaan.³²⁶

³²¹ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, p. 393. De legitieme opvolger van hertog Francesco was zijn broer Ferdinando. Monferrato kon in tegenstelling tot Mantua echter ook in de vrouwelijke lijn worden overgedragen.

³²² A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, p. 72.

³²³ A.D. Anderson, *On the verge of war: international relations and the Jülich-Kleve succession crises (1609-1614)*, pp. 173-174. De Spaanse inval in Savoie had onrechtstreeks een grote invloed op de tweede Guliks-Kleefse crisis. Aangezien Spanje zich volledig concentreerde op de strijd in Italië, hadden aartshertog Albrecht en Spinola de handen vrij om hun eigen zin te doen in het Heilige Roomse Rijk en militair te interveniëren.

³²⁴ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, p. 394.

³²⁵ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, pp. 72-74.

³²⁶ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy: a history of the Thirty Years War*, Londen, Allen Lane, 2009, p. 166. Engeland en de Republiek leverden echter geen concrete steun. Venetië, dat zelf volop in oorlog was, steunde Savoie puur financieel. Enkel de Protestantse Unie stelde vierduizend huurlingen onder commando van graaf Ernst von Mansfeld ter beschikking.

De voornaamste militaire steun voor Karel Emanuel kwam echter uit Frankrijk. Op het begin van januari 1617 vernam Jean de Péricard dat de hertog van Lesdiguières naar Savoie was gereisd.³²⁷ François de Bonne de Lesdiguières, de protestantse gouverneur van de Dauphiné, was een mooi voorbeeld van vroegmoderne sociale mobiliteit. Deze zoon van een notaris was erin geslaagd zich op te werken tot *duc et pair de France*, maarschalk van Frankrijk en gouverneur van de voornaamste Franse provincie in de Alpen. Lesdiguières regeerde de Dauphiné echter eerder als een soevereine vorst dan als een gewone gouverneur. Parijs liet hem grotendeels ongemoeid, wat de hertog in staat stelde om zijn eigen buitenlandse politiek te voeren. Tijdens de eerste oorlog om Monferrato had hij reeds buiten de wil van de regentes om aan de zijde van de hertog van Savoie gestreden, en nu het conflict in de loop van 1617 opnieuw oplaaide leek de kwieke zeventiger hetzelfde van plan te zijn.³²⁸

Het militaire engagement van Lesdiguières verontrustte Albrecht en Isabella. Péricard kreeg dan ook de opdracht om hen duidelijk te maken dat de hertog volledig buiten de wil van de koning om handelde.³²⁹ Zowel Maria de' Medici als Richelieu hadden bedreigd om de hertog te laten veroordelen wegens majesteitsschennis, maar in de praktijk lieten ze Lesdiguières gewoon begaan. De hertog had zich in de conflicten tussen de koningin-moeder en Condé, Nevers en Bouillon altijd neutraal opgesteld. Maria de' Medici kon het dus niet riskeren om deze machtige edelman in het vijandelijke kamp te duwen.³³⁰

De lakse houding van Parijs was dan ook niet naar de zin van Spinola, die Péricard uitdrukkelijk verzocht om een absoluut verbod op indiensttreding bij Lesdiguières en zijn manschappen.³³¹ De ambassadeur verzocht Parijs om rekening te houden met dit verzoek, aangezien de steun van Brussel met betrekking tot de adellijke opstand in het gedrang kon komen.³³² Dat er in de praktijk echter weinig werd ondernomen tegen vrijwilligers die in Noord-Italië wilden vechten, blijkt uit het feit dat naar schatting tienduizend Fransen zich bij Lesdiguières voegden, een aanzienlijke versterking voor het leger van Karel Emanuel.³³³

³²⁷ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 144v: Péricard aan Richelieu (6 januari 1617).

³²⁸ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, pp. 72, 84-86, 328 & 452-454. Marie Vignon, de minnares van Lesdiguières, werd door Karel Emanuel betaald om het beleid van de hertog in een voor hem gunstige richting om te buigen. Er waren echter ook Franse edelen die hun zwaard ten dienste van de Spaanse koning stelden. De hertogen van Guise en Nemours boden in de loop van 1616 aan om troepen te lichten voor de gouverneur van Milaan, maar de lichtung werd omwille van financiële onenigheden afgeblazen.

³²⁹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 144v: Péricard aan Richelieu (6 januari 1617).

³³⁰ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, pp. 84-86.

³³¹ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 93v: Péricard aan Lodewijk XIII (18 januari 1617).

³³² MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 95r: Péricard aan Richelieu (18 januari 1617).

³³³ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 166.

In de tussentijd werd in de Zuidelijke Nederlanden alles in gereedheid gebracht om het Spaanse leger in Italië te ondersteunen. In januari kwam vanuit Madrid het bevel om duizend ruiters en drie infanterieregimenten te leveren voor de oorlog tegen Savoie.³³⁴ De provinciale Statenvergaderingen weigerden echter om het onderhoud van deze troepen te bekostigen³³⁵, waardoor gouverneur Pedro de Toledo zich genoodzaakt zag om zelf de nodige financiële middelen voor de rekrutering te voorzien. Péricard achtte het onwaarschijnlijk dat deze soldaten ook daadwerkelijk ingezet zouden worden, de Zwitsers zouden deze immers nooit door hun gebieden laten trekken.³³⁶

In de loop van februari bereikte de oorlog in Noord-Italië een belangrijk keerpunt: Lesdiguières en de Fransen werden in Lombardije verslagen door de troepen van Pedro de Toledo. Péricard vreesde dat de vrede nu nog moeilijker te bereiken zou zijn aangezien de Spanjaarden deze opportuniteit zouden gebruiken om Savoie opnieuw binnen te vallen. De ambassadeur beklagde zich over het eigenmachtige optreden van Lesdiguières en schreef dat hij zijn troepen beter had aangewend om de koning te helpen in de strijd tegen de rebellen.³³⁷

Na 17 februari verdween Italië echter tijdelijk uit de correspondentie van Péricard. De ontknoping van de burgeroorlog tussen de regering en de rebellerende adel eiste de volledige aandacht van de ambassade in Brussel op. Pas in de loop van mei hernam Péricard de berichtgeving over de oorlog in Noord-Italië. Lodewijk XIII was niet bij de pakken blijven neerzitten en zond de markies van Créquy, de schoonzoon van Lesdiguières, naar Savoie om de hertog onmiddellijk terug te roepen. Lesdiguières trok zich op koninklijk verzoek uiteindelijk terug in Grenoble. Lodewijk XIII betoonde zich vervolgens bereid om te bemiddelen tussen Spanje en Savoie. Péricard beloofde Villeroy om vanuit Brussel dit initiatief te ondersteunen “*par toutes moyens et remonstrances qu’il me sera possible*”.³³⁸

In een brief gedateerd op 29 mei 1617 vatte Péricard echter het dilemma van de Franse regering treffend samen. Enerzijds moesten de goede relaties met de Spaanse koning in stand worden gehouden, maar anderzijds had Frankrijk “*interest à la conservation dudict sieur Duc [de Savoye] dans ces Estatz et à l’accroissement des limites dudict Roy*”.³³⁹ De beste optie in

³³⁴ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 144v: Péricard aan Richelieu (6 januari 1617).

³³⁵ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 97v: Péricard aan Richelieu (19 januari 1617).

³³⁶ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 114v: Péricard aan Lodewijk XIII (10 februari 1617). Péricard maakte hier echter een verkeerde analyse. De Zwitserse kantons waren bij wijze van uitzondering bereid om de Spaanse troepen door te laten. Vermoedelijk speelde hun angst voor de ambitieuze Karel Emanuel een belangrijke rol in deze beslissing (P.H. Wilson, *Europe’s Tragedy*, p. 166).

³³⁷ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 120r: Péricard aan Lodewijk XIII (17 februari 1617).

³³⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 60r-60v: Péricard aan Villeroy (22 mei 1617).

³³⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 62v: Péricard aan Villeroy (29 mei 1617).

dit geval was dan ook een terugkeer naar de status quo die de Fransen met het Verdrag van Asti hadden weten te bewerkstelligen. Dit was dan ook de voornaamste doelstelling van de Franse en pauselijke bemiddelaars, Philippe de Béthune en kardinaal Ludovisi, die in Italië trachtten te onderhandelen over een vredesverdrag. Péricard probeerde in Brussel de aartshertogen warm te maken om zich eveneens als bemiddelaars op te werpen.³⁴⁰

Spinola kon de Franse ambassadeur uiteindelijk melden dat *“Son Altesse s’estimera très heureuse s’employer en un si bon œuvre pour le bien de la Chrétienté et pour la paix d’Italie entre Catholiques, et particulièrement pour la conservation de l’amitié et bonne correspondance entre les deux couronnes”*.³⁴¹ De aartshertog had onmiddellijk een brief naar Madrid gestuurd waarin hij zijn bemiddeling aanbod en het voorstel van Lodewijk XIII voor een wapenstilstand van enkele maanden ondersteunde.³⁴²

Dit alles was echter buiten Pedro de Toledo gerekend, die de vijandelijkheden gewoon bleef voortzetten. Alain Hugon rekende de gouverneur van Milaan tot de zogenaamde factie van de “haviken”, die voornamelijk bestond uit Spaanse edelen die als gouverneur, onderkoning of ambassadeur actief waren in Italië en zich afzetten tegen de pacifistische politiek van de hertog van Lerma, de favoriet van Filips III. Daarbij waren ze niet te beroerd om buiten de wil van Madrid om te handelen.³⁴³ Ook Péricard beschouwde de gouverneur van Milaan als de voornaamste hinderpaal voor vrede en was vooral bezorgd om zijn opmars in Piëmont, waar hij de stad Vercelli bedreigde. Lodewijk XIII zag zich dan ook genoodzaakt om de zware middelen boven te halen en stuurde de troepen die Maria de’ Medici tijdens de adellijke opstand had laten rekruteren naar de grens met Savoie in de hoop om de partijen tot een wapenstilstand te bewegen. Vervolgens zouden Lodewijk XIII en de aartshertogen tussen Karel Emanuel en Madrid kunnen bemiddelen.³⁴⁴

Opnieuw slaagde Pedro de Toledo er echter in om de Franse plannen te dwarsbomen. Péricard vernam dat de gouverneur van Milaan uiteindelijk het beleg rond Vercelli had geslagen. De ambassadeur sprong naar eigen zeggen meteen op zijn paard om de aartshertogen in hun zomerverblijf te Mariemont (Henegouwen) op te zoeken. Daar beklagde hij zich uitgebreid over de gouverneur *“[qui] voudroit maintenant recouvrir la perte de sa reputation et de son predecesseur avec despair de la foy, de l’honneur et de la bourse du Roy Catholique, son maistre, sans nulle consideration de l’amitié et intelligence qui doibt estre curieusement*

³⁴⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 62v-64r: Péricard aan Villeroy (29 mei 1617).

³⁴¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 69r: Péricard aan Villeroy (1 juni 1617).

³⁴² BNF, MsF, nr. 17891, f. 69r: Péricard aan Villeroy (1 juni 1617).

³⁴³ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, p. 71.

³⁴⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 70r-70v: Péricard aan Lodewijk XIII (11 juni 1617).

conservé entre ces deux couronnes”.³⁴⁵ Péricard waarschuwde dat Frankrijk deze invasie niet kon goedkeuren “*en un voysinage si chatouilleuse comme de Piedmont, qui est une barrière entre la France et l’Italie*”.³⁴⁶ De koning zou zich dan ook genoodzaakt zien om zijn troepen in te zetten tegen de Spanjaarden. Het verzwakte Frankrijk kon zich natuurlijk geen oorlog met Spanje permitteren, maar wilde door haar militaire aanwezigheid vooral aantonen dat het nog altijd een internationale rol kon spelen.³⁴⁷ Albrecht verbaasde zich over de beslissing van de koning aangezien Filips III zich tijdens de laatste opstand in Frankrijk zeer behulpzaam had opgesteld en helemaal niet van plan was om Piëmont te bezetten. De aanval op Vercelli was enkel bedoeld om de hertog van Savoie een lesje in nederigheid bij te brengen, aangezien deze zijn troepen niet wilde ontwapenen. De Spanjaarden hadden geen intentie om hun grondgebied in Noord-Italië uit te breiden.³⁴⁸ Péricard antwoordde bits “*que l’on n’avoit encores veu pratiquer la vertu d’humilité à coupz de canon et par usurpation en payz de voysins*”.³⁴⁹ Hij raadde de aartshertog aan om zijn inspanningen op te voeren en een gezant naar Spanje te sturen “*pour représenter la suite et consequence de cette guerre qui luy importoit en particulier, tant à cause des Hollandois qui se pourroient servir de l’occasion pour une rupture en contravention de Trefve, qu’à cause des Princes Protestans qui renouvellent leur cabale pour empescher le bon œuvre commancé pour la succession et conservation de l’Empire en sa maison*”.³⁵⁰ De sfeer tussen Parijs en Brussel/Madrid begon grimmiger te worden.

Albrecht besloot uiteindelijk om in plaats van een gezant een brief naar Madrid te sturen waarin het discours van ambassadeur Péricard uit de doeken werd gedaan. Spinola maande Lodewijk XIII echter aan om op te passen met zijn militaire steun aan Savoie, aangezien dit Karel Emanuel alleen maar nog onbuigzamer zou maken. De markies gaf toe dat Pedro de Toledo zich misdragen had door de instabiliteit in Frankrijk te misbruiken om in het offensief te gaan tegen Savoie, maar sprak zijn hoop uit dat het Spaanse overwicht in de strijd een vreedzame oplossing juist zou vergemakkelijken. Bovendien beloofde Spinola dat de gouverneur van Milaan buiten de reeds vertrokken troepen niet op extra steun uit de Zuidelijke Nederlanden moest rekenen.³⁵¹

³⁴⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 72v: Péricard aan Lodewijk XIII (17 juni 1617).

³⁴⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 72v: Péricard aan Lodewijk XIII (17 juni 1617).

³⁴⁷ J.C. Petitfils, *Louis XIII*, p. 259.

³⁴⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 73r-73v: Péricard aan Lodewijk XIII (17 juni 1617).

³⁴⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 74r: Péricard aan Lodewijk XIII (17 juni 1617).

³⁵⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 74r: Péricard aan Lodewijk XIII (17 juni 1617).

³⁵¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 74v-75v: Péricard aan Lodewijk XIII (22 juni 1617).

De Franse troepen rukten gestaag op naar grens, maar Lodewijk XIII gaf de diplomatie allerm minst op. Op het einde van juni gaf hij Lesdiguières de opdracht om opnieuw naar Italië te reizen, maar ditmaal om te bemiddelen en niet om te vechten. Hoewel men zich in Brussel waarschijnlijk zal hebben verbaasd over de keuze van de gezant, waren Albrecht en Isabella toch voorzichtig enthousiast. Spinola probeerde in de tussentijd nog altijd om de Franse troepen op hun stappen te laten terugkeren. Péricard stelde echter dat hun aanwezigheid de Spanjaarden eerder ten goede zou komen dan ten kwade, aangezien de voornaamste druk nu op Savoie werd gelegd.³⁵² Hoewel men uit de correspondentie van Péricard niet echt veel te weten komt over de onderhandelingen die simultaan in Italië en Madrid werden gevoerd, leek de situatie in de loop van juli in een gunstige richting te evolueren. Vanuit Madrid werden voorstellen naar Italië gestuurd om zowel het conflict om Monferrato als de onenigheden tussen Venetië en de Oostenrijkse Habsburgers op te lossen.³⁵³

Diezelfde maand slaagde Pedro de Toledo er echter opnieuw in om de onderhandelingen aanzienlijk te hinderen door de Piëmontese stad Vercelli na een beleg van zes weken in te nemen. Nu moest immers ook een akkoord met de onbetrouwbare gouverneur worden bereikt over een Spaanse terugtrekking uit Vercelli.³⁵⁴ Enkel een interventie van Lesdiguières en zijn troepen verhinderde dat de gouverneur van Milaan vervolgens het beleg rond de stad Asti sloeg.³⁵⁵ In augustus gaf de burggraaf van Puisieux Péricard de opdracht om te peilen naar de houding van Brussel. Uit zijn gesprek met Spinola kon de ambassadeur opmaken dat zowel Filips III, de hertog van Lerma als de aartshertogen het optreden van don Pedro afkeurden, maar dat alles van hem afhing om de vredesonderhandelingen te laten slagen. Het feit dat de gouverneur opnieuw gesprekken was begonnen met de Franse gezant Philippe de Béthune stemde Spinola echter hoopvol.³⁵⁶

Een eerste doorbraak kwam er in de loop van september 1617, toen dankzij Franse en Spaanse bemiddeling een einde kwam aan de oorlog tussen Venetië en aartshertog Ferdinand van Stiermarken, een neef van aartshertog Albrecht. De oorzaak van deze oorlog werd gevormd door de activiteiten van de beruchte Uskokken, Slavische vluchtelingen uit het Ottomaanse Rijk die zich met toestemming van de Habsburgers in Kroatië hadden gevestigd, waar ze de grensverdediging tegen de Turken bemanden. Vanuit hun hoofdkwartier in de Kroatische stad Senj begonnen de Uskokken zich echter al snel toe te leggen op piraterij, vooral gericht tegen

³⁵² BNF, MsF, nr. 17891, f. 80r-80v: Péricard aan Puisieux (7 juli 1617).

³⁵³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 82v: Péricard aan Puisieux (17 juli 1617).

³⁵⁴ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 166.

³⁵⁵ J.C. Petitfils, *Louis XIII*, p. 259.

³⁵⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 85v-86r: Péricard aan Puisieux (22 augustus 1617).

Venetiaanse schepen.³⁵⁷ Gesterkt door allianties met Engeland, de Republiek en de Protestantse Unie sloegen de Venetianen in februari 1616 terug door de stad Gradisca in het door de Oostenrijkse Habsburgers gecontroleerde graafschap Görz te belegeren. De Venetianen kozen het perfecte moment om toe te slaan aangezien de Spanjaarden hun handen vol hadden aan de strijd tegen Karel Emanuel, waardoor aartshertog Ferdinand niet op steun vanuit Milaan moest rekenen. Het kleine garnizoen van Gradisca hield echter stand tot Albrecht von Wallenstein er in de loop van september 1617 in slaagde om de stad te bevoorraden. Hoewel Spanje zich officieel neutraal opstelde in dit conflict, greep ook in dit geval een havik buiten de wil van Filips III in. De hertog van Osuna, de onderkoning van Napels, stuurde zijn vloot om de Venetianen te bestrijden.³⁵⁸ In de zomer van 1617 waren echter zowel de Venetianen als aartshertog Ferdinand, die zich volop voorbereidde op de opvolging van keizer Matthias (cfr. infra), oorlogsmoe en werd een beroep gedaan op Franse, Spaanse en pauselijke bemiddeling.³⁵⁹ Hoewel de situatie in het noordoosten van Italië ambassadeur Péricard veel minder leek te interesseren dan het conflict in het noordwesten, maakte hij af en toe melding van de onderhandelingen die simultaan met deze over Monferrato werden gevoerd te Madrid. Het Verdrag van Madrid maakte op 26 september 1617 formeel een einde aan de oorlog, maar Péricard was al een aantal dagen eerder op de hoogte gebracht van de succesvolle afloop van de onderhandelingen. Hij was dan ook uiterst trots dat hij het nieuws als eerste aan Albrecht en Isabella kon melden. De aartshertogen reageerden met *“un louange infinie avec l’honneur principal qu’ilz reconnoissent estre deu à Vostre Majesté comme arbitre des deux differens qui sembloient par leur liayson et la diversité des pretentions avoir allumé dans l’Italie un feu inextinguible, et portant ses estinelles en toutes les partz de la Chrétienté qui receoyt maintenant la douceur de cette paix par la grace et générosité de Vostre Majesté avec une gloire et reputation infinie”*.³⁶⁰ Albrecht en Isabella verwachtten dat de hertog van Savoie, nu hij verstoken was van Venetiaanse hulp en Franse legers zijn gebieden omsingelden, zich snel zou neerleggen bij de voorstellen van de Franse bemiddelaars. Ook Spinola en de pauselijke nuntius prezen de Franse koning omwille van zijn inzet voor de vrede in Italië.³⁶¹ De Venetianen trokken zich terug en aartshertog Ferdinand verdreef de Uskokken van de Adriatische kust naar het

³⁵⁷ G. Rothenburg, “Venice and the Uskoks of Senj: 1537-1618”, in: *The Journal of Modern History*, 33 (1961), 2, pp. 148-149.

³⁵⁸ P.H. Wilson, *Europe’s Tragedy*, pp. 256-257.

³⁵⁹ G. Rothenburg, “Venice and the Uskoks of Senj: 1537-1618”, p. 155.

³⁶⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 89v: Péricard aan Lodewijk XIII (21 september 1617).

³⁶¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 90r-90v: Péricard aan Lodewijk XIII (21 september 1617).

binnenland. De hertog van Osuna zette zijn persoonlijke oorlog tegen Venetië echter voort tot hij in 1620 in opdracht van Filips III werd afgezet en gearresteerd.³⁶²

De hoop dat de vrede tussen Venetië en de Oostenrijkse Habsburgers tot een algemene pacificatie van Italië zou leiden vervloog echter snel. In plaats van te bemiddelen was Lesdiguières in de loop van september in zijn oude gewoontes hervallen. Met de Franse troepen viel de hertog de Spanjaarden aan, waarop Lodewijk XIII hem onmiddellijk terugriep. Péricard moest in Brussel proberen om opnieuw de plooiën glad te strijken met Spinola, die steeds pessimistischer begon te worden over de situatie in Italië. De Franse ambassadeur beklagde zich bij Puisieux over het partijdige karakter van Lesdiguières en zijn echtgenote, die door Karel Emanuel werd betaald om haar man in het Savooiaardse kamp te houden.³⁶³

Op 9 oktober werd met het Verdrag van Pavia een eerste belangrijke stap in het vredesproces gezet. Het verdrag betekende een terugkeer naar de bepalingen van het Verdrag van Asti uit 1615: Monferrato bleef in handen van de hertog van Mantua, Spanje zou zich in ruil terugtrekken uit Vercelli en andere bezette steden.³⁶⁴ Op 11 oktober kon Péricard, die nog niet op de hoogte kon zijn van het verdrag, Spinola echter al melden dat beide partijen een wapenstilstand en wederzijdse terugtrekking uit bezet gebied waren overeengekomen. Lesdiguières was bereid om zich naar het koninklijke bevel om Piëmont te verlaten te schikken. Dit gaf de markies alvast hoop en hij verzekerde Péricard dat Filips III zeer nauw zou toezien op het gedrag van Pedro de Toledo.³⁶⁵ Ook de aartshertogen gaven tijdens een audiëntie in de loop van oktober gelijkaardige garanties. Nu Lesdiguières en de Franse troepen zich uit Piëmont hadden teruggetrokken en Karel Emanuel bereid was om zijn troepen te ontwapenen, verwachtten zij dat de gouverneur van Milaan snel werk zou maken van de teruggave van Vercelli en de andere bezette steden.³⁶⁶ De gunstige evolutie van de situatie in Italië zette Péricard er in november toe aan om aartshertog Albrecht te prijzen voor “*l’affection et bons offices qu’il y a contribué par ses despeches et salutaires conseilz*”.³⁶⁷

³⁶² P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, pp. 260-261.

³⁶³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 90v-91r: Péricard aan Puisieux (24 september 1617). Marie Vignon had in de tussentijd haar echtgenoot, een zijdehandelaar, laten vermoorden om de stokoude Lesdiguières te huwen (A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, pp. 452-453).

³⁶⁴ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 166.

³⁶⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 93r-93v: Péricard aan Puisieux (12 oktober 1617).

³⁶⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 93v: Péricard aan Puisieux (26 oktober 1617).

³⁶⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 94v: Péricard aan Puisieux (11 november 1617).

Voor de aartshertog was dit echter te veel eer, hij schreef het einde van het conflict vooral toe aan de houding van Filips III, die zich altijd had verzet tegen het optreden van de haviken die het conflict in Monferrato wilden uitbuiten om gebiedsuitbreiding in Piëmont na te streven.³⁶⁸ De implementatie van de twee Italiaanse vredesverdragen zou echter nog maanden aanslepen, onder meer door de blijvende agitatie van Pedro de Toledo en de hertog van Osuna.³⁶⁹ In de tussentijd overleed staatssecretaris Villeroy. Pierre Brûlart, burggraaf van Puisieux en zoon van kanselier Nicolas Brûlart de Sillery, volgde hem in de loop van december 1617 op als verantwoordelijke voor Buitenlandse Zaken. Aangezien hij Villeroy, met wiens kleindochter Puisieux was gehuwd, al sinds 1606 permanent bijstond als assistent-staatssecretaris, verliep de overgang vlekkeloos.³⁷⁰ Toen de aartshertogen informeerden naar de oorzaak van de plotse dood van Villeroy, kon Péricard het niet laten om deze toe te schrijven aan de schok die het nieuws van Pedro de Toledo's arrogante houding bij de oude staatssecretaris had veroorzaakt. Isabella, die enorm geschokt was door deze opmerking, verzekerde Péricard dat de twee koeriers die Filips III naar Milaan had gestuurd ervoor zouden zorgen dat de gouverneur snel in de pas zou lopen.³⁷¹ Tijdens een gesprek met “*un personnage de jugement*”³⁷² verklaarde een anonieme informant echter dat Pedro de Toledo Vercelli nooit zou opgeven omwille van haar strategische ligging als springplank voor toekomstige aanvallen op Piëmont. Daarnaast zou de gouverneur ook een gezant naar de hertog van Mantua hebben gestuurd om Casale, de hoofdstad van Monferrato, van een Spaans garnizoen te voorzien en zo de stad *de facto* te annexeren. Uit dit discours kon Péricard niets anders concluderen “[*qu*] *il est à craindre avec apparence que toutes les difficultéz et remises de Don Pedro ne soient fondées sur une opinion qu'après l'assemblée de Rouen il se commencera en France quelque nouveau trouble qui donnera sujet au Roy d'appeler pour secours et assistance d'Espagne et en ce cas l'instance pour la restitution de Vercel sera perdue*”.³⁷³

³⁶⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 94v: Péricard aan Puisieux (11 november 1617).

³⁶⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 95r: Péricard aan Puisieux (24 november 1617) & f. 96v: Péricard aan Puisieux (14 december 1617).

³⁷⁰ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, p. 506. In de maanden onmiddellijk voor de dood van Villeroy had Puisieux de correspondentie met de ambassade in Brussel echter al zo goed als volledig overgenomen. Zowel ambassadeur Péricard als de aartshertogen waren zeer aangedaan door het nieuws van Villeroy's overlijden, “*la reputation qu'il a laissé estant telle qu'ilz trouvent nostre Estat malade, privé d'un personnage dont la longue experience est célèbre en l'opinion des nations estranges plus encor qu'en nostre France*” (BNF, MsF, nr. 17891, f. 97v: Péricard aan Puisieux (19 december 1617)).

³⁷¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 98r: Péricard aan Puisieux (19 december 1617).

³⁷² BNF, MsF, nr. 17891, f. 99r: Péricard aan Puisieux (29 december 1617).

³⁷³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 99r: Péricard aan Puisieux (29 december 1617). Na zijn machtsgreep riep Lodewijk XIII in Rouen een *assemblée des notables* bijeen om de adel, de clerus en de parlementen te consulteren met

Filips III en Lerma waren de eigenzinnige gouverneur meer dan beu. Péricard vernam op 3 januari 1618 dan ook dat de koeriers die naar Milaan waren gezonden de opdracht hadden gekregen om don Pedro op de hoogte te brengen van zijn terugroeping. De ambassadeur vermoedde dat de gouverneur zijn eer wilde redden door de uitvoering van het Verdrag van Pavia af te wentelen op zijn opvolger, wat opnieuw een vertraging van enkele maanden zou opleveren.³⁷⁴ Op enkele gesprekken met Spinola na hield Péricard zich in deze periode vooral bezig met het rapporteren van *faits divers* over het hof te Brussel, de aartshertogen bracht hij dan weer op de hoogte van de activiteiten van de koning en zijn echtgenote. Na de dood van prins Filips Willem van Oranje op 20 februari 1618 bemoeide Péricard zich met de erfeniskwestie tussen prinses Eléonore de Bourbon-Condé en stadhouder Maurits, waarbij de ambassadeur zich vooral zorgen maakte over de positie van de katholieken in Breda en Orange nu de calvinist Maurits het in deze gebieden voor het zeggen zou krijgen.³⁷⁵ Ook de Guliks-Kleefse kwestie kwam zelfs korte tijd opnieuw op de agenda van de Franse ambassade in Brussel.³⁷⁶ In maart 1618 bedacht de ambassadeur nog een plan om de restitutie van Vercelli te bespoedigen: indien de koning zijn invloed bij de Zwitserse kantons zou aanwenden, zouden deze kunnen dreigen om de Alpenpassen ten noorden van Milaan open te zetten voor vijanden van Spanje. Péricard benadrukte sterk dat het hier puur om een idee van hemzelf ging, ingegeven door zijn affectie voor de koning.³⁷⁷ In mei probeerde men in Brussel de verdragen af te schuiven op het gebrek aan geld voor de troepen in Milaan.³⁷⁸ Pedro de Toledo ontruimde Vercelli uiteindelijk in juni.³⁷⁹ Diezelfde maand besloot Karel Emanuel om zijn Duitse huurlingen, onder commando van graaf Ernst von Mansfeld, terug

betrekking tot het beleid. De bijeenroeping van deze vergadering fungeerde ook als teken van continuïteit met de regering van Hendrik IV, die in 1596 in dezelfde stad een gelijkaardige vergadering had georganiseerd (J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, p. 595).

³⁷⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 100r: Péricard aan Puisieux (5 januari 1618).

³⁷⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 106r-107r: Péricard aan Puisieux (23 februari 1618). Hoewel Péricard in zijn correspondentie talloze brieven aan dit conflict wijdde, vond ik het omwille van de geringe betrokkenheid van de aartshertogen in deze kwestie niet opportuun om uitgebreid op dit conflict in te gaan. Na de dood van prinses Eléonore in januari 1619 ging de gehele erfenis van Filips Willem uiteindelijk naar Maurits van Nassau.

³⁷⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 107v-108v: Péricard aan Puisieux (2 maart 1618). De keurvorst van de Palts bood nu aan om Brandenburg en Neuburg met elkaar te verzoenen. Wolfgang Willem van Neuburg, die op dat moment in Brussel verbleef, vertelde Péricard dat dit aanbod van de keurvorst hem niet interesseerde en dat hij zijn hoop vestigde op de keizerlijke justitie, eventueel aangevuld met Franse bemiddeling. Het conflict in Gulik-Kleef zou enkele maanden later echter compleet overschaduwd worden door de crisis in Bohemen.

³⁷⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 115r-115v: Péricard aan Puisieux (27 maart 1618).

³⁷⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 125v: Péricard aan Puisieux (23 mei 1618).

³⁷⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 136r: Brassat aan Puisieux (2 juli 1618).

naar huis te sturen.³⁸⁰ Het Verdrag van Pavia zou uiteindelijk een goede tien jaar stand houden. Na de dood van hertog Ferdinando van Mantua ondernam Karel Emanuel in 1627 immers nog een derde poging om Monferrato te bezetten. Op dat moment was de politieke context door de toegenomen Frans-Spaanse rivaliteit echter compleet veranderd.³⁸¹

3.3 Het huwelijk van Aumale

Tijdens zijn eerste audiëntie met de aartshertogen werd ambassadeur Péricard naar de kamer van Albrecht begeleid door de hertog van Aumale (cfr. supra). Charles de Lorraine d'Aumale, een neef van de hertogen van Guise en Mayenne, was één van de meest eigenzinnige figuren binnen de Franse Katholieke Liga. Na de moord op Henri de Guise werd Aumale door de Liga in 1589 tot gouverneur van Picardië benoemd. Terwijl Charles de Guise en Mayenne zich in respectievelijk 1594 en 1595 verzoenden met Hendrik IV, weigerde Aumale op de vrij genereuze voorwaarden van de koning in te gaan.³⁸² In plaats daarvan sloot de hertog in juni 1595 een verdrag met Filips II waarin hij de Spaanse koning als zijn *seigneur naturel* erkende. Toen de militaire situatie voor de Liga echter uitzichtloos werd, vluchtte Aumale op het einde van 1595 naar Brussel, waar hij zich met een aantal Franse cavalerie-eenheden aansloot bij het *Ejército de Flandes*. Als reactie op dit verraad veroordeelde het Parlement van Parijs de hertog bij verstek tot de doodstraf.³⁸³ Hoewel Aumale later spijt zou hebben gekregen van zijn vlucht, was er voor hem geen weg terug: Hendrik IV wilde een voorbeeld stellen en weigerde de hertog te rehabiliteren.³⁸⁴ Aumale besloot dan maar om een carrière in de Zuidelijke Nederlanden uit te bouwen. Hij streed aan de zijde van gouverneur-generaal Albrecht tijdens diens campagnes in Noord-Frankrijk en geraakte zwaargewond tijdens de Slag bij Nieuwpoort in 1600. Hoewel de hertog op een toelage uit Spanje mocht rekenen, bleef hij aan het hof in Brussel een vrij onbelangrijke figuur. De aartshertogen benoemden hem tot hun *grand fauconnier*, maar deze functie hield in de praktijk niet veel in. Wel was Aumale een belangrijk aanspreekpunt voor de Fransen in Brussel, zowel voor de *ligueurs* in ballingschap als de

³⁸⁰ R. Kleinman, "Charles-Emmanuel I of Savoy and the Bohemian Election of 1619", p. 10. Mansfeld en zijn troepen werden daarna onmiddellijk in dienst genomen door de Boheemse rebellen.

³⁸¹ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, pp. 166-167. Ditmaal streed Karel Emanuel samen met de Spanjaarden tegen de hertog van Nevers, die nu de rechtmatige erfgenaam van het hertogdom Mantua was.

³⁸² S. Carroll, *Noble Power during the French Wars of Religion: the Guise Affinity and the Catholic Cause in Normandy*, pp. 245-246.

³⁸³ R. Descimon & J. Ruiz Ibáñez, *Les Ligueurs de l'exil: le refuge catholique français après 1594*, pp. 61-67.

³⁸⁴ S. Carroll, *Noble Power during the French Wars of Religion*, p. 246.

diplomaten van de koning.³⁸⁵ Jean de Péricard zou tijdens zijn verblijf in Brussel altijd nauwe contacten met de hertog onderhouden, een onderneming waarin hij vermoedelijk werd geholpen door zijn eigen achtergrond als voormalig *ligueur* en dienaar van de Guises.

Aumale zou nooit meer naar Frankrijk terugkeren, maar dit betekende niet dat hij alle contacten met Parijs en zijn thuisbasis in Normandië verbrak. De hertog had zijn eigen vertegenwoordigers in Parijs en de stad Aumale die hem moesten bijstaan in zijn plannen om de titels en heerlijkheden in Frankrijk, die na zijn vlucht in beslag waren genomen, binnen de familie te houden. Het doel van de hertog bestond eruit een goede partij te vinden voor één van zijn dochters, die dan met koninklijke toestemming naar Frankrijk zou terugkeren om de erfenis in ontvangst te nemen. Zijn oudste dochter Marie trachtte hij uit te huwelijken aan onder andere de prins van Condé en Spinola. In het eerste geval ving de hertog bot, in het tweede stak de dood van Marie in 1613 een stokje voor de huwelijksplannen.³⁸⁶ Zijn tweede dochter Anne zou uitgehuwelijkt worden aan Henri de Savoie, hertog van Nemours en een neef van Karel Emanuel van Savoie. Op 12 maart 1609 werd te Brussel zelfs een huwelijkscontract opgesteld, maar Henri hield uiteindelijk de boot af. Nemours reisde vervolgens naar Italië in de hoop om een dochter van Karel Emanuel het hof te maken, een veel betere partij dan de tweede dochter van een in ballingschap levende hertog.³⁸⁷ Het was echter een illusie van Henri om te hopen dat Karel Emanuel hem één van zijn dochters zou schenken. Als hoofd van het oudste nog regerende vorstenhuis van Italië beschouwde hertog Karel Emanuel zichzelf als een gelijke van de koningen van Frankrijk, Spanje en Engeland, vandaar zijn obsessief verlangen naar een koningskroon. De hertog beschouwde het dan ook als een prerogatief van zijn dynastie om zijn kinderen uit te huwelijken aan West-Europese prinsen en prinsessen. Aangezien zelfs huwelijken met andere regerende Italiaanse dynastieën, zoals de Medici of de Farnese, als *mésalliances* werden beschouwd, maakte Henri de Nemours weinig kans. Hij was slechts een gewone Franse hertog en het zag er niet naar uit dat hij ooit een soevereine prins zou worden.³⁸⁸

De afwijzing door Karel Emanuel zorgde ervoor dat Nemours zich uiteindelijk opnieuw ging interesseren in Anne d'Aumale, wiens positie na de dood van haar oudere zus in 1613 aanzienlijk verbeterd was.³⁸⁹

³⁸⁵ R. Descimon & J. Ruiz Ibáñez, *Les Ligueurs de l'exil*, pp. 230-232.

³⁸⁶ R. Descimon & J. Ruiz Ibáñez, *op. cit.*, pp. 226-228. De hertog had geen overlevende zonen.

³⁸⁷ R. Descimon & J. Ruiz Ibáñez, *op. cit.*, pp. 227-228.

³⁸⁸ A. Merlotti, "Politique dynastique et alliances matrimoniales de la Maison de Savoie au XVIIe siècle", in: *Dix-septième siècle*, 61 (2009), 2, p. 242.

³⁸⁹ R. Descimon & J. Ruiz Ibáñez, *op. cit.*, p. 228.

Op 1 december 1616 stond Charles d'Aumale al zijn eigendommen en titels in Frankrijk af aan Anne, met uitzondering van de hertogstitel zelf. Jean de Péricard en Ferdinand de Boisschot ondertekenden het contract als getuigen. Péricard stuurde voormalig staatssecretaris Mangot meteen een brief om de koningin-moeder in te lichten, "*estant juste qu'elle scache l'estre et la fortune des Princesses de son Royaume*".³⁹⁰ Péricard wist immers dat Maria de' Medici de jongedame graag wilde uithuwelijken aan een zoon van haar neef Virginio Orsini, de recent overleden hertog van Bracciano. De ambassadeur verzocht de koningin-moeder dan ook om snel in actie te schieten voor de aartshertogen de kans kregen om een Spaanse kandidaat voor te stellen.³⁹¹ De voorkeur van de koningin-moeder voor een Orsini dient geïnterpreteerd worden binnen een traditie die terugging tot haar voorgangster Catharina de' Medici, die in 1566 de Mantuaanse prins Ludovico Gonzaga tot hertog van Nevers benoemde om zo een tegenwicht te creëren voor de traditionele Franse adel. De aanwezigheid van een volledig van de koningin-moeder afhankelijke buitenlandse prins in het hertogdom Aumale zou de positie van Maria de' Medici in Normandië immers aanzienlijk versterken.³⁹² Niet alleen voor Maria de' Medici stond er veel op het spel, ambassadeur Péricard zag het huwelijk van Anne d'Aumale als een ware erekwesitie, "*ayant eu l'honte de traicter et signer par commandement du feu Roy les articles et contract de mariage avec monsieur de Nemours qu'il rompit soubz esperance de marrier une fille de Savoye*".³⁹³ De jonge hertog Paolo Giordano van Bracciano, wiens broer dankzij de protectie van de koningin-moeder de kardinaalshoed had ontvangen, zond in de loop van december een gezant naar Parijs om Maria de' Medici te bedanken en over het huwelijk te onderhandelen. Volgens Péricard zag ook de infante Isabella geen graten in een huwelijk tussen Aumale en Orsini.³⁹⁴ Maria de' Medici zou Péricard in januari 1617 beloofd hebben om hierover met de gezant te spreken, maar na deze vermelding verdween het huwelijk van Aumale voor enkele maanden uit de correspondentie van de ambassade in Brussel.³⁹⁵ Toen Péricard in september 1617 de correspondentie over het huwelijk hernam, was er geen sprake meer van Orsini. De hertog van Nemours dong nu volop naar de hand van Anne

³⁹⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 18r: Péricard aan Mangot (3 december 1616).

³⁹¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 18r: Péricard aan Mangot (3 december 1616).

³⁹² J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, p. 483. Op de lange termijn bleek dit een grote vergissing: Charles Gonzague, de zoon van Ludovico, wierp zich na de arrestatie van Condé op als de leider van de oppositie tegen Maria de' Medici.

³⁹³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 18v: Péricard aan Mangot (3 december 1616).

³⁹⁴ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 68r: Péricard aan Maria de' Medici (20 december 1616).

³⁹⁵ MAE, CP-PBE, nr. 5, f. 152r: Péricard aan Richelieu (13 januari 1617).

d'Aumale. De hertog stuurde één van zijn pages naar Brussel, maar daar kreeg deze van de hertog van Aumale het antwoord “*que le Roy d'Espagne et les Archiducz ayant déclaré vouloir marrier mademoiselle d'Aumalle de leur main et qu'il leur en avoit remiz tout le pouvoir et auctorité*”³⁹⁶, wat algemeen geïnterpreteerd werd als een weigering. Péricard ging uiteindelijk te rade bij Aumale zelf. Omwille van het feit dat hij na zijn vlucht alles aan Spanje te danken had, zag de hertog zich verplicht om de keuze van de huwelijkspartner van Anne aan de Spaanse vorst toe te vertrouwen. Filips III zou vanuit Madrid een lijst met vier potentiële kandidaten sturen waaruit de aartshertogen hun keuze mochten maken. De hertog liet daarbij verstaan dat hij Nemours liever niet als toekomstige schoonzoon wilde. Door zijn plotse terugtrekking na de ondertekening van het eerste huwelijkscontract, de chaotische troepenlichting voor Monferrato die de hertog met Spaans geld in de Franche-Comté had verknoeid, zijn grote schuldenberg en zijn hoge leeftijd (Nemours was reeds vijftig, Anne amper zeventien), had hij het bij zijn toekomstige schoonvader grondig verkorven. Desondanks liet Puisieux Péricard weten dat men in Parijs wenste dat Nemours zijn zin kreeg. De ambassadeur beloofde het nodige te doen, maar voorspelde dat het geen gemakkelijke opdracht zou worden.³⁹⁷ In maart 1618 kwamen de zaken in een stroomversnelling. De aartshertogen, de graaf van Añover en Péricard zelf hadden de nodige druk uitgeoefend op de hertog, die bereid was om met Nemours te onderhandelen. Henri de Savoie zond alvast de sieur de Courbouzon als zijn vertegenwoordiger naar Brussel om de nodige onderhandelingen te voeren.³⁹⁸ Nemours mocht zich in de ogen van zijn toekomstige schoonvader misschien onmogelijk hebben gemaakt, maar voor Madrid en Brussel was hij nog altijd een interessante optie. Henri de Nemours was dan wel een Franse edelman, zijn mislukte lichting voor Monferrato had bewezen dat hij Spanje niet ongenegen was. Zijn ambities om een rol in de Italiaanse politiek te spelen waren Madrid eveneens bekend.³⁹⁹ Een verwant van Karel Emanuel in het Spaanse kamp lokken was in de nasleep van de tweede oorlog om Monferrato bovendien geen slecht idee. Nemours bleek daarnaast ook een goede compromiskandidaat te zijn: Frans genoeg om Lodewijk XIII en zijn ministers niet te verontrusten, maar pragmatisch genoeg om zich voor de Spaanse kar te laten spannen. Of de hertog van Aumale hem nu mocht of niet deed er in de ogen van Filips III en Lodewijk XIII weinig toe.

³⁹⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 91v: Péricard aan Puisieux (24 september 1617).

³⁹⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 92r: Péricard aan Puisieux (9 oktober 1617).

³⁹⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 113v-114r: Péricard aan Puisieux (27 maart 1618).

³⁹⁹ R. Descimon & J. Ruiz Ibáñez, *Les Ligueurs de l'exil*, p. 228.

Na een drietal bijeenkomsten, waarin Aumale bijgestaan werd door Añover, Peckius en Engelbert Maes, hoofd-voorzitter van de Geheime Raad, en Péricard namens de Franse koning bemiddelde, werd met Courbouzon een akkoord bereikt over de bepalingen van het huwelijkscontract.⁴⁰⁰ Op 14 april 1618, Stille Zaterdag, werd het contract in het aartshertogelijk paleis te Brussel ondertekend, Nemours gaf de graaf van Añover de procuratie om hem tijdens de huwelijksceremonie in Brussel te vertegenwoordigen.⁴⁰¹

De luisterrijke huwelijksceremonie, in aanwezigheid van de meest eminente Zuid-Nederlandse adel, vond op zondag 22 april 1618 plaats in het paleis op de Koudenberg. De nuntius verbond Anne d'Aumale en de hertog van Nemours in de echt, waarna een bal en balletopvoering volgden. Péricard was aanwezig, maar hield zich naar eigen zeggen op de achtergrond. Op 23 april stond een feestelijk diner in het paleis op het programma, op 24 april bood de hertog van Aumale in zijn eigen woning een feestmaal aan. In beide gevallen nam de Franse ambassadeur samen met de nuntius aan de feestelijkheden deel.⁴⁰²

Op 27 april nam de kersverse hertogin van Nemours afscheid van Albrecht en Isabella. Vervolgens trok Anne, vergezeld door Spinola, Añover, Luis de Velasco en andere voorname edelen, naar de poorten van Brussel, waar de Franse ambassadeur en zijn echtgenote haar opwachtten en verwelkomden namens Lodewijk XIII. Péricard begeleidde de jonge hertogin tot in Binche, waar de hertog van Aumale gouverneur was, en keerde na een verblijf van twee dagen op 29 april terug naar Brussel.⁴⁰³

Zowel de aartshertogen als Lodewijk XIII konden tevreden zijn met de dynastieke alliantie tussen Aumale en Nemours, die een goede compromiskandidaat bleek te zijn. Ambassadeur Péricard had eindelijk de kans gekregen om de persoonlijke schande die hij met zich meedroeg als medeverantwoordelijke voor het afgesprongen huwelijkscontract van 1609 recht te zetten. De enige persoon die niet onverdeeld tevreden kon zijn was de hertog van Aumale zelf. De bezittingen in Frankrijk waren nu opnieuw in handen van de familie (Lodewijk XIII droeg deze na de aankomst van Anne in Frankrijk aan haar over), maar de hertog zou zijn vaderland nooit meer terugzien. Hij overleed in 1631 te Brussel. Door het vroege overlijden van zijn jongste dochter, Marguerite, mislukten zijn pogingen om een tweede familietak in de Zuidelijke Nederlanden tot stand te brengen.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 117r: Péricard aan Lodewijk XIII (11 april 1618).

⁴⁰¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 117-118r: Péricard aan Puisieux (19 april 1618).

⁴⁰² BNF, MsF, nr. 17891, f. 119r-120r: Péricard aan Puisieux (25 april 1618). Deze pagina's geven een zeer uitgebreide beschrijving van de feestelijkheden.

⁴⁰³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 121v-122r: Péricard aan Puisieux (1 mei 1618).

⁴⁰⁴ R. Descimon & J. Ruiz Ibáñez, *Les Ligueurs de l'exil*, p. 228.

3.4 Enkele conclusies

Hoewel men korte tijd het tegendeel vreesde, werd het in Brussel snel duidelijk dat de coup van Lodewijk XIII in april 1617 geen noemenswaardige wijziging in de Franse buitenlandse politiek met zich meebracht. De goede relaties met de aartshertogen werden verder gecultiveerd, waarbij Lodewijk XIII zich zeer erkentelijk betoonde voor de aartshertogelijke steun tijdens de opstand van de hoge adel, een aspect dat Péricard in zijn correspondentie met de koning sterk benadrukte. Voor Péricard zelf was de regimewissel, en vooral het proces tegen Concini, echter een pijnlijke ervaring. Slechts door zich radicaal te dissociëren van het vorige regime slaagde hij erin om zijn positie veilig te stellen.

Het conflict om Monferrato dreigde de Frans-Spaanse verstandhouding echter al weer even snel te verstoren. Lodewijk XIII koos er resoluut voor om een oorlog met Spanje te vermijden, wat deels te verklaren viel vanuit de nog altijd precaire binnenlandse situatie. Door een leger naar Italië te sturen hoopte de Franse koning vooral om het internationale prestige van Frankrijk te versterken en een akkoord tussen de strijdende partijen af te dwingen. Via zijn ambassadeur in Brussel probeerde de koning om ook de aartshertogen voor zijn zaak te winnen, zodanig dat zij een matigende invloed op het beleid in Madrid konden uitoefenen. Filips III en Lerma waren bereid om een onderhandelde oplossing te ondersteunen, maar de goede intenties van beide partijen botsten op het verzet van haviken op het terrein, voornamelijk Lesdiguières en Pedro de Toledo. Op de langere termijn betekende het conflict om Monferrato echter geen noemenswaardige verslechtering van de verhoudingen tussen Brussel, Parijs en Madrid. Péricard twijfelde op geen enkel moment aan de goede intenties van Albrecht, Isabella en Filips III, zijn wantrouwen was vooral gericht op de figuur van Pedro de Toledo en zijn medestanders. De eensgezindheid van beide partijen met betrekking tot het huwelijk van Anne d'Aumale, waar Péricard zich omwille van persoonlijke redenen tot een ijverige onderhandelaar ontpopte, vormt dan ook een mooie getuigenis van de voortzetting van de goede relaties tussen Frankrijk en de aartshertogen in deze gespannen periode.

4. Van Boheemse opstand tot Dertigjarige Oorlog (mei 1618-november 1620)

4.1 Het kanaal van Gravelines

Ondanks de moeilijkheden met betrekking tot de uitvoering van het Verdrag van Pavia waren de relaties tussen Brussel en Parijs in mei 1618 uitstekend. Lodewijk XIII stuurde de sieur d'Inville naar de Zuidelijke Nederlanden met een reeks portretten van de jonge vorst en koningin Anna. Isabella was buitengewoon tevreden met dit cadeau. Omdat ze zelf geen kinderen had gekregen, beschouwde de infante de jonge koningin, haar nichtje, als een soort van surrogaatdochter. Ze sprak daarom ook de wens uit “[de] *la veoyr quelque jour et qu'elle en recherchera curieusement les occasions*”.⁴⁰⁵ Péricard noteerde “*que Vostre Majesté, à mon avis, n'a pas de meilleurs parens et amiz au monde que Leurs Altesses*”.⁴⁰⁶ Amper een week later waren Péricard en de ministers van de aartshertogen echter in hevige discussies verwickeld. De oorzaak van dit conflict was een kanaal.

De afsluiting van de Schelde door de Republiek was voor de Zuidelijke Nederlanden een belangrijke rem op de economische ontwikkeling. Het Twaalfjarig Bestand had aan deze situatie niets veranderd. Albrecht en Isabella dienden dus op zoek te gaan naar alternatieve mogelijkheden om de handel te stimuleren. Gedurende het bewind van de aartshertogen werd daarom werk gemaakt van de uitbouw van een uitgebreid systeem van kanalen die de havens van Duinkerken en Oostende, die de plaats van Antwerpen als voornaamste aantrekkingspool voor handelsschepen overnamen, met het binnenland moesten verbinden.⁴⁰⁷ Op het einde van april 1618 ging Spinola bijvoorbeeld persoonlijk toezien op de voortgang van de werken aan het kanaal tussen Brugge en Oostende.⁴⁰⁸

Op datzelfde moment hadden de aartshertogen het plan opgevat om ook een kanaal te laten graven tussen Grevelingen/Gravelines en Saint-Omer. Toen dit nieuws het hof in Parijs bereikte, werd Ferdinand de Boisschot onmiddellijk op het matje geroepen. Men had immers vernomen dat het kanaal deels over Frans grondgebied zou lopen, wat in strijd was met de

⁴⁰⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 123v: Péricard aan Lodewijk XIII (16 mei 1618).

⁴⁰⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 124r: Péricard aan Lodewijk XIII (16 mei 1618).

⁴⁰⁷ M.A. Echevarría Bacigalupe, “Espionnage à la cour de Bruxelles”, in: L. Duerloo & W. Thomas (eds.), *Albert & Isabella 1598-1621. Essays*, Turnhout, Brepols, 1998, p. 95.

⁴⁰⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 122r: Péricard aan Puisieux (1 mei 1618).

bepalingen van de Vrede van Vervins, waarin de grens tussen Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden was vastgelegd. Enkele ministers van de koning stelden voor om de werken met geweld te verhinderen. De koning koos er echter voor om zijn grieven via Boisschot aan de aartshertogen kenbaar te maken.⁴⁰⁹ Ambassadeur Péricard kreeg alvast de opdracht om alles te doen wat in zijn macht lag om de werken te laten stilzetten.⁴¹⁰

Aartshertog Albrecht was aanvankelijk niet van plan om zich soepel op te stellen. Via kanselier Peckius liet hij de Franse ambassadeur weten dat hij volledig in zijn recht was. De aartshertog wilde door de aanleg van het kanaal enkel de rivier tussen Saint-Omer en Gravelines rechte trekken om zo de toegang tot de haven te vergemakkelijken. Hij was wel bereid om met de Fransen te onderhandelen, maar dan moest het snel gaan: het seizoen waarbinnen de werken konden worden uitgevoerd was immers kort en Albrecht wilde geen vertraging riskeren. Péricard besloot niet te talmen en stuurde een brief naar Frankrijk met de vraag om hem de nodige bewijsstukken ter verdediging van de Franse rechten te bezorgen. De ambassadeur toonde zich alvast vastberaden: “*Je m’oppose en tout cas à cette entreprise*”.⁴¹¹

De koerier die Péricard de bewijsstukken moest overhandigen stelde onderweg vast dat in de buurt van Gravelines reeds een drie- à vierhonderdtal arbeiders met de nodige voorbereidingswerken waren begonnen. Voor de ambassadeur was dit voldoende reden om meteen zijn beklag te doen bij Spinola, stellende “[*qu’*] *en cas que sans avoir egard à mon opposition, l’on passast oultre, je protestoy que Sa Majesté y pourveoyroit par les moyens qu’elle jugera plus convenables pour la conservation de ses droictz et de sa souveraineté*”.⁴¹² Spinola probeerde de schuld af te schuiven op de aannemer die het werk toegewezen had gekregen. Ook Peckius schreef het begin van de werken toe aan de aannemer. Op de avond van 26 mei 1618 kwam de kanselier Péricard speciaal bezoeken om mee te delen dat Albrecht uitdrukkelijk bevel had gegeven om de werken voorlopig te staken.⁴¹³ Uiteindelijk besliste Lodewijk XIII om de kwestie op te lossen door de organisatie van een conferentie. De werken zouden ondertussen voor een goede maand worden uitgesteld.⁴¹⁴ Uit de correspondentie van Péricard blijkt echter dat de conferentie slechts een manier was om tijd te winnen. Na afloop

⁴⁰⁹ J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs*, p. 119. De grens was eigenlijk al vastgelegd in het Verdrag van Cateau-Cambrésis uit 1559, maar werd na de Frans-Spaanse oorlog van 1595-1598 expliciet nog eens bevestigd in het Verdrag van Vervins.

⁴¹⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 124r: Péricard aan Lodewijk XIII (23 mei 1618).

⁴¹¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 124r-125r: Péricard aan Lodewijk XIII (23 mei 1618).

⁴¹² BNF, MsF, nr. 17891, f. 126r: Péricard aan Puisieux (26 mei 1618).

⁴¹³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 126r-127r: Péricard aan Puisieux (26 mei 1618).

⁴¹⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 128r: Péricard aan Spinola (6 juni 1618) & f. 129r: Péricard aan Puisieux (18 juni 1618).

van deze bijeenkomst zou het seizoen voor openbare werken namelijk zo goed als afgelopen zijn, waardoor de Fransen alvast voor één jaar gerust waren.⁴¹⁵ Hoewel de aartshertogen aan hun gelijk bleven vasthouden, waren beide partijen bereid om dit conflict op een vreedzame manier op te lossen, “*les troubles d’Allemagne donneroient assez d’occupation sans chercher noyse pour si peu de chose*”.⁴¹⁶

Op het einde van juni werd ambassadeur Péricard plotseling teruggeroepen naar Parijs. In een brief van 19 juni verwachtte hij al dat de koning hem naar Frankrijk zou roepen omwille van een persoonlijk conflict dat al een tijdje aansleepte. Na het vertrek van ambassadeur Préaux had Jacques Berruyer, de secretaris van de Franse ambassade in Brussel, gehoopt om hem te mogen opvolgen. De benoeming van Péricard tot ambassadeur en Henri Brasset tot secretaris was dan ook een lelijke streep door zijn rekening. Préaux steunde zijn secretaris en vanuit zijn entourage werden geruchten verspreid dat Péricard er in Brussel een puinhoop van maakte en het conflict over het kanaal liet escaleren.⁴¹⁷ Vermoedelijk liet Lodewijk XIII de ambassadeur terugroepen om het conflict in Parijs uit te klaren. Secretaris Brasset trad gedurende Péricards verblijf in Frankrijk op als ambassadeur *ad interim*.

Na Péricards vertrek circuleerden in Brussel de meest vreemde geruchten. Lodewijk XIII zou omwille van Gravelines de diplomatieke banden met de aartshertogen hebben verbroken en bereidde zich voor op een oorlog. Spinola, die opnieuw naar Brugge was vertrokken om de werken aan het kanaal naar Oostende te inspecteren, zou eigenlijk naar Gravelines zijn gereisd om zich voor te bereiden op een Franse inval. Brasset vond de geruchten best wel grappig, “*et ne meritent pas que l’on s’y arreste*”.⁴¹⁸

Lodewijk XIII en de aartshertogen zouden elk drie vertegenwoordigers sturen naar de conferentie, die in de buurt van Gravelines zou plaatsvinden. De aartshertogen vaardigden kanselier Peckius, Guillaume de Steenhuys (raadsheer in de Geheime Raad) en Filips van Ayala (voormalig ambassadeur in Parijs en actief binnen de Raad van Financiën) af. Lodewijk XIII koos voor de reeds vermelde Charles de l’Aubespine-Préaux, Louis de Caumartin (raadsheer in het Parlement van Parijs) en de gouverneur van Calais. Het vertrek van de aartshertogelijke vertegenwoordigers werd echter al meteen uitgesteld omdat Peckius ziek was geworden. Brasset vernam bovendien dat Spinola zich sterk tegen de aanleg van het kanaal verzette. De markies was tijdens zijn inspectietocht naar Brugge doorgereisd naar

⁴¹⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 128v: Péricard aan Puisieux (18 juni 1618).

⁴¹⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 132r: Péricard aan Puisieux (20 juni 1618).

⁴¹⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 130v-131r: Péricard aan Puisieux (19 juni 1618).

⁴¹⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 133v: Brasset aan Puisieux (28 juni 1618).

Oostende, waar hij samen met een ingenieur had overlegd over de aanleg van een nieuwe haven. Samen met de uitbouw van het kanaal tussen Brugge en Oostende zou dit project het kanaal van Gravelines overbodig moeten maken.⁴¹⁹

Op 30 juni stuurde Lodewijk XIII zijn gezanten naar Gravelines. Hoewel Peckius nog niet genezen was, stuurden de aartshertogen Steenhuys en Ayala op 5 juli op weg.⁴²⁰ Enkele dagen later was Peckius voldoende hersteld om zich eveneens naar Gravelines te begeven, “*par une forte resolution de jouyr à quelque prix que ce fust de l’honneur et de la gloire de cette commission*”.⁴²¹

Al vanaf het begin van de conferentie bleek dat het een werk van lange adem zou worden. De vertegenwoordigers van de Franse koning stelden dat de volmachten van de Zuid-Nederlandse gezanten niet zouden volstaan, aangezien zij in tegenstelling tot de Fransen geen absolute machtiging hadden gekregen om een akkoord te sluiten. Audiëncier Louis Verreycken kreeg dan ook de opdracht om nieuwe instructies op te stellen en deze naar Gravelines te versturen. Daarnaast wilden de Franse gezanten eerst een kaart laten opmaken van het grensgebied, wat opnieuw heel wat tijd in beslag zou nemen.⁴²² Zoals Péricard reeds aan het begin van de kwestie verwoordde, was het duidelijk dat de Fransen van plan waren de conferentie zo lang mogelijk te laten aanslepen.

De aartshertogen informeerden zich nauwgezet over het verloop van de conferentie en vertrokken op 27 juli naar Gent om er een maand te verblijven, zo werden ze sneller op de hoogte gebracht van de recentste ontwikkelingen in Gravelines.⁴²³ In de loop van augustus bleef de conferentie echter aanslepen, waarop de aartshertogen beslisten om hun verblijf in Vlaanderen te verlengen om Brugge, Damme en Oostende te bezoeken, waar Spinola hun het kanaal en de nieuwe haven zou laten zien. In de tussentijd had Lodewijk XIII Péricard het bevel gegeven om via Gravelines terug te keren naar de Zuidelijke Nederlanden.⁴²⁴

De conferentie lijkt uiteindelijk in de loop van september afgelopen te zijn. Préaux en Péricard ontmoetten elkaar in Brugge en trokken vervolgens naar Gent om er de aartshertogen te bezoeken.⁴²⁵ Albrecht en Isabella waren echter al naar hun residentie in Tervuren

⁴¹⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 135r-136r: Brassset aan Puisieux (2 juli 1618).

⁴²⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 138r-138v: Brassset aan Puisieux (5 juli 1618).

⁴²¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 141r: Brassset aan Puisieux (14 juli 1618).

⁴²² BNF, MsF, nr. 17891, f. 145r-145v: Brassset aan Puisieux (18 juli 1618). De audiëncier was de algemene secretaris van de drie Collaterale Raden (Raad van State, Geheime Raad en Raad van Financiën).

⁴²³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 148v-149v: Brassset aan Puisieux (31 juli 1618).

⁴²⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 156r-156v: Brassset aan Puisieux (31 augustus 1618).

⁴²⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 156v: Brassset aan Puisieux (14 september 1618).

vertrokken, waarop de twee ambassadeurs meteen naar Brussel reisden. Préaux, die als buitengewoon gezant de aartshertogen moest informeren over de conferentie, kreeg uiteindelijk op 20 september zijn audiëntie. Péricard vermeldde in zijn verslag van deze ontmoeting echter niet wat Préaux de aartshertogen precies verteld had.⁴²⁶ Na 16 oktober, wanneer enkel nog vaag naar de kwestie werd verwezen⁴²⁷, verdween het kanaal van Gravelines zelfs volledig uit de correspondentie van de Franse ambassadeur in Brussel. De uiteindelijke oplossing van dit conflict blijft dan ook onbekend.⁴²⁸ Vermoedelijk hadden de Fransen echter hun doel bereikt: na afloop van de conferentie was het zomerseizoen reeds zo goed als afgelopen, waardoor de werken minstens een jaar moesten rusten. Dit betekende vermoedelijk ook het definitieve einde van het project, aangezien er in latere brieven geen melding meer werd gemaakt van werken in Gravelines. Misschien had Spinola de aartshertogen tijdens de reis naar Brugge en Oostende kunnen overtuigen om het kanaal van Gravelines te laten vallen en in de plaats in te zetten op de uitbouw van de haven van Oostende en het kanaal Brugge-Oostende. De aandacht van de Franse ambassade werd nu volledig in beslag genomen door het Heilige Roomse Rijk, waar een politieke crisis van formaat was uitgebroken.

4.2 Een Boheems koningsdrama

Anno 1617 kampte de Oostenrijkse tak van de Habsburgse dynastie met een groot probleem. Keizer Maximiliaan II en zijn echtgenote hadden zes zonen op de wereld gezet, waarvan aartshertog Albrecht de vijfde was, maar geen enkele van hun zonen was erin geslaagd om een wettige erfgenaam voort te brengen. Na de dood van de oudste broer, keizer Rudolf II, in 1612 kwam de keizerskroon in handen van aartshertog Matthias. Matthias was toen echter al 55 en leed aan chronische jicht. Van de twee resterende broers viel evenmin veel te verwachten. Aartshertog Maximiliaan had gekozen voor een religieuze roeping. Albrecht had in 1612 nog naar de keizerskroon gedongen, maar voelde zich in 1617 te oud om nog een poging te wagen. De meest logische keuze voor de keizerlijke opvolging bleek dan ook

⁴²⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 157v: Péricard aan Puisieux (21 september 1618). Dit was ook niet nodig, eenmaal terug in Parijs moest Préaux toch uitgebreid verslag uitbrengen bij de koning.

⁴²⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 161v: Péricard aan Puisieux (16 oktober 1618).

⁴²⁸ Ook J. Tytgat, die kort op deze kwestie inging vanuit het standpunt van de aartshertogelijke gezant in Parijs, moest het antwoord op deze vraag schuldig blijven: “*Na verloop van tijd verdween dit onderwerp uit de brieven van Boisschof*” (J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschof, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs*, p. 120).

aartshertog Ferdinand van Stiermarken te zijn, een neef van Albrecht en Matthias die wel over het nodige nageslacht beschikte.⁴²⁹

De enige kleinzoon van Maximiliaan II, koning Filips III van Spanje, was echter niet zomaar van plan om zijn rechten op de keizerskroon en de Boheemse en Hongaarse kronen op te geven. Na lange onderhandelingen bereikte de Spaanse ambassadeur in Wenen, de graaf van Oñate, in juni 1617 uiteindelijk een compromis tussen beide takken van de Habsburgse dynastie, het beruchte Oñate-verdrag: Filips III stond zijn rechten op de Habsburgse erflanden af aan Ferdinand in ruil voor een later te bepalen Oostenrijkse provincie. In een geheim verdrag van maart 1617 had Ferdinand de Spaanse koning echter al beloofd om afstand te doen van enkele gebieden in Italië en de Elzas, een gebied dat van groot strategisch belang was met betrekking tot de verbindinglijnen tussen Milaan en de Zuidelijke Nederlanden.⁴³⁰

Nu alle leden van de Habsburgse dynastie hun fiat hadden gegeven, werd Ferdinand in juni 1617 tot koning van Bohemen verkozen als voorbereiding op het keizerschap.⁴³¹ In juli van dat jaar gaven Albrecht en Isabella de graaf van Cantecroy de opdracht om Ferdinand namens hen te feliciteren met zijn verkiezing.⁴³² Pedro de Toledo, de grootaalmoezenier van de aartshertogen en neef van de gelijknamige gouverneur van Milaan, kreeg in september van Filips III de taak om de Spaanse felicitaties aan de kersverse koning over te brengen.⁴³³

De nieuwe koning van Bohemen was echter een omstreden figuur. In zijn jeugd was de ultrakatholieke Ferdinand door de jezuïeten opgevoed. In zijn eigen landen (Stiermarken, Karinthië en Görz) had hij reeds op fervente wijze de Contrareformatie ingevoerd, wat hem verdacht maakte in de ogen van de protestanten in het Rijk. Hoewel Ferdinand gezworen had om de religieuze vrijheden van de Boheemse protestanten, waaronder de beruchte Majesteitsbrief, te respecteren, verwachtte men dat de koning deze zou intrekken zodra hij er

⁴²⁹ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 412-423.

⁴³⁰ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 259. Filips III was de zoon van aartshertogin Anna van Oostenrijk, de oudste dochter van Maximiliaan II. Voor een meer uitgebreide analyse van de rol van aartshertog Albrecht bij de totstandkoming van het Oñate-verdrag, zie: L. Duerloo, "Clearing dynastic debts: Archduke Albert and the logic behind the Oñate Treaty", in: J. Martínez Millán & R. González Cuerva (eds.), *La Dinastía de los Austria. Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*, Madrid, Polifemo, vol. 1 (2011), pp. 533-550. Daarnaast verwijs ik ook naar de hieronder vermelde bladzijden uit het boek van R. González Cuerva over Baltasar de Zúñiga, Oñate's voorganger in Wenen die het pad effende voor het verdrag van 1617: R. González Cuerva, *Baltasar de Zúñiga: una encrucijada de la monarquía hispana (1561-1622)*, Madrid, Polifemo, 2012, pp. 324-386. (La Corte en Europa, 9).

⁴³¹ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 426-427.

⁴³² BNF, MsF, nr. 17891, f. 83r: Péricard aan Puisieux (17 juli 1617).

⁴³³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 89r: Péricard aan Puisieux (8 september 1617).

de kans toe kreeg.⁴³⁴ Een vrij banaal conflict omtrent de ligging van twee lutherse gebedshuizen, gebouwd op grond van de Katholieke Kerk, kreeg daardoor een explosieve lading. Op 23 mei 1618 bestormde een groep protestantse edelen het Hradschinpaleis in Praag, waar ze twee pro-Habsburgse regenten en een secretaris het raam uitwerkten. Na deze beruchte Tweede Praagse Defenestratie (de eerste vond plaats in de vijftiende eeuw) vormden de opstandige edelen een revolutionaire regering en een eigen leger. Ferdinand bevond zich op dat moment in Hongarije, waar hij op 16 mei door de plaatselijke Statenvergadering tot koning was verkozen.⁴³⁵

Hoewel Lodewijk XIII en zijn ministers zich voornamelijk baseerden op de informatie van de Franse gezant in Wenen, Nicolas de Baugy, speelde de ambassade in Brussel een niet te verwaarlozen rol tijdens de Boheemse opstand. Ten eerste passeerde de meeste correspondentie uit Wenen eerst via Brussel. Baugy stuurde een koerier naar Brussel, waarop Péricard ervoor zorgde dat de brieven de koning of staatssecretaris Puisieux bereikten.⁴³⁶ Péricard was daardoor als één van de eersten op de hoogte van de ontwikkelingen in het Rijk, vaak nog voor de koning in Parijs. Daarnaast was het voor de Fransen natuurlijk interessant om te weten hoe de Habsburgse noorderburen, en dan vooral het *Ejército de Flandes*, zouden reageren op de ontwikkelingen in Bohemen. Toen het *Ejército* in het najaar van 1620 uiteindelijk militair ingreep, was Péricard de Franse gezant die zich het dichtst bij het nieuwe front bevond (cfr. infra).

De eerste verwijzing naar het Boheemse conflict is te vinden in een brief van 18 juni 1618, toen Péricard wist te melden dat de opstandelingen de jezuiten uit Praag hadden verdreven. Daarnaast verzocht keizer Matthias zijn broer om Charles Bonaventure de Longueval, de graaf van Bucquoy, naar Wenen te sturen om er de keizerlijke legers aan te voeren tegen de rebellen.⁴³⁷ Albrecht stuurde een koerier naar Madrid om Filips III om toestemming te vragen. De graaf zelf wilde enkel vertrekken indien hij een kleine strijdmacht mocht meenemen om zijn passage door het Rijk veilig te stellen.⁴³⁸

⁴³⁴ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 456-458. De Majesteitsbrief was een verordening die Rudolf II in 1609 onder druk van de Boheemse Staten moest uitvaardigen, de Boheemse protestanten kregen hiermee het recht om vrij hun godsdienst te belijden. Rond 1600 bestond amper 15% van de Boheemse bevolking uit katholieken, de protestantse meerderheid was echter enorm verdeeld tussen lutheranen, calvinisten, utraquisten en de Boheemse Broeders, twee varianten van de hussitische leer (P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 60).

⁴³⁵ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, pp. 266-274.

⁴³⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 140r: Brassat aan Puisieux (5 juli 1618).

⁴³⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 129v: Péricard aan Puisieux (18 juni 1618). De graaf, die in het *Ejército de Flandes* diende, was enkele jaren eerder door keizer Matthias benoemd tot bevelhebber van het keizerlijke leger.

⁴³⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 136r-136v: Brassat aan Puisieux (2 juli 1618).

Bucquoy vertrok uiteindelijk op 31 juli incognito naar Wenen, op advies van de keizer was het verzoek om extra troepen geweigerd.⁴³⁹

Gedurende de eerste maanden van de opstand kwam er echter weinig informatie uit Bohemen binnen. Brasset stelde in juli vast dat men al geruime tijd niets meer had vernomen van Baugy. Door de opstand in Bohemen moesten de koeriers immers een omweg nemen om van Wenen in Brussel te geraken waardoor de brieven van Baugy een grote vertraging opliepen.⁴⁴⁰

Hoewel Bucquoy tevergeefs om een klein aantal troepen had gevraagd, stelde Henri Brasset vast dat er voorlopig geen militaire steun voor de keizer kwam.⁴⁴¹ Matthias had Albrecht gevraagd om in plaats van soldaten geld te sturen, aangezien hij van het eerste genoeg had in zijn eigen landen, maar van het tweede veel te weinig. De aartshertog beloofde om, net zoals zijn broer Maximiliaan, vijfhonderd keizerlijke ruiters voor zes maanden te onderhouden.⁴⁴²

In de tussentijd had Matthias Lodewijk XIII aangeschreven over de situatie in Bohemen.⁴⁴³ Verrassend genoeg reageerde Lodewijk positief op het hulpverzoek van de keizer. Net als koning Ferdinand was Lodewijk XIII in de loop van 1618 in een conflict verwickeld geraakt met zijn protestantse onderdanen, meer bepaald in Béarn, een vorstendom aan de voet van de Pyreneeën dat in een personele unie met Frankrijk was verenigd. Sinds 1569 was in Béarn enkel de protestantse eredienst toegelaten, maar in juni 1617 had Lodewijk een edict uitgevaardigd om de katholieke eredienst te herstellen en de geconfisqueerde kerkelijke eigendommen te restitueren. De plaatselijke Statenvergadering negeerde echter het bevel van de koning.⁴⁴⁴ Zijn eigen problemen zorgden ervoor dat Lodewijk weinig sympathie voelde voor de onruststokers in Bohemen, die hem net als de keizer om hulp verzochten. De koning lijkt op dat moment echter nog niet overwogen te hebben om Matthias en Ferdinand militair te steunen (Matthias had hier in zijn brief ook niet om gevraagd). Wel bood hij aan om te bemiddelen tussen Ferdinand en zijn Boheemse onderdanen.⁴⁴⁵ In Brussel was men uitermate tevreden met dit aanbod van de Franse koning.⁴⁴⁶

⁴³⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 146v-147r: Brasset aan Puisieux (26 juli 1618) & f. 149v: Brasset aan Puisieux (31 juli 1618). De keizer wilde volgens Brasset geen vreemde troepen toelaten op zijn grondgebied om zijn onderdanen niet te verontrusten.

⁴⁴⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 140r: Brasset aan Puisieux (5 juli 1618).

⁴⁴¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 141v: Brasset aan Puisieux (14 juli 1618).

⁴⁴² BNF, MsF, nr. 17891, f. 144r: Brasset aan Puisieux (18 juli 1618).

⁴⁴³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 143r-143v: Brasset aan Puisieux (18 juli 1618).

⁴⁴⁴ S. Kettering, *Power and reputation at the court of Louis XIII*, p. 177.

⁴⁴⁵ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 467-468.

⁴⁴⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 145v: Brasset aan Puisieux (23 juli 1618).

In Wenen vond op dat moment echter een paleiscoup plaats. Met de steun van Oñate en aartshertog Maximiliaan liet Ferdinand op 20 juli kardinaal Melchior Khlesl, de voornaamste adviseur van keizer Matthias, arresteren. Khlesl had altijd geprobeerd om de protestanten en katholieken in het Rijk te verzoenen, zijn val was dan ook de voorbode van een meer gespierd optreden tegen de Boheemse rebellen.⁴⁴⁷ De hertog van Nevers, die door Lodewijk XIII naar Wenen was gestuurd om te bemiddelen tussen Ferdinand en de Bohemers, botste dan ook twee onverzoenbare partijen die enkel nog oor hadden naar een militaire oplossing voor het conflict in Bohemen.⁴⁴⁸ Vreemd genoeg vond niemand in Wenen het nodig om Albrecht en Isabella in te lichten over de val van Khlesl.⁴⁴⁹

In de loop van augustus, september en oktober 1618 werd vanuit Brussel echter niets meer gerapporteerd over Bohemen. Pas in november hernam Péricard de berichtgeving toen hij op de zestiende van deze maand het overlijden van aartshertog Maximiliaan aankondigde.⁴⁵⁰ Een goede maand later overleed keizerin Anna, de echtgenote van keizer Matthias.⁴⁵¹

Terwijl Nevers rond de jaarwisseling nog altijd trachtte om een akkoord te bewerkstelligen tussen Ferdinand en de Boheemse opstandelingen, probeerde men in Brussel om de Franse geesten alvast rijp te maken voor een alliantie met de Habsburgers. Spinola en Inigo de Brizuela, de biechtvader van aartshertog Albrecht, legden Péricard uit dat de Boheemse opstand niet los kon worden gezien van de Nederlandse opstand en de crisis in Béarn, “*et ayant comme les heretiques de France et des Payz-Baz gousté une fois la douceur de liberté et secoué le joug de l’obeissance, quelque accord qui se face, garderont au cœur une perpetuelle inclination de recommancer, et rechercher à main armée d’autres conditions plus avantageuses à la sollicitation de l’Electeur Palatin que l’on scayt avoir son dessein formé pour l’Empire, appuyé du Roy de la Grande Bretagne et des autres Princes Protestants à quoy ilz joignent l’intelligence de monsieur le Duc de Bouillon et de ceux de la Religion Pretendue Reformée de France*”.⁴⁵² De enige manier waarop de katholieke vorsten zich konden wapenen tegen deze internationale protestantse samenzwering bestond uit “*la confirmation de l’amitié et bonne correspondance des deux couronnes et de l’Empereur et*

⁴⁴⁷ P.H. Wilson, *Europe’s Tragedy*, p. 275.

⁴⁴⁸ J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs*, pp. 89-90.

⁴⁴⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 152r-152v: Brassat aan Puisieux (10 augustus 1618).

⁴⁵⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 163r: Péricard aan Puisieux (16 november 1618). De aartshertog overleed op 2 november, wat min of meer een indicatie kan geven van de snelheid van de berichtgeving tussen Wenen en Brussel op dat moment.

⁴⁵¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 168r: Péricard aan Puisieux (3 januari 1619). Anna overleed op 15 december, opnieuw zat er dus een goede twee weken tussen het overlijden en de bekendmaking in Brussel.

⁴⁵² BNF, MsF, nr. 17891, f. 172r: Péricard aan Puisieux (11 januari 1619).

des Archiducz et autres Princes Catholiques”.⁴⁵³ Het inspelen op de interne problemen met de Franse protestanten zou de geliefde strategie van het regime in Brussel worden om de Fransen in kwesties zoals de Boheemse opstand en de verlenging van het Twaalfjarig Bestand aan de Habsburgse kant te krijgen.

4.3 La Première Guerre de la Mère et du Fils

Hoewel men in Parijs nog lang niet dacht aan een militaire interventie, besloten Lodewijk XIII en zijn regering gedurende de eerste maanden van 1619 wel om sterk te investeren in de goede relaties met Spanje en de aartshertogen. Lodewijk XIII liet via zijn ambassadeur in Brussel officieel bekendmaken dat hij zijn huwelijk met koningin Anna eindelijk geconsumeerd had. Deze symbolische geste werd in Brussel zeer geapprecieerd, aangezien Lodewijk XIII zo duidelijk maakte dat hij niet van plan was om zijn vrouw te verstoten en vasthield aan de dynastieke alliantie met Spanje. Als teken van dankbaarheid schonk Isabella de Franse ambassadeur een diamanten *enseigne* ter waarde van duizend ponden.⁴⁵⁴ Philippe de Mérode, graaf van Middelburg, kreeg de opdracht om als buitengewoon gezant van de aartshertogen de Franse koning te feliciteren met de consummatie van zijn huwelijk.⁴⁵⁵

Al dit heuglijke nieuws werd echter doorkruist door een nieuwe opstand in Frankrijk. Tijdens haar ballingschap te Blois was Maria de' Medici immers niet blijven stilzitten. Ondanks het aanvankelijke optimisme na de val van Concini ontdekten verschillende Franse edelen al gauw dat er in de praktijk niet veel veranderd was: Luynes had gewoon de positie van Concini overgenomen en werd met de dag rijker en machtiger, tot grote spijt van velen met gelijkaardige ambities.⁴⁵⁶ Maria de' Medici zocht toenadering tot deze nieuwe *mécontents*, waaronder de hertogen van Epernon en Bouillon, die haar in de nacht van 21 op 22 februari 1619 hielpen ontsnappen uit Blois.⁴⁵⁷ Ferdinand de Boisschot stuurde op 24 februari een brief naar de graaf van Añover om Brussel in te lichten over de ontsnapping van de koningin-moeder. Het was via dit kanaal dat ook Péricard het nieuws voor het eerst vernam. Het verhaal van Boisschot komt in grote lijnen overeen met het traditionele relaas van de

⁴⁵³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 172r: Péricard aan Puisieux (11 januari 1619).

⁴⁵⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 174r-174v: Péricard aan Puisieux (6 februari 1619).

⁴⁵⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 175v: Péricard aan Puisieux (15 februari 1619). Omwille van enkele protocollaire onenigheden vertrok hij pas in februari 1620 naar Frankrijk.

⁴⁵⁶ J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs*, pp. 58-63.

⁴⁵⁷ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 605-607.

ontsnapping: de koningin ontsnapte via een raam uit het kasteel en begaf zich te voet naar het park, waar ze opgewacht werd door de aartsbisschop van Toulouse (een zoon van Epernon) en een aantal gewapende ruiters. Vervolgens ging het richting Angoulême, waar Epernon haar opwachtte en de koningin-moeder zich tot leidster van de oppositie uitriep. Volgens Boisschot waren verschillende hoge edelen, zoals de hertogen van Guise, Montmorency, Bouillon en Lesdiguières, al naar haar kamp overgelopen. Péricard wilde dit nieuws aanvankelijk niet geloven, maar kreeg korte tijd later bevestiging van Puisieux.⁴⁵⁸

Lodewijk XIII begon als reactie op deze rebellie, later met de nogal dramatische naam *la Première Guerre de la Mère et du Fils* aangeduid, meteen troepen te lichten. De koning wilde echter ten allen koste een militaire confrontatie met zijn moeder vermijden. Daarom stuurde hij enkele onderhandelaars voor zijn leger uit.⁴⁵⁹ Tijdens zijn audiënties met Albrecht en Isabella liet Péricard dan ook weten dat de koning voorlopig geen beroep zou doen op de aartshertogelijke steun. Albrecht bood aan om te bemiddelen tussen Lodewijk en Maria. Isabella begreep niet waarom de koningin-moeder tegen haar zoon in opstand kwam, “*si ce n'estoit par la surcitation de quelqu'un qui se voulust servir et abuser de sa facilité pour son particuliere interest*”⁴⁶⁰, en stelde “*que le Roy son frere (Filips III) et Leurs Altesses estoient obligéz par toutes sortes de devoirs de les assister comme leurs enfans qu'ilz ayment et cherissent*”.⁴⁶¹ Spinola liet net zoals in 1616-1617 weten dat hij van Filips III het bevel had gekregen om de koning militair bij te staan indien dit noodzakelijk zou zijn.⁴⁶² Péricard verzocht Spinola en de aartshertogen om de bepalingen uit 1616-1617 met betrekking tot het verbod op de passage van wapens en troepen te herhalen.⁴⁶³ Daarnaast vroeg hij in opdracht van de koning om een specificatie met betrekking tot eventuele militaire steun. Spinola antwoordde dat hij binnen de twee dagen duizend ruiters en vijfduizend infanteristen ter beschikking kon stellen.⁴⁶⁴

Op 4 april stuurde Péricard secretaris Brasset naar Parijs om de koning op de hoogte te brengen van de getroffen maatregelen. Ten eerste was het verbod op het transport van wapens, munitie en manschappen met succes opnieuw ingevoerd, in Damme en Duinkerken waren reeds wapens voor de rebellen in beslag genomen. Ferdinand van Beieren had in Luik

⁴⁵⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 179v: Péricard aan Puisieux (28 februari 1619).

⁴⁵⁹ J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs*, p. 64.

⁴⁶⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 181r: Péricard aan Puisieux (2 maart 1619).

⁴⁶¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 181v: Péricard aan Puisieux (2 maart 1619).

⁴⁶² BNF, MsF, nr. 17891, f. 181v: Péricard aan Puisieux (2 maart 1619).

⁴⁶³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 183v: Péricard aan Puisieux (11 maart 1619)

⁴⁶⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 184r: Péricard aan Puisieux (15 maart 1619).

gelijkaardige verbodsbepalingen laten afkondigen. Ten tweede wees Péricard op de mogelijkheid om in Luik extra troepen voor het koninklijke leger te lichten. Tot slot richtte de ambassadeur ook nog een persoonlijk verzoek tot de koning: met zijn eigen middelen had Péricard zestig ruiters laten rekruteren die onder het commando van de baron van Poilly, zijn schoonzoon, klaarstonden om de vorst te dienen.⁴⁶⁵

Tot een militaire confrontatie kwam het echter niet. Op 30 april sloten Maria de' Medici en de onderhandelaars van Lodewijk XIII het Verdrag van Angoulême. Maria kreeg de gouvernementen van Angers, Chinon en Ponts-de-Cé toevertrouwd en het werd haar toegelaten om terug te keren naar het hof, wat ze echter weigerde: er werd haar immers geen zitje in de *Conseil Royal* geschonken.⁴⁶⁶ Luynes, die de toegenomen macht van de koningin-moeder vreesde, reageerde met een opmerkelijke tegenzet. In oktober 1619 liet hij de prins van Condé vrij uit de gevangenis. Na de val van Concini hadden Lodewijk XIII en zijn favoriet ervoor gekozen om de prins gevangen te houden. Wel had men hem in juli 1618 van de Bastille overgeplaatst naar het kasteel van Vincennes, waar het gevangenisregime milder was. Door de prins, een gezworen vijand van Maria de' Medici, vrij te laten hoopte Luynes een politiek tegenwicht te kunnen vormen voor de koningin-moeder.⁴⁶⁷ Het Verdrag van Angoulême betekende ook de politieke terugkeer van Richelieu, die na april 1617 in ballingschap leefde (aanvankelijk in zijn eigen diocees Luçon, later in het pauselijke Avignon). Lodewijk XIII riep hem tijdens het conflict met Maria de' Medici terug als bemiddelaar. Als dank voor bewezen diensten verwierf Richelieu uiteindelijk een belangrijke positie in het huishouden van de koningin-moeder.⁴⁶⁸ Om de aartshertogen te bedanken voor hun steun tijdens de troebelen stuurde Lodewijk de graaf van La Roche-Guyon als buitengewoon gezant naar Brussel. Péricard kende de gezant goed, "*estant amy de nostre maison et particulièrement de monsieur l'Evesque d'Avranches, mon frere, qui a eu l'honneur de le lyer en mariage avec madame sa femme*".⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 184v-185v: Péricard aan Lodewijk XIII (4 april 1619).

⁴⁶⁶ S. Kettering, *Power and reputation at the court of Louis XIII*, pp. 143-146.

⁴⁶⁷ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 598-609.

⁴⁶⁸ J.F. Dubost, *op. cit.*, pp. 608-609.

⁴⁶⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 191r: Péricard aan Puisieux (22 mei 1619).

4.4 Van interregnum tot keizersverkiezing

De opstand van Maria de' Medici deed de aandacht voor de Boheemse opstand voor een tijdje verslappen. Desondanks deed zich juist in deze periode één van de belangrijkste keerpunten in de crisis voor. Op 20 maart 1619 overleed immers keizer Matthias. Tijdens de laatste maanden had hij geen mogelijkheid meer gezien om Ferdinand tot zijn opvolger te laten verkiezen, waardoor het Rijk geconfronteerd werd met een interregnum. Volgens de Gouden Bul van 1356 betekende dit dat de hertog van Saksen en de keurvorst van de Palts voorlopig de keizerlijke prerogatieven deelden, in de tussentijd moest zo snel mogelijk een bijeenkomst van de zeven keurvorsten worden belegd om een nieuwe keizer te kiezen.⁴⁷⁰ De aartsbisschop van Mainz legde deze vergadering vast voor 20 juli.⁴⁷¹

Het nieuws van Matthias' dood bereikte Brussel en Parijs in het begin van april. Péricard kreeg meteen de opdracht om condoleances over te maken en Albrecht en Isabella te verzekeren van de blijvende Franse steun.⁴⁷² Lodewijk XIII wees een voorstel van de keurvorst van de Palts, waarbij de Franse koning zich kandidaat zou stellen voor de keizerstroon, af en maakte duidelijk dat hij de Habsburgse kandidaat zou steunen.⁴⁷³

Wie deze kandidaat uiteindelijk zou worden was voor ambassadeur Péricard echter nog niet helemaal duidelijk. Toen een gezant van koning Ferdinand op 18 april in Brussel aankwam, vermoedde de Franse ambassadeur dat deze Albrecht kwam voorstellen om zich kandidaat te stellen voor het keizerschap. Het idee wekte bij Péricard een zeker enthousiasme op, *“l'incommodité de ses gouttes n'estant telle qu'il n'y puisse servir utilement la Chrétienté, puisqu'il a l'estomac bon et la santé plus forte et durable”*.⁴⁷⁴ Hij prees de aartshertog vooral omwille van *“la piété, le sens et la prudence incomparable”*,⁴⁷⁵ opnieuw een bewijs van de hoge achting waarin de Franse ambassadeur Albrecht hield. Péricard stond niet alleen met deze mening. Na de dood van Matthias maakte de graaf van Oñate, de Spaanse ambassadeur in Wenen, een gelijkaardige suggestie. Als oudste broer van de vorige keizer had Albrecht volgens Oñate sowieso een betere claim dan Ferdinand. Daarnaast was Albrecht vermoedelijk een aanvaardbaardere optie en zou hij dankzij zijn diplomatieke kwaliteiten en vredelievende inborst de spanningen tussen katholieken en protestanten kunnen bezweren. Dit hoefde niet in

⁴⁷⁰ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 20.

⁴⁷¹ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 476.

⁴⁷² BNF, MsF, nr. 17891, f. 187r: Péricard aan Puisieux (11 april 1619).

⁴⁷³ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 473-474.

⁴⁷⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 188v: Péricard aan Puisieux (19 april 1619).

⁴⁷⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 188v: Péricard aan Puisieux (19 april 1619).

het nadeel van Ferdinand te zijn: Albrecht kon als overgangskeizer het pad effenen voor een ordentelijke opvolging door Ferdinand nog tijdens zijn bewind tot Rooms koning te laten verkiezen.⁴⁷⁶ Albrecht drukte deze suggesties echter snel de kop in door duidelijk te maken dat hij zich niet kandidaat zou stellen en zijn neef onvoorwaardelijk steunde.⁴⁷⁷

Na de dood van keizer Matthias begon ook Spanje zich meer en meer met de Boheemse crisis te bemoeien. In de loop van 1618 kwam er vanuit Madrid nauwelijks substantiële steun voor de Oostenrijkse Habsburgers. In juli zond Filips III Ferdinand wat geld om zijn troepen te onderhouden.⁴⁷⁸ Wel deed zich in het najaar van 1618 een verandering in de Spaanse buitenlandse oriëntatie voor die een grote impact zou hebben op het verloop van de Boheemse crisis en de Frans-Spaanse relaties in het algemeen. Na de Vrede van Pavia, die door de haviken in Madrid als een vernedering werd beschouwd, begon de Spaanse buitenlandse politiek in een meer offensieve richting te bewegen. De pacifistische hertog van Lerma kwam steeds meer onder druk te staan. In oktober viel hij uiteindelijk in ongenade. Zijn zoon, de hertog van Uceda, nam zijn plaats als favoriet in. Zijn macht was echter veel beperkter dan die van Lerma. De werkelijke sterke man binnen de *Consejo de Estado* was Baltasar de Zúñiga, voormalig Spaans ambassadeur in Brussel en Wenen. Zúñiga legde sterk de nadruk op de solidariteit tussen de beide takken van de Habsburgse dynastie en was voorstander van een interventie in Bohemen, vooral om het prestige van de Spaanse monarchie hoog te houden.⁴⁷⁹ De implementatie van deze interventionistische politiek liep echter enkele maanden vertraging op omwille van een reeds gepland koninklijk bezoek aan Portugal in april 1619. In het kader van de toenemende onrust in dit deel van het Spaanse imperium was het zo goed als onmogelijk om dit bezoek nog snel af te gelasten.⁴⁸⁰

In afwachting van de beslissing over een eventueel Spaans militair engagement namen Zúñiga en Filips III reeds twee belangrijke maatregelen. Ten eerste werd de financiële steun voor Ferdinand opgeschroefd. Ten tweede kregen de aanhangers van de koning van Bohemen de toelating om troepen te lichten in door Spanje gecontroleerde gebieden, waaronder ook de

⁴⁷⁶ P. Brightwell, "Spain and Bohemia: The Decision to Intervene, 1619", in: *European Studies Review*, 12 (1982), 2, p. 127.

⁴⁷⁷ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 475.

⁴⁷⁸ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 276.

⁴⁷⁹ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, pp. 49, 91-92; P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 276. Voor een meer uitvoerige reflectie over het belang van prestige en reputatie in de Spaanse buitenlandse politiek van de zeventiende eeuw (op basis van een review van een drietal monografieën uit de jaren '80), zie: J.H. Elliott, "A question of reputation? Spanish foreign policy in the seventeenth century", in: *The Journal of Modern History*, 55 (1983), 3, pp. 475-483.

⁴⁸⁰ P. Brightwell, "Spain and Bohemia: The Decision to Intervene, 1619", pp. 118-119.

Zuidelijke Nederlanden.⁴⁸¹ Op het einde van februari 1619 begon baron Albrecht von Wallenstein in de Zuidelijke Nederlanden met de rekrutering van duizend ruiters die in de loop van mei naar Bohemen vertrokken.⁴⁸²

Op het einde van april kwam uiteindelijk de eerste officiële militaire steun voor Ferdinand. Zevenduizend troepen uit het *Ejército de Flandes* trokken onder leiding van graaf Johan van Nassau-Siegen en Baltazar de Marradas naar Oostenrijk, waar ze in de loop van juli aankwamen.⁴⁸³ In Frankrijk deden er reeds geruchten de ronde dat deze troepen helemaal niet bedoeld waren voor Bohemen, maar de koningin-moeder moesten steunen in haar strijd tegen de koning. Spinola benadrukte echter dat hij geen enkele intentie had om de koningin-moeder te ondersteunen. Integendeel, de aanhangers van Maria de' Medici zouden volgens de markies juist sterk geschrokken zijn door de aanwezigheid van grote aantallen Spaanse troepen in de Elzas en Lotharingen.⁴⁸⁴ De fervent katholieke Péricard schreef dan ook over een “*sinistre interpretation qui ne procedde que d’ames malicieuses ressentans le hugnotisme et la rebellion*”.⁴⁸⁵ Omwille van de talloze Spaanse en aartshertogelijke steunbetuigingen en garanties die hij tijdens de opstand van zijn moeder ontving, weigerde Lodewijk XIII in het voorjaar van 1619 zelfs om zich aan het hoofd te stellen van de defensieve alliantie die Savoie en Venetië hadden gesloten tegen Spanje.⁴⁸⁶

Het einde van de opstand van Maria de' Medici deed de druk op Frankrijk toenemen om haar steun aan de Oostenrijkse Habsburgers te expliciteren. Tijdens zijn verblijf in Brussel had de graaf van La Roche-Guyon (cfr. supra) gesproken over “[l]’assistance pour la conservation de l’Empire en la maison d’Autriche”⁴⁸⁷, maar nergens werd gespecificeerd waaruit die bijstand dan precies zou bestaan. De echtgenote van de graaf van Bucquoy vroeg Péricard of de Franse koning geen geld zou kunnen sturen om de Franse vrijwilligers die onder haar man vochten te onderhouden, zoals de groothertog van Toscane deed met betrekking tot zijn onderdanen. Spinola vroeg rechtuit hoeveel troepen Lodewijk XIII naar Bohemen ging sturen. In beide gevallen moest de Franse ambassadeur het antwoord echter schuldig blijven.⁴⁸⁸

⁴⁸¹ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, pp. 297-298.

⁴⁸² BNF, MsF, nr. 17891, f. 180r: Péricard aan Puisieux (28 februari 1619) & f. 190r: Péricard aan Puisieux (4 mei 1619).

⁴⁸³ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 298.

⁴⁸⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 190v-191r: Péricard aan Puisieux (11 mei 1619).

⁴⁸⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 189v: Péricard aan Puisieux (4 mei 1619).

⁴⁸⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 189r: Péricard aan Puisieux (26 april 1619).

⁴⁸⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 194v: Péricard aan Puisieux (11 juni 1619).

⁴⁸⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 195r-195v: Péricard aan Puisieux (11 juni 1619).

Ferdinand en Bucquoy konden elke militaire steun heel hard gebruiken. Ondanks de op gang komende Spaanse steun stond de militaire situatie er voor het keizerlijke leger aan het begin van de zomer van 1619 slecht voor. Na de Boheemse opstand konden de keizerlijken enkel de steden Pilsen, Budweis en Krumau behouden. In november 1618 namen de troepen van graaf von Mansfeld Pilsen in. Op 5 juni 1619 slaagde graaf von Thurn, de opperbevelhebber van de Boheemse troepen, er zelfs in om de buitenwijken van Wenen te bereiken. Het enige wat hem weerhield van een beleg was een gebrek aan zware artillerie, waardoor hij zich na een week terugtrok.⁴⁸⁹ Volgens de Franse ambassadeur Nicolas de Baugy zouden de rebellen met hun kanonnen zelfs de private appartementen van koning Ferdinand hebben beschoten, die zich daardoor gedwongen zag om zich in een andere vleugel van het paleis terug te trekken.⁴⁹⁰

De krijgskansen, die in deze periode nogal snel keerden, interesseerden Péricard echter veel minder dan de op handen zijnde keizersverkiezing. De ambassadeur baarde zich ernstige zorgen, omwille van de Boheemse opstand was het immers zeer twijfelachtig dat de overige keurvorsten Ferdinand zouden toelaten om zijn stem als koning van Bohemen uit te brengen. Er bleven dus nog zes keurvorsten over, drie protestanten en drie katholieken, wat bij de verkiezing kon leiden tot een gevaarlijke patstelling. Péricard ging ervan uit dat dit ook de intentie van de protestanten was. Door de keizersverkiezing te laten mislukken konden ze het interregnum quasi eindeloos rekken. Aangezien de keurvorst van de Palts volgens de Gouden Bul één van de twee keizerlijke vicarissen was tijdens een interregnum, vermoedde Péricard dat hij met de steun van zijn schoonvader, koning James I van Engeland, zou proberen om de keizerstroon zo als het ware te usurperen.⁴⁹¹ Met betrekking tot de intenties van Frederik van de Palts zat Péricard niet ver van de waarheid, maar hij overschatte schromelijk de mate van solidariteit onder de Duitse protestantse vorsten. De Protestantse Unie mocht oppervlakkig gezien dan wel een monolithisch blok lijken, in werkelijkheid was er een grote tweespalt tussen de gematigden, die de verworvenheden van de Godsdienstvrede van Augsburg wilden beschermen en trouw bleven aan een keizer uit het Habsburgse huis, en de radicalen, die de constitutie van het Rijk in hun voordeel wilden wijzigen en de Habsburgers vervangen.⁴⁹² De hertog van Saksen, de andere vicaris en leider van de gematigde protestanten, zou nooit toelaten dat de radicalen uit de Palts het interregnum zouden uitbuiten om de religieuze status quo in gevaar te brengen. Ferdinand van Beieren durfde de Fransen dan ook garanderen dat

⁴⁸⁹ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, pp. 278-280.

⁴⁹⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 196v: Péricard aan Puisieux (26 juni 1619).

⁴⁹¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 194r-194v: Péricard aan Puisieux (11 juni 1619).

⁴⁹² P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 201.

dit vermeende complot geen enkele kans van slagen had, koning Ferdinand zou in de zomer unaniem tot keizer worden verkozen.⁴⁹³ Hoewel de relaties tussen de keurvorst van Keulen en Frankrijk een serieuze knauw hadden gekregen in de nasleep van de opstand van 1616-1617, hadden Lodewijk XIII en zijn ministers in de tussentijd hard geïnvesteerd in het herstel van de goede relaties met Bonn, een initiatief dat in de winter van 1618 culmineerde in de reis van Henri Brasset naar Westfalen.⁴⁹⁴ Deze toenadering bleek zeer lonend te zijn, Ferdinand van Beieren zou tijdens de eerste fase van de Dertigjarige Oorlog voor de Fransen een onschatbare informatiebron vormen met betrekking tot de situatie in het Heilige Roomse Rijk.

Péricard stond niet alleen wantrouwig ten opzichte van de Palts, Saksen en Brandenburg, ook het optreden van Engeland en de Republiek baarde hem zorgen. Op dat moment hadden noch James I, noch de Staten-Generaal de Boheemse rebellen substantiële steun geleverd. James had in juni 1619 echter de burggraaf van Doncaster naar Brussel gestuurd. Deze gezant reisde vervolgens via Heidelberg naar Wenen, waar hij moest bemiddelen tussen Ferdinand en de Bohemers. Engeland had op datzelfde moment haar commerciële conflicten met de Republiek bijgelegd, waardoor geruchten ontstonden dat beide protestantse mogendheden de rangen aan het sluiten waren om zich gezamenlijk tegen de Habsburgers te keren.⁴⁹⁵ James I, die zichzelf als de grote bemiddelaar van Europa zag, bood via Doncaster echter een vrij gematigd compromisvoorstel aan: de Bohemers zouden Ferdinand als koning erkennen in ruil voor godsdienstvrijheid en een algemene amnestie.⁴⁹⁶

Op het einde van juli verzamelden de zeven keurvorsten zich in Frankfurt. De aartsbisschoppen van Keulen, Mainz en Trier begaven zich persoonlijk naar de vergadering, de keurvorsten van Saksen, Brandenburg en de Palts stuurden vertegenwoordigers. Ferdinand kwam op 28 juli in Frankfurt aan. De Boheemse opstandelingen stuurden eveneens een gezantschap en probeerden het electoraat van Bohemen voor zichzelf op te eisen, wat door de overige keurvorsten werd geweigerd.⁴⁹⁷ Péricard voorzag reeds dat de verkiezing van een nieuwe keizer de conflicten in het Rijk niet zou oplossen: de keurvorst van de Palts was immers bezig met het verzamelen van een groot leger en had de Staten-Generaal en Maurits

⁴⁹³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 195v: Péricard aan Puisieux (21 juni 1619).

⁴⁹⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 168v-170r: *Mémoire du voyage fait par le sieur Brasset vers Monseigneur l'Electeur de Cologne* (3 januari 1619). In de aanloop naar deze missie onderhield Péricard namens Lodewijk XIII reeds contacten met de keurvorst om de vriendschapsbanden te herstellen.

⁴⁹⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 198v: Péricard aan Puisieux (1 juli 1619).

⁴⁹⁶ R. Zaller, "Interest of State: James I and the Palatinate", in: *Albion*, 6 (1974), 2, pp. 144-145. De acceptatie van de Boheemse kroon door Frederik van de Palts maakte de Engelse bemiddeling echter op slag nutteloos.

⁴⁹⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 200r: Péricard aan Puisieux (1 augustus 1619). In afwachting van Nicolas de Baugy, die onderweg was naar Frankfurt, kreeg Péricard de opdracht om verslag uit te brengen van de verkiezing.

van Nassau om hulp verzocht. De Staten-Generaal zouden vierduizend infanteristen en een klein aantal ruiters beloofd hebben, maar de Franse ambassadeur in Den Haag maakte Maurits duidelijk dat de aanwezige Franse troepen niet bij dit project betrokken mochten worden, zij dienden enkel ter verdediging van de Republiek zelf.⁴⁹⁸

Op 28 augustus werd Ferdinand door de zes andere keurvorsten, niemand stemde namens Bohemen, unaniem verkozen tot keizer van het Heilige Roomse Rijk. Lodewijk XIII vernam dit nieuws via zijn gezant in Brussel.⁴⁹⁹ In de tussentijd hadden de Boheemse opstandelingen echter enkele drastische stappen gezet. Op 31 juli vormden de vijf Boheemse provincies (Bohemen, Moravië, Silezië en de Opper- en Neder-Lausitz) een confederatie die vervolgens een alliantie sloot met de Oostenrijkse protestanten. Hierdoor breidde de opstand zich ook uit naar de andere delen van de Habsburgse erflanden. Op 19 augustus zetten de Boheemse Staten Ferdinand af, een week later verkozen ze Frederik van de Palts tot hun koning.⁵⁰⁰

4.5 De opstand van de Brusselse ambachten

Voordat er hieronder verder zal worden ingegaan op de Boheemse crisis, lijkt het aangewezen om eerst even stil te staan bij een conflict dat in de zomer van 1619 de gemoederen in Brussel fel verhitte, en waarover Péricard zijn opdrachtgevers in Parijs uitvoerig informeerde.

Omwille van een conflict met de stedelijke magistraat weigerden de vertegenwoordigers van de Brusselse ambachtsgilden in de Staten van Brabant in mei 1619 om de semestrieel te verlengen consumptiebelasting op bier, wijn, meel en vlees goed te keuren. In juni stuurden de ambachten vervolgens een gezantschap naar Albrecht en Isabella om hun eisen bekend te maken: in ruil voor een goedkeuring van de belasting verwachtten de ambachten dat de aartshertogen hun in onbruik geraakte privileges opnieuw bevestigden. Albrecht en Isabella weigerden dit verzoek in te willigen en bewerkstelligden via een uitzonderingsprocedure dat de Staten van Brabant in juli de belastingen konden verlengen door een stemming volgens het meerderheidsprincipe in plaats van via unanimiteit.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 201v-202r: Péricard aan Puisieux (19 augustus 1619).

⁴⁹⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 202v: Péricard aan Puisieux (11 september 1619).

⁵⁰⁰ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, pp. 281-284. Frederik was echter niet de eerste keuze van de opstandelingen, die onder meer de hertog van Saksen, Bethlen Gabor van Transsylvanië en zelfs korte tijd hertog Karel Emanuel van Savoie overwogen.

⁵⁰¹ K. Van Honacker, "Reorganisatie in Brussel of de strijd om de privileges. Het conflict tussen de ambachten en de aartshertogen van 1619", in: *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 73 (1990), 3-4, pp. 306-308. Binnen de Staten van Brabant konden belastingen enkel goedgekeurd worden indien de drie standen (adel, geestelijkheid en

Dit besluit maakte de ambachtsgilden alleen maar hardnekkiger, de belastingsontvangers werden dan ook met geweld uit Brussel verdreven. Na een mislukte verzoeningspoging gaf aartshertog Albrecht Spinola de opdracht om orde op zaken te stellen.⁵⁰² Volgens Péricard verzamelde de *maestro de campo general* in de loop van september een leger van tienduizend manschappen in de omgeving van Vilvoorde. In Brussel liepen de spanningen zodanig op dat de meeste notabelen, waaronder kanselier Peckius, de stad verlieten. De Franse ambassadeur, die een groot vertrouwen had in de vredelievende inborst van de aartshertogen, geloofde dat Albrecht er echter alles aan zou doen om geweld te vermijden.⁵⁰³

Hoewel hij naar eigen zeggen graag in de stad was gebleven, liet Péricard zich door zijn vrouw en dochter overhalen om veiliger oorden op te zoeken. De Franse ambassade streek dan ook op 23 september neer in Vilvoorde, waar Spinola's manschappen de veiligheid garandeerden. Nog diezelfde dag marcheerde de markies met een deel van zijn leger Brussel binnen. Péricard keerde de volgende dag terug naar de stad om de situatie met Spinola te bespreken. De markies vertelde de Franse ambassadeur dat hij tijdens de intocht geen tegenstand had ondervonden en dat de situatie volledig onder controle was. Als straf voor hun opstandigheid zouden de Brusselaars een garnizoen van tweeduizend manschappen moeten onderhouden, waarbij Spinola liet ontvallen dat ze van geluk mochten spreken dat Albrecht geweigerd had om Spaanse soldaten naar de stad te sturen. Op basis van zijn ervaringen ten tijde van de godsdienstoorlogen in Frankrijk adviseerde Péricard de aartshertogen om af te zien van de harde aanpak en de kwestie zo snel mogelijk te vergeten. Met het oog op het naderende einde van het Twaalfjarig Bestand was het immers niet opportuun om een groot garnizoen in Brussel vast te moeten houden. Daarnaast maakte hij ook parallellen met stadhouder Maurits, die in het kader van de religieuze conflicten in de Republiek verschillende Hollandse steden van garnizoenen had laten voorzien. De aartshertog, die door Péricard geroemd werd omwille van zijn goedheid en mildheid, moest zijn goede reputatie alle eer aandoen en het slechte voorbeeld van de stadhouder vooral niet volgen.⁵⁰⁴

Albrecht en Isabella namen Péricards advies ter harte en kondigden in november een algemeen pardon en *eeuwich verswijgh* af. Slechts zeven hardnekkige oproerkraaiers, die de stad ontvlucht waren, werden levenslang uit de Zuidelijke Nederlanden verbannen.⁵⁰⁵ De

steden), de vier hoofdsteden (Brussel, Antwerpen, Leuven en 's Hertogenbosch) en de drie Brusselse stadsleden (de magistraat, de Brede Raad en de ambachten) tot een unanieme beslissing konden komen.

⁵⁰² K. Van Honacker, "Reorganisatie in Brussel of de strijd om de privileges", p. 308.

⁵⁰³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 205r-206r: Péricard aan Puisieux (20 september 1619).

⁵⁰⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 206v-207r: Péricard aan Puisieux (25 september 1619).

⁵⁰⁵ K. Van Honacker, "Reorganisatie in Brussel of de strijd om de privileges", p. 309.

stedelingen moesten volgens Péricard wel maandelijks zesduizend ponden betalen voor het onderhoud van het garnizoen en de controversiële consumptiebelasting, aangevuld met een extra accijns op bier, slikken. De Franse ambassadeur prees Albrechts beslissing en contrasteerde deze met “*l’ingratitude desobeissance de ce peuple de Bruxelles*”.⁵⁰⁶ Net als in het geval van de Boheemse opstand koos Péricard hier resoluut partij voor het monarchale regime en tegen de opstandige onderdanen, een visie die omwille van Péricards persoonlijke betrokkenheid in de opstand tegen Hendrik IV toch vrij merkwaardig is (cfr. supra).

Op verzoek van de Brusselaars trok aartshertog Albrecht op het einde van januari 1620 uiteindelijk het garnizoen terug. Daarnaast verleende hij zes van de zeven bannelingen genade. De Brusselse bevolking ontving hen op feestelijke wijze.⁵⁰⁷ Desondanks was er volgens Péricard iets fundamenteels gebroken in de relatie tussen de aartshertog en zijn Brusselse onderdanen: “*Je veoy maintenant toutes choses tranquilles et les habitans rassuréz à leurs maisons, mais je doute qu’ilz le soient dans le cœur*”.⁵⁰⁸ Toen hij in juli 1621 het lichaam van de recent overleden aartshertog ging groeten, kon Péricard naar eigen zeggen nog altijd de wrok omwille van de gebeurtenissen uit 1619 aflezen van de gezichten van de aanwezige Brusselse burgers.⁵⁰⁹

Het belangrijkste dat men in het kader van deze verhandeling moet onthouden met betrekking tot het oproer van 1619 is dat Péricard ook op dit moment uitdrukkelijk zijn sympathie voor de aartshertogen liet blijken. Hij prees Albrechts optreden en probeerde de aartshertog te overtuigen om, conform de goede reputatie die hij in Frankrijk had verworven, de Brusselaars niet te hard aan te pakken. Het lijkt vrij aannemelijk dat Péricard zijn advies als een wederdienst beschouwde voor de onvoorwaardelijke aartshertogelijke steun tijdens de adellijke opstand van 1616-1617 en de opstand van Maria de’ Medici enkele maanden eerder. Nu de interne onrust bedwongen was, konden Albrecht en zijn adviseurs zich weer volop concentreren op de crisis in het Heilige Roomse Rijk, waar met de afzetting van Ferdinand door de Boheemse Staten en de verkiezing van Frederik van de Palts tot koning een belangrijk keerpunt was bereikt.

⁵⁰⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 211v-212r: Péricard aan Puisieux (1 november 1619).

⁵⁰⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 221v: Péricard aan Puisieux (29 januari 1620).

⁵⁰⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 207v: Péricard aan Puisieux (25 september 1619).

⁵⁰⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 319v: Péricard aan Puisieux (21 juli 1621).

4.6 Een katholieke monstercoalitie?

Na de verkiezing van Frederik van de Palts tot koning van Bohemen was het afwachten of hij ook daadwerkelijk de kroon zou accepteren. In Brussel was men allerminst zeker of Frederik dit aanbod zou aanvaarden. Indien hij bereid was om zo ver te gaan, verwachtte men volgens Péricard dat hij de nodige garanties van Engeland, de Republiek, de Duitse protestanten, en zelfs de hugenoten, had gekregen.⁵¹⁰ Frederik aarzelde: hij zag de Boheemse kroon immers vooral als een opstap naar de keizerstitel, die nu stevig in handen van Ferdinand II was (Frederiks vertegenwoordiger had net als deze van de overige keurvorsten op Ferdinand gestemd). Zijn voornaamste adviseur, de protestantse hertog Christian von Anhalt, kon de jonge keurvorst uiteindelijk overtuigen om de kroon te aanvaarden. Frederik vroeg zijn Engelse schoonvader formeel om advies, maar wachtte zijn antwoord niet af om het Boheemse aanbod te accepteren. Zo hoopte hij de Engelsen voor een voldongen feit te plaatsen.⁵¹¹

Lodewijk XIII was zeer tevreden met de verkiezing van Ferdinand tot keizer en beloofde de aartshertogen om verder te bemiddelen in het Boheemse conflict.⁵¹² Daarnaast probeerde de Franse koning naar eigen zeggen om via Engeland en de Protestantse Unie druk uit te oefenen op Frederik van de Palts.⁵¹³ Albrecht en Isabella adviseerden van hun kant de keizer om in te zetten op een diplomatieke oplossing “*et prevenir les inconveniens apparens du progres de la guerre en l'estat incertain de son auctorité naissante*”.⁵¹⁴ Frankrijk en de aartshertogen werkten op dit moment dus harmonieus samen in een poging om een verdere escalatie van de Boheemse opstand te voorkomen.

Frederik en Ferdinand hadden echter geen oor naar deze bemiddelingspogingen. Na zijn kroning haastte de keizer zich naar München, waar hij de militaire steun van hertog Maximiliaan van Beieren, de leider van de Katholieke Liga, hoopte te verwerven. Deze onderhandelingen culmineerden in het Verdrag van München (8 oktober): Maximiliaan zou een leger op de been te brengen om Bohemen te onderwerpen, in ruil daarvoor verbond Ferdinand zich ertoe om hem een deel van de Palts en de titel van keurvorst te schenken.⁵¹⁵

⁵¹⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 202v-203r: Péricard aan Puisieux (11 september 1619).

⁵¹¹ R. Zaller, “Interest of State: James I and the Palatinate”, p. 146. Frederik gokte echter verkeerd, James I was razend. Hij weigerde dan ook om het Boheemse avontuur van zijn schoonzoon te ondersteunen.

⁵¹² BNF, MsF, nr. 17891, f. 204r: Péricard aan Puisieux (20 september 1619).

⁵¹³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 208r: Péricard aan Puisieux (25 september 1619).

⁵¹⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 208v: Péricard aan Puisieux (29 september 1619).

⁵¹⁵ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 478-479.

De nieuwe Boheemse koning kon echter eveneens op een machtige bondgenoot rekenen. Op het einde van augustus 1619 viel Bethlen Gabor, de calvinistische vorst van Transsylvanië, Hongarije binnen. Op 21 september liet Gabor zich uitroepen tot “protector van Hongarije”, zijn uiteindelijke ambitie bestond eruit om Ferdinand de Hongaarse kroon af te nemen. De inval van Gabor dwong de graaf van Bucquoy om zijn campagnes in Bohemen stop te zetten en zich terug te trekken naar Wenen. Boheemse en protestantse Oostenrijkse troepen gingen daarop in de tegenaanval en rukten op het einde van november voor de tweede maal op naar de keizerlijke hoofdstad. De rebellen moesten zich echter opnieuw terugtrekken omwille van de slechte weersomstandigheden en het gebrek aan zware artillerie.⁵¹⁶

Ferdinand beseftte dat de militaire steun van de Katholieke Liga, die maar traag op gang kwam, niet zou volstaan om het tij te keren. In november 1619 stuurde Spanje vanuit Italië zeventuizend soldaten naar het noorden, amper drieduizend manschappen waren echter bestemd voor Ferdinand (de overigen moesten het *Ejército de Flandes* gaan versterken).⁵¹⁷ De keizer overwoog daarom ernstig om Franse militaire steun in te roepen. In de loop van oktober maakte hij zijn intentie bekend om graaf Wratislaw von Fürstenberg naar Parijs te sturen “*sur les compliments de sa promotion et sur la requisition d’assistance pour le soutien de la dignité Imperiale dont il attribue le principal merite aux bons offices du Roy*”.⁵¹⁸

Fürstenberg maakte eerst een tussenstop in Brussel, waar hij op 30 oktober aankwam. Péricard werd meteen door de graaf uitgenodigd voor een gesprek. De discussie ging vooral over de Boheemse opstand, waarbij Fürstenberg stelde “*que cet exemple tire à une consequence pour tous Roys et Souverains et principalement à l’Estat de France qui est meslangé et infecté d’heresie*”.⁵¹⁹ De graaf maakte zich vooral druk over de vermeende steun die de rebellen kregen vanuit Engeland, de Republiek, Savoie, Venetië en van de hugenoten. De Franse ambassadeur antwoordde Fürstenberg dat de aantijgingen ten aanzien van Engeland en Savoie compleet onterecht waren: James I had samen met Lodewijk XIII zijn uiterste best gedaan om Frederik te doen afzien van de Boheemse kroon. Karel Emanuel van Savoie stelde zelfs zijn gebieden ter beschikking om Spaanse versterkingen voor Ferdinand II te laten passeren.⁵²⁰ Tijdens zijn laatste gesprek met Péricard stelde Fürstenberg voor dat

⁵¹⁶ P.H. Wilson, *Europe’s Tragedy*, p. 290.

⁵¹⁷ P.H. Wilson, *Europe’s Tragedy*, pp. 297-298.

⁵¹⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 211v: Péricard aan Puisieux (25 oktober 1619).

⁵¹⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 212r: Péricard aan Puisieux (1 november 1619).

⁵²⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 212v-213r: Péricard aan Puisieux (1 november 1619). Karel Emanuel financierde aanvankelijk het regiment van graaf Ernst von Mansfeld, die voor de Boheemse rebellen streed, dit in de hoop om zijn kansen op de Boheemse kroon te vergroten. Na de verkiezing van Frederik van de Palts wisselde Karel

Lodewijk XIII een kleine troepenmacht naar Metz kon sturen om van daaruit de Palts te bedreigen, zo kon hij de keizer steunen zonder de Franse troepen daadwerkelijk de strijd in te sturen. Fürstenberg liet het bij dit voorstel en vertrok op 20 november naar Parijs.⁵²¹

In de tussentijd was Frederik van de Palts op 3 november in Praag aangekomen, de volgende dag werd de keurvorst in de Sint-Vituskathedraal tot koning van Bohemen gekroond.⁵²² De aankomst in Praag viel samen met de feestdag van Sint-Hubertus, wat Péricard inspireerde tot de opmerking “*que ce sera une couronne sujete à la chasse, puisque ce Saint en est le patron, et qu’il en sera sans doute chassé*”.⁵²³

In de loop van november werd bovendien gevreesd voor een uitbreiding van de oorlog naar het noordwesten van Duitsland. Ferdinand van Beieren stuurde een brief naar Péricard waarin hij waarschuwde voor de Republiek die, onder het mom van de strijd in Bohemen, de Noord-Duitse bisdommen Münster en Paderborn wilde binnenvallen.⁵²⁴ Beide bisdommen hadden Ferdinand immers een aanzienlijke contributie geschonken voor het Driekoningenfeest in Keulen, de Staten-Generaal beweerden echter dat dit geld bestemd was voor de keizerlijke legers in Bohemen. De Fransen slaagden er uiteindelijk in om de gemoederen tot bedaren te brengen.⁵²⁵ Tijdens een gesprek met Spinola, de nuntius en de markies van Bedmar (de Spaanse ambassadeur in Brussel) liet de Franse gezant zijn pessimisme blijken over “[les] affaires d’Allemagne qui paroissent en une desplorable estat”⁵²⁶, waarbij hij vooral de paus en de keurvorsten van Trier, Keulen en Mainz inactiviteit verweet. Volgens zijn drie gesprekspartners was een Franse militaire interventie ten gunste van de keizer de enige oplossing voor de crisis in het Rijk.⁵²⁷

Fürstenberg was in de loop van december 1619 druk bezig om deze Franse steun te concretiseren. Hij had verschillende audiënties bij de koning en Luynes en probeerde op hen de argumenten uit die hij Péricard in november reeds voor de voeten had geworpen, namelijk de verdediging van de katholieke religie en de dynastieke soevereiniteit. Fürstenberg legde in zijn discours natuurlijk ook heel sterk de nadruk op de parallellen tussen de Boheemse

Emanuel echter snel van kamp en bood hij Ferdinand II zelfs militaire steun aan (R. Kleinman, “Charles-Emmanuel I of Savoy and the Bohemian Election of 1619”, p. 21).

⁵²¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 214v-215r: Péricard aan Puisieux (18 november 1619).

⁵²² L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 478.

⁵²³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 215v: Péricard aan Puisieux (23 november 1619).

⁵²⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 215r: Péricard aan Puisieux (21 november 1619) & f. 215r-215v: Péricard aan Puisieux (23 november 1619).

⁵²⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 218r: Péricard aan Puisieux (10 januari 1620).

⁵²⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 216r: Péricard aan Puisieux (7 december 1619).

⁵²⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 216r-216v: Péricard aan Puisieux (7 december 1619).

opstand en de agitatie van de Franse hugenoten. Volgens Ferdinand de Boisschot zou de keizerlijke gezant om tienduizend infanteristen en tweeduizend ruiters hebben gevraagd.⁵²⁸

De *Conseil Royal* was diep verdeeld over dit verzoek. De pas vrijgelaten prins van Condé was de voornaamste verdediger van een militaire interventie. De oude ministers van Hendrik IV vonden een militair ingrijpen omwille van de binnenlandse problemen (Béarn en Maria de' Medici) te riskant en stelden dat Frankrijk een bemiddelende rol moest spelen.⁵²⁹ De hertog van Bouillon, de oom van Frederik van de Palts, stelde dat Frankrijk juist haar oude bondgenoten, in het bijzonder de Protestantse Unie, moest steunen. Bouillon stond met zijn visie echter zo goed als alleen.⁵³⁰

Op kerstavond 1619 maakte Lodewijk XIII uiteindelijk zijn beslissing bekend: Frankrijk zou de nodige militaire steun leveren aan het keizerlijke leger. Deze beslissing werd evenzeer gemotiveerd door eigenbelang als door gevoelens van katholieke en dynastieke solidariteit. De koning hoopte vooral om de hugenoten duidelijk te maken dat er met zijn autoriteit niet te spotten viel. De militaire steun diende voorlopig echter geheim te blijven: enkel Spanje, de keizer, de paus en de aartshertogen werden op de hoogte gebracht.⁵³¹

Het nieuws uit Parijs kon op geen heuglijker moment komen, aangezien de situatie in het Rijk aanzienlijk verbeterd was: Bethlen Gabor had het beleg van Pressburg moeten staken en was onderhandelingen begonnen met de keizer, ook de Oostenrijkse protestanten waren bereid om te onderhandelen. In Brussel was men uiterst tevreden met de beslissing van Lodewijk. Spinola beloofde het geheim te bewaren, maar was zodanig enthousiast dat Péricard twijfelde of hij zijn mond niet zou voorbijpraten.⁵³² Na zijn vertrek uit Parijs keerde de graaf van Fürstenberg terug naar Brussel, waar intussen talloze geruchten circuleerden over de Franse militaire steun, "*dont chacun vient à moy (Péricard) comme à l'oracle*".⁵³³ De ambassadeur hield echter de lippen stijf op elkaar.

Tijdens een audiëntie met de aartshertog maakte Péricard duidelijk dat de Franse koning in ruil voor zijn steun verwachtte dat ook de paus en de andere katholieke vorsten zich duidelijk zouden engageren. Lodewijk XIII had alvast een ambassadeur naar Madrid gezonden om hierover met de Spaanse koning te overleggen.⁵³⁴ Albrecht vaardigde kanselier Peckius af

⁵²⁸ J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs*, p. 90.

⁵²⁹ S. Kettering, *Power and reputation at the court of Louis XIII*, p. 174.

⁵³⁰ N.M. Sutherland, "The origins of the Thirty Years War and the structure of European politics", p. 615.

⁵³¹ J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs*, p. 92.

⁵³² BNF, MsF, nr. 17891, f. 217r-217v: Péricard aan Puisieux (31 december 1619).

⁵³³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 220r: Péricard aan Puisieux (17 januari 1620).

⁵³⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 220v: Péricard aan Puisieux (28 januari 1620).

naar Würzburg, waar op 6 februari een conferentie van de Katholieke Liga zou plaatsvinden met als onderwerp de beloofde steun aan Ferdinand II.⁵³⁵

Kort na de nogal impulsieve beslissing van kerstavond stelden Lodewijk XIII en zijn ministers vast dat de militaire steun aan keizer Ferdinand een verschrikkelijk onverstandig idee was. Dit zou namelijk inhouden dat Franse troepen de strijd moesten aangaan met de prinses van de Protestantse Unie, formeel gezien bondgenoten van Frankrijk. Met betrekking tot de hugenoten zou een militaire interventie in het Rijk bovendien meer kwaad dan goed doen: de Franse protestanten konden deze interventie immers beschouwen als een persoonlijke aanval, wat ongetwijfeld een nieuwe opstand zou ontketenen.⁵³⁶ Op 24 februari stuurde staatssecretaris Puisieux dan ook een brief naar de ambassadeur in Brussel met daarin een nieuw voorstel: Lodewijk XIII zou een gezantschap naar het Heilige Roomse Rijk sturen in een poging om de strijdende partijen met elkaar te verzoenen. In de tussentijd zou een Franse troepenmacht postvatten aan de grens. Volgens Péricard reageerde de aartshertog vrij positief op het nieuwe voorstel, “*les traictéz qui se font les armes à la main estant tousjours plus favorables*”.⁵³⁷ Dit antwoord contrasteert echter sterk met het optreden van Ferdinand de Boisschot, die in Parijs enkele wanhopige pogingen ondernam om de koning te overtuigen om zijn oorspronkelijke belofte uit te voeren.⁵³⁸

In de praktijk was de Franse militaire steun echter steeds minder noodzakelijk geworden. Tijdens de onderhandelingen te München in oktober 1619 had Maximiliaan van Beieren een belangrijke voorwaarde verbonden aan de steun van de Katholieke Liga. Aangezien zijn eigen gebieden tijdens de campagne in Bohemen kwetsbaar zouden zijn voor represailles van de Protestantse Unie, eiste Maximiliaan dat het *Ejército de Flandes* een afleidingsaanval zou uitvoeren op de Nederpalts. Albrecht was aanvankelijk niet geneigd om Maximiliaan zijn zin te geven, de Republiek zou een aanval op de Palts immers als voorwendsel kunnen gebruiken om het Bestand te verbreken.⁵³⁹ In januari 1620 moest Albrecht onder Spaanse druk echter instemmen met een invasie van de Palts. Nu hij verzekerd was van de steun van het grootste en beste leger van Europa had Ferdinand II geen enkele nood meer aan Franse militaire steun, en nog minder aan bemiddeling.⁵⁴⁰ Daarnaast was het nieuwe voorstel van Lodewijk XIII niet

⁵³⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 222v: Péricard aan Puisieux (29 januari 1620).

⁵³⁶ J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs*, pp. 92-93.

⁵³⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 224r-224v: Péricard aan Puisieux (4 maart 1620).

⁵³⁸ J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs*, pp. 93-94.

⁵³⁹ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 478-480. Het grondgebied van de keurvorst van de Palts bestond uit twee grote geografische gehelen: de Nederpalts, gelegen langs de Rijn, en de Opperpalts, vlak naast Bohemen.

⁵⁴⁰ N.M. Sutherland, “The origins of the Thirty Years War and the structure of European politics”, p. 616.

helemaal nutteloos: tijdens de oorlog om Monferrato hadden de Fransen immers bewezen dat een diplomatieke aanpak, ondersteund door militaire macht, wel degelijk zijn vruchten kon afwerpen (cfr. supra).

Met het oog op de Franse diplomatieke missie in het Rijk vond Péricard het noodzakelijk om Parijs in te lichten over een vergadering die op 11 maart van start zou gaan in het Duitse stadje Mühlhausen. Deze bijeenkomst werd belegd door de hertog van Saksen. De keurvorsten van Keulen en Mainz, de hertog van Beieren en de landgraaf van Hessen-Darmstadt waren de voornaamste aanwezigen. De Franse ambassadeur kon het onderwerp van deze bijeenkomst nog niet meedelen, *“lequel neantmoins l'on espère favorable puisque jusques à cette heure il (de hertog van Saksen) s'est montré bien intentionné vers l'Empire”*.⁵⁴¹ Op dit moment bleken de goede relaties met Ferdinand van Beieren hun vruchten af te werpen. Hoewel de deelnemers aan de conferentie geheimhouding hadden gezworen, had de keurvorst van Keulen beloofd om Péricard de nodige inlichtingen te bezorgen.⁵⁴² Kort na zijn terugkeer uit Mühlhausen stuurde Ferdinand zijn voornaamste vertrouweling, de graaf van Hohenzollern, naar Brussel. Formeel ondernam Hohenzollern een bedevaart naar Halle, maar in werkelijkheid was hij gestuurd om de Fransen alle nodige informatie over de conferentie te verschaffen. De hertog van Saksen veroordeelde in Mühlhausen fel het optreden van Frederik van de Palts en liet vaag doorschemeren dat hij bereid was om de keizer militair te ondersteunen. De drie geestelijke keurvorsten (de aartsbisschoppen van Keulen, Trier en Mainz) zouden een defensieve houding aannemen en de strijd tegen de Boheemse opstandelingen overlaten aan de hertog van Beieren.⁵⁴³ Voor de Fransen was deze informatie van onschatbare waarde: de Protestantse Unie stond duidelijk op het punt van instorten aangezien zowel Saksen, Hessen-Darmstadt als Württemberg zich duidelijk van de Palts hadden afgekeerd. Bovendien werd tijdens de conferentie van Mühlhausen de basis gelegd voor de coalitie tussen de keizer, Beieren en Saksen die in het najaar van 1620 de Boheemse rebellen zou verpletteren.⁵⁴⁴ Tijdens zijn verblijf in de Zuidelijke Nederlanden had Hohenzollern eveneens een audiëntie met aartshertog Albrecht. Namens Ferdinand van Beieren verzocht Hohenzollern de aartshertog om haast te maken met de militaire steun voor de keizer. Albrecht wachtte echter op instructies uit Madrid.⁵⁴⁵

⁵⁴¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 225r-225v: Péricard aan Puisieux (6 maart 1620).

⁵⁴² BNF, MsF, nr. 17891, f. 228v: Péricard aan Puisieux (10 april 1620).

⁵⁴³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 229r-230r: Péricard aan Puisieux (14 april 1620).

⁵⁴⁴ De hertog van Saksen sloot kort na de conferentie een alliantie met de keizer (L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 481).

⁵⁴⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 230v: Péricard aan Puisieux (14 april 1620).

De Spaanse traagheid was gedurende deze maanden een vaak gehoorde klacht. Péricard achtte het noodzakelijk dat het *Ejército de Flandes* zo snel mogelijk in beweging kwam zodat het Franse leger haar opmars kon afstemmen op deze van de Spaanse troepen. Tijdens de bijeenkomst van de Katholieke Liga in Würzburg had men zich bij Peckius eveneens beklaagd over de gebrekkige Spaanse orders.⁵⁴⁶ Spinola vertelde Péricard dat de vertraging aan twee zaken te wijten was. Ten eerste wachtte men op het nodige geld dat vanuit Italië zou worden opgestuurd. Daarnaast werd eveneens gewacht op achtduizend extra troepen die vanuit Napels naar de Zuidelijke Nederlanden trokken en bestemd waren voor de campagne in de Palts.⁵⁴⁷ Op het einde van mei maakte een Spaanse gezant, don Francisco de Medina, zijn opwachting in Brussel. Don Francisco had van Filips III de langverwachte orders meegekregen: voor de campagne in de Palts dienden Albrecht en Spinola twaalfduizend infanteristen en vierduizend ruiters ter beschikking te stellen. Dit leger zou dan worden aangevuld met de achtduizend infanteristen uit Napels die nog onderweg waren. Spinola verzekerde de Franse ambassadeur dat hij hem op de hoogte zou houden van de vooruitgang van de militaire voorbereidingen, zodanig dat de Franse troepen zich hierop konden afstemmen. De markies vroeg Péricard eveneens wie het Franse leger zou aanvoeren, de ambassadeur moest het antwoord echter schuldig blijven.⁵⁴⁸

Ferdinand II wilde ondertussen alvast de nodige formaliteiten regelen met de Fransen. In april stuurde de keizer een nieuwe gezant, Curtz genaamd, naar Parijs om de passage van het Franse leger door het Rijk in goede banen te helpen leiden. Van zodra de Fransen de grens hadden overgestoken, dienden zij de bevelen van aartshertog Leopold op te volgen.⁵⁴⁹

In mei stuurde Lodewijk XIII zijn ambassadeurs op weg. De diplomatieke missie werd geleid door Charles de Valois, hertog van Angoulême en bastaardzoon van Karel IX. Deze hoge edelman werd bijgestaan door twee ervaren diplomaten: Philippe de Béthune, voormalig ambassadeur in Rome en een broer van Sully, en Charles de l'Aubespine-Préaux, voormalig ambassadeur in Brussel en Frans onderhandelaar tijdens de conferentie te Gravelines. De drie gezanten dienden te bemiddelen tussen katholieken en protestanten in de hoop om zo het

⁵⁴⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 227v-228r: Péricard aan Puisieux (3 april 1620).

⁵⁴⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 232v: Péricard aan Puisieux (29 april 1620).

⁵⁴⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 235v-236r: Péricard aan Puisieux (26 mei 1620). Spinola liet de ambassadeur eveneens weten dat Franse vrijwilligers zich bij zijn leger mochten aansluiten en hij zelfs bereid was om een aantal Fransen officiersfuncties te geven, wat volgens Péricard vrij ongewoon was in het Spaanse leger.

⁵⁴⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 227v-228r: Péricard aan Puisieux (3 april 1620). Het gaat hier om de jongere broer van keizer Ferdinand II die in 1610 met Franse steun uit Gulik werd verdreven (cfr. supra), en door Ferdinand werd benoemd tot gouverneur van Tirol.

machtsevenwicht in het Rijk te herstellen.⁵⁵⁰ De ambassadeurs maakten hun eerste stop in Heilbronn, waar de prinsen van de Protestantse Unie waren bijeengekomen.⁵⁵¹

Aan het begin van de zomer van 1620 werd echter duidelijk dat er van het militaire luik van de Franse steun weinig terecht zou komen. Reeds in de eerste maanden van dat jaar was de interne onrust in Frankrijk opnieuw toegenomen. De hugenoten belegden een vergadering te Loudun om zich te buigen over het vraagstuk Béarn. Toen de koning hen verzocht om de bijeenkomst stil te leggen, negeerden de hugenoten zijn bevel. Albrecht en Ferdinand de Boisschot vermoedden dat het slechts een kwestie van tijd was voor het tot een gewapend conflict zou komen en de koning verplicht zou zijn om zijn troepen weg te halen van de grens.⁵⁵² Lodewijk XIII beloofde de hugenoten echter om de uitvoering van het Restitutie-edict van 1617 voorlopig uit te stellen en kon zo de gemoederen bedaren.⁵⁵³ Kort daarop verliet de hertog van Mayenne het hof, wat in Brussel beschouwd werd als de voorbode van een nieuwe adellijke opstand.⁵⁵⁴ Ook dit conflict werd uiteindelijk bezworen door een verzoening tussen de koning en de hertog.⁵⁵⁵ Deze twee kleine conflicten bleken uiteindelijk inderdaad de voorlopers te vormen van een grote opstand die in juni 1620 in alle hevigheid losbarstte.

4.7 La Deuxième Guerre de la Mère et du Fils

Hoewel het Verdrag van Angoulême in april 1619 een einde had gemaakt aan de eerste opstand van Maria de' Medici en de koning zich in september van datzelfde jaar zelfs *en public* met zijn moeder verzoende, hadden beide partijen voldoende redenen om ontevreden te zijn over de toenmalige situatie. Maria de' Medici had immers maar een drietal gouvernementen kunnen bekomen en niet het gehoopte zitje in de Koninklijke Raad. Luynes voelde zich ongemakkelijk bij de politieke comeback van de koningin-moeder en zocht toenadering tot de prins van Condé en zijn aanhangers. De dominante positie van Luynes was dan weer niet naar de zin van de meeste hoge edelen die, onder de indruk van de eerste

⁵⁵⁰ A. Hugon, *Au service du Roy Catholique*, pp. 93-94. De hertog van Angoulême was niemand minder dan de graaf van Auvergne, die samen met zijn halfzus had gecomplotteerd tegen Hendrik IV en tijdens de burgeroorlog van 1617 de troepen van de koningin-moeder aanvoerde (cfr. supra).

⁵⁵¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 237r: Péricard aan Puisieux (2 juni 1620).

⁵⁵² BNF, MsF, nr. 17891, f. 226v: Péricard aan Puisieux (27 maart 1620).

⁵⁵³ J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot*, pp. 72-74.

⁵⁵⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 227v: Péricard aan Puisieux (3 april 1620).

⁵⁵⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 231r: Péricard aan Puisieux (14 april 1620).

bescheiden successen van de koningin-moeder, toenadering zochten tot Maria de' Medici.⁵⁵⁶ Met de steun van verschillende prominente edelen achtten de koningin-moeder en haar entourage de tijd rijp voor een tweede grote opstand, die Lodewijk XIII zou moeten dwingen om zijn moeder meer politieke macht te schenken. Op het einde van juni 1620 verlieten onder meer de hertogen van Nemours, Rohan en Montmorency en de graaf van Soissons het hof, waarna ze zich aansloten bij Maria de' Medici. Aangezien deze edelen hun ganse provinciale clientèle mee de strijd in sleurden, controleerde de koningin-moeder al gauw grote delen van West-Frankrijk (Picardië, Normandië, Guyenne, Bretagne, Poitou,...).⁵⁵⁷

Lodewijk XIII besloot om met harde hand te reageren. De troepen aan de grens werden onmiddellijk teruggetrokken om de strijd aan te binden met de aanhangers van de koningin-moeder. Péricard vertelde Spinola dat hun aanwezigheid toch weinig zin had nu de Franse diplomaten in het Rijk volop aan het onderhandelen waren. De ambassadeur verzekerde Spinola bovendien van "*la perseverance de la bonne volonté de Sa Majesté pour la cause de l'Empire après avoir pacifié les mouvemens*".⁵⁵⁸ Deze vreemde verklaring stemt echter tot nadenken, aangezien de aanwezigheid van de Franse troepen de onderhandelingen juist moest ondersteunen. De opstand van zijn moeder lijkt voor Lodewijk XIII dan ook vooral een mooi excuus te zijn geweest om aan de belofte van militaire steun, die tegen de Franse belangen inging, onderuit te komen.

Door middel van een symbolisch gebaar bevestigde de koning echter dat de terugtrekking van zijn troepen niet betekende dat hij wilde breken met de Habsburgers. Lodewijk XIII besloot immers om persoonlijk aan het hoofd van zijn leger op te trekken en liet het bestuur in handen van zijn Spaanse echtgenote. Dit gebaar kon als een belangrijk teken van vertrouwen gelden, en werd in Brussel dan ook zeer geapprecieerd.⁵⁵⁹

Lodewijk XIII richtte zijn pijlen eerst op Normandië, de rijkste provincie van Frankrijk. Tijdens een korte en bloedeloze campagne (van 10 tot 14 juli) onderwierp de koning deze regio, een belangrijk bastion van de aanhangers van de koningin-moeder. Het geweldloze karakter van de campagne was vooral een gevolg van de massale volkssteun voor de koning, waardoor de aanhangers van Maria de' Medici geen andere keuze hadden dan zich over te

⁵⁵⁶ S. Kettering, *Power and reputation at the court of Louis XIII*, p. 147.

⁵⁵⁷ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 611-612.

⁵⁵⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 238r: Péricard aan Puisieux (14 juli 1620).

⁵⁵⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 238r: Péricard aan Puisieux (14 juli 1620).

geven.⁵⁶⁰ De aartshertogen hoopten “*que ce succez favorable des premiers armes de Sa Majesté sera suivy d’autres effectz semblables au bruit de son nom*”.⁵⁶¹

Albrecht en Isabella waren dan ook zeer tevreden met de koninklijke overwinningen: hoe sneller de opstand was bezworen, hoe sneller de Franse troepen terug konden keren naar de grens met het Heilige Roomse Rijk. Spinola vertelde de Franse ambassadeur dat hij, indien hij zich niet volop had moeten bezighouden met de invasie van Palts, met zijn leger zou zijn opgetrokken om Sedan en Metz in te nemen, de bolwerken van respectievelijk de hertogen van Bouillon en Epernon.⁵⁶²

Péricards aandacht werd echter al snel naar Luik getrokken, waar een oude medestander van Concini zich opnieuw begon te roeren. Graaf Gian Giacomo Belgioioso was immers begonnen met het lichten van troepen voor de koningin-moeder. De graaf was namelijk misnoegd omwille van zijn laatste lichte troepen voor de koning (tijdens de vorige opstand van Maria de’ Medici), waarbij hem verschillende beloften waren gedaan die nooit werden nagekomen. Péricard schreef hierover de graaf van Hohenzollern aan, die het advies gaf om in naam van de koning enkele brieven naar Ferdinand van Beieren en de raadsheren in Luik te sturen, “*les exhortant à ne souffrir aulcunes levées audict Conte [Belgioioso]*”.⁵⁶³ De prins-bisschop vaardigde als reactie hierop onmiddellijk een verbod uit op troepenlichtingen in Luik. Belgioioso beloofde om dit bevel na te leven. Péricard vernam eveneens dat een vertrouweling van Maria de’ Medici via Luik naar Amsterdam was gereisd om er een grote lening af te sluiten met enkele bezittingen van de koningin-moeder als onderpand, vermoedelijk bedoeld om de opstand te kunnen financieren.⁵⁶⁴

Op het moment dat Péricard dit nieuws meedeelde was de opstand van Maria de’ Medici al afgelopen. Na de onderwerping van Normandië trok het koninklijke leger naar de provincie Anjou, waar Maria de’ Medici zich had teruggetrokken in de stad Angers. Op 7 augustus 1620 versloeg Lodewijk XIII het geïmproviseerde leger van zijn moeder bij Ponts-de-Cé. Drie dagen later sloten moeder en zoon het Verdrag van Angers: Maria stopte alle vijandelijkheden tegen de koning en mocht in ruil haar gouvernementen behouden. Daarnaast beloofde Lodewijk om zijn invloed in Rome aan te wenden om Richelieu tot kardinaal te laten

⁵⁶⁰ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, p. 612.

⁵⁶¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 239r: Péricard aan Puisieux (23 juli 1620).

⁵⁶² BNF, MsF, nr. 17891, f. 240v: Péricard aan Puisieux (31 juli 1620).

⁵⁶³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 240v-241r: Péricard aan Puisieux (5 augustus 1620).

⁵⁶⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 241v-242r: Péricard aan Puisieux (12 augustus 1620).

benoemen. Er werd de koningin-moeder ook beloofd dat ze meer politieke inspraak zou krijgen.⁵⁶⁵

Puisieux lichtte de ambassade in Brussel op 15 augustus in over de verzoening tussen moeder en zoon. Péricard kreeg de opdracht om de aartshertogen te bedanken voor hun steun en hun in te lichten over de hartelijke ontmoeting tussen de koning en zijn moeder die enkele dagen na het Verdrag van Angers plaatsvond. Daarnaast verzekerde men de regering in Brussel ervan dat de hertog van Bouillon niet de kans zou krijgen om de resterende troepen van de koningin-moeder naar de Palts over te brengen.⁵⁶⁶

4.8 De Palts en de Witte Berg

Tijdens de opstand van Maria de' Medici stond het Franse gezantschap in het Heilige Roomse Rijk echter niet stil. Na hun passage te Heilbronn trokken de drie ambassadeurs naar Ulm, waar ze op 3 juli een akkoord konden bewerkstelligen tussen de Protestantse Unie en de Katholieke Liga. Beide partijen kwamen overeen om elkaar niet aan te vallen. Het Verdrag van Ulm diende de basis te vormen voor een algemene pacificatie van het Heilige Roomse Rijk, maar werkte paradoxaal genoeg een militaire confrontatie verder in de hand. Maximiliaan van Beieren en de Katholieke Liga hadden nu immers de handen vrij om met de Bohemers af te rekenen. De Protestantse Unie kon zich volledig richten op de verdediging van de Palts tegen een Spaanse invasie.⁵⁶⁷ Nog diezelfde maand viel het leger van de Katholieke Liga, onder leiding van de Zuid-Nederlandse edelman Johan 't Serclaes van Tilly, Opper- en Neder-Oostenrijk binnen. De Oostenrijkse protestanten capituleerden in augustus.⁵⁶⁸

Spinola gebruikte de zomer van 1620 vooral om de geplande campagne in de Palts voor te bereiden. Péricard maakte gewag van een continue aan- en afvoer van paarden, kanonnen, kampeermateriaal en andere militaire benodigdheden. Tijdens deze voorbereidingen deed zich een conflict voor tussen Spinola en don Luis de Velasco, die met een leger zou achterblijven om een eventuele aanval vanuit de Republiek af te weren. Velasco was misnoegd omdat Spinola van plan was om alle veteranen mee te nemen naar de Palts, waardoor enkel jonge en

⁵⁶⁵ J.F. Dubost, *Marie de Médicis: la reine dévoilée*, pp. 613, 640-643. Lodewijk stelde de uitvoering van deze twee laatste beloften echter lange tijd uit: pas na de dood van Luynes in december 1621 werd Maria de' Medici opnieuw toegelaten in de Koninklijke Raad, Richelieu werd pas op het einde van 1622 tot kardinaal benoemd.

⁵⁶⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 243r-243v: Péricard aan Puisieux (23 augustus 1620).

⁵⁶⁷ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 486-487; P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 299.

⁵⁶⁸ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 300.

onervaren soldaten overbleven om de Zuidelijke Nederlanden te verdedigen. Aartshertog Albrecht hakte uiteindelijk de knoop door en verdeelde de regimenten met ervaren en minder ervaren manschappen min of meer gelijk over beide legers, een zeldzaam geval van aartshertogelijk ingrijpen in militaire aangelegenheden.⁵⁶⁹ Op het einde van juli naderden de versterkingen uit Italië de Zuidelijke Nederlanden, waarop Spinola besloot om zijn troepen op 6 augustus in de omgeving van Maastricht bijeen te brengen.⁵⁷⁰

Ook de protestantse mogendheden schoten in de zomer van 1620 in actie. Op 25 juli kwam een Engels gezantschap, bestaande uit Edward Conway en Richard Weston, in Brussel aan. Net zoals de Franse ambassadeurs zouden ze vervolgens een tocht maken langs de voornaamste Duitse hoven. Péricard zocht de twee Engelse diplomaten op. Tijdens hun audiëntie hadden ze de aartshertogen ten sterkste afgeraden om de Palts binnen te vallen, anders zou Engeland zich genoodzaakt zien om militair in te grijpen.⁵⁷¹ James I keurde Frederiks acceptatie van de Boheemse kroon weliswaar af, maar zou niet dulden dat zijn dochter en schoonzoon hun patrimonium in de Palts kwijtraakten. In juli had de Engelse koning daarom alvast een klein leger van vrijwilligers naar de Palts gestuurd om zijn schoonzoon bij te staan.⁵⁷² Albrecht antwoordde de ambassadeurs dat het nog allerm minst zeker was dat zijn leger de Palts zou binnenvallen, maar volgens Péricard was dit antwoord voor de Engelse gezanten weinig bevredigend.⁵⁷³

Ook de Republiek begon zich in de zomer van 1620 te bemoeien met de Palts. Net zoals Engeland hadden de Staten-Generaal weinig zin om Frederiks Boheemse avontuur te ondersteunen. In augustus zette Den Haag haar subsidies aan de Boheemse opstandelingen zelfs stop. De Staten-Generaal konden echter evenmin tolereren dat de Palts in Spaanse handen viel en stuurden daarom twee regimenten naar de Nederpalts.⁵⁷⁴ De aartshertogen beklagden zich bij de Franse ambassadeur dat Maurits van Nassau van plan was om ook Franse troepen naar de Palts te sturen. Albrecht verzocht Lodewijk XIII dan ook om dit ten

⁵⁶⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 238r-238v: Péricard aan Puisieux (14 juli 1620). Na het beleg van Oostende had Albrecht zijn militaire competenties immers grotendeels moeten afstaan aan Spinola, hij bleef wel formeel kapitein-generaal van het leger in de Zuidelijke Nederlanden.

⁵⁷⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 239r: Péricard aan Puisieux (23 juli 1620).

⁵⁷¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 240r: Péricard aan Puisieux (26 juli 1620) & f. 241r-241v: Péricard aan Puisieux (5 augustus 1620).

⁵⁷² R. Zaller, "Interest of State: James I and the Palatinate", pp. 146-149. Zaller omschreef de missie van Weston en Conway nogal laconiek als "*a futile eleventh-hour tour of German capitals [that] served only to underline how far the situation in the Empire had deteriorated*" (p. 149).

⁵⁷³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 214v: Péricard aan Puisieux (5 augustus 1620).

⁵⁷⁴ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, pp. 284-285. Het ging hier echter vooral om Duitse en Engelse huurlingen die ter beschikking van Frederik werden gesteld.

strengste te verbieden, Hendrik IV had immers bepaald dat de Franse troepen in de Republiek enkel dienden “*pour la conservation de leur Estat et Republique, dont il n’est maintenant question*”.⁵⁷⁵ Enkele weken later kon de Franse gezant de graaf van Añover melden dat Lodewijk XIII een koerier naar Den Haag had gestuurd met de nodige verbodsbepalingen, gericht aan de Staten-Generaal, stadhouder Maurits, ambassadeur du Maurier en de aanvoerders van de Franse troepen in de Republiek. Daarbij liet de koning zich niet afschrikken door de overweging dat de Franse troepen, die al geruime tijd niet meer door Parijs werden betaald, eigenlijk op de loonlijst van de Staten-Generaal stonden.⁵⁷⁶

Terwijl de strijdende partijen zich opmaakten voor een grote confrontatie in het Heilige Roomse Rijk, zetten de hertog van Angoulême en zijn medewerkers hun diplomatieke missie voort. Na het bescheiden succes te Ulm trokken de Franse gezanten naar Wenen. Keizer Ferdinand, die samen met de Katholieke Liga de Oostenrijkse protestanten had verslagen en zich opmaakte om Bohemen te heroveren, had natuurlijk weinig oor naar de Franse bemiddelingspogingen. Tot overmaat van ramp werden Angoulême, Béthune en Préaux ook nog straal genegeerd door de Spaanse ambassadeur, die het zelfs de moeite niet vond om de Franse gezanten een bezoek te brengen.⁵⁷⁷ Hoewel de Franse bemiddeling nauwelijks hielp om de gemoederen te bedaren, slaagde Péricard er toch in om de activiteiten van zijn collega’s in een positief daglicht te stellen: het Verdrag van Ulm had immers de weg geplaveid voor de militaire successen van Maximiliaan van Beieren in Oostenrijk en had de hertog van Saksen aangemoedigd om zich bij de keizer aan te sluiten (een manifeste onwaarheid, zoals reeds vermeld dateerde de militaire alliantie tussen Saksen en de keizer al van het begin van 1620). Péricard hoopte zo om de Franse eer min of meer te redden door te wijzen op het belang van de Franse bemiddeling voor de keizerlijke successen.⁵⁷⁸

Spinola, die in het begin van augustus op veldtocht was vertrokken, had zijn leger verzameld in de omgeving van Koblenz. Op 22 augustus staken zijn troepen de Rijn over via een pontonbrug. Luis de Velasco dirigeerde zijn leger in de richting van Venlo om de opmars van stadhouder Maurits, die zuidwaarts oprukte, af te blokken.⁵⁷⁹ De stadhouder kampeerde zijn troepen in de buurt van Wesel, dat tijdens de tweede Guliks-Kleefse crisis door het Spaanse leger was bezet. In Brussel vreesde men dan ook voor een beleg en een breuk van het

⁵⁷⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 239r-239v: Péricard aan Puisieux (26 juli 1620).

⁵⁷⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 242v: Péricard aan Puisieux (17 augustus 1620).

⁵⁷⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 243v: Péricard aan Puisieux (28 augustus 1620).

⁵⁷⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 244v: Péricard aan Puisieux (10 september 1620).

⁵⁷⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 244r: Péricard aan Puisieux (28 augustus 1620).

Twaalfjarig Bestand.⁵⁸⁰ Voorlopig hielden beide partijen echter het hoofd koel: “*L'on est resolu de part et de l'autre de ne faire aulcune action contraire à la Trefve et de l'entretenir jusques au dernier jour*”.⁵⁸¹ Hoewel beide legers zich slechts op een boogscheut van elkaar bevonden, bleven de bevelhebbers op hun defensief. De Nederlandse en Spaanse officieren bezochten elkaar zelfs in hun respectievelijke kampen, waarbij het er vrij hartelijk aan toeging. Algauw bleek dat Maurits geen intentie had om Wesel in te nemen, zijn opmars diende vooral om de troepen van Velasco bezig te houden zodat dat zijn jongere broer Frederik Hendrik een klein Engels leger naar de Palts kon escorteren.⁵⁸²

Rond het midden van september viel Spinola uiteindelijk de Nederpalts binnen. De markies van Ansbach, de aanvoerder van het leger van de Protestantse Unie, stond numeriek gezien sterker dan Spinola, maar beseftte dat zijn manschappen geen partij waren voor de veteranen van het *Ejército de Flandes*. Ansbach trok zich daarom steeds dieper terug in de Palts, waardoor Spinola zonder al te veel bloedvergieten kon oprukken.⁵⁸³

De situatie werd steeds benarder voor Frederik van de Palts. Tilly en Bucquoy trokken in de loop van september Bohemen binnen. In oktober voegde ook de hertog van Saksen de daad bij het woord door de Lausitz binnen te vallen.⁵⁸⁴ De Franse gezanten lieten Bohemen voor wat het was en probeerden nu vooral om te bemiddelen tussen Ferdinand II en Bethlen Gabor, die in september een nieuwe inval in Hongarije deed. De aartshertogen en hun adviseurs hoopten bovendien dat Lodewijk XIII, nu hij Maria de' Medici bedwongen had, zijn leger eindelijk terug naar de grens zou sturen.⁵⁸⁵ De Franse koning had echter andere plannen. Nu hij over een voldoende groot leger beschikte en het seizoen gunstig was, besloot hij de Béarnais eindelijk een lesje te leren. Op 14 oktober marcheerde het koninklijke leger Pau, de hoofdstad van het vorstendom, zonder slag of stoot binnen. De Staten van Béarn werden verplicht om de katholieke eredienst opnieuw toe te laten en de goederen van de katholieke kerk te restitueren.⁵⁸⁶ Albrecht en Isabella waren opnieuw uiterst tevreden: de pacificatie van Béarn was immers een belangrijke overwinning voor de katholieke zaak in Frankrijk. Isabella

⁵⁸⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 245r: Péricard aan Puisieux (4 september 1620).

⁵⁸¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 246v: Péricard aan Puisieux (18 september 1620).

⁵⁸² BNF, MsF, nr. 17891, f. 246v: Péricard aan Puisieux (18 september 1620).

⁵⁸³ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 300.

⁵⁸⁴ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 489-490.

⁵⁸⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 247r-247v: Péricard aan Puisieux (8 oktober 1620).

⁵⁸⁶ J.C. Petitfils, *Louis XIII*, pp. 302-303.

hoopte dat de koning nu eindelijk werk zou maken van “*la promesse qu’il a faite pour le secours de l’Empereur contres les heretiques d’Allemagne*”.⁵⁸⁷

Voorlopig ging de Franse militaire steun echter vooral naar de tegenpartij. Tijdens zijn campagne in de Palts meldde Spinola dat de Republiek wel degelijk Franse troepen had gebruikt om de Engelse versterkingen te escorteren. Daarnaast probeerde Maurits om de aanvoerlijnen van Spinola door te snijden. In de eerste dagen van oktober 1620 stuurde de stadhouder een groot aantal manschappen naar een eilandje in de Rijn, behorend tot het hertogdom Gulik, om er een fort te laten bouwen. Dit fort zou de verbinding tussen Keulen, Bonn en Mainz verbreken waardoor Spinola geen voorraden meer zou kunnen aanvoeren via de Rijn. Aartshertog Albrecht beseftte dat dit een problematisch gegeven was, maar weigerde het Bestand te verbreken door het fort aan te vallen. De keurvorst van Keulen, die werd geconfronteerd met enkele plundertochten door Nederlandse troepen, verzocht Lodewijk XIII om Den Haag duidelijk te maken dat deze vijandelijkheden niet getolereerd konden worden.⁵⁸⁸

Ook Engeland ging zich harder opstellen in de Boheemse crisis. In het begin van oktober maakte James I bekend dat hij militair zou ingrijpen indien Spanje haar troepen tegen de lente niet had teruggetrokken uit de Nederpalts.⁵⁸⁹ Dit besluit van de Engelse koning verontrustte het regime in Brussel: Péricard schreef dat “*s’il l’effectue comme il le dit, les affaires s’embrouilleront grandement*”.⁵⁹⁰ Er werd volgens de Franse ambassadeur gesproken over plannen om zo snel mogelijk versterkingen te laten aanvoeren uit Italië.⁵⁹¹ Een Engelse aanval op de Zuidelijke Nederlanden, net op het moment dat het Bestand zou aflopen, was waarschijnlijk het ergste scenario dat men in het najaar van 1620 in Brussel kon bedenken. De houding van James I was echter niet fundamenteel veranderd. De Engelse koning maakte de Spaanse ambassadeur in Londen, de graaf van Gondomar, immers duidelijk dat hij nog altijd openstond voor onderhandelingen. Bovendien verzekerde hij dat hij Frederiks claims op de Boheemse kroon nooit zou ondersteunen.⁵⁹²

⁵⁸⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 251r-251v: Péricard aan Puisieux (5 november 1620).

⁵⁸⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 248r-248v: Péricard aan Puisieux (9 oktober 1620). Als voornaamste redenen voor zijn weigering om het Nederlandse fort aan te vallen verwees Albrecht naar het feit dat het fort op Guliks grondgebied lag, waardoor Maurits wel degelijk de toelating had om een versterking te bouwen. Daarnaast wilde de aartshertog zijn dankbaarheid tonen omdat Maurits geweigerd had om Wesel te belegeren.

⁵⁸⁹ R. Zaller, “Interest of State: James I and the Palatinate”, p. 148.

⁵⁹⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 250v: Péricard aan Puisieux (5 november 1620).

⁵⁹¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 250v: Péricard aan Puisieux (5 november 1620).

⁵⁹² R. Zaller, “Interest of State”, p. 149.

Op het einde van november 1620 werd Brussel echter opgeschrikt door spectaculair nieuws uit Bohemen. Het leger van Bucquoy en Tilly, ongeveer 23 000 man sterk, was op 8 november 1620 bij de Witte Berg, op amper acht kilometer van Praag, slaags geraakt met het 21 000 man sterke leger van Christian von Anhalt. In een veldslag die slechts enkele uren duurde verpletterden de keizerlijken en de Katholieke Liga het leger van de Boheemse rebellen. Anhalt en Frederik van de Palts sloegen op de vlucht. Amper een dag na de veldslag namen de keizerlijke troepen Praag in, waardoor een eind kwam aan de Boheemse opstand en de kortstondige regering van Frederik van de Palts, de “Winterkoning”.⁵⁹³

Maximiliaan van Beieren schreef nog op 9 november naar zijn broer Ferdinand om dit heuglijke nieuws bekend te maken. De Keulse keurvorst bracht vervolgens Spinola op de hoogte, die het nieuws in Brussel liet verspreiden. De aartshertogen besloten onmiddellijk om don Carlos Coloma, gouverneur van Cambrai, naar Madrid te sturen. Onderweg moest hij in Parijs ook het Franse hof inlichten over de katholieke overwinning in Bohemen.⁵⁹⁴

De graaf van Bucquoy stuurde vervolgens Jean Pierre de Mérode, baron van Waroux, naar de Zuidelijke Nederlanden om Albrecht en Isabella alle mogelijke details mee te delen. Péricard haastte zich naar Tervuren om de gezant te zien. Waroux informeerde Péricard tot in de grootste details over het verloop van de veldslag en prees vooral de persoonlijke moed van Bucquoy, die ondanks zijn verwondingen persoonlijk de beslissende aanval had geleid. Daarnaast waren er ook lofbetuigingen voor de Franse vrijwilligers die tijdens de slag aan de keizerlijke zijde hadden meegestreden: de sieur de la Bossière (gesneuveld), de graaf van Pontgibaud (gewond), de baron van Laverdin en vele anderen. Daarnaast rekende Péricard ook de burggraaf van Gent, de broer van de prins van Epinoy, bij de Franse strijders (de burggraaf was tijdens de slag gewond geraakt).⁵⁹⁵ Na deze uiteenzetting vertelde Péricard de aartshertogen dat hij zeer verheugd was over de keizerlijke overwinning, “*que j’en avoy à l’instant donné advis au Roy qui aura sans doute receu cette bonne nouvelle avec très grand contentement, que tous vraiz Catholiques doibvent participer à cette bonne nouvelle qui suivroit de près les effects signaléz de la piété et générosité du Roy en Béarn, la providence de Dieu estant aparente en la conduite de tous ces evenemens tant en France qu’en Allemagne à l’avantage de nostre Religion Catholique*”.⁵⁹⁶

⁵⁹³ P.H. Wilson, *Europe’s Tragedy*, pp. 303-307.

⁵⁹⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 252v: Péricard aan Puisieux (23 november 1620).

⁵⁹⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 253r-254r: Péricard aan Puisieux (2 december 1620). Zie ook hoofdstuk 2 van dit deel voor meer informatie over de prins van Epinoy en zijn broer.

⁵⁹⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 254v: Péricard aan Puisieux (2 december 1620).

Hoewel uit deze brief blijkt dat Péricard geen opdracht had gekregen om de nodige felicitaties over te maken, wist de Franse ambassadeur de reactie van de Franse koning goed in te schatten. Aanvankelijk was Lodewijk XIII, die zelf gezegevierd had in Béarn, immers zeer verheugd over de katholieke overwinning.⁵⁹⁷ Tijdens zijn eerste audiëntie na de terugkeer van de aartshertogen in Brussel maakte Péricard namens de koning de officiële felicitaties over. Daarnaast moest de Franse ambassadeur de algemene tevredenheid over Ferdinand de Boisschot kenbaar maken, die na een verblijf van drie jaar op het punt stond zijn ambassade in Parijs af te ronden en terug te keren naar de Zuidelijke Nederlanden.⁵⁹⁸

Na de overwinning op de Boheemse rebellen volgde de afrekening. Moravië capituleerde in december, de Lausitz en Silezië in maart 1621. Ferdinand II verscheurde eigenhandig de Majesteitsbrief, enkel de katholieke eredienst zou voortaan nog worden toegelaten in Bohemen. De protestanten moesten zich bekeren of het land verlaten. In januari 1621 riep Ferdinand de keizerlijke ban uit tegen Frederik van de Palts en enkele andere protestantse Duitse vorsten. Het werd steeds meer duidelijk dat Ferdinand zich niet zou tevredenstellen met de onderwerping van Bohemen: hij was nu van plan om de Protestantse Unie definitief uit te schakelen en de keizerlijke macht te versterken.⁵⁹⁹ Lodewijk XIII en zijn ministers begonnen te beseffen dat de Habsburgers hun greep op het Heilige Roomse Rijk, en bijgevolg ook de omsingeling van Frankrijk, aan het versterken waren. Vooral de bezetting van de Palts kon potentieel gevaarlijk zijn voor Frankrijk. Er klonken dan ook steeds meer stemmen, waaronder deze van kanselier Sillery, om Frederik van de Palts en zijn resterende medestanders te hulp te komen.⁶⁰⁰ In de nasleep van de campagne in Béarn werd Frankrijk echter geconfronteerd met de grootste binnenlandse crisis in jaren. Als reactie op de onderwerping van Béarn riep een protestantse vergadering in La Rochelle zich op het einde van 1620 uit tot een permanent orgaan en hoogste autoriteit over de Franse hugenoten. *De facto* stond dit gelijk aan de vorming van een protestantse republiek naar het model van de Verenigde Provinciën.⁶⁰¹ Verlamd door deze opstand, die pas na meer dan acht jaar strijd definitief kon worden bezworen, kon Frankrijk niet verhinderen dat de Spaanse en Oostenrijkse Habsburgers de Duitse protestanten steeds meer in het nauw dreven.

⁵⁹⁷ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 493.

⁵⁹⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 256r: Péricard aan Puisieux (14 december 1620).

⁵⁹⁹ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 494-497.

⁶⁰⁰ N.M. Sutherland, "The origins of the Thirty Years War and the structure of European politics", p. 617; L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 501.

⁶⁰¹ J.C. Petitfils, *Louis XIII*, p. 305. Deze vergelijking loopt in zekere zin mank omdat de opstandige hugenoten Lodewijk XIII nog altijd als hun vorst erkenden.

De vraag die zich dan ook opdringt is of het jaar 1621, waarin de keizerlijke opmars in het Rijk werd voortgezet, het Twaalfjarig Bestand afliep en Frankrijk en Spanje in een nieuw conflict in Italië verwickeld geraakten, als een keerpunt in de relaties tussen Brussel, Parijs en Madrid kan worden gezien.

4.9 Enkele conclusies

De uitbraak van de Boheemse opstand in mei 1618 kwam zowel voor Frankrijk als de aartshertogen op een vrij ongelegen moment. Brussel en Parijs waren op dat moment immers verwickeld in een conflict over de aanleg van het kanaal van Gravelines. Hoewel de Fransen dreigden om de werken in het uiterste geval met geweld te onderbreken, hoopten Lodewijk XIII en zijn ministers vooral om via onderhandelingen en de organisatie van een conferentie de werken voor onbepaalde duur uit te stellen. Dat de Fransen uiteindelijk hun zin kregen valt echter voor een groot deel toe te schrijven aan Spinola, die het project in Gravelines ongenegen was en de aandacht van de aartshertogen verlegde naar de uitbouw van de haven van Oostende en de aanleg van het kanaal Brugge-Oostende.

Onmiddellijk na de uitbraak van de crisis in het Heilige Roomse Rijk kwam Albrecht in de hoedanigheid van aartshertog van Oostenrijk zijn familieleden te hulp. De geleverde steun was aanvankelijk echter vooral van financiële aard. Pas na de val van Lerma en de opkomst van de haviken in Madrid kreeg Albrecht de toestemming om ook troepen ter beschikking te stellen van de keizer, een ontwikkeling die uiteindelijk culmineerde in Spinola's inval in de Palts op het einde van de zomer van 1620.

De Franse opstelling in de Boheemse crisis is echter veel minder simpel te beschrijven en werd in grote mate bepaald door ontwikkelingen in de binnenlandse politiek. Het aanvankelijke enthousiasme van Lodewijk XIII voor de Habsburgse zaak valt in grote mate te verklaren door de gelijkaardige problemen in Béarn. De Franse koning wilde de uitbraak van een oorlog in het Rijk echter absoluut vermijden en stuurde een bemiddelaar naar Wenen. De val van kardinaal Khlesl en de verharding van de standpunten aan beide zijden maakten elke vorm van bemiddeling echter uiterst moeilijk. De aartshertogen lieten geen enkele kans onbenut om Lodewijk XIII en zijn gezant in Brussel te overtuigen om volop de kaart van de religieuze en dynastieke solidariteit te trekken. Lodewijk was niet ongevoelig voor deze ideeën en steunde na de dood van Matthias de Habsburgse kandidaat voor de keizerskroon onvoorwaardelijk, of dit nu Albrecht of Ferdinand zou worden. Albrecht en Isabella

bedankten de Franse koning hiervoor door voluit zijn kant te kiezen in de strijd tegen de rebellerende koningin-moeder. De aartshertogen volgden hier hetzelfde beleid als in 1616-1617, inclusief de militaire steun van het *Ejército de Flandes*, wat erop wijst dat ook de haviken in Madrid de goede relaties met Frankrijk voorlopig wensten te onderhouden.

De pacificatie van de eerste opstand van Maria de' Medici en de betrokkenheid van Frederik van de Palts in de Boheemse crisis deden de druk op Frankrijk om met concrete steun over de boeg te komen echter sterk toenemen. Zowel de aartshertogen als Ferdinand II verzochten de Franse koning om zich militair te engageren, een verzoek waar hij op kerstavond 1619 uiteindelijk positief op antwoordde, voornamelijk om een sterk signaal te geven aan de oproerige hugenoten. Diezelfde hugenoten zouden er echter voor zorgen dat Lodewijk XIII zijn militaire steun weer even snel introk. Net zoals tijdens de oorlog om Monferrato besloot de Franse vorst om zich, ondersteund door militaire macht, als bemiddelaar op te werpen. De tweede opstand van Maria de' Medici en de campagne in Béarn boden Lodewijk XIII uiteindelijk de ideale mogelijkheid om zonder al te veel gezichtsverlies elk militair engagement te staken. Desondanks bleven de aartshertogen de koning volop steunen tijdens de tweede opstand van de koningin-moeder. Er werd weliswaar geen militaire steun meer aangeboden, maar dit had vooral te maken met de nakende campagne in de Palts eerder dan met een verslechtering van de verhoudingen.

Zonder militaire druk zou de Franse bemiddeling in het Rijk echter weinig uithalen. Het Verdrag van Ulm deed meer kwaad dan goed en zette uiteindelijk de deur wijd open voor de invasies van de Palts en Bohemen. Hoewel Lodewijk XIII in het kader van zijn overwinning in Béarn de keizerlijke zeges aanvankelijk toejuichte, begon het al snel te dagen dat Frankrijk geen enkel belang had bij een versterking van de Habsburgse macht.

Volgens N.M. Sutherland was de interne instabiliteit van Frankrijk de voornaamste oorzaak van de escalatie van de Boheemse opstand. Lodewijk XIII was volgens haar immers de enige die een oorlog kon voorkomen door de strijdende partijen tot een vreedzame oplossing te dwingen. De essentiële vraag is echter of Lodewijk, indien hij geen rekening had moeten houden met Maria de' Medici of Béarn, fundamenteel anders zou hebben gereageerd.⁶⁰²

Péricard stelde zich tijdens de Boheemse crisis op als een verdediger van de Habsburgse zaak. Als fervent katholiek en monarchist was hij dan ook niet ongevoelig voor de nadruk die de aartshertogen en hun adviseurs legden op de religieuze en dynastieke solidariteit. Volgens de

⁶⁰² N.M. Sutherland, "The origins of the Thirty Years War and the structure of European politics", p. 611. De hugenoten zouden immers, met of zonder de problemen in Béarn, een belangrijke hinderende factor blijven vormen.

Franse ambassadeur had Albrecht als oudste aartshertog van Oostenrijk een belangrijke rol te spelen in het Rijk, als overgangskeizer zou hij erin kunnen slagen om het machtsevenwicht te handhaven, wat op dat moment de belangrijkste Franse preoccupatie was. Indien Albrecht dit voorstel niet eigenhandig snel de kop had ingedrukt, lijkt het vrij aannemelijk dat ook Lodewijk XIII dit idee had ondersteund. Hoewel zijn sympathie voor de aartshertogen tijdens de Boheemse opstand een hoogtepunt bereikte, besepte Péricard dat zijn land het zich niet kon veroorloven om militair te interveniëren in het Rijk. Hij deed dan ook zijn uiterste best om het uitblijven van militaire steun te verdedigen, maar tegelijkertijd de goede relaties met Brussel verder te cultiveren, een vrij delicate taak. Zijn behulpzame opstelling tijdens de opstand van de Brusselse ambachten dient vermoedelijk deels te worden gezien als een strategie om de Franse welwillendheid, ondanks het uitblijven van concrete steun voor de keizer, te benadrukken. Het is bovendien opmerkelijk dat noch Péricard, noch zijn opdrachtgevers, enige poging ondernamen om de invasie van de Palts uit het hoofd van de aartshertogen te praten. Deze zou het machtsevenwicht in het Heilige Roomse Rijk immers compleet overhoop gooien.

5. Het jaar 1621: een keerpunt?

5.1 Het Twaalfjarig Bestand

Zoals in het overzicht van de Frans-Habsburgse relaties in de periode 1598-1616 werd toegelicht, maakte de afkondiging van het Twaalfjarig Bestand, mede tot stand gekomen dankzij Franse en Engelse bemiddeling, op 9 april 1609 voor twaalf jaar een einde aan de vijandelijkheden tussen Spanje en de Republiek der Verenigde Provinciën. Logischerwijs betekende dit dat het Bestand op 9 april 1621 zou komen te vervallen.

Lange tijd maakte men zich in Madrid, Brussel en Den Haag weinig zorgen over wat er vervolgens diende te gebeuren. Pas in maart 1618 opende de Spaanse staatssecretaris Juan de Ciriza het debat door de publicatie van een memorandum waarin hij de voornaamste Madrileense adviesinstellingen de vraag stelde of het Bestand al dan niet verlengd moest worden.⁶⁰³

In diezelfde maand beseftte men ook in Brussel dat er dringend nagedacht moest worden over de toekomst van het Bestand. Wolfgang Willem van Neuburg reisde speciaal naar Brussel om aartshertog Albrecht te vragen wat hij van plan was met betrekking tot het Bestand.⁶⁰⁴ Na de dood van de Secretaris van State en Oorlog, Juan de Mancisidor, ging de aartshertog over tot de (her)oprichting van een *Conseil de Guerre*, bestaande uit Spinola, de markies van Belvedere, de graven van Añover en Bucquoy en don Fernando Giron.⁶⁰⁵ Hoewel ambassadeur Péricard nauwgezet alle details meedeelde met betrekking tot de samenstelling van dit informele adviesorgaan, meldde hij niet dat de belangrijkste taak van deze raad bestond uit het reflecteren en debatteren over de afloop van het Bestand.⁶⁰⁶

In principe lagen er, zowel in Brussel als Madrid, vier opties op tafel: een verlenging van het Bestand aan dezelfde voorwaarden als in 1609, een verlenging met aanpassing van de

⁶⁰³ P. Brightwell, "The Spanish System and the Twelve Years' Truce", in: *English Historical Review*, 89 (1974), 2, p. 277.

⁶⁰⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 108v: Péricard aan Puisieux (2 maart 1618). Voor Wolfgang Willem was deze kwestie van het grootste belang. Aangezien Spaanse en Nederlandse troepen zich stevig hadden ingeplant in Gulik-Kleef, stond het buiten twijfel dat dit gebied bij een hervatting van de oorlog één van de voornaamste slagvelden zou worden.

⁶⁰⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 109v: Péricard aan Puisieux (8 maart 1618). Péricard merkte op dat er voor de komst van aartshertog Albrecht een gelijknamige raad bestond in de Zuidelijke Nederlanden.

⁶⁰⁶ D. Raeymaekers, "The 'Gran Privado' of Archduke Albert, Rodrigo Niño y Lasso, Count of Añover (ca. 1560-1620)", p. 144.

voorwaarden in het voordeel van Madrid en Brussel, de omzetting van het Bestand in een vredesverdrag of een hervatting van de oorlog na 9 april 1621.⁶⁰⁷

Albrecht, Isabella, Spinola en de meeste andere leidinggevendenden in Brussel waren de tweede optie niet ongenegen, maar waren bereid om een verlenging zonder extra voorwaarden te slikken. Tijdens het Bestand kenden de Zuidelijke Nederlanden immers een opmerkelijk economisch herstel. Albrecht en Isabella beseften dat een herneming van de oorlog dit alles teniet zou doen en het land opnieuw in de ellende zou storten. De uitbraak en escalatie van de Boheemse opstand voegden een extra argument toe: de Spaanse staatsfinanciën, die na 1609 alleen maar systematisch verslechterd waren, zouden een oorlog op verschillende fronten nooit kunnen dragen. Daarom was het volgens Albrecht raadzaam om de schaarse middelen volledig in te zetten tegen Frederik van de Palts en zijn aanhangers en de herovering van de noordelijke gewesten voorlopig te laten voor wat het was.⁶⁰⁸

In Madrid lagen de zaken echter anders. Na de val van Lerma in het najaar van 1618 werd de havig don Baltasar de Zúñiga de voornaamste adviseur met betrekking tot het buitenlands beleid. Hiervoor werd reeds vermeld dat Zúñiga één van de voornaamste voorstanders was van een Spaanse interventie in het Heilige Roomse Rijk. Ook met betrekking tot het Twaalfjarig Bestand verdedigde Zúñiga een meer assertieve houding. Hij was niet principieel tegen een verlenging van het Bestand, maar dit mocht niet geschieden aan dezelfde schandelijke voorwaarden als in 1609. Madrid moest dan ook vier extra eisen stellen. Ten eerste moest de Republiek het recht op de publieke uitoefening van de eredienst verlenen aan haar katholieke bevolking. Ten tweede moest ze op één of andere manier het landsheerlijke gezag van de Spaanse koning erkennen. Daarnaast moest de Schelde opnieuw worden opengesteld en moest de Republiek zich terugtrekken uit de Spaanse en Portugese koloniale gebieden in Amerika en Azië. Zúñiga besepte natuurlijk maar al te goed dat men deze harde voorwaarden in Den Haag nooit zou slikken en stelde dat Spanje zich dan ook moest voorbereiden op de strijd. Indien Spanje een aantal grote overwinningen kon behalen, redeneerde Zúñiga, zou de Republiek zichzelf gedwongen voelen om opnieuw aan de onderhandelingstafel plaats te nemen en Madrid haar zin te geven.⁶⁰⁹ Zúñiga verwierp Albrechts financiële tegenargument door te stellen dat een hervatting van de oorlog financieel gezien juist voordeliger zou uitkomen. De Republiek zou zich immers, om zich volledig op de

⁶⁰⁷ P. Brightwell, "The Spanish System and the Twelve Years' Truce", p. 278.

⁶⁰⁸ R. Vermeir, "Oorlogsvloeck en Vredens Zegen. Madrid, Brussel en de Zuid-Nederlandse Staten over oorlog en vrede met de Republiek, 1621-1648", in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 115 (2000), 1, pp. 4-5.

⁶⁰⁹ R. Vermeir, "Oorlogsvloeck en Vredens Zegen", pp. 3-4.

landoorlog te kunnen concentreren, moeten terugtrekken uit de Indiën waardoor de aanvoer van voldoende zilver voor de Spaanse schatkist verzekerd zou zijn.⁶¹⁰

In Den Haag waren de meningen verdeeld. De Hollandse raadspensionaris Johan van Oldenbarnevelt was de voornaamste woordvoerder van de vredespartij die het Bestand wilde verlengen. Stadhouders Maurits wierp zich op als de leider van de oorlogspartij, die vooral een grote aanhang had onder de Zuid-Nederlandse vluchtelingen in de Republiek. Hoewel beide heren in het verleden altijd goed hadden samengewerkt, kwam het na 1609 als gevolg van de religieuze tegenstellingen in de Republiek tot een breuk (dit interne conflict was ook exact datgene waarop Madrid had gehoopt toen het instemde met het Twaalfjarig Bestand). Maurits verdedigde de orthodox-calvinistische lijn van de contraremonstranten/gomaristen, raadspensionaris Oldenbarnevelt was een voorstander van religieuze tolerantie voor de remonstranten/arminianen. Op 29 augustus 1618 liet Maurits Oldenbarnevelt arresteren. Na een proces werd hij op 13 mei 1619 onthoofd.⁶¹¹ Aangezien de oorlogspartij nu de lakens uitdeelde in Den Haag viel er met betrekking tot het Bestand weinig toegeeflijkheid te verwachten van de Staten-Generaal.

De machtsgreep van Maurits van Nassau vertaalde zich meteen in een meer agressieve buitenlandse politiek, vooral met betrekking tot de crisis in het Heilige Roomse Rijk. Hoewel de Republiek de Boheemse rebellen maar matig steunde, ondernam Den Haag enkele acties die haar posities in het westen van het Rijk moesten versterken. In het vorige hoofdstuk werd onder meer ingegaan op de dreigementen tegen Münster en Paderborn op het einde van 1619 en de bouw van een fort aan de Rijn tijdens Spinola's campagne in de Palts. Op het einde van 1618 had Maurits de stad Emden in Oost-Friesland laten bezetten onder het voorwendsel van steun aan de calvinistische bevolking tegen de lutherse graaf Enno III. Volgens Péricard werd deze operatie in Brussel gezien als een aanloop naar het verbreken van het Bestand.⁶¹² Dit was niet het eerste gerucht in die zin. In augustus 1618 vreesde men in Brussel korte tijd dat Maurits van plan was om de oorlog met Spanje te hervatten om zo de inwoners van de Republiek af te leiden van de interne religieuze conflicten.⁶¹³

Ondanks deze sombere vooruitzichten probeerden Albrecht en Isabella nog altijd om een verlenging van het Bestand te bewerkstelligen. Frankrijk, dat in 1609 (weliswaar niet van harte) had bijgedragen aan de totstandkoming van het Bestand, leek de ideale bemiddelaar om

⁶¹⁰ P. Brightwell, "The Spanish System and the Twelve Years' Truce", p. 286.

⁶¹¹ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, pp. 317-319.

⁶¹² BNF, MsF, nr. 17891, f. 168v: Péricard aan Puisieux (3 januari 1619).

⁶¹³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 155v: Péricard aan Puisieux (22 augustus 1618).

dit plan te laten slagen. In september 1619 werd de Franse ambassadeur in Brussel door Spinola discreet benaderd over het Bestand “*dont l’ouverture ne se feroit jamais par l’Archiduc ny par monsieur le Prince d’Orange qui se tiendroient tous deux par honneur sur leur demarsche, mais que le Roy seul se pouvoit rendre mediateur pour la prolongation*”.⁶¹⁴ Spinola stelde dan ook “*que s’il plaira Sa Majesté employer en cela sa mediation, son auctorité et sa prudence qui a paru toute utile en Italie et dont la Religion Catholique commence à ressentir le fruict et les effectz en Allemagne, Son Altesse y prestera l’oreille et escouterà*”.⁶¹⁵ Péricard vroeg Parijs om de nodige instructies en verzocht de koning om haast te maken in deze kwestie.⁶¹⁶

Lodewijk XIII liet zijn ambassadeur weten dat hij zeker bereid was om te bemiddelen bij de Republiek. De Franse koning was de aartshertogen immers zeer dankbaar omwille van hun steun tijdens de opstand van Maria de’ Medici eerder dat jaar.⁶¹⁷ Lodewijk beloofde om te peilen naar de intenties van de Staten-Generaal en stadhouder Maurits. Spinola en de aartshertogen waren zeer tevreden, maar vroegen om de nodige discretie. Vooral Engeland, de andere bemiddelaar van 1609, mocht niets over het aartshertogelijk verzoek te weten komen, “*elles n’en veulent avoir obligation qu’à Sa Majesté*”.⁶¹⁸ In december 1619 vernam Péricard van zijn collega in Den Haag dat de Staten-Generaal niet afkerig stonden ten opzichte van een verlenging van het Bestand. Hij beloofde om deze informatie echter geheim te houden voor de aartshertogen zodat de koning ermee kon doen wat hem het best leek.⁶¹⁹

Het Franse stilzwijgen was echter niet naar de zin van Spinola, die Lodewijk XIII verzocht om zo snel mogelijk duidelijk te maken wat hij van plan was.⁶²⁰ De Franse koning liet weten dat hij graag wilde bemiddelen tussen de aartshertogen en de Republiek, maar dat hij verwachtte “*que les Estatz des Payz-Baz usent de la deference et du respect deu à Sa Majesté avant qu’elle y employe sa mediation*”.⁶²¹

Frankrijk en de Republiek mochten dan wel officieel gezien bondgenoten zijn, in de praktijk ging het in de relaties tussen Parijs en Den Haag al enkele jaren van kwaad naar erger. Het conflict tussen Maurits en Oldenbarnevelt draaide namelijk niet alleen om de specifieke aard

⁶¹⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 209r: Péricard aan Puisieux (29 september 1619).

⁶¹⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 209v: Péricard aan Puisieux (29 september 1619).

⁶¹⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 209v: Péricard aan Puisieux (29 september 1619).

⁶¹⁷ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 451-452.

⁶¹⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 211r: Péricard aan Puisieux (19 oktober 1619).

⁶¹⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 217r: Péricard aan Puisieux (13 december 1619).

⁶²⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 227r: Péricard aan Puisieux (27 maart 1620).

⁶²¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 231r: Péricard aan Puisieux (14 april 1620).

van de predestinatie of de vraag bij wie de finale autoriteit in de Republiek lag, maar ook om een keuze tussen twee verschillende oriëntaties in het buitenlands beleid. Oldenbarnevelt zag de alliantie met Frankrijk als de hoeksteen van de buitenlandse politiek van de Republiek. Maurits was door de detentepolitiek van Maria de' Medici, en dan vooral het Frans-Spaanse dubbelhuwelijk, al zijn hoop in Frankrijk verloren. In 1614 had de stadhouder de Franse troepen onder zijn commando nog expliciet verboden om zich bij de troepen van Condé aan te sluiten, maar tijdens de opstand van 1616-1617 was zijn optreden veel dubbelzinniger (cfr. supra). Maurits pleitte dan ook voor een nauwere alliantie met Engeland, dat zich onder James I profileerde als de grote verdediger van het protestantisme.⁶²² Samen met James I onderhield Maurits bovendien uitgebreide contacten met de opstandige Franse hugenoten, wat hem in Parijs weinig in dank werd afgenomen. Het mag dan ook niet verwonderen dat de Franse koning heftig protesteerde tegen de arrestatie en executie van Oldenbarnevelt en de machtsgreep van Maurits.⁶²³

Maurits en zijn entourage beseften echter dat een breuk met Frankrijk verschrikkelijke gevolgen kon hebben. Zonder de Franse steun zou de Republiek immers niet in staat zijn om Spinola en het machtige *Ejército de Flandes* te trotseren.⁶²⁴ Spanje was immers druk bezig met het aanvoeren van versterkingen, in april 1620 kwamen alvast twaalfhonderd Portugese soldaten in Duinkerken aan.⁶²⁵

In een poging om de brokken te lijmen stuurde Maurits zijn stiefmoeder Louise de Coligny, de weduwe van Willem van Oranje, naar Parijs. Daar moest ze vooral trachten te achterhalen hoe de Fransen tegenover een verlenging van het Bestand stonden.⁶²⁶ Onderweg maakte de prinses van Oranje een tussenstop in Brussel, waar Péricard de mogelijkheid had om met haar te spreken. Louise de Coligny beklagde zich vooral over de massale oorlogsvoorbereidingen in de Zuidelijke Nederlanden (die voornamelijk voor de campagne in de Palts bedoeld waren) en stelde dat zijzelf een fervente voorstander was van een verlenging van het Bestand. Haar stiefzoon was echter een andere mening toegedaan. Péricard vertelde dat hij nog met niemand over het Bestand had gesproken, maar dat hij ervan uitging dat men in Brussel rekende op een breuk.⁶²⁷ Zowel Péricard als de prinses lijken tijdens hun eerste gesprek niet al te oprecht zijn geweest. De opdracht van Louise bestond immers uit het bekomen van Franse militaire steun

⁶²² A.Th. Van Deursen, *Maurits van Nassau*, pp. 238-246.

⁶²³ J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs*, p. 77.

⁶²⁴ J. Tytgat, *op. cit.*, p. 78.

⁶²⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 231v: Péricard aan Puisieux (24 april 1620).

⁶²⁶ J. Tytgat, *op. cit.*, p. 78.

⁶²⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 233v: Péricard aan Puisieux (7 mei 1620).

voor de Republiek⁶²⁸, een taak die men moeilijk kon toevertrouwen aan een radicale voorstander van het Bestand. Péricard verzweeg niet alleen het feit dat hij wel degelijk met de aartshertogen had gesproken over het Bestand, maar verdraaide ook compleet de intenties van Albrecht en Isabella. Doorheen de verdere discussies over het Bestand zal duidelijk blijken dat de Fransen inderdaad een dubbele agenda hadden. Lodewijk XIII en zijn ministers deden zich voor als grote voorstanders van het Bestand, maar in de praktijk wilden ze niets liever dan een breuk. Deze verandering in oriëntatie situeerde zich vooral in de nasleep van de keizerlijke overwinningen in het Rijk en de crisis in de Valtellina, maar lijkt als we Péricard mogen geloven zijn antecedenten al voor de zomer van 1620 te vinden (cfr. infra).

Tijdens een tweede gesprek stelde de prinses van Oranje de vraag hoe het Bestand verlengd zou kunnen worden. Péricard antwoordde dat de Staten-Generaal de Franse koning gewoon moesten vragen of hij bereid was om te bemiddelen. Lodewijk XIII zou dan vervolgens zien wat hij kon doen. De Franse ambassadeur vermoedde op basis van zijn ervaringen in Brussel echter dat de tegenpartij lastig kon doen, waardoor hij opnieuw de intenties van de aartshertogen compleet verdraaide. De prinses antwoordde dat de Staten-Generaal nooit de eerste stap zouden zetten, maar dat de koning misschien uit eigen beweging beide partijen rond de onderhandelingstafel kon brengen.⁶²⁹ Het enige zinvolle dat men uit deze nogal vage conversaties kan concluderen is dat zowel Frankrijk als de Republiek zichzelf ambigu en dubbelzinnig ten opzichte van elkaar opstelden en hun intenties in nevelen probeerden te hullen: de Republiek toonde zich welwillend voor een verlenging van het Bestand, maar kwam toch om Franse militaire steun vragen. Frankrijk deed zich eveneens als welwillend voor, maar gaf impliciet te kennen dat onderhandelingen weinig kans maakten.

Kort nadat Péricard afscheid nam van de prinses van Oranje werd hij aangesproken door Spinola. De markies hoopte dat de Franse koning het nodige zou doen om te bemiddelen bij de Republiek, maar zou ondertussen alles in gereedheid brengen om het land te kunnen verdedigen in het geval van een hervatting van de oorlog.⁶³⁰ In Parijs kreeg Louise de Coligny te horen dat er van Franse militaire steun geen sprake kon zijn. Volgens *surintendant des finances* Jeannin had Lodewijk XIII geen enkele verplichting ten aanzien van de Republiek.⁶³¹ Na een laatste aartshertogelijk verzoek om Franse bemiddeling op 26 mei leek het Twaalfjarig Bestand een aantal maanden op de achtergrond beland te zijn. De campagne in de Palts en de

⁶²⁸ J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs*, p. 78.

⁶²⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 234v: Péricard aan Puisieux (7 mei 1620).

⁶³⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 235v: Péricard aan Puisieux (7 mei 1620) & f. 236v : Péricard aan Puisieux (26 mei 1620).

⁶³¹ J. Tytgat, *Ferdinand De Boisschot*, p. 79.

afhandeling van de Boheemse opstand namen de meeste aandacht van Albrecht en zijn adviseurs in beslag. De Franse ambassadeur vertrouwde dit stilzwijgen allerm minst en vermoedde dat er meer aan de hand was. In oktober meldde hij Parijs dat er in Antwerpen een vergadering van Zuid-Nederlandse en Hollandse vertegenwoordigers plaatsvond “*pour aviser à quelque expedient d’accommodement sur les permissions concédées reciproquement pour represailles des depredations de mer*”.⁶³² Péricard vermoedde echter dat de voornaamste taak van de onderhandelaars eruit bestond om te polsen naar de wederzijdse intenties met betrekking tot het Bestand en eventuele voorwaarden voor een verlenging af te spreken. Dit was niet naar de zin van de Franse ambassadeur, aangezien hij de bemiddeling voor een verlenging van het Bestand als een prerogatief van de Franse koning beschouwde.⁶³³

Op het einde van november deed zich echter een mooie opportuniteit voor om de zaken opnieuw stevig in Franse handen te houden. Na de mislukte missie van Louise de Coligny besloot de Republiek een nieuwe poging te ondernemen om de relaties met Frankrijk te herstellen. Ditmaal werd een officieel gezantschap naar Parijs gestuurd met de opdracht om excuses aan te bieden voor de executie van Oldenbarnevelt en de Fransen te vragen om militaire steun of ten minste bijstand voor een verlenging van het Bestand.⁶³⁴ Péricard maakte van deze gelegenheid gebruik om de biechtvader van aartshertog Albrecht, de Spaanse dominicaan Inigo de Brizuela, op te zoeken. Omwille van de afwezigheid van Spinola had Albrecht immers de contacten met Péricard toevertrouwd aan zijn biechtvader. Péricard stelde dat de komst van het Nederlandse gezantschap de ideale mogelijkheid bood om de Franse bemiddeling voor een verlenging van het Bestand voor te stellen, maar dan wilde Lodewijk XIII wel zeker zijn dat de aartshertog nog altijd een verlenging van het Bestand verlangde.⁶³⁵ Dit vreemde voorstel kan de nodige wenkbrauwen doen fronsen aangezien uit het voorgaande al bleek dat de Fransen weinig zin hadden om het Bestand te helpen verlengen. Bovendien wisten Lodewijk XIII en zijn ministers maar al te goed dat Albrecht nog altijd niets liever wilde dan een verlenging van het Bestand. Péricards voorstel lijkt dan ook eerder bedoeld te zijn om de Franse controle over de onderhandelingen te behouden. De conferentie in Antwerpen deed hem vermoeden dat Albrecht van plan was om buiten Frankrijk om te onderhandelen over het Bestand, waardoor Lodewijk XIII alle controle zou verliezen over de richting waarin de gesprekken zouden evolueren. Bovendien werd de Franse ambassadeur in

⁶³² BNF, MsF, nr. 17891, f. 249v: Péricard aan Puisieux (9 oktober 1620).

⁶³³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 249v: Péricard aan Puisieux (9 oktober 1620).

⁶³⁴ J. Tytgat, *Ferdinand de Boisschot*, p. 80.

⁶³⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 258v: Péricard aan Puisieux (23 december 1620).

Brussel constant aangesproken over de traagheid van de koning in deze kwestie. Dankzij dit voorstel kon Péricard de sceptici de mond snoeren.⁶³⁶

Dat de aartshertog inderdaad begonnen was met het bewandelen van alternatieve paden bleek al enkele dagen na het gesprek tussen Péricard en Brizuela. In zijn ambtswoning in Brussel werd de Franse ambassadeur bezocht door een jezuïet die Tempel heette. De jezuïet, “*me cognoissant bon Catholique*”⁶³⁷, vertelde Péricard vrijuit over enkele reizen die hij in opdracht van aartshertog Albrecht naar het Noorden had gemaakt, waar hij contacten onderhield met stadhouder Maurits. Na zijn laatste verblijf in de Noordelijke Nederlanden was hij naar Antwerpen gereisd waar zijn broer, burgemeester van Leuven, deel uitmaakte van de Zuid-Nederlandse delegatie die met de Hollanders onderhandelde over de depredaties op zee. Dit alles sterkte Péricards vermoeden dat deze conferentie eigenlijk helemaal niets met depredaties te maken had.⁶³⁸

Op de laatste dag van 1620 antwoordde Brizuela dat Albrecht nog altijd een verlenging van het Bestand wenste, de spectaculaire overwinningen in het Rijk hadden hem niet overmoedig gemaakt. De aartshertog wachtte dan ook tot Lodewijk XIII het onderwerp zou aansnijden bij de Noord-Nederlandse gezanten. Albrecht liet zelfs meedelen dat hij goede hoop had dat Maurits en de Staten-Generaal zouden instemmen met dit bemiddelingsvoorstel: de Republiek wilde immers haar krachten sparen om zich volledig te richten op haar koloniale ambities en de steun aan de Duitse protestanten.⁶³⁹ Wat Albrecht de Franse ambassadeur hier toevertrouwde ging rechtstreeks tegen de Spaanse belangen in: hij hoopte dat de Republiek zich tevreden zou stellen met de status quo in de Zuidelijke Nederlanden, maar ondertussen de strijd in de koloniën voortzette. Hoewel Madrid duidelijk had laten blijken dat een verlenging van het Bestand gekoppeld zou worden aan extra voorwaarden die de Republiek nooit zou slikken, deed Albrecht in de eerste maanden van 1621 nog altijd zijn uiterste best om Filips III op andere gedachten te brengen.⁶⁴⁰ Albrecht moet echter ingezien hebben dat zijn inspanningen weinig uithaalden aangezien hij de provinciale Statenvergaderingen alvast om extra geld vroeg om het land te verdedigen (bij een verlenging van het Bestand zou dit geld gebruikt worden om de keizerlijke oorlogsinspanningen te ondersteunen). De Staten van

⁶³⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 259r: Péricard aan Puisieux (23 december 1620).

⁶³⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 257r: Péricard aan Puisieux (28 december 1620).

⁶³⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 257v: Péricard aan Puisieux (28 december 1620).

⁶³⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 261r-261v: Péricard aan Puisieux (1 januari 1621).

⁶⁴⁰ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 505.

Brabant boden de aartshertog 150 000 *francs* aan, ook de andere gewesten beloofden het nodige geld bij te dragen.⁶⁴¹

Hoewel Péricard verzekerde dat Lodewijk XIII, nu hij duidelijk de intenties van Albrecht kende, de kwestie met de Noord-Nederlandse gezanten zou bespreken, zetten de Fransen hun plan om de verlenging van het Bestand te saboteren in gang. Péricard verzekerde Puisieux “[*que*] *je rechercheray l’occasion de mesnager dextrement s’il se peut les humeurs de deça selon l’intention du Roy à la rupture de la Trefve*”.⁶⁴² De redenen hiervoor waren eenvoudig: de spanningen tussen Frankrijk en Spanje naar aanleiding van de Spaanse bezetting van de Valtellina bereikten in januari 1621 een hoogtepunt met de Franse diplomatieke missie naar Engeland (cfr. *infra*). Daarnaast was men in Parijs bezorgd geraakt over de spectaculaire successen van Spinola, de keizer en de Katholieke Liga. De opening van een nieuw front in de Nederlanden kwam op dit moment dus goed uit. Bovendien moet ook rekening worden gehouden met de interne situatie in Frankrijk: Lodewijk XIII maakte zich op om ten strijde te trekken tegen de hugenootse opstandelingen. Een hervatting van de oorlog met de Republiek zou ervoor moeten zorgen dat de Spanjaarden niet zouden kunnen profiteren van de Franse interne problemen. Een herneming van de oorlog met Spanje zou het de Republiek bovendien moeilijk maken om haar Franse geloofsgenoten te hulp te komen.⁶⁴³

Om het Franse plan te laten slagen stelde Péricard voor om samen te werken met zijn collega in Madrid, Charles d’Angennes Du Fargis. De Franse ambassadeur in Spanje zou net als Péricard de geesten rijp moeten maken voor een hervatting van de oorlog. Péricard wist onder meer dat de Portugezen, die het meest te lijden hadden onder de koloniale expedities van de Republiek, Filips III vurig aanmaanden om de strijd te hervatten. Op dit moment kwam ook de oud-*ligueur* in Péricard naar boven: nu de keizer de protestanten in het Rijk zware klappen toebracht en Lodewijk XIII zich opmaakte om af te rekenen met de hugenoten, zou een hervatting van de oorlog in de Nederlanden het begin van het einde inluiden voor het protestantisme.⁶⁴⁴

Om de schijn van Franse welwillendheid hoog te houden kreeg ambassadeur Péricard de opdracht om te informeren naar de voorwaarden die Albrecht stelde voor een verlenging van het Bestand. Brizuela was niet helemaal zeker van zijn stuk (hij verwees de ambassadeur dan ook door naar de aartshertog zelf), maar stelde “*que l’affaire estoit tant important qu’il*

⁶⁴¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 261v: Péricard aan Puisieux (1 januari 1621).

⁶⁴² BNF, MsF, nr. 17891, f. 262v: Péricard aan Puisieux (11 januari 1621).

⁶⁴³ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 501-509.

⁶⁴⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 263r-263v: Péricard aan Puisieux (15 januari 1621).

meritoit bien une conference assignée et possible à des conditions nouvelles”.⁶⁴⁵ De opinie van de biechtvader was voor de Fransen uiterst interessant. Brizuela was immers één van de voornaamste informanten van Filips III in Brussel (hij had ook een zitje in de *Consejo de Estado*) en stuurde geregeld geheime rapporten naar Madrid.⁶⁴⁶ Brizuela gaf dus al min of meer te kennen dat de lijn van Madrid, namelijk het stellen van extra voorwaarden, de *guiding policy* zou worden bij onderhandelingen over het Bestand en dat Albrechts pogingen om Filips III op andere gedachten te brengen vruchteloos waren. Deze informatie was van onschatbare waarde voor Lodewijk XIII en zijn ministers: indien Spanje harde eisen ging stellen was het immers zo goed als onmogelijk dat het Bestand verlengd zou worden.

Brizuela ging echter nog een stap verder en bracht Péricard al een stuk dichterbij het in Parijs gewenste doel. De biechtvader liet immers blijken dat *“si les affaires du Roy permectoient de retirer les troupes françoyses de Hollande et que l'on peust estre assureé que Sa Majesté n'assisteroit les Estatz comme il a fait ouvertement en toutes les occasions passées, la guerre seroit plus à desirer de ce costé là qu'une continuation de Trefve qui ne serviroit qu'à fortiffier les desseins de Hollande et d'Angleterre pour l'entreprise des Indes contre le Roy d'Espagne”*.⁶⁴⁷ Brizuela gaf de Fransen met andere woorden exact de voorwaarden die Spanje verwachtte om Lodewijks intentie, een hervatting van de oorlog, werkelijkheid te laten worden. De biechtvader wist Péricard te vertellen dat Albrecht inderdaad de voorkeur gaf aan een verlenging van het Bestand, maar dat de voornaamste reden voor deze houding lag in de angst voor Franse steun aan de Republiek. Eenmaal Frankrijk deze steun stopzette zou Albrecht wel bijdraaien.⁶⁴⁸ Bovendien werd het steeds duidelijker dat de aartshertogelijke heerschappij niet lang meer zou duren. Tijdens een audiëntie met Albrecht in januari 1621 werd Péricard geconfronteerd met een zwakke oude man die nog nauwelijks kon rechtstaan en zo goed als onverstaaenbaar sprak.⁶⁴⁹ Met de dood van Albrecht zou het voornaamste struikelblok voor een hervatting van de oorlog wegvallen.

Lodewijk XIII, die vermoedelijk zeer tevreden was met deze waardevolle informatie, besloot dat het moment gekomen was om Brussel en Madrid definitief te laten afzien van het Bestand. Péricard onderhield Inigo de Brizuela opnieuw over deze kwestie en verzekerde de biechtvader dat Lodewijk XIII alles zou doen om Filips III en de aartshertogen te helpen. Bij

⁶⁴⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 264r: Péricard aan Puisieux (22 januari 1621).

⁶⁴⁶ W. Thomas, “Andromeda Unbound. The Reign of Albert & Isabella in the Southern Netherlands, 1598-1621”, pp. 6-7.

⁶⁴⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 265v: Péricard aan Puisieux (22 januari 1621).

⁶⁴⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 267v: Péricard aan Puisieux (25 januari 1621).

⁶⁴⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 266r: Péricard aan Puisieux (25 januari 1621).

een hervatting van de oorlog was hij dan ook bereid om zijn troepen terug te trekken uit de Noordelijke Nederlanden.⁶⁵⁰

Albrecht en Isabella waren enorm verrast, dit voorstel overtrof immers “*avec excez les offices que Leurs Altesses esperoient de Sa Majesté sur le sujet de la Trefve*”.⁶⁵¹ De aartshertogen bleven de koning echter verzoeken om te bemiddelen bij de Republiek, maar gaven duidelijk te kennen dat “*le meilleur et plus assuré remedde seroit de venir tout d’un coup à une bonne paix sans parler de continuation de Trefve, laquelle n’a esté que pour preparer la voye d’une concorde entre le souverain et les sujetz et faire gouster aux uns et aux autres le juste sentiment de leur mutuel devoir*”.⁶⁵² De lijn van Zúñiga en de haviken had het dus duidelijk gehaald tegenover de pacifistische opstelling van de aartshertogen: een oorlog kon enkel vermeden worden indien de rebellen in het Noorden bereid waren om terug te keren onder het gezag van hun legitieme soeverein. Deze optie leek volgens de aartshertogen en Madrid bovendien een zekere kans op slagen te hebben: stadhouder Maurits stuurde immers signalen uit dat hij wel bereid was om de Republiek opnieuw onder Spaans gezag te brengen in ruil voor het behoud van de functie van stadhouder. Aangezien Maurits de controle over het leger had en hij door de executie van Oldenbarnevelt had bewezen dat zijn invloed in Den Haag groot was, leek deze optie niet onwaarschijnlijk. De stadhouder misleidde zijn tegenstanders echter op meesterlijke wijze (cfr. infra).⁶⁵³

Péricard vertelde Brizuela dat dit idee ronduit absurd was: nu ze eenmaal geproefd hadden van de vrijheid, zouden de opstandelingen deze nooit meer willen opgeven. Het feit dat de Zuidelijke Nederlanden na de dood van Albrecht naar Spanje zouden terugkeren maakte een terugkeer van de Noordelijke Nederlanden onder het gezag van Madrid bovendien nog onwaarschijnlijker. De biechtvader begreep dat de Fransen erop rekenden dat Albrecht het genereuze aanbod van Lodewijk XIII zou aanvaarden, maar liet weten dat men eerst Madrid moest consulteren. Péricard, die zich fel beklagde over de Spaanse traagheid waarmee hij al zo vaak was geconfronteerd (onder meer tijdens de oorlog om Monferrato), adviseerde Filips III om de aartshertog een voldoende grote volmacht te geven om met de Fransen te onderhandelen, zodanig dat er niet voor elk detail een nieuwe koerier naar Madrid moest

⁶⁵⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 269r: Péricard aan Puisieux (5 februari 1621).

⁶⁵¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 270r: Péricard aan Puisieux (10 februari 1621).

⁶⁵² BNF, MsF, nr. 17891, f. 270r: Péricard aan Puisieux (10 februari 1621).

⁶⁵³ P. Brightwell, “The Spanish System and the Twelve Years’ Truce”, p. 291; L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 507-508. Vooral Zúñiga zag veel potentieel in deze optie. Hij overwoog korte tijd om Maurits met Spaanse steun de macht te laten grijpen in Den Haag en hem tot soeverein van de Noordelijke Nederlanden uit te roepen. Daarmee hoopte de Spaanse staatsman om in het Noorden een Spaanse satellietstaat op te zetten.

worden gestuurd. Bovendien raadde hij Lodewijk XIII aan om Du Fargis het voorstel met betrekking tot de terugtrekking van de Franse troepen te laten herhalen in Madrid, zodanig dat de Spaanse koning zijn intenties zo snel mogelijk kon bekendmaken.⁶⁵⁴

De Fransen waren echter bereid om nog veel verder te gaan om Madrid en Brussel ertoe te bewegen om de oorlog te hervatten. Péricard kreeg immers de opdracht om aan zijn oorspronkelijke voorstel nog twee extra punten toe te voegen. Ten eerste zou Lodewijk XIII bij een hervatting van de oorlog zijn onderdanen verbieden om in de Republiek als vrijwilligers te dienen. Daarnaast merkte de koning op dat samen met het Twaalfjarig Bestand ook de Frans-Nederlandse alliantie zou vervallen (kort voor de ondertekening van het Bestand sloot Hendrik IV immers een defensieve alliantie met de Republiek). Péricard liet doorschemeren dat Lodewijk XIII bereid was om de alliantie met de Republiek niet te verlengen indien men besloot om de oorlog te hervatten.⁶⁵⁵ Ook op dit voorstel werd natuurlijk zeer positief gereageerd en Albrecht vertrouwde de ambassadeur toe dat zijn vredesvoorstel aan de Republiek slechts diende “*pour mieux fonder la resolution qui se doit prendre de guerre ou de paix*”.⁶⁵⁶ Albrecht wilde zich er immers van vergewissen dat “*avant que de souffrir l’effusion du sang de ses sujetz par la violence de la guerre qui doibz infailliblement suivre la rupture de la Trefve, il leur a offert la paix et une bonne affection de les conserver avec tous bons et favorables traictemens dignes d’un Prince. [...] Et par ce moyen ses armes estans justifiées, il espere Dieu les favorisera et que Sa Majesté, effectuant ses promesses, les fortifiera à la ruyne des heretiques de toutes partz, que Son Altesse offre à Sa Majesté toute assistance contre ceux de son Royaume*”.⁶⁵⁷ Het voorstel dat hij via Franse bemiddeling aan de Republiek wilde voorleggen diende dus enkel om het geweten van de aartshertog te zuiveren, hij had immers nog geprobeerd om geweld te vermijden. Vervolgens zou hij samen met de Fransen ten strijde trekken en de ketters vernietigen.

Péricard was enorm tevreden, hij stelde dat “*puisque ce traicté entier est entre les mains du Roy, et est appuyé sur le seul goud de sa volonté, Sa Majesté le peut tourner de tel costé qu’il luy plaira, mesmes à la rupture insensiblement si bon luy semble*”.⁶⁵⁸ De Franse koning had met andere woorden de volledige controle over de afloop van deze kwestie.

Péricard werd echter gealarmeerd door de nakende komst van een Engelse gezant, John Digby. Hij vreesde dat Digby naar Brussel kwam om er te onderhandelen over een Spaans-

⁶⁵⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 270r-271v: Péricard aan Puisieux (10 februari 1621).

⁶⁵⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 272r: Péricard aan Puisieux (17 februari 1621).

⁶⁵⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 273r-273v: Péricard aan Puisieux (17 februari 1621).

⁶⁵⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 273v: Péricard aan Puisieux (17 februari 1621).

⁶⁵⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 274r: Péricard aan Puisieux (17 februari 1621).

Engelse huwelijksalliantie en een verlenging van het Bestand, twee zaken waar Lodewijk XIII en zijn ministers sterk tegen gekant waren. Hij liet dan ook blijken dat het inroepen van Engelse bemiddeling in Parijs niet zou worden geapprecieerd, “*et j’estime que ma parole n’a esté en cela inutile, un peu de jalousie estant signal d’une vraye affection*”.⁶⁵⁹ Péricard had echter niets te vrezen. Digby, die op 17 maart in Brussel aankwam, was ten eerste slechts op doorreis. De Engelsen wilden Albrecht overhalen om een wapenstilstand in de Palts af te kondigen, zodanig dat er in Wenen kon worden onderhandeld over een teruggave aan keurvorst Frederik in ruil voor zijn onderwerping aan de keizer. Digby beperkte zich in Brussel dan ook tot het verzoek om een wapenstilstand en enkele gesprekken over een huwelijksalliantie, over het Bestand werd nauwelijks gesproken. Net als Lodewijk XIII wenste ook James I een hervatting van de oorlog in de Nederlanden, Spanje zou dan immers gemakkelijker bereid zijn om toegevingen te doen met betrekking tot de Palts.⁶⁶⁰ Daarnaast wees aartshertog Albrecht de voorstellen voor Engelse bemiddeling resoluut af. Door zich enkel tot Lodewijk XIII te richten hoopte hij in te spelen op het verlangen van de jonge koning om zich internationaal te profileren.⁶⁶¹

In het begin van maart wist Brizuela de Franse ambassadeur te vertellen dat er nieuws was gekomen uit Madrid. Filips III en de *Consejo de Estado* hadden de koerier die het Franse voorstel kwam overmaken nog niet ontvangen, maar Madrid liet weten dat er geen intenties waren om het Bestand te verlengen. Men was bovendien begonnen met het aanleggen van een fonds om nieuwe troepenlichtingen te bekostigen. De biechtvader vermoedde dat het Franse voorstel de ministers in Madrid alleen maar in hun intentie zou sterken, maar wilde weten wat Lodewijk XIII precies bedoelde met een nieuwe Franse voorstel om de aartshertogen bij te staan met “*toute faveur lorsqu’il sera besoin*”.⁶⁶² Daarnaast bleef hij benadrukken dat Albrecht en Isabella de Republiek eerst een vredesvoorstel wilden aanbieden zodanig dat ze zichzelf niets te verwijten hadden indien de opstandelingen verkozen om de oorlog te hervatten. De aartshertogen stelden dan ook voor dat Lodewijk XIII een buitengewone gezant naar Den Haag zou sturen die de Republiek moest aanmanen om het aanbod van de aartshertogen te aanvaarden. Dit voorstel was zodanig geheim dat Albrecht en Isabella er zelfs van hadden afgezien om hun eigen ambassadeur in Parijs hierover in te lichten.⁶⁶³

⁶⁵⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 274v: Péricard aan Puisieux (25 februari 1621).

⁶⁶⁰ R. Zaller, “Interest of State: James I and the Palatinate”, pp. 156-157.

⁶⁶¹ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 452.

⁶⁶² BNF, MsF, nr. 17891, f. 278r: Péricard aan Puisieux (9 maart 1621).

⁶⁶³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 278r-278v: Péricard aan Puisieux (9 maart 1621).

Péricard achtte dit nieuws zodanig belangrijk dat hij besloot om secretaris Brasset naar het Franse hof te sturen om de koning te informeren. Als besluit merkte hij tevreden op dat *“l’entiere resolution de la guerre est maintenant en la main et disposition du Roy et que tout l’affaire tourne sur le goud de sa volonté, laquelle j’attendray par ledict sieur Brasset”*.⁶⁶⁴ In een korte bijlage bij zijn brief voegde Péricard er zelfs aan toe dat hij het plan van Filips III en de aartshertogen enigszins hypocriet (*cauteleux*) vond. Ze stelden immers onredelijke eisen puur om voor zichzelf de hervatting van de oorlog te legitimeren.⁶⁶⁵

Hoe dichter het Bestand haar einde naderde, hoe onbegrijpelijker het gedrag van Albrecht werd voor de Franse ambassadeur. Amper enkele dagen na Albrechts verzoek om een Frans gezantschap werd Péricard opnieuw bezocht door Inigo de Brizuela. De aartshertog had het plan opgevat om nog voor de eventuele komst van de Franse gezant een vertegenwoordiger naar Den Haag te sturen om de Staten-Generaal een vredesvoorstel te doen. Brizuela had van Albrecht de opdracht gekregen om expliciet te benadrukken dat de aartshertog deze beslissing onafhankelijk van Madrid had genomen.⁶⁶⁶ Dit discours doet vermoeden dat Albrecht, ondanks het feit dat hij beweerde dat het hier puur om een legitimatie voor de oorlog ging, nog altijd hoopte op een vergelijk met de rebellen in het Noorden. Anders zou hij immers niet de moeite doen om tot tweemaal toe via een gezant (een aartshertogelijke en een Franse) de Republiek een vredesvoorstel te doen.

Péricard was sceptisch. Hij kon niet geloven dat zo’n belangrijke beslissing zonder medeweten van Filips III was genomen. Bovendien vond de ambassadeur het vreemd dat Albrecht zijn gezant zo snel mogelijk naar het Noorden wilde sturen en zelfs het antwoord van Lodewijk XIII op zijn laatste verzoek niet afwachtte. Hij vermoedde dan ook dat het hier om een zoveelste poging ging om de onderhandelingen aan de Franse controle te onttrekken. Péricard raadde de aartshertog dan ook af om een gezant te sturen, dit zou het gezag van de aartshertogen alleen maar ondergraven *“et releveroit l’orgueil des Hollandois qui ne s’en eussent peu prevaloir si la proposition se faisoit par un tiers mediateur”*.⁶⁶⁷

Albrecht besloot echter om geen rekening te houden met de opmerking van Péricard. Op 16 maart nam hij het besluit om de missie naar Den Haag toe te vertrouwen aan kanselier Peckius, een ervaren diplomaat. De Staten-Generaal stemden kort daarop toe om hem te

⁶⁶⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 279r: Péricard aan Puisieux (9 maart 1621).

⁶⁶⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 279v: Péricard aan Puisieux (9 maart 1621).

⁶⁶⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 282r: Péricard aan Puisieux (12 maart 1621).

⁶⁶⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 282v-283r: Péricard aan Puisieux (12 maart 1621).

ontvangen, waardoor Peckius al op 18 maart naar de Noordelijke Nederlanden kon vertrekken.⁶⁶⁸

Tijdens Peckius' verblijf in Den Haag stond de Franse diplomatie echter allerminst stil. Ambassadeur Du Fargis maakte in Madrid de Franse voorstellen bekend aan Filips III en zijn ministers. De Spaanse koning stuurde daarop meteen een brief naar Albrecht, waarin hij de aartshertog een voldoende groot volmacht gaf om met de Fransen te onderhandelen. Albrecht stelde Péricard dan ook voor om over te gaan tot de ondertekening van een defensieve en offensieve alliantie tussen Frankrijk en Spanje, wat inhield dat Spanje Lodewijk XIII zou steunen in zijn strijd tegen de hugenoten in ruil voor bijstand tegen de Republiek. Dit was vermoedelijk allerminst de bedoeling van Lodewijk XIII, Péricard probeerde dan ook tijd te winnen. Zolang Peckius in Den Haag verbleef kon er voor de Franse ambassadeur geen sprake zijn van onderhandelingen. Hij durfde Brizuela zelfs openlijk voor de voeten te werpen dat de aartshertogen waarschijnlijk op voorhand een akkoord hadden gesloten met Maurits, de arminianen of enkele Hollandse steden.⁶⁶⁹ De aanwezigheid van John Digby in Brussel deed Péricard bovendien vermoeden dat James I in het geheim bemiddelde tussen de aartshertogen en de prins van Oranje, een mening die gedeeld werd door staatssecretaris Puisieux. Hij vermoedde dan ook "*que le nom de Trefve se peut changer en suspension d'armes qui est l'avancement d'une paix*".⁶⁷⁰ Brizuela protesteerde fel: er was helemaal niets afgesproken met de Engelsen. Het zat de biechtvader vooral hoog dat Péricard geloofde dat hij de Fransen probeerde te misleiden. Liegen en bedriegen ging immers rechtstreeks in tegen zijn geweten, het hoogste goed van een geestelijke.⁶⁷¹ Hij kaatste de bal terug naar de Fransen door te vragen wanneer Lodewijk XIII nu eindelijk werk zou maken van het buitengewoon gezantschap naar Den Haag en de uitvoering van zijn beloften.⁶⁷²

De achterdocht van Péricard was terecht, maar ook zwaar overdreven. Er waren immers geen contacten met Engeland geweest met het oog op een verlenging van het Bestand. Wel hadden de aartshertogen een kleine hoop dat Maurits in ruil voor het behoud van het stadhouderschap bereid was om de nodige druk uit te oefenen op de Staten-Generaal.⁶⁷³ De missie van Peckius begon echter al onder een slecht gesternte. Onderweg naar Den Haag werd de onfortuinlijke

⁶⁶⁸ C.H. Carter, *The Secret Diplomacy of the Habsburgs*, p. 259.

⁶⁶⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 284v-285v: Péricard aan Puisieux (24 maart 1621).

⁶⁷⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 286v: Péricard aan Puisieux (26 maart 1621).

⁶⁷¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 287r-287v: Péricard aan Puisieux (26 maart 1621).

⁶⁷² BNF, MsF, nr. 17891, f. 288v: Péricard aan Puisieux (29 maart 1621).

⁶⁷³ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 507-508.

ambassadeur bekogeld met stenen en houtblokken.⁶⁷⁴ De Staten-Generaal en stadhouder Maurits ontvingen de gezant met de nodige eerbied, maar hun houding zou snel omslaan. Op 23 maart legde Peckius het vredesvoorstel van de aartshertogen voor aan de Staten-Generaal. De Noordelijke Nederlanden moesten de soevereiniteit van Albrecht en Isabella erkennen, vrijheid van eredienst garanderen aan de katholieke bevolking en de Schelde openstellen. In ruil daarvoor zouden ze een grote mate van zelfbestuur genieten en handel mogen drijven met de Spaanse en Portugese kolonies. De Staten-Generaal waren geschokt door deze harde eisen, en dit was ook exact wat Maurits wilde. Door zich welwillend op te stellen hoopte hij dat de aartshertogen hun eisen zouden verharderen. Deze arrogante voorwaarden zouden vervolgens de laatste tegenstanders van een hervatting van de oorlog moeten overtuigen om de onderhandelingen stop te zetten.⁶⁷⁵ Amper twee dagen na zijn eerste audiëntie kreeg Peckius te horen dat er aan deze voorwaarden geen sprake kon zijn van vrede of een verlenging van het Bestand. Maurits raadde Peckius aan om terug te keren naar Brussel, de Staten-Generaal zouden niet op hun beslissing terugkomen en wilden oorlog.⁶⁷⁶

Peckius' plotselinge terugkeer verbaasde iedereen in Brussel, en niet in het minst de Franse ambassadeur. Péricard schreef Puisieux "*que vous veoyez [maintenant] l'entiere rupture de la Trefve et les affaires aux termes que vous m'avez cy devant mandé, respondans à l'intention du Roy*".⁶⁷⁷ Onmiddellijk nadat Peckius verslag had uitgebracht van zijn missie, mocht ambassadeur Péricard Inigo de Brizuela opnieuw ontvangen in zijn ambtswoning. Het was nu duidelijk dat de oorlog na 9 april op elk moment kon herbeginnen, daarom verzocht Albrecht de Franse koning om eindelijk de reeds vermelde beloften uit te voeren: een stopzetting van de alliantie met de Republiek en een terugtrekking van de Franse troepen uit de Noordelijke Nederlanden. Daarnaast wilde de aartshertog graag weten welke voorwaarden Lodewijk XIII stelde voor de vorming van een offensieve en defensieve alliantie. Ten laatste benadrukte Brizuela sterk dat, wat er ook werd beweerd, de onderhandelingen met de Staten-Generaal niet in het geheim werden voortgezet.⁶⁷⁸

Op de avond van 5 april 1621 informeerde Brizuela Péricard van het feit dat aartshertog Albrecht beslist had om Ferdinand de Boisschot, die amper vier maanden eerder was teruggekeerd uit Frankrijk, als buitengewoon gezant naar Fontainebleau te sturen. Boisschot kreeg de opdracht om Lodewijk XIII te verzoeken om zijn beloftes eindelijk uit te voeren.

⁶⁷⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 288r: Péricard aan Puisieux (29 maart 1621).

⁶⁷⁵ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 507-508.

⁶⁷⁶ C.H. Carter, *The Secret Diplomacy of the Habsburgs*, pp. 264-265.

⁶⁷⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 289v: Péricard aan Puisieux (30 maart 1621).

⁶⁷⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 289v-290r: Péricard aan Puisieux (1 april 1621).

Daarnaast moest hij ook enkele verkennende gesprekken voeren met betrekking tot de vorming van een Frans-Spaanse alliantie. Hij kreeg daarbij de opdracht om de genereuze steun die de aartshertogen de Franse koning hadden geboden tijdens de opstand van 1616-1617 en de twee opstanden van Maria de' Medici in herinnering te brengen.⁶⁷⁹

Péricard garandeerde Brizuela dat Boisschot goed ontvangen zou worden, maar zag de problemen in de Valtellina als een belangrijk struikelblok voor de uitvoering van de koninklijke beloften en de onderhandelingen voor een alliantie (cfr. infra). De Franse ambassadeur achtte de timing niet ongunstig. Het zou Boisschot immers een zeven- à achttal dagen kosten om in Fontainebleau te geraken, op dat moment was het Bestand al afgelopen en waren de eerste vijandelijkheden misschien al begonnen.⁶⁸⁰ Ook de missie *an sich* was volgens Péricard niet noodzakelijk een slecht gegeven, aangezien dit Lodewijk XIII toeliet om het beloofde gezantschap naar Den Haag voor onbepaalde duur uit te stellen.⁶⁸¹

Ondanks de komst van slecht nieuws uit Madrid (Filips III was op 31 maart overleden), vertrok Boisschot op 14 april uit Brussel.⁶⁸² Naast de negatieve tijdingen uit Madrid was er vanuit het Heilige Roomse Rijk positief nieuws te melden. Op 12 april had Spinola in Mainz een verdrag gesloten met de Protestantse Unie: de Unie beloofde om haar steun aan Frederik van de Palts te staken en verbond zich ertoe om haar leger tegen 14 mei terug te trekken uit de Nederpalts.⁶⁸³ In ruil daarvoor beloofde Spinola om zijn operaties stil te leggen. Het Verdrag van Mainz was het laatste wapenfeit van de Protestantse Unie, die zichzelf op 14 mei (de dag waarop haar charter kwam te vervallen) uiteindelijk ophief.⁶⁸⁴

De verdediging van de Palts werd toevertrouwd aan een handvol nog aanwezige Engelse en Nederlandse huurlingen. Spinola besloot dan ook om zich met een groot deel van zijn leger terug te trekken uit de Palts om zich te kunnen voorbereiden op de campagne tegen de Republiek.⁶⁸⁵ Op 23 april kwam de markies te Brussel aan met 5000 ruiters en 14 000 infanteristen. Don Gonzalo de Cordoba bleef met 12 000 voetsoldaten en 2500 ruiters in de

⁶⁷⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 292r-292v: Péricard aan Puisieux (6 april 1621).

⁶⁸⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 293r: Péricard aan Puisieux (6 april 1621).

⁶⁸¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 294v: Péricard aan Puisieux (9 april 1621).

⁶⁸² BNF, MsF, nr. 17891, f. 295r: Péricard aan Puisieux (14 april 1621). Voor Péricard waren het enorm spannende tijden. Rond de periode van Filips' overlijden circuleerden er in Brussel geruchten dat Lodewijk XIII eveneens was gestorven. Korte tijd later werd dan weer gesuggereerd dat de koning gewond was geraakt tijdens zijn verblijf te Fontainebleau (vermoedelijk tijdens een jachtpartij).

⁶⁸³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 295v: Péricard aan Puisieux (16 april 1621).

⁶⁸⁴ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, pp. 316-317.

⁶⁸⁵ C.H. Carter, *The Secret Diplomacy of the Habsburgs*, pp. 264-265.

Palts achter.⁶⁸⁶ Kort na zijn terugkeer werd Spinola door de aartshertogen tot *mayordomo mayor* benoemd, één van de functies van de in oktober 1620 overleden graaf van Añover. Volgens Péricard diende deze aanstelling als opstap naar de benoeming tot hoogste bevelhebber van de strijdkrachten eenmaal Albrecht zou overlijden en de Zuidelijke Nederlanden onder de Spaanse Kroon zouden terugkeren.⁶⁸⁷

Nu de voorbereidingen voor een hervatting van de oorlog in volle gang waren, toonden ook de Fransen zich van hun meest hulpvaardige kant. De dag voor Boisschots vertrek stuurde staatssecretaris Puisieux Péricard een brief waarin hij de welwillendheid van Lodewijk XIII benadrukte. Ten overstaan van de gezanten uit de Republiek had de Franse koning duidelijk gemaakt dat hij de alliantie niet wenste te verlengen en de Franse troepen in de Republiek niet langer zou onderhouden (Frankrijk had haar troepen toch al jaren niet meer betaald) noch aanvullen met nieuwe rekruten. Daarnaast was Lodewijk bereid om, afhankelijk van de afloop van de crisis in de Valtellina, te onderhandelen over een alliantie met Spanje.⁶⁸⁸

Ferdinand de Boisschot kreeg in Frankrijk exact hetzelfde te horen. Puisieux en Luynes verzekerden hem dat de koning de reeds vermelde beloften zou uitvoeren. In werkelijkheid waren Lodewijk en zijn ministers echter geenszins van plan om de meeste van hun voorstellen uit te voeren. De annulering van de alliantie met Republiek en de stopzetting van de betalingen aan de Franse troepen waren *de facto* al sinds de dood van Oldenbarnevelt een feit, men moest dan ook geen enkele moeite doen om deze beloften om te zetten in de praktijk. De terugtrekking van de troepen en de vorming van een Frans-Spaanse alliantie lagen echter moeilijker. Nu de koning op het punt stond om de strijd aan te binden tegen de radicale *assemblée* in La Rochelle kon hij het niet riskeren om ook de gematigde hugenoten van zich te vervreemden. Daarnaast zou de terugtrekking van de voornamelijk protestantse soldaten vooral de rebellen ten goede komen. Deze twee beloften bleven dan ook bij woorden.⁶⁸⁹ De aanslepende problemen in de Valtellina vormden het perfecte excuus om de onderhandelingen over een alliantie met Spanje voor onbepaalde tijd uit te stellen.⁶⁹⁰ Boisschot keerde in juni dan ook met quasi lege handen terug naar huis.

Albrecht en zijn voornaamste adviseurs begonnen steeds meer de hoop in Frankrijk te verliezen. De anders zo minzame Brizuela merkte koudweg op “*qu’il (Boisschot) n’avoit rien*

⁶⁸⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 297v: Péricard aan Puisieux (23 april 1621).

⁶⁸⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 298r: Péricard aan Puisieux (30 april 1621). Isabella zou dan tot gouverneur-generaal voor het leven worden benoemd, maar kon als vrouw geen militair commando bekleden.

⁶⁸⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 296r: Péricard aan Puisieux (20 april 1621).

⁶⁸⁹ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 508-509.

⁶⁹⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 299v: Péricard aan Puisieux (8 mei 1621).

proficté en son voyage".⁶⁹¹ Albrecht vertrouwde Filips IV, de nieuwe Spaanse koning, in een brief toe dat "*les offres françaises ne sont que des belles paroles*".⁶⁹² Boisschot zelf loofde de goede intenties van Lodewijk XIII en zijn ministers, maar meldde Péricard dat de aartshertog inderdaad niet tevreden was met het resultaat van zijn gezantschap. Hij verzocht de Franse koning dan ook om eindelijk werk te maken van de uitvoering van zijn beloftes.⁶⁹³

5.2 Een schemeroorlog

Terwijl de onderhandelingen met Frankrijk aansleepten, begonnen Albrecht en Spinola met de noodzakelijke voorbereidingen voor de komende veldtocht. In maart gaf de aartshertog de inwoners van het Waasland de toestemming om schattingen te betalen aan de Republiek zodat deze grensregio voorlopig van plunderingen zou worden gespaard.⁶⁹⁴ Luis de Velasco begaf zich intussen met een troepenmacht naar Antwerpen om de stad te beschermen. Een andere strijdmacht trok via Maastricht naar Gelre.⁶⁹⁵ De graaf van Middelburg reisde naar Bonn om Ferdinand van Beieren te verzekeren van de aartshertogelijke steun bij een Nederlandse aanval op Luik of één van zijn andere landen.⁶⁹⁶ Op zee ging de Republiek over tot aanvallen op Spaanse en Zuid-Nederlandse schepen en een algemene blokkade van de Vlaamse kust.⁶⁹⁷ Buiten deze voorvallen merkte ambassadeur Péricard echter weinig van de hervatting van de oorlog. Hij vermoedde dan ook dat er nog altijd in het geheim onderhandelingen werden gevoerd tussen Brussel en Den Haag. Brizuela en Spinola benadrukten dat hier absoluut geen sprake van was en leken er aanvankelijk ook in geslaagd te zijn om de Franse ambassadeur te

⁶⁹¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 309r: Péricard aan Puisieux (12 juni 1621).

⁶⁹² Geciteerd in: A. Despy-Meyer, "de Boisschot, Ferdinand", in: *Nouvelle Biographie Nationale*, Brussel, Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, vol. 2 (1990), p. 97.

⁶⁹³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 312r: Péricard aan Puisieux (24 juni 1621).

⁶⁹⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 284r: Péricard aan Puisieux (18 maart 1621).

⁶⁹⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 294r: Péricard aan Puisieux (6 april 1621).

⁶⁹⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 295v: Péricard aan Puisieux (16 april 1621).

⁶⁹⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 299r: Péricard aan Puisieux (30 april 1621) & f. 301r : Péricard aan Puisieux (11 mei 1621) & f. 303r: Péricard aan Puisieux (20 mei 1621) & f. 308v : Péricard aan Puisieux (9 juni 1621). In de eerste brief maakt Péricard melding van de kaping van een schip voor de Vlaamse kust. In de tweede brief meldt de Franse ambassadeur dat vanuit Sluis een konvooi op weg naar Damme werd aangevallen. De derde brief maakt melding van de kaping van vijf Spaanse schepen die zilver naar Antwerpen vervoerden. In het laatste geval werd ter hoogte van Calais een schip met vijfenveertig kanonnen aan boord, bestemd voor de verdediging van de Vlaamse kust, gekaapt.

overtuigen.⁶⁹⁸ Op 8 mei schreef Péricard immers “[que] la rupture de Trefve est indubitable et les effectz en paroistront bientost”.⁶⁹⁹ Twaalf dagen later wist de ambassadeur te melden dat vanuit Madrid het bevel was gekomen om in het offensief te gaan.⁷⁰⁰ Spinola hoopte alvast dat hij tijdens de aankomende campagne geen Fransen zou aantreffen onder de vijandelijke troepen, hij ging er immers van uit dat Lodewijk XIII hen het bevel had gegeven om zich afzijdig te houden.⁷⁰¹

In juni waren er echter nog altijd geen vijandelijkheden uitgebroken. Péricard vermoedde dan ook dat men in Brussel wachtte op nieuws van Boisschot (die op dat moment te Fontainebleau onderhandelde met de Fransen, cfr. supra) en dat Albrecht op basis van de afloop van deze missie zou beslissen of er een offensief zou komen.⁷⁰² Het geringe succes van Boisschot was natuurlijk weinig bevorderlijk voor een snelle hervatting van de vijandelijkheden. Péricard schreef dan ook dat een anonieme informant hem had toevertrouwd dat Albrecht nog altijd hoopte op de totstandkoming van een wapenstilstand voor enkele jaren. De ambassadeur wees erop dat de Republiek in dat geval de handen vrij zou hebben om de hugenoten te steunen, wat inderdaad doet vermoeden dat de Franse wens om een hervatting van de oorlog in de Nederlanden voor een groot deel werd ingegeven door de slechte relaties met Den Haag. Hoewel hij zich niet openlijk uitsprak, leek Péricard tussen de regels door de geringe bereidwilligheid van de koning om zijn beloften na te komen te betreuren. Aangezien hij wist dat men in Madrid een grote hoop had gesteld in de Franse medewerking, liet Péricard alvast weten “[que] je me prepare à la deffensive qui ne sera sans peine et perte de creance”.⁷⁰³

Om de imagoschade van Frankrijk te herstellen en eventuele toenaderingspogingen tussen Den Haag en Brussel de kop in te drukken, stelde de Franse ambassadeur dan ook voor dat de koning zo snel mogelijk zijn troepen terugtrok uit de Republiek. Indien Lodewijk XIII zich op dit vlak welwillend opstelde, zouden Madrid en Brussel misschien willen afzien van verdere gesprekken over een Frans-Spaanse alliantie.⁷⁰⁴ De Franse regering had natuurlijk weinig zin om op Péricards voorstel in te gaan: zonder de aanwezigheid van de Franse troepen was de kans immers groot dat de Republiek uiteindelijk zou bezwijken tegenover het *Ejército de*

⁶⁹⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 296v: Péricard aan Puisieux (20 april 1621) & f. 299r: Péricard aan Puisieux (30 april 1621). Maurits en Spinola bleven inderdaad in het geheim via tussenpersonen onderhandelen, maar zonder veel resultaat (L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 508-509).

⁶⁹⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 299v: Péricard aan Puisieux (8 mei 1621).

⁷⁰⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 302v: Péricard aan Puisieux (20 mei 1621).

⁷⁰¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 305v: Péricard aan Puisieux (27 mei 1621).

⁷⁰² BNF, MsF, nr. 17891, f. 308r: Péricard aan Puisieux (9 juni 1621).

⁷⁰³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 309r-309v: Péricard aan Puisieux (12 juni 1621).

⁷⁰⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 310r: Péricard aan Puisieux (18 juni 1621).

Flandes, of toch ten minste opnieuw zou terugkeren naar de onderhandelingstafel. Daarnaast had Lodewijk XIII de handen vol aan de campagne tegen de hugenoten. Op 31 maart werd Luynes, die over geen enkele militaire ervaring beschikte, door de koning tot *connétable de France* benoemd, de hoogste bevelvoerende functie in het Franse leger. In april verliet de koning Fontainebleau om zich in de buurt van Tours bij zijn leger te voegen. Toen Péricard in juni de koning verzocht om zijn troepen uit de Noordelijke Nederlanden terug te trekken, was het koninklijke leger begonnen met het beleg van Saint-Jean-d'Angély in de provincie Poitou (Zuidwest-Frankrijk). De stad viel op 23 juni, waarna de meeste hugenoten zich onderwierpen aan de koning.⁷⁰⁵

In juni 1621 maakte Péricard melding van verschillende Nederlandse plundertochten in Vlaanderen. Spinola maande de aanwezige troepen echter aan om niets te ondernemen, “*disant qu’il falloit un peu attendre*”.⁷⁰⁶ Tijdens één van deze schermutselingen vielen Franse cavalieristen de troepen van de prins van Barbançon in de buurt van Antwerpen aan. Péricard haastte zich om te verzekeren “*que les troupes françoyses ne sont payées ny advouées de Sa Majesté*”.⁷⁰⁷ Spinola bracht ondertussen een grote legermacht samen in de buurt van Maastricht. Omwille van de traagheid van deze voorbereidingen begon ambassadeur Péricard echter opnieuw te vermoeden dat er nog altijd geheime onderhandelingen werden gevoerd met de Republiek. Als reactie op een zoveelste verzoek om de Franse beloften eindelijk uit te voeren antwoordde hij dan ook dat Lodewijk XIII eerst wilde zien of er ook daadwerkelijk een offensief zou komen.⁷⁰⁸ De aanval zou uiteindelijk op het einde van augustus beginnen, toen Spinola het beleg rond Gulik sloeg.⁷⁰⁹ Twee maanden eerder was Wolfgang Willem van Neuburg naar Brussel gereisd, wat doet vermoeden dat hij toen werd ingelicht over een inval in Gulik-Kleef, waarbij hem vermoedelijk om militaire steun werd gevraagd.⁷¹⁰ Toen Spinola Gulik aanviel was aartshertog Albrecht, de voornaamste tegenstander van een hervatting van de oorlog, echter al meer dan een maand overleden.

⁷⁰⁵ J.C. Petitfils, *Louis XIII*, pp. 304-309.

⁷⁰⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 311r: Péricard aan Puisieux (22 juni 1621).

⁷⁰⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 313v: Péricard aan Puisieux (5 juli 1621).

⁷⁰⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 314v: Péricard aan Puisieux (11 juli 1621).

⁷⁰⁹ L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 510-511.

⁷¹⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 315r: Péricard aan Puisieux (11 juli 1621). Wolfgang Willem bracht zelf 2500 manschappen bijeen voor het beleg. Na de capitulatie van Gulik (juli 1622) zette hij samen met de Spaanse troepen de strijd tegen Brandenburg en de Republiek verder. Toen Brandenburg in mei 1624 capituleerde werd Wolfgangs steun beloofd met de overdracht van Ravenstein (P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, pp. 331-332).

5.3 De Valtellina

Vooraleer er zal worden ingegaan op het overlijden van de aartshertog lijkt het echter aangewezen om enkele maanden terug te keren in de tijd om even stil te staan bij een kwestie die op deze noodlottige 13 juli 1621 nog altijd op de onderhandelingstafel lag: de Spaanse bezetting van de Valtellina.

De Valtellina of vallei van de Adda bevindt zich in Noord-Italië, ten noordoosten van het Comomeer, en was voor Madrid van vitaal strategisch belang omdat zij de kortste verbinding vormde tussen het door de Spaanse Habsburgers gecontroleerde hertogdom Milaan en het door de Oostenrijkse Habsburgers gecontroleerde Tirol. Hoewel het merendeel van de lokale bevolking Italiaans sprak en het katholicisme beleed, viel de Valtellina onder het gezag van de Graubünden (ook de Grisons genoemd), een confederatie van drie overwegend protestantse Zwitserse liga's. De Spaanse interesse voor de Valtellina werd vooral aangewakkerd door de vijandige houding van Karel Emanuel van Savoie, die in het kader van zijn pro-Franse oriëntatie vanaf 1609-1610 weigerde om nog langer Spaanse troepen door zijn grondgebied te laten trekken. Dit was een problematisch gegeven aangezien de route langs Savoie de kortst mogelijke verbinding vormde tussen Milaan en de Franche-Comté, waardoor de aanvoer van troepen naar de Zuidelijke Nederlanden in het gedrang kwam. De meest aantrekkelijke alternatieve route liep door de Valtellina. In 1601 sloot Hendrik IV echter een verdrag met de Grisons, die Frankrijk het exclusieve gebruik van de vallei voor troepenverplaatsingen schonken (in 1603 kreeg ook Venetië het recht om troepen door de vallei te sturen). De toegang tot de Valtellina had echter geen enkel praktisch nut voor Frankrijk, Hendrik IV sloot het verdrag met de Grisons dan ook vooral om Madrid een hak te zetten. Spanje had nu immers geen enkele rechtstreekse verbinding meer tussen Italië en de Zuidelijke Nederlanden. Zolang het Twaalfjarig Bestand in voege was, was dit geen bijzonder groot probleem. De uitbraak van de Boheemse opstand en het vooruitzicht van een hervatting van de oorlog in de Nederlanden vereisten echter een snel herstel van de verbindingskanalen tussen de verschillende onderdelen van het Spaanse imperium.⁷¹¹

De hertog van Feria, die in de zomer van 1618 Pedro de Toledo opvolgde als gouverneur van Milaan, zag het als zijn taak om de Valtellina onder Spaanse controle te brengen en onderhield dan ook nauwe contacten met de lokale katholieken. Ook Feria behoorde net zoals

⁷¹¹ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, pp. 157-161.

Pedro de Toledo en de hertog van Osuna tot het door Alain Hugon geschetste kamp van de haviken, dat met de opkomst van Zúñiga volop de wind in de zeilen kreeg.⁷¹²

In juli 1620 kreeg Feria de kans waar hij zo lang op gehoopt had. De katholieke bevolking van de Valtellina kwam in opstand tegen de Grisons en een groot aantal protestanten werd vermoord. De Grisons stuurden meteen een leger om de opstand neer te slaan, maar werden in snelheid genomen door Feria, die de vallei op eigen initiatief liet bezetten.⁷¹³

De reactie liet niet lang op zich wachten. Zowel de Grisons, Venetië als Savoie vroegen Frankrijk om hulp. Lodewijk XIII en zijn adviseurs voelden, onder druk van de opstanden van Maria de' Medici en de hugenoten, weinig voor een militaire interventie, maar beseften dat Frankrijk de bezetting van de Valtellina niet zomaar kon tolereren.⁷¹⁴

Op 21 november 1620 kreeg ambassadeur Péricard van Puisieux de opdracht om in Brussel te peilen naar de houding van de plaatselijke leidinggevenden ten aanzien van de crisis in de Valtellina. Péricard, die door zijn collega's in Rome, Venetië en Zwitserland werd geïnformeerd over alle noodzakelijke details, maakte uit zijn gesprekken met Inigo de Brizuela en de Spaanse ambassadeur, de markies van Bedmar, op dat men in Madrid geen intentie had om de vallei blijvend bezet te houden. Zodra men zeker was dat de katholieke bevolking niet langer onderdrukt zou worden door de protestanten, waren Filips III en Feria bereid om het gebied opnieuw over te dragen aan de Graubünden. Albrecht beloofde om net zoals tijdens de oorlog om Monferrato zijn invloed in Madrid aan te wenden. Volgens Péricard mocht men de bijstand van de aartshertog zeker niet onderschatten, aangezien hij in Madrid in hoog aanzien stond.⁷¹⁵ De Franse ambassadeur maakte hier een belangrijk punt. Albrecht en Isabella mochten dan wel diplomatiek en militair zo goed als volledig afhankelijk zijn van Madrid, dit betekende niet dat ze onmachtig waren. Albrechts adviezen werden in Spanje zeer gewaardeerd en konden dus een zekere invloed uitoefenen op de besluitvorming in de *Consejo de Estado*.⁷¹⁶

Tijdens zijn audiëntie in de nasleep van de overwinning op de Witte Berg vatte Péricard het Franse standpunt nog eens samen: Lodewijk XIII was zeer bezorgd om het welzijn van de katholieken in de Valtellina, maar kon omwille van zijn alliantie met de Grisons niet tolereren

⁷¹² A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, pp. 71-75.

⁷¹³ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, pp. 381-382.

⁷¹⁴ S. Kettering, *Power and reputation at the court of Louis XIII*, pp. 205-206.

⁷¹⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 252v-253r: Péricard aan Puisieux (27 november 1620). Uit deze brief valt ook op te maken dat men zich van Savooiaardse zijde evenmin onbetuigd liet. Samen met Lesdiguières was Karel Emanuel alvast begonnen met grootschalige troepenlichtingen.

⁷¹⁶ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, pp. 78-79.

dat Spanje zich onder het mom van de religie meester maakte van deze vallei. De ambassadeur benadrukte “*que je n’avoys nulle charge de leur parler de cet affaire, mais que la seule affection de servir avec toute fidélité à la conservation de l’amitié des deux couronnes me faisoit courir au feu que je veoyay s’allumer de nouveau en Italie*”.⁷¹⁷

Lodewijk XIII en zijn regering besloten om een buitengewone gezant naar Madrid te sturen met de opdracht om de Spanjaarden te bewegen tot een terugtrekking uit de Valtellina. Om Madrid echter verder onder druk te zetten werd in januari 1621 eerst een gezantschap onder leiding van Honoré d’Albert de Luynes, maarschalk van Cadenet en een jongere broer van Charles d’Albert de Luynes, naar Londen gestuurd. Cadenet stelde James I een huwelijk voor tussen prinses Henriëtte-Marie van Frankrijk en de Prins van Wales (dit natuurlijk vooral met het doel om een Spaans-Engelse huwelijksalliantie te verhinderen). Daarnaast bood hij in ruil voor Engelse steun in de Valtellina-crisis Franse bijstand in de Palts aan. Lodewijk XIII verwachtte echter ook dat de Engelse koning in ruil voor dit huwelijk en de Franse medewerking in de Palts zijn steun aan de hugenoten zou stopzetten.⁷¹⁸

Jean-Baptiste Van Male, de aartshertogelijke ambassadeur in Londen, hield via zijn uitgebreid netwerk van informanten aan het Engelse hof de onderhandelingen tussen Cadenet en de Engelsen nauwgezet in de gaten. De informatie die zijn contacten hem bezorgden maakte Van Male uitzonderlijk bang: Lodewijk XIII had zich nog nooit zo openlijk vijandig opgesteld ten opzichte van Spanje, hij bleek nu zelfs bereid om Frederik van de Palts te steunen. Bovendien stond James I na de inval in de Palts onder sterke druk van het parlement om een oorlog met Spanje te beginnen. Van Male vreesde dan ook dat Engeland en de Republiek na het einde van het Bestand gezamenlijk de Zuidelijke Nederlanden zouden binnenvallen. Frankrijk zou op hetzelfde moment samen met Savoie en Venetië een inval in de Valtellina ondernemen. Tijdens zijn ontmoeting met Van Male maakte Cadenet nog eens duidelijk dat Frankrijk en haar bondgenoten de Spaanse aanwezigheid in de Valtellina niet konden tolereren.⁷¹⁹

Het water tussen Frankrijk en Engeland bleek uiteindelijk echter veel te diep. James I maakte de Franse gezant duidelijk dat de Valtellina hem niet interesseerde. Met het oog op een mogelijke overeenkomst over de Palts kon de Engelse koning het zich niet permitteren om samen met Frankrijk militaire operaties op poten te zetten tegen Spanje. Daarnaast was James enorm misnoegd over Lodewijks optreden in Béarn en zijn oorlogsverklaring aan de hugenoten in La Rochelle. Indien de Franse koning hen ook maar één haar zou krenken zou

⁷¹⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 254v-255r: Péricard aan Puisieux (2 december 1620).

⁷¹⁸ C.H. Carter, *The Secret Diplomacy of the Habsburgs*, pp. 182-183.

⁷¹⁹ C.H. Carter, *op. cit.*, pp. 183-191.

James zich genoodzaakt zien om de Franse protestanten te hulp te komen. Cadenet diende dan ook zonder concrete resultaten terug naar huis te keren. Van Male, die de hand had kunnen leggen op zeer accurate informatie over deze gesprekken, kon Albrecht en Isabella uitgebreid verslag uitbrengen van deze totale diplomatieke mislukking.⁷²⁰

Merkwaardig genoeg heeft de missie van Cadenet geen enkel spoor nagelaten in de correspondentie van ambassadeur Péricard. De strikte geheimhouding die de gesprekken met Engeland vereisten speelde hier natuurlijk een belangrijke rol. Daarnaast zwegen de aartshertogen eveneens in alle talen over de mislukking van de Franse diplomatie. Tijdens een audiëntie met Péricard beperkte de infante zich tot het uitspreken van de hoop dat de Franse missie naar Madrid de kwestie zou uitklaren.⁷²¹ De aartshertogen hadden immers geen enkel voordeel bij het uitspelen van de Franse mislukking. Nu de Fransen in Engeland het deksel op de neus hadden gekregen zouden ze immers sneller bereid zijn om met Spanje tot een vergelijk te komen, zodanig dat Madrid en Parijs zich volledig konden toeleggen op de discussies over het Twaalfjarig Bestand. Péricard hield zich eveneens op de vlakte over de Valtellina. De Franse ambassadeur maakte Albrecht tijdens een audiëntie duidelijk “*que les troubles de France n’estoient capables de divertir et tellement occuper Sa Majesté qu’elle ne fust libre de courir au secours de ses amis ou confoederéz en la Valteline*”⁷²², maar besteedde voor de rest weinig aandacht aan de kwestie. De gesprekken over het Twaalfjarig Bestand eisten de voornaamste aandacht van de ambassadeur op.

Aangezien de poging om Madrid onder druk te zetten faliekant mislukt was, restte er Lodewijk XIII geen andere optie dan het geplande gezantschap zonder garanties van Engelse steun te laten vertrekken. François de Bassompierre, kolonel van de Zwitserse Garde en een oude medestander van Maria de’ Medici, begaf zich op 10 februari 1621 naar de Spaanse hoofdstad. In zijn instructies kreeg hij de opdracht om tijdens de onderhandelingen geen enkele term te gebruiken die als een dreigement kon worden opgevat.⁷²³

Baltasar de Zúñiga, die door Van Male en de graaf van Gondomar (de Spaanse ambassadeur in Londen) was ingelicht over de mislukte missie van Cadenet, kon in principe het onderste uit de kan halen tegenover het verzwakte Frankrijk.⁷²⁴ Hij beseftte echter dat de timing voor Spanje buitengewoon slecht was. Filips III was doodziek en kon elk ogenblik de geest geven. Bovendien zou het Twaalfjarig Bestand binnenkort aflopen, waardoor Spanje zich zowel in de

⁷²⁰ C.H. Carter, *op. cit.*, pp. 194-196.

⁷²¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 262v: Péricard aan Puisieux (11 januari 1621).

⁷²² BNF, MsF, nr. 17891, f. 266v: Péricard aan Puisieux (25 januari 1621).

⁷²³ C.H. Carter, *op. cit.*, p. 207.

⁷²⁴ C.H. Carter, *op. cit.*, pp. 209-210.

Nederlanden als in het Heilige Roomse Rijk militair zou moeten engageren. Een derde front in Italië diende dus vermeden te worden.⁷²⁵

Zúñiga en Bassompierre besloten daarom om de kwestie diplomatiek te regelen via een verdrag. Het overlijden van Filips III op 31 maart vertraagde de onderhandelingen echter aanzienlijk. De zestienjarige kroonprins Filips besteedde de troon als Filips IV. Zúñiga zag zijn kans schoon om de leiding nu ook formeel in handen te nemen. De hertog van Uceda, Lerma's officiële opvolger als koninklijke favoriet of *valido*, werd opgepakt. Vanaf nu waren het Zúñiga en zijn neef, de graaf van Olivares, die in Madrid de onbetwiste leiding hadden.⁷²⁶ In de korte periode van politieke chaos tijdens Zúñiga's coup werd de residerende Franse ambassadeur zelfs korte tijd onder huisarrest geplaatst. Verschillende van zijn medewerkers belandden in de gevangenis.⁷²⁷

Van zodra Zúñiga stevig in het zadel zat en de kroning van de nieuwe koning achter de rug was, werden de onderhandelingen met Bassompierre hervat. Het Verdrag van Madrid van 26 april 1621 hield een terugkeer naar de status quo in: Spanje zou zich terugtrekken uit de Valtellina, maar in ruil daarvoor zouden de Grisons amnestie moeten verlenen aan de opstandelingen van 1620 en alle anti-katholieke maatregelen intrekken.⁷²⁸ Indien het verdrag correct uitgevoerd zou worden betekende dit voor Frankrijk een diplomatieke overwinning. Ondanks zijn zwakke positie was Lodewijk XIII er immers in geslaagd om Spanje zo ver te krijgen dat ze zich uit deze strategisch immens belangrijke vallei zou terugtrekken. Frankrijk had dan bovendien de handen vrij om met de hugenoten af te rekenen.

Voor er verder zal worden ingegaan op de uitvoering van de bepalingen van Madrid lijkt het eerst aangewezen om even stil te staan bij de situatie in Brussel in maart en april 1621. Tussen de registratie van de gesprekken over het Bestand door wijdde Péricard in zijn correspondentie ook enkele regels aan de crisis in de Valtellina. De ambassadeur gaf duidelijk te kennen dat hij de leidinggevendenden in Madrid niet vertrouwde, "*mesurant toutes choses par leur propre interest et ambition colorée de pretexte de Religion*".⁷²⁹ In de goede intenties van de aartshertogen had de Franse ambassadeur daarentegen het volste vertrouwen. Inigo de Brizuela verzekerde Péricard "[que] la legation de monsieur de Bassompierre rapportera

⁷²⁵ A. Hugon, *Au service du Roy Catholique*, pp. 94-95; J.C. Petitfils, *Louis XIII*, p. 328.

⁷²⁶ A. Hugon, *Au service du Roy Catholique*, p. 49.

⁷²⁷ C.H. Carter, *The Secret Diplomacy of the Habsburgs*, pp. 207-208. Zodra het gevaar geweken was werd iedereen weer vrijgelaten.

⁷²⁸ J.C. Petitfils, *Louis XIII*, pp. 340-341.

⁷²⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 280r: Péricard aan Puisieux (12 maart 1621).

toute satisfaction à Sa Majesté”.⁷³⁰ Hoewel Péricard de Spaanse opstelling duidelijk niet vertrouwde, maakte hij wel handig gebruik van de crisis in de Valtellina om de uitvoering van Lodewijks beloften voor bijstand tegen de Republiek telkens uit te stellen.⁷³¹

Péricard bleef dus op zijn hoede. In april bezocht een mijnbouwondernemer uit het Zwitserse kanton Wallis het hof te Brussel. Hij verzocht de ministers van de aartshertogen om de hertog van Feria vanuit de Valtellina een leger naar Wallis te laten sturen aangezien dit kanton volgens hem in rechte toebehoorde aan de Oostenrijkse Habsburgers en niet aan de Zwitserse Confederatie. De ondernemer hoopte vooral om daarna een lucratief contract te bemachtigen voor de bouw van forten in de regio. Péricard vreesde dan ook dat de inname van de Valtellina nog maar het begin van de moeilijkheden in de Alpen zou betekenen en verzocht Puisieux om de Zwitserse bondgenoten hierover in te lichten.⁷³²

Bassompierres terugkeer deed Péricard even hopen dat de crisis in de Valtellina nu definitief van de agenda kon worden geschrapt⁷³³, maar dit zou al snel ijdele hoop blijken. De hertog van Feria was immers niet van plan om zich uit de Valtellina terug te trekken en bleef de uitvoering van het Verdrag van Madrid dan ook eindeloos uitstellen.⁷³⁴ Zijn houding valt dan ook goed te vergelijken met deze van zijn voorganger, Pedro de Toledo, die dezelfde strategie toepaste met betrekking tot de bepalingen van het Verdrag van Pavia (cfr. supra).

Ook voor Péricard waren de parallellen zeer duidelijk. In een gesprek met Spinola merkte hij op “*qu’il paroisoit une fatalité aux gouverneurs de Milan qui par vaine gloire commancoyent des entreprises dont ilz estoient après desadvouéz de Leur Majesté*”.⁷³⁵ De markies, die de Franse ambassadeur bij de handen nam, antwoordde: “*Me promectez vous qu’après que tout sera restably à la Valtline au contentement du Roy Très Chrétien, Sa Majesté effectuera les offres généreux (met betrekking tot de Republiek) qu’il a faictz?*”⁷³⁶ Péricard kon niet meer doen dan antwoorden dat de koning van Frankrijk er niet de man naar was om zijn beloften niet na te komen.⁷³⁷

De pauselijke nuntius, die op het punt stond om terug te keren naar Rome, liet Péricard weten dat Albrecht vanuit Madrid een kopie van het verdrag had ontvangen. De aartshertog had kort

⁷³⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 291r: Péricard aan Puisieux (1 april 1621).

⁷³¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 296r: Péricard aan Puisieux (20 april 1621) & f. 298v: Péricard aan Puisieux (30 april 1621).

⁷³² BNF, MsF, nr. 17891, f. 296v-297r: Péricard aan Puisieux (20 april 1621).

⁷³³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 300v: Péricard aan Puisieux (11 mei 1621).

⁷³⁴ J.C. Petitfils, *Louis XIII*, p. 328.

⁷³⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 302r: Péricard aan Puisieux (20 mei 1621).

⁷³⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 302r: Péricard aan Puisieux (20 mei 1621).

⁷³⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 302r: Péricard aan Puisieux (20 mei 1621).

daarop de president van het Parlement van Dole, het hoogste gerechtshof van de Franche-Comté, de opdracht gegeven om naar Zwitserland te reizen. Daar zou hij namens de Spaanse koning toezien op de uitvoering van het Verdrag van Madrid.⁷³⁸ De Fransen maanden Albrecht aan om de president zo snel mogelijk op pad te sturen, aangezien men vernomen had dat de hertog van Feria, in plaats van zich terug te trekken, extra troepen naar de Valtellina had gestuurd.⁷³⁹ Albrecht en Isabella verzekerden de Franse ambassadeur dat ze nauwgezet zouden toezien op de uitvoering van het verdrag, een zaak die van het grootste belang was met betrekking tot “*la parfaite amitié et intelligence des deux couronnes*”.⁷⁴⁰

In Frankrijk was er na de keizerlijke overwinningen in het Heilige Roomse Rijk en de bezetting van de Valtellina echter nog weinig animo voor een goede verstandhouding met Spanje. De Franse koning en zijn ministers cultiveerden gedurende de eerste decennia van de zeventiende eeuw het zelfbeeld van Frankrijk als “scheidsrechter van Europa”. Hendrik IV en Lodewijk XIII zagen het dan ook als hun taak om te bemiddelen in alle mogelijke conflicten tussen de Europese mogendheden (het Twaalfjarig Bestand, de Guliks-Kleefse kwestie en de Boheemse opstand vormen slechts een paar voorbeelden). Het groeiende Habsburgse overwicht, nota bene een gevolg van de Franse passiviteit tijdens de Boheemse opstand, maakte de bemiddelende rol van Frankrijk echter steeds ongeloofwaardiger. Frankrijk moest dus iets doen om haar internationale positie te herbevestigen.⁷⁴¹ Péricard schreef dan ook dat hij in de instructies van staatssecretaris Puisieux “*un mesme sentiment sur l'accroissement apparent de la grandeur de l'Empereur en Allemagne, ou plustost des Espagnolz*”⁷⁴², opmerkte. De steun die Lodewijk XIII tot op dat moment aan Spanje en de keizer had verleend, had de hoogmoed van Madrid alleen maar aangewakkerd. De Duitse protestanten, volgens Péricard de enigen die de Spaanse opmars hadden kunnen stoppen, waren door de opheffing van de Protestantse Unie compleet uitgeschakeld. Enkel Albrecht, Isabella, Spinola en Inigo de Brizuela konden met hun pacifistische opstelling volgens Péricard nog wat tegenwerk bieden, maar hun matigende invloed werd tenietgedaan door de markies van Bedmar, die volgens de Franse ambassadeur samenspande met de hertog van Feria.⁷⁴³

⁷³⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 302v-303r: Péricard aan Puisieux (20 mei 1621). De keuze voor een functionaris uit de Franche-Comté als vertegenwoordiger van de Spaanse koning werd vermoedelijk ingegeven door de geografische nabijheid van deze regio, die grensde aan de Zwitserse Confederatie.

⁷³⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 304r-304v: Péricard aan Puisieux (21 mei 1621).

⁷⁴⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 305r: Péricard aan Puisieux (27 mei 1621).

⁷⁴¹ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, p. 377.

⁷⁴² BNF, MsF, nr. 17891, f. 306v: Péricard aan Puisieux (4 juni 1621).

⁷⁴³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 306v-307r: Péricard aan Puisieux (4 juni 1621).

Op dit moment lijkt het aangewezen om even stil te staan bij de gespannen verhoudingen tussen de Franse en Spaanse gezanten in Brussel. Alonso de la Cueva, markies van Bedmar, was net als de hertog van Feria en Pedro de Toledo een voorstander van een meer assertieve buitenlandse politiek. Tot 1618 was Bedmar actief als Spaans ambassadeur in Venetië, maar omwille van zijn vermeende betrokkenheid in een samenzwering tegen de Meest Serene Republiek werd hij overgeplaatst naar Brussel, waar na de dood van de markies van Guadalest in 1616 de functie van Spaans ambassadeur vacant was gelaten. Bedmars voornaamste taak bestond eruit om de terugkeer van de Zuidelijke Nederlanden onder de Spaanse Kroon in goede banen te leiden.⁷⁴⁴ Péricard en Bedmar lijken niet goed met elkaar te hebben kunnen opschieten. Slechts zelden maakte de Franse ambassadeur melding van gesprekken met zijn Spaanse collega. Toen de markies van Marnay, de nieuwe *summler de corps* van de aartshertog, in maart 1621 met een hofdame van de infante huwde, merkte Péricard op dat hij omwille van evidente redenen niet uitgenodigd was voor de ceremonie in het paleis. Secretaris Brasset verduidelijkte deze formulering door in de marge van deze brief te schrijven dat Bedmar zich verzet had tegen de aanwezigheid van de Franse ambassadeur.⁷⁴⁵ In mei liet Péricard zijn superieuren weten “*que je n’ay nulle communication ny familiarité avec l’ambassadeur d’Espagne*”.⁷⁴⁶ Met betrekking tot de Valtellina zou Bedmar openlijk hebben beweerd dat Filips IV zich vergist had door de Fransen hun zin te geven. De paus, die eveneens streefde naar een herstel van de status quo in de Valtellina, liet zich volgens Bedmar “*emporter trop violemment aux passions de la France*”.⁷⁴⁷

Terwijl de onenigheden over uitvoering van het Verdrag van Madrid aansleepten, ging het met de gezondheid van de aartshertog snel bergaf. Op 12 juli schatte Péricard dat Albrecht de komende winter niet zou halen.⁷⁴⁸ Zijn schatting bleek iets te optimistisch, de volgende dag blies Albrecht van Oostenrijk kort na de middag zijn laatste adem uit.⁷⁴⁹

Tijdens zijn laatste uren probeerde Albrecht nog om een belangrijk obstakel met betrekking tot de crisis in de Valtellina van de baan te ruimen. Na zijn aankomst te Luzern had de president van het Parlement van Dole zich immers, tot ongenoegen van zijn Franse collega’s ter plaatse, de status van Spaans ambassadeur toegemeten. Als reactie op klachten van de Franse ambassadeur in Zwitserland en staatssecretaris Puisieux verzocht Péricard de

⁷⁴⁴ A. Hugon, *Au service du Roi Catholique*, p. 74; L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, pp. 78-80.

⁷⁴⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 284: Péricard aan Puisieux (21 maart 1621).

⁷⁴⁶ BNF, MsF, nr. 17891, f. 300v: Péricard aan Puisieux (11 mei 1621).

⁷⁴⁷ BNF, MsF, nr. 17891, f. 313v-314r: Péricard aan Puisieux (5 juli 1621).

⁷⁴⁸ BNF, MsF, nr. 17891, f. 315v: Péricard aan Puisieux (12 juli 1621).

⁷⁴⁹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 316v: Péricard aan Puisieux (16 juli 1621).

aartshertog daarom om de president slechts de titel van aartshertogelijk gezant te verlenen. Aangezien het hier immers maar om de uitvoering van een verdrag ging en er dus geen nieuwe onderhandelingen zouden plaatsvinden, vervolgde Péricard, was het absurd dat de president voor zichzelf de titel van ambassadeur van Spanje usurpeerde. Albrecht gaf vanaf zijn sterfbed een griffier van het Parlement van Dole de opdracht om de president aan te manen “*de se departir de la qualité d’ambassadeur d’Espagne qu’il avoit usurpée et prendre celle d’ambassadeur de Leurs Altesses, par ce moyen toutes difficultéz cesserent*”.⁷⁵⁰

Kort na de ondertekening van dit bevel overleed de aartshertog, “*ayant achevé et terminé ses jours par la mesme bonne inclination qu’il a tesmoignée durant le cours de sa vie pour la tranquillité publique*”.⁷⁵¹ Zijn dood zorgde echter onmiddellijk voor extra problemen. Aangezien volgens de bepalingen van de Akte van Afstand de aartshertogelijke staat officieel niet meer bestond, was het aannemelijk dat de president zich liever aan de titel van Spaans ambassadeur zou houden. Isabella beloofde om de nodige inspanningen te doen om de laatste wil van haar echtgenoot te laten uitvoeren, maar omwille van de onzekerheid waarin haar positie op dit moment verkeerde was het volgens de Franse ambassadeur niet te verwachten dat deze instructies ook effect zouden hebben. Péricard vroeg Puisieux dan ook om via de Franse ambassadeur in Madrid een gelijkaardig bevel los te krijgen.⁷⁵²

De dag na het overlijden van de aartshertog ging Péricard bij Spinola te rade over de toekomst van de Zuidelijke Nederlanden. Spinola antwoordde dat de infante overwoog om zich terug te trekken in een klooster, maar dat ze wel te overhalen was om tot gouverneur-generaal voor het leven te worden benoemd. Volgens de Franse ambassadeur zou de infante al enkele dagen na de dood van haar echtgenoot besloten hebben om als gouverneur-generaal aan te blijven, maar met de mogelijkheid om zich terug te trekken indien haar gezondheid haar in de steek zou laten. Péricard beschreef haar met de nodige bewondering als “*la plus grande Princesse qui seroit de longtems veue en la Chrétienté*”.⁷⁵³

In de dagen die onmiddellijk op Albrechts dood volgden werd de rouwstemming in Brussel nog vergroot door het nieuws van de dood van de graaf van Bucquoy, die in de strijd tegen Bethlen Gabor was gesneuveld. De oorlog leek bovendien overal in de lucht te hangen. Graaf von Mansfeld was een tegenaanval in Bohemen begonnen. De koning van Denemarken

⁷⁵⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 315v-316v: Péricard aan Puisieux (12 juli 1621).

⁷⁵¹ BNF, MsF, nr. 17891, f. 316v: Péricard aan Puisieux (16 juli 1621).

⁷⁵² BNF, MsF, nr. 17891, f. 317r-317v: Péricard aan Puisieux (16 juli 1621).

⁷⁵³ BNF, MsF, nr. 17891, f. 318r-320v: Péricard aan Puisieux (21 juli 1621).

bereidde zich voor om de aanhangers van Frederik van de Palts te hulp te komen.⁷⁵⁴ Volgens Péricard stond de markies van Bedmar bovendien klaar om in Brussel de teugels stevig in handen te grijpen, waardoor een einde zou komen aan de matigende invloed die de aartshertogen naar zijn mening op de Spaanse buitenlandse politiek hadden kunnen uitoefenen.⁷⁵⁵

Dat de haviken het in Madrid nu volledig voor het zeggen hadden, bleek in het vervolg van het jaar 1621. In september 1621 hervatte het *Ejército de Flandes* de strijd tegen de Republiek. In diezelfde maand sloeg de hertog van Feria een offensief van de Grisons in de Valtellina terug. In januari 1622 dwong hij met de steun van aartshertog Leopold van Tirol de Graubünden om afstand te doen van de Valtellina, dat werd omgevormd tot een Spaans protectoraat. Lodewijk XIII en zijn adviseurs stonden machteloos. Na het aanvankelijke succes in Saint-Jean-d'Angély geraakte het Franse leger vanaf de zomer van 1621 in een moeizame uitputtingsstrijd tegen de hugenoten verwickeld. Luynes, die als *connétable* de ene militaire blunder na de andere opstapelde, bezweek in december nabij Monheurt aan roodvonk. Pas na de Vrede van Montpellier (oktober 1622) kon Frankrijk zich opnieuw concentreren op Italië. De ondertekening van het Verdrag van Lyon met Savoie en Venetië in februari 1623 en de reactivatie van de alliantie met de Republiek in de loop van 1624 toonden aan dat Lodewijk XIII niet langer van plan was om lijdzaam toe te zien hoe de Habsburgers de laatste restanten van het verzet in Italië, de Nederlanden en het Heilige Roomse Rijk opruimden.⁷⁵⁶ Deze ontwikkelingen vallen echter ruimschoots buiten het bestek van deze verhandeling.

5.4 Enkele conclusies

Toen aartshertog Albrecht in september 1619 de Franse koning voor de eerste maal om bemiddeling verzocht met betrekking tot het Bestand, wezen alle tekenen reeds in de richting van een potentiële mislukking. Zowel in Madrid als in Den Haag hadden de voorstanders van een hervatting van de oorlog in de loop van 1618 de macht in handen gekregen. De relaties tussen Frankrijk en de Republiek maakten na de executie van Oldenbarnevelt bovendien een crisis door die nog tot lang na 1621 zou aanslepen. Uit zijn conversaties met de prinses van

⁷⁵⁴ BNF, MsF, nr. 17891, f. 322r-322v: Péricard aan Puisieux (21 juli 1621).

⁷⁵⁵ BNF, MsF, nr. 17891, f. 318r: Péricard aan Puisieux (16 juli 1621).

⁷⁵⁶ P.H. Wilson, *Europe's Tragedy*, pp. 382-383; J.C. Petitfils, *Louis XIII*, pp. 310-341.

Oranje viel daarnaast reeds op te maken dat Péricard beseftte dat men in Parijs niet zat te wachten op een verlenging van het Bestand.

Toen de gesprekken over het Bestand in de laatste dagen van 1620 werden hervat, begon het steeds duidelijker te worden dat de goede verstandhouding tussen Frankrijk en Spanje stilaan naar haar einde toe begon te lopen. Om de Habsburgse machtsuitbreiding in het Heilige Roomse Rijk en de Valtellina te counteren, gaf Lodewijk XIII zijn vertegenwoordiger in Brussel de opdracht om alles te doen wat nodig was om een verlenging van het Bestand te saboteren. Merkwaardig genoeg kwam het eerste initiatief in die zin niet van de Fransen zelf, maar van Inigo de Brizuela, wat doet vermoeden dat men in Madrid bereid was om de Fransen hun zin te geven en de oorlog meteen te hervatten in ruil voor enkele concessies zoals de terugtrekking van de Franse troepen in het Noorden. Lodewijk XIII was bereid om Madrid nog veel meer te geven (onder meer een stopzetting van de alliantie met de Republiek) en eventueel de vorming van een defensieve en offensieve alliantie te overwegen. Deze zeer genereuze voorstellen dienden echter vooral om Madrid en de aartshertogen zo ver te krijgen dat ze de oorlog snel zouden hervatten, tijdens de missie van Boisschot in april-juni 1621 bleek immers dat van de meeste van deze beloften weinig in huis zou komen. Het stopzetten van de subsidies en de annulering van de alliantie met de Republiek veranderden weinig aan de situatie die op dat moment al in voege was en konden dus met gemak worden uitgevoerd. De terugtrekking van de troepen en de vorming van een Frans-Spaanse alliantie gingen echter lijnrecht in tegen de Franse belangen en werden, in afwachting van een bevredigende oplossing in de Valtellina, steeds weer uitgesteld. Lodewijk XIII en zijn ministers gebruikten de gemaakte beloften als een meesterlijke strategie om Madrid en Brussel tot de oorlog te bewegen en een gunstig vergelijk in de Valtellina af te dwingen.

Hoewel Madrid ver wilde meegaan in het Franse plan, bleef Albrecht tot het bittere einde vasthouden aan de hoop op een diplomatieke opening. Ondanks de genereuze voorstellen van de Franse koning hield de aartshertog vast aan zijn plan om de Staten-Generaal nog een laatste voorstel te doen voor het Bestand zou vervallen, al dan niet met of zonder Franse bemiddeling. Pas na de mislukking van Peckius' missie was Albrecht bereid om op de Franse voorstellen in te gaan.

Ondanks Lodewijks mooie (schijn)voorstellen blijkt uit het voorgaande duidelijk dat er in de loop van 1621 iets gebroken was in de verhoudingen tussen Frankrijk, de aartshertogen en Spanje. Het voornaamste breekpunt was, naast de versterking van de keizerlijke macht, de crisis in de Valtellina. In Parijs beseftte men dat de Habsburgers, mede door de Franse passiviteit in de voorgaande jaren, veel sterker geworden waren dan men kon tolereren. De

gesprekken met Engeland in het begin van 1621 bewijzen hoe sterk de noodzaak was om een krachtig tegenwicht op te werpen. Ondanks het échec van de missie van Cadenet was Spanje omwille van de interne onrust die de regimewissel op het einde van maart met zich meebracht bereid om tot een compromis te komen. De hertog van Feria besepte echter dat de Valtellina te belangrijk was om te laten gaan en dat Frankrijk te zwak was om Spanje tegen te houden. Daarom trok de hertog zich van de bepalingen van het Verdrag van Madrid weinig aan. Lodewijk XIII probeerde weliswaar om via de pacifistische aartshertogen het beleid in Madrid te beïnvloeden en zijn steun tegen de Republiek afhankelijk te maken van de Spaanse terugtrekking uit de Valtellina, maar zijn strategie mocht op dit moment weinig baten. De Valtellina bleef in Spaanse handen en zou tijdens de komende jaren nog voldoende conflictstof opleveren voor de twee grote katholieke mogendheden. Ook de aartshertogen verloren een deel van hun aanzien in Frankrijk, voornamelijk omdat Péricard de indruk had dat Albrecht het offensief tegen de Republiek maar bleef uitstellen. De relaties tussen Brussel en Parijs bleven over het algemeen echter hartelijk.

Desondanks mag men de rol van de Valtellina-crisis in de Franse beslissing om de verlenging van het Bestand te saboteren niet verabsoluteren. Ook de slechte verhoudingen met de Republiek, en vooral de hoop om haar te doen afzien van steun aan de hugenoten, speelden een niet te onderschatten rol in de Franse afkeer voor een verlenging van het Bestand.

Conclusie

Wat kunnen de activiteiten van Jean de Péricard ons nu concreet leren over de evolutie van de Frans-Habsburgse betrekkingen tussen september 1616 en juli 1621 en de rol van het aartshertogelijk regime in de Franse buitenlandse politiek?

Ten eerste blijkt duidelijk dat Maria de' Medici in september 1616 eindelijk volop de vruchten kon plukken van de detentepolitiek die ze in de voorgaande jaren had gevoerd. Dankzij het dubbelhuwelijk van 1615 was de koningin-moeder erin geslaagd om Filips III en de aartshertogen te overtuigen van het belang van de interne stabiliteit in Frankrijk. Aangezien Madrid en Brussel door de aanwezigheid van de jonge koningin Anna ook daadwerkelijk iets te verliezen hadden bij een escalatie van de confrontatie tussen Maria de' Medici en de hoge adel, steunden zij het regime van de koningin-moeder op elke mogelijke manier. De kersverse ambassadeur Péricard had dan ook geen enkele moeite om de nodige verbodsbepalingen met betrekking tot de passage van wapens, munitie en troepen, en andere maatregelen tegen de rebellen, gerealiseerd te zien. Ook onder de lokale adel en de militairen van het *Ejército de Flandes* was er een groot enthousiasme voor de zaak van de koningin-moeder, zoals mag blijken uit de vele particuliere aanboden die Péricard mocht ontvangen. Filips III was via Spinola zelfs bereid om zich ook officieel militair te engageren in Frankrijk. Op dit moment werd het echter duidelijk dat de goede verstandhouding tussen de twee grote katholieke monarchieën allerm minst betekende dat er geen latent wantrouwen bleef bestaan. Het Spaanse aanbod om Sedan aan te vallen werd in Parijs immers vooral geïnterpreteerd als een manier om de Spaanse macht in deze regio te vergroten en dus beleefd afgewezen, hoewel Péricard haar af en toe als een afschrikking hanteerde ten opzichte van de rebellen. Verder onderzoek zou moeten uitwijzen in welke mate het door de aartshertogen gevoerde beleid tijdens de opstanden van 1614 en 1615-1616 overeenkwam of verschilde met dat tijdens de derde grote adellijke opstand.

De steun van de aartshertogen leverde een niet te verwaarlozen bijdrage aan de koninklijke successen tegen de rebellen. Dankzij de goede verstandhouding met Brussel kon Maria de' Medici immers niet alleen verhinderen dat de rebellen steun kregen vanuit Madrid en Brussel, door de strategische ligging van de Zuidelijke Nederlanden werd ook een groot deel van de aanvoer van versterkingen en wapens uit Luik, de Republiek en de protestantse Duitse vorstendommen afgesneden. Goede relaties met Brussel waren dus essentieel om de interne

oppositie te verzwakken. Lodewijk XIII zou de medewerking van de aartshertogen in 1619 en 1620 dan ook met succes tegen zijn eigen rebellerende moeder aanwenden.

De houding van de aartshertogen tijdens de crisis van 1616-1617 contrasteerde scherp met deze van de Luikenaars, die zowel met de rebellen als het regime in Parijs zaken wilden doen, en de houding van Den Haag, waar de Frans-Spaanse toenadering juist in een toegenomen aversie tegenover Frankrijk resulteerde. Albrecht en Isabella lieten dan ook geen enkele gelegenheid onbenut om Frankrijk en de Republiek nog verder uit elkaar te drijven. De Republiek kon immers enkel definitief verslagen worden indien ze van haar voornaamste bondgenoot en geldschietster kon worden beroofd.

De paleiscoup van 24 april 1617 veranderde op het eerste zicht weinig aan de goede Frans-Habsburgse verstandhouding. Spinola en de aartshertogen haastten zich om de jonge koning van hun goede intenties te overtuigen en werden hierin gesteund door ambassadeur Péricard, die hen beschreef als de beste bondgenoten die de koning zich kon indenken. Door de aartshertogen uitgebreid te bedanken voor de tijdens de voorgaande maanden toegekende steun maakte Lodewijk XIII duidelijk dat hij op het vlak van de relaties met Brussel niet van plan was om af te wijken van de lijn van zijn moeder. De enige persoon die werkelijk nadeel heeft ondervonden van de coup van april 1617 was ambassadeur Péricard zelf, die slechts door zich uitdrukkelijk te distantiëren van Concini en de koningin-moeder de beschuldigingen van het Parlement van Parijs kon overleven.

Een eerste potentiële conflicthaard diende zich op dat moment echter al aan in Italië, waar Spanje en Savoie elkaar te lijf gingen om de controle over Monferrato. Frankrijk was in de nasleep van de adellijke opstand van 1616-1617 te zwak om een oorlog in Italië te riskeren, maar moest haar verplichtingen ten aanzien van de Italiaanse bondgenoten nakomen. In een poging om het internationale prestige van Frankrijk te verhogen, en een escalatie van het conflict te vermijden, stuurde Lodewijk XIII dan ook een leger naar Italië ter ondersteuning van zijn bemiddelingspogingen ter plaatse en in Madrid. De Franse koning speelde daarnaast handig in op de pacifistische opstelling van de aartshertogen om via hun bemiddeling de Franse voorstellen in Madrid te verdedigen, een strategie die enkele jaren later ook zou worden toegepast tijdens de crisis in de Valtellina. Hier kan men dus een tweede belangrijke rol onderscheiden die het aartshertogelijk regime kon spelen in de Franse buitenlandse politiek, namelijk als rem op de Spaanse ambities in Italië en tegenwicht voor de haviken in de *Consejo de Estado*. De Franse bemiddeling bereikte met het Verdrag van Pavia uiteindelijk het gewenste doel, namelijk een terugkeer naar de status quo. De invloed die de aartshertogen in deze kwestie konden uitoefenen verdient echter nog extra verduidelijking. Op basis van een

studie van de correspondentie tussen Brussel en Madrid en de besluitvorming in de *Consejo de Estado* zou misschien scherper kunnen worden uitgedrukt hoe Albrecht en Isabella precies probeerden om de Franse bemiddelingspogingen te ondersteunen, en vooral in welke mate hun initiatieven een impact hadden op de uiteindelijke totstandkoming van het Verdrag van Pavia, aspecten die in de correspondentie van Péricard maar vaag belicht worden.

Hoewel Filips III en de hertog van Lerma zich welwillend opstelden, bleek tijdens de bespreking van deze crisis dat de haviken op het terrein de uitvoering van het vredesverdrag aanzienlijk konden bemoeilijken. Daarbij moet men niet alleen met de vinger wijzen naar de figuur van Pedro de Toledo, maar ook naar de hertog van Lesdiguières, wiens acties in Parijs weliswaar werden afgekeurd, maar die grotendeels ongemoeid werd gelaten. Tegenover de onbetrouwbare gouverneur van Milaan was het immers interessant om eveneens over een relatief autonome bevelvoerder ter plaatste te beschikken die de opmars van Toledo kon afblokken. Via Péricard werd ook in Brussel constant gehamerd op een correcte uitvoering van het vredesverdrag en een kordaat optreden ten opzichte van de gouverneur van Milaan.

Zolang Lerma een voldoende grote greep op het buitenlands beleid kon behouden, bleek men in Madrid bereid om aan de Franse wensen tegemoet te komen en het machtsevenwicht in Italië te bewaren. Zijn val in het najaar van 1618 betekende dan ook meteen een heroriëntering van de buitenlandse politiek in een meer offensieve zin, een ontwikkeling die vooral tijdens de crisis in de Valtellina duidelijk zichtbaar werd.

Naast grote politieke kwesties zoals de adellijke opstand en de oorlog om Monferrato belandden er in de periode tussen 1616 en 1618 ook enkele kleinere, meer lokale, kwesties op de agenda van de Franse ambassade in Brussel, waaronder twee grote protocollaire conflicten, het huwelijk van Anne d'Aumale en het kanaal van Gravelines. Het is tekenend voor de goede relaties tussen Brussel en Parijs dat in de meeste van deze gevallen zonder al te veel problemen een bevredigende oplossing kon worden bereikt. Het feit dat Frankrijk in de meeste gevallen aan het langste eind trok zal hierbij natuurlijk een belangrijke rol gespeeld hebben. Enkel de discussie over het kanaal van Gravelines leek de verhoudingen tussen Brussel en Parijs substantieel bedreigd te kunnen hebben, maar ook hier werd de kwestie dankzij de organisatie van een conferentie en de inzet van Spinola grotendeels in het voordeel van Frankrijk beslecht.

Samen met de discussie over Gravelines deed echter ook de Boheemse opstand zijn intrede op de agenda van de Franse ambassade. Lodewijk XIII en zijn ministers schipperden tijdens de Boheemse crisis voortdurend tussen twee logica's, namelijk deze van de *raison d'état*, die vereiste dat de Habsburgers hun omsingeling van Frankrijk niet mochten versterken, en de

dynastieke en religieuze solidariteit. Het dient natuurlijk niet te verwonderen dat de aartshertogen in hun gesprekken met Péricard vooral de nadruk legden op dit laatste aspect, waarbij ze op een zekere bijval konden rekenen van de fervent katholieke Franse ambassadeur, die achter de Boheemse opstand een internationaal protestants complot vermoedde en een eventueel keizerschap van Albrecht als de beste garantie voor het behoud van het machtsevenwicht in het Rijk zag. De keuze tussen deze twee logica's werd echter vooral bepaald door de interne situatie in Frankrijk zelf. Omwille van het conflict in Béarn werd Lodewijk XIII als het ware vanzelf tot de dynastieke en religieuze solidariteit gedreven. Dit vertaalde zich vooral in de onvoorwaardelijke Franse steun voor Ferdinands kandidatuur voor het keizerschap en het voorstel voor militaire bijstand van kerstavond 1619. Kort na deze beslissing nam de *raison d'état* opnieuw de overhand in Parijs. Militaire steun voor de keizer zou de problemen met de hugenoten immers eerder verergeren dan verbeteren. Men besloot dan ook om over te stappen op de reeds in Monferrato toegepaste strategie waarbij een combinatie van bemiddeling en militaire druk moest resulteren in een herstel van de status quo. De aartshertogen ondersteunden dit initiatief, maar verwachtten natuurlijk dat Lodewijk XIII zich bij een mislukking van de bemiddeling ook daadwerkelijk militair zou engageren. Daarom steunden ze de koning ook met alle mogelijke middelen bij het onderdrukken van de opstanden van Maria de' Medici. Toen zijn moeder zich uiteindelijk met hem verzoende, vond de Franse koning in Béarn echter een nieuw excuus om zijn leger van de grenzen weg te houden. Dit betekende echter dat Frankrijk in de Boheemse crisis veroordeeld was tot een politiek van non-interventie en halfslachtige bemiddeling die rechtstreeks de weg effende voor de keizerlijke triomfen op de Witte Berg en in de Palts. Jean de Péricard kreeg in deze periode de moeilijke opdracht om de aartshertogen te overtuigen van de blijvende Franse inzet voor de keizerlijke zaak, een taak waar hij relatief goed in slaagde. In de nasleep van zijn overwinning in Béarn juichte Lodewijk XIII vanuit de principes van dynastieke en religieuze solidariteit de overwinning in Bohemen toe. Uiteindelijk nam de *raison d'état* echter opnieuw de bovenhand. Zowel de koning, zijn ministers als Péricard begonnen immers te beseffen dat men de Habsburgers veel sterker had laten worden dan getolereerd kon worden.

Dit gegeven brengt meteen de crisis in de Valtellina in de aandacht, die nog meer dan de overwinning op Frederik van de Palts de voornaamste oorzaak was van de verslechterde verhoudingen tussen Frankrijk en Spanje. Cadenets missie naar Engeland toont duidelijk aan dat Frankrijk in de eerste maanden van 1621 volop naar mogelijkheden zocht om een nieuw anti-Habsburgs front te vormen. Opnieuw dwarsboomden de binnenlandse problemen echter de Franse ambities: omwille van het conflict met de hugenoten was elke samenwerking met

Engeland immers tot mislukken gedoemd. Er zat de Fransen dan ook niets anders op dan rechtstreeks met Madrid te onderhandelen en daarbij gebruik te maken van de bemiddeling van de aartshertogen. Het Verdrag van Madrid was een onverwachte Franse diplomatieke overwinning, maar net zoals tijdens de crisis in Monferrato zorgde het optreden van een eigenzinnige gouverneur van Milaan voor de nodige moeilijkheden, die in dit geval resulteerden in een totale mislukking van het verdrag en een verdere escalatie van de crisis in de daaropvolgende jaren. Lodewijk XIII kon omwille van de interne problemen in Frankrijk niet meer doen dan verbaal protesteren. Via de aanwezigheid van een aartshertogelijk gezant in Zwitserland hoopte de Franse koning aanvankelijk alsnog om een correcte uitvoering van het verdrag te bewerkstelligen, maar de houding van deze gezant bleek al evenmin bevorderlijk te zijn voor een snelle oplossing van het conflict.

De Spaanse machtsuitbreiding in Italië en de Palts zou de Zuidelijke Nederlanden echter duur te staan komen. Hoewel er reeds in 1619 weinig animo was om een verlenging van het Bestand te ondersteunen, was Lodewijk XIII na de zomer van 1620 resoluut van plan om de onderhandelingen tussen Brussel en Den Haag compleet te saboteren. Daarmee zou hij niet alleen Madrid op een nieuw front bezighouden, maar ook de Republiek doen afzien van steun aan de opstandige hugenoten. De machtsgreep van stadhouder Maurits en de verdrijving van de hertog van Lerma hielpen de Franse koning al een heel eind op weg. Via zijn ambassadeur in Brussel deed hij vervolgens zijn uiterste best om de meest fervente voorstanders van het Bestand, Albrecht, Isabella en Spinola, eveneens op andere gedachten te brengen. Péricard kreeg de opdracht om te allen tijde de controle over de onderhandelingen te behouden en eigen initiatieven van de aartshertogen zo snel mogelijk te dwarsbomen. Lodewijks voorstel om zijn alliantie met de Republiek stop te zetten bij een hervatting van de oorlog diende dan ook vooral om te verhinderen dat de aartshertogen in het geheim met de Republiek zouden blijven onderhandelen. Hoewel de Fransen Albrecht de meest genereuze medewerking beloofden, bleef de aartshertog vasthouden aan een verlenging van het Bestand, in het beste geval dankzij Franse bemiddeling. Pas na de mislukking van Peckius' missie in Den Haag was Albrecht bereid om naar de Fransen te luisteren. Deze maakten hiervan echter handig gebruik om hun steun afhankelijk te maken van een bevredigende oplossing in de Valtellina. Bovendien was Lodewijk XIII enkel bereid om toegevingen te doen voor zover deze niet tegen zijn eigen belangen ingingen, van een terugtrekking van de Franse troepen kon dan ook geen sprake zijn. Vooral na de terugkeer van Boisschot in juni 1621 werd het voor Albrecht duidelijk dat Lodewijk XIII niet langer het beste voorhad met de Zuidelijke Nederlanden. Langs Franse kant was men dan weer wantrouwig omwille van het uitblijven van een

daadwerkelijke militaire confrontatie met de Republiek, wat Péricard deed vermoeden dat er nog altijd geheime onderhandelingen werden gevoerd. De confrontatie zou er uiteindelijk pas komen na de dood van aartshertog Albrecht en de terugkeer van de Zuidelijke Nederlanden onder de Spaanse Kroon.

Het jaar 1621 kan dus terecht als een belangrijk keerpunt worden beschouwd dat het begin van het einde van de detentepolitiek van Maria de' Medici inluide. Het was de jonge Lodewijk XIII zelf die op dit moment reeds de basis legde voor de latere confrontatiepolitiek van kardinaal de Richelieu. Desondanks dient sterk benadrukt te worden dat de situatie in de loop van 1621 zeker geen terugkeer naar de verhoudingen uit de periode voor 1610 vertegenwoordigde. Gedurende de ganse besproken periode was het op geen enkel moment, met uitzondering van enkele geruchten tijdens de discussies over Gravelines, geloofwaardig dat Frankrijk de Zuidelijke Nederlanden zou binnenvallen, zoals men onder Hendrik IV terecht kon vrezen. Nog tot diep in 1621 werd langs beide zijden steevast de nadruk gelegd op *“la parfaite amitié et correspondance entre les deux couronnes”*⁷⁵⁷, hoe hol deze woorden tijdens de crisis in de Valtellina ook begonnen te klinken.

Uit de correspondentie van Péricard blijkt dat het Franse buitenlands beleid in de periode 1617-1621, dat op het eerste gezicht een vrij verwarrende indruk maakt, in werkelijkheid een vrij logische lijn volgde. Omwille van de interne problemen wilden Lodewijk XIII en zijn ministers dat er in het buitenland zo weinig mogelijk veranderde, daarom verdedigden zij zeer sterk het bestaande evenwicht in Italië en het Heilige Roomse Rijk. Toen de Habsburgers in de loop van 1621 een steeds grotere bedreiging begonnen te vormen, was het dan ook essentieel dat de Spaanse rivaal werd beziggehouden op een nieuw front, vandaar de pogingen om een verlenging van het Bestand te saboteren. De Franse buitenlandse politiek werd dus sterk gedomineerd door de binnenlandse politiek en in die zin was er weinig verschil met het regentschap van Maria de' Medici, wiens detentepolitiek eveneens vooral door interne ontwikkelingen werd gemotiveerd.

Bij wijze van algemeen besluit kan men dus stellen dat gedurende de eerste jaren van de persoonlijke regering van Lodewijk XIII de politiek van Maria de' Medici gewoon werd voortgezet, de Frans-Habsburgse verstandhouding bereikte tijdens de eerste fasen van de Boheemse crisis zelfs haar hoogtepunt. De bezetting van de Valtellina en de overwinning op de Witte Berg betekenden echter het begin van het einde van de goede relaties tussen Brussel,

⁷⁵⁷ Zie bijvoorbeeld: BNF, MsF, nr. 17891, f. 298v: Péricard aan Puisieux (30 april 1621).

Madrid en Parijs, maar vertegenwoordigden zeker nog geen terugkeer naar de gespannen verhoudingen die de regering van Hendrik IV kenmerkten.

Uit het voorgaande kan daarnaast worden geconcludeerd dat het aartshertogelijk regime door het uitblijven van nageslacht misschien wel een groot deel van haar potentieel verloor in de ogen van Frankrijk⁷⁵⁸, maar toch nog van belangrijk nut kon zijn voor haar grote zuiderbuur. De steun van het regime in Brussel bleek immers van onschatbare waarde voor het onderdrukken van interne opstanden, zowel in 1616-1617, 1619 als 1620. Daarnaast kon via de pacifistische aartshertogen een matigende druk op het beleid in Madrid worden uitgeoefend, in het geval van de Valtellina weliswaar maar met een beperkt succes. Het feit dat Frankrijk zowel tijdens de crisissen in Monferrato als in de Valtellina een beroep deed op de aartshertogen bewijst dat het regime in Brussel wel degelijk als een mogelijk tegenwicht voor de haviken in Madrid en Italië werd gezien. In ruil daarvoor kregen de aartshertogen echter weinig terug van Frankrijk. Tijdens de Boheemse opstand en de onderhandelingen over een verlenging van het Bestand beperkte de Franse steun aan de aartshertogen zich vooral tot vage beloften. Wanneer men in Brussel echter om concrete maatregelen vroeg, was geen enkel excuus te veel om aan de gemaakte beloften onderuit te komen.

Verder onderzoek zou moeten uitwijzen in welke mate het regime in Brussel de twee reeds vermelde rollen kon blijven spelen tijdens de landvoogdij van de infante Isabella (1621-1633), en vanaf welk moment de relaties tussen Parijs en Brussel zodanig verslechterden dat de uitbraak van een Frans-Spaanse oorlog op het grondgebied van de Zuidelijke Nederlanden (die er uiteindelijk in 1635 zou komen) in de ogen van de Franse diplomatie quasi onvermijdelijk werd. De correspondentie van Péricard en zijn opvolgers biedt op dit vlak nog vele mogelijkheden.

Tot slot zal nog worden ingegaan op de tweede reeks vragen die aan het begin van deze verhandeling werden gesteld. Deze hadden vooral betrekking op de figuur van Péricard zelf: Welke rol speelden Jean de Péricard en de Franse ambassade in Brussel nu precies binnen de hierboven geschetste ontwikkeling van de Frans-Habsburgse verhoudingen? En hoe evolueerde zijn visie op het aartshertogelijk regime in de Zuidelijke Nederlanden?

Ondanks het vrij gemiddelde prestige van de Brusselse ambassade in de officiële diplomatieke hiërarchie, bleek uit de studie van Péricards correspondentie dat het werkelijke belang van de ambassade veel groter was dan haar uitdrukking in termen van de jaarlijks

⁷⁵⁸ Dit is de stelling die wordt verdedigd in L. Duerloo, *Dynasty and Piety*, p. 78.

toegekende werkingsmiddelen deed uitschijnen. Zoals Lucien Bély terecht opmerkte, was Brussel “*un véritable carrefour où les nouvelles affluent*”.⁷⁵⁹ Péricard was waarschijnlijk één van de best geïnformeerde Franse diplomaten in Europa. Vanuit zijn post in Brussel was hij op de hoogte van de voornaamste ontwikkelingen in de Republiek, Noord-Italië, Spanje, Zwitserland, het Heilige Roomse Rijk en vele andere regio's. Alleen de situatie op de Britse eilanden lijkt een nogal opmerkelijke lacune in de kennis van de ambassadeur te hebben gevormd. Tijdens de Boheemse crisis was Péricard na de Franse ambassadeur in Wenen vaak de eerste persoon die op de hoogte was van de ontwikkelingen in het Rijk. In bepaalde gevallen, zoals de keizersverkiezing in Frankfurt en de invasie van de Palts, was hij zelfs de Franse diplomaat die zich het dichtst bij de actie bevond. Dankzij de goede contacten die Péricard namens de koning met Ferdinand van Beieren onderhield hadden de Fransen bovendien een stevige voet binnen in het college van keurvorsten.

Jean de Péricard analyseerde de binnenkomende informatie met een vrij scherp politiek inzicht, maar liet zich in zijn analyses even vaak leiden door zijn eigen politieke en religieuze vooroordelen. In de ogen van deze voormalige *ligueur*, die zich tot een fervente verdediger van de monarchie had omgeschoold, konden republieken en protestantse mogendheden weinig goeds doen. Dit verklaart dan ook zijn enorme aversie ten opzichte van de Republiek der Verenigde Provinciën, die hij op bepaalde momenten liever zag verdwijnen dan verzet bieden aan het Habsburgse overwicht in Europa. De aartshertogen en hun ministers konden met hun ideeën over internationale protestantse complotten altijd de volle aandacht van de Franse ambassadeur krijgen.

Zijn fervente katholicisme en onvoorwaardelijke gehechtheid aan het dynastieke principe verklaren in grote mate Péricards enorme sympathie voor de aartshertogen, die hij zonder uitzondering in vrij lovende bewoordingen beschreef. De ambassadeur beschouwde Albrecht en Isabella als de beste verwanten en bondgenoten die de jonge koning Lodewijk XIII zich kon voorstellen. Vooral tijdens de troebelen van september 1619 was zijn beoordeling van de aartshertogelijke aanpak ten opzichte van de Brusselse ambachtsgilden zeer positief. Zelfs in 1621, wanneer de goede verstandhouding stilaan begon om te keren, bleef Péricard Albrecht en Isabella de hemel in prijzen. Zijn finale conclusie over de overleden aartshertog spreekt in dit geval boekdelen (“*ayant achevé et terminé ses jours par la mesme bonne inclination qu'il*

⁷⁵⁹ L. Bély, “Les Pays-Bas au carrefour des tensions internationales: le témoignage des envoyés français au temps de l’Infante Isabelle”, in: *Revue du Nord*, 99 (2008), 4, p. 670. Dit artikel omvat ook een vrij ruwe schets van de activiteiten van Péricards opvolgers in de jaren '20 en '30 van de zeventiende eeuw. Deze verdient echter de nodige aanvulling.

*a tesmoignée durant le cours de sa vie pour la tranquillité publique*⁷⁶⁰). Péricard was dus een mooi voorbeeld van een ambassadeur die tijdens zijn verblijf een grote sympathie ontwikkelde voor de vorsten aan wiens hof hij resideerde. Dit betekende echter allerm minst dat Jean de Péricard een hispanofiel was. Zolang de hertog van Lerma in Madrid de grote lijnen van het buitenlands beleid uittekende, beperkte Péricard zijn kritiek tot enkele haviken zoals Pedro de Toledo en de hertog van Osuna. De meer offensieve richting in de buitenlandse politiek die het gevolg was van de opkomst van Zúñiga kon echter maar weinig op Péricards bijval rekenen. Vooral tijdens de crisis in de Valtellina spaarde de ambassadeur zijn kritiek op de Iberische monarchie, die in zijn ogen religie slechts gebruikte om haar eigen belangen te bevorderen, niet.

Ondanks zijn zeer uitgesproken politieke opvattingen mag men Péricards impact op het Franse beleid ten opzichte van de Zuidelijke Nederlanden niet overschatten. Zijn suggesties, zoals zijn voorkeur voor Albrecht op de keizerstroon, hadden slechts weinig impact op het beleid in Parijs. Hoewel hij enkele waardevolle eigen initiatieven ontplooidde, volgde Péricard zo goed als mogelijk trouw de instructies die hij van de opeenvolgende staatssecretarissen ontving en probeerde hij zijn eigen visie niet eenzijdig door te drukken. De problemen waarin zijn correspondentie met Concini hem hadden gebracht waren voor Péricard waarschijnlijk een duidelijke waarschuwing dat hij zijn boekje best niet te ver te buiten ging. Hij wachtte dan ook liever op extra instructies uit Parijs dan al te impulsief een antwoord te geven op een vraag of verzoek waarvan hij niet wist of de koning en de staatssecretaris dit zouden goedkeuren. Zijn sympathie voor de aartshertogen vormde zelden een belemmering voor de correcte uitvoering van zijn instructies. Enkel tijdens de onderhandelingen over een eventuele verlenging van het Twaalfjarig Bestand, vooral wanneer het duidelijk werd dat Lodewijk XIII zijn genereuze voorstellen niet zou uitvoeren, kreeg Péricards geweten het even moeilijk. Hij verzocht de koning dan ook om de beloofde steun toch te concretiseren, maar met zijn verzoek werd geen rekening gehouden.

Bij wijze van besluit kan men dan ook stellen dat het belang van Péricard vooral gelegen was in zijn capaciteit tot het verzamelen en scherp analyseren van de enorme hoeveelheden informatie die in Brussel toekwamen. Als onderhandelaar hield hij zich grotendeels aan de instructies die hij uit Parijs ontving, hoewel hij vooral tijdens de opstand van 1616-1617 enkele waardevolle initiatieven ontplooidde, zoals het contacteren van Ferdinand van Beieren en zijn raadsheren met betrekking tot het optreden van de graaf van Rochefort. Wanneer hij

⁷⁶⁰ BNF, MsF, nr. 17891, f. 316v-317v: Péricard aan Puisieux (16 juli 1621).

de passiviteit van Lodewijk XIII tijdens de Boheemse opstand en de Franse opstelling met betrekking tot het Twaalfjarig Bestand moest verantwoorden, slaagde hij er ondanks de vrij delicate situatie relatief goed in om de Franse belangen met succes te verdedigen. Péricards impact op het Franse beleid met betrekking tot de Zuidelijke Nederlanden was echter zeer beperkt. Een verdere analyse van zijn correspondentie zou moeten uitwijzen hoe Péricards rol en houding evolueerden tijdens de laatste jaren van zijn verblijf in Brussel.

Ten laatste lijkt het aangewezen om nog even stil te staan bij de vraag hoe Péricard dacht over de onafhankelijkheid van het aartshertogelijk regime in de Zuidelijke Nederlanden. In zijn correspondentie zijn hierover geen expliciete uitspraken te vinden, waardoor men vooral tussen de lijnen moet trachten te lezen. Ambassadeur Péricard stelde zich ten aanzien van de aartshertogen op alsof ze volwaardige soevereinen waren. Men kan de Franse gezant dan ook op geen enkele geringschattende of minachtende uitspraak betrappen. Tijdens de conferentie over het kanaal van Gravelines behandelden de Fransen de aartshertogelijke gezanten eveneens als volwaardige onderhandelingspartners. Desondanks had Péricard wel degelijk een sterk besef van de beperkingen waaraan de aartshertogen gebonden waren. Hij zag immers goed in dat er in Brussel geen enkele gewichtige militaire of diplomatieke beslissing kon worden genomen zonder toestemming van Madrid (voorstellen voor militaire steun tijdens de adellijke opstanden in Frankrijk verliepen immers altijd via Spinola). Péricard kon in maart 1621 dan ook niet geloven dat de aartshertogen Peckius zonder toestemming van Filips III naar Den Haag hadden gestuurd. Net zoals zijn opdrachtgevers in Parijs (cfr. supra) zag de ambassadeur echter wel degelijk potentieel in de aanwezigheid van Albrecht en Isabella in Brussel. Het feit dat Péricard na de dood van Albrecht vreesde dat de markies van Bedmar de controle naar zich toe zou trekken en ervoor zou zorgen dat Brussel strak de lijn van Zúñiga zou volgen, bewijst dat er voor Péricard op dat moment wel degelijk een verschil bestond tussen het theoretisch soevereine regime van Albrecht en Isabella en het bewind van een gewone Spaanse gouverneur-generaal. Verder onderzoek zou moeten uitwijzen of Péricard en de Franse regering, eenmaal Isabella stevig in het zadel zat als gouverneur-generaal, hun opvattingen op dit vlak moesten bijstellen.

Overzicht van bronnen en literatuur

Bronnen

FRANKRIJK

La Courneuve, Archives du Ministère des Affaires Etrangères, *Correspondance Politique Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, nr. 5.

Parijs, Bibliothèque Nationale de France, *Manuscrits Français*

- nr. 17891: *Registres, en grande partie autographes, des dépêches de Henri Brasset, résident en Hollande et secrétaire de diverses ambassades (1616-1624 et 1628-1654). I <<Registre des lettres et despesches que j'ay escrites durant l'ambassade à Bruxelles de monsieur de Péricard>> (Bruxelles, sept. 1616-mai 1624).*
- nr. 24113: *Liste des membres (présidents, conseillers, avocats et procureurs généraux, etc.) du parlement de Rouen.*

Literatuur

ANDERSON (A.D.). *On the verge of war: international relations and the Jülich-Kleve succession crises (1609-1614)*. Boston, Humanities Press, 1999, 276 p. (Studies in Central European Histories, 13).

ANDERSON (M.S.). *The rise of modern diplomacy 1450-1919*. Londen, Longman, 1993, 320 p.

BARBICHE (B.). "Henri IV et l'Europe." In: BELY (L.), ed. *La présence des Bourbons en Europe, XVIe-XXIe siècle*. Parijs, Presses Universitaires de France, 2003, pp. 47-57.

BELY (L.). "Les Pays-Bas au carrefour des tensions internationales: le témoignage des envoyés français au temps de l'Infante Isabelle." In: *Revue du Nord*, 99 (2008), 4, pp. 657-670.

BOURQUIN (L.). *La noblesse dans la France moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*. Parijs, Belin, 2002, 267 p.

BRIGHTWELL (P.). "The Spanish System and the Twelve Years' Truce." In: *English Historical Review*, 89 (1974), 2, pp. 270-292.

BRIGHTWELL (P.). "Spain and Bohemia: The Decision to Intervene, 1619". In: *European Studies Review*, 12 (1982), 2, pp. 117-141.

CARROLL (S.). *Noble Power during the French Wars of Religion: the Guise Affinity and the Catholic Cause in Normandy*. Cambridge, Cambridge University Press, 1998, 298 p.

CARTER (C.H.). *The Secret Diplomacy of the Habsburgs, 1598-1625*. New York, Columbia University Press, 1964, 321 p.

CLAEYS (P.). "De wijze Nederlander: ambassadeur Petrus Peckius te Parijs, 1607-1611." In: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 105 (1992), 2, pp. 193-217.

DE LAMAR (J.). "French diplomacy and the Wars of Religion." In: *Sixteenth Century Journal*, 5 (1974), 2, pp. 23-46.

DEMOULIN (B.). "La Principauté de Liège. Champ clos des rivalités franco-espagnoles (1595-1648)." In: *Revue du Nord*, 99 (2008), 4, pp. 717-727.

DESCIMON (R.) & RUIZ IBANEZ (J.). *Les Ligueurs de l'exil: le refuge catholique français après 1594*. Seyssel, Champ Vallon, 2005, 317 p.

DESPY-MEYER (A.). "de Boisschot, Ferdinand". In: *Nouvelle Biographie Nationale*. Brussel, Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, vol. 2 (1990), pp. 97-100.

DEWALD (J.). *The formation of a provincial nobility: the magistrates of the Parlement of Rouen, 1499-1610*. Princeton, Princeton University Press, 1980, 402 p.

DICKERMAN (E.) & WALKER (A.). “Les règles du jeu: The Decline and Fall of Sully, 1610-17.” In: *European History Quarterly*, 37 (2007), 2, pp. 216-241.

DUBOST (J.F.). *Marie de Médicis: la reine dévoilée*. Parijs, Payot, 2009, 1039 p.

DUERLOO (L.). “Clearing dynastic debts: Archduke Albert and the logic behind the Oñate Treaty.” In: MARTÍNEZ MILLÁN (J.) & GONZÁLEZ CUERVA (R.), eds. *La Dinastía de los Austria. Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Madrid, Polifemo, vol. 1 (2011), pp. 533-550.

DUERLOO (L.). *Dynasty and piety: Archduke Albert (1598-1621) and Habsburg political culture in an age of religious wars*. Farnham, Ashgate, 2012, 592 p.

ECHEVARRIA BACIGALUPE (M.A.). “Espionnage à la cour de Bruxelles.” In: DUERLOO (L.) & THOMAS (W.), eds. *Albert & Isabella 1598-1621. Essays*. Turnhout, Brepols, 1998, pp. 93-97.

ELLIOTT (J.H.). “A question of reputation? Spanish foreign policy in the seventeenth century.” In: *The Journal of modern history*, 55 (1983), 3, pp. 475-483.

FLOQUET (A.). *Histoire du Parlement de Normandie*. Rouen, Edouard Frère, vol. 2 & 3 (1840-1841), 614 p. + 644 p.

GONZÁLEZ CUERVA (R.). *Baltasar de Zúñiga: una encrucijada de la monarquía hispana (1561-1622)*. Madrid, Polifemo, 2012, 638 p. (La Corte en Europa, 9).

GREENGRASS (M.). *France in the age of Henri IV: the struggle for stability*. Londen, Longman, 1984, 237 p.

HAYDEN (J.M.). “Continuity in the France of Henry IV and Louis XIII: French foreign policy, 1598-1615.” In: *The Journal of Modern History*, 45 (1973), 1, pp. 1-23.

HOLT (M.P.). *The French wars of religion, 1562-1629*. Cambridge, Cambridge University Press, 1997, 239 p.

HUGON (A.). *Au service du Roi Catholique. "Honorables ambassadeurs" et "divins espions". Représentation diplomatique et service secret dans les relations hispano-françaises de 1598 à 1635*. Madrid, Casa de Velázquez, 2004, 700 p.

KETTERING (S.). *Power and reputation at the court of Louis XIII: the career of Charles d'Albert, Duc de Luynes (1578-1621)*. Manchester, Manchester University Press, 2008, 265 p.

KLEINMAN (R.). "Charles-Emmanuel I of Savoy and the Bohemian Election of 1619." In: *European Studies Review*, 5 (1975), 1, pp. 3-29.

LANOYE (D.). "Structure and Composition of the Household of the Archdukes." In: DUERLOO (L.) & THOMAS (W.), eds. *Albert & Isabella 1598-1621. Essays*. Turnhout, Brepols, 1998, pp. 107-119.

LEFEVRE (J.). "Melun, Guillaume de, Prince d'Epinoÿ." In: *Biographie Nationale*. Brussel, Etablissements Emile Bruylant, vol. 30 (1958), kol. 572-575.

LE ROY (A.). "Ferdinand de Bavière." In: *Biographie Nationale*. Brussel, Bruylant-Christophe et Cie, vol. 7 (1883), kol. 12-30.

MARTYN (G.). "How sovereign were the Southern Netherlands under the Archdukes?" In: LESAFFER (R.), ed. *The Twelve Years Truce (1609). Peace, war and law in the Low Countries at the turn of the 17th century*. Leiden, Brill, 2014, pp. 196-209.

MERLOTTI (A.). "Politique dynastique et alliances matrimoniales de la Maison de Savoie au XVIIe siècle." In: *Dix-septième siècle*, 61 (2009), 2, pp. 239-255.

OTTENHEYM (K.). "The Catholic Nassaus in Brussels and Their Buildings." In: DUERLOO (L.) & THOMAS (W.), eds. *Albert & Isabella 1598-1621. Essays*. Turnhout, Brepols, 1998, pp. 185-190.

PETITFILS (J.C.). *Louis XIII*. Parijs, Perrin, 2008, 970 p.

RAEYMAEKERS (D.). “The ‘Gran Privado’ of Archduke Albert, Rodrigo Niño y Lasso, Count of Añover (ca. 1560-1620).” In: VERMEIR (R.), EBBEN (M.) & FAGEL (R.), eds. *Agentes e identidades en movimiento: España y los Países Bajos. Siglos XVI-XVIII*. Madrid, Silex, 2011, pp. 129-149.

ROTHENBURG (G.). “Venice and the Uskoks of Senj: 1537-1618.” In: *The Journal of Modern History*, 33 (1961), 2, pp. 148-156.

SCHUTTE (O.). *Repertorium der Buitenlandse Vertegenwoordigers, residerende in Nederland 1584-1810*. Den Haag, Martinus Nijhoff, 1983, 822 p.

SUTHERLAND (N.M.). “The origins of the Thirty Years War and the structure of European politics.” In: *The English Historical Review*, 107 (1992), 3, pp. 587-625.

THOMAS (C.). “Les ‘ambassades’ flamandes dans les cours européennes (1598-1621): une reconnaissance de souveraineté? Le cas des négociations du traité de Londres de 1604.” In: *Revue du Nord*, 99 (2008), 4, pp. 687-700.

THOMAS (W.). “Andromeda Unbound. The Reign of Albert & Isabella in the Southern Netherlands, 1598-1621.” In: DUERLOO (L.) & THOMAS (W.), eds. *Albert & Isabella 1598-1621. Essays*. Turnhout, Brepols, 1998, pp. 1-14.

TYTGAT (J.). *Ferdinand De Boisschot, een ambassadeur van de aartshertogen te Parijs, 1617-1620*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2009, 150 p. (promotor: R. Vermeir).

VAN DEURSEN (A.TH.). *Maurits van Nassau 1567-1625: de winnaar die faalde*. Amsterdam, Bert Bakker, 2000, 332 p.

VAN HONACKER (K.). “Reorganisatie in Brussel of de strijd om de privileges. Het conflict tussen de ambachten en de aartshertogen van 1619.” In: *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 73 (1990), 3-4, pp. 299-313.

VERBEEK (T.). “Brasset, Henri (1591-?).” In: ARIEW (R.), DES CHENE (D.), JESSEPH (D.), SCHMALTZ (T.) & VERBEEK (T.), eds. *Historical Dictionary of Descartes and Cartesian Philosophy*. Lanham, Rowman & Littlefield, 2015, p. 56.

VERMEIR (R.). “Oorlogsvloeck en Vredens Zegen. Madrid, Brussel en de Zuid-Nederlandse Staten over oorlog en vrede met de Republiek, 1621-1648.” In: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 115 (2000), 1, pp. 1-32.

VERMEIR (R.). “De eeuw van Habsburg.” In: VERMEIR (R.), ed. *Een inleiding tot de geschiedenis van de Vroegmoderne Tijd*. Wommelgem, Van In, 2012, pp. 23-55.

WILSON (P.H.). *Europe's Tragedy: a history of the Thirty Years War*. Londen, Allen Lane, 2009, 996 p.

ZALLER (R.). “Interest of State: James I and the Palatinate.” In: *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, 6 (1974), 2, pp. 144-175.